STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 06346

GEKLIBENE SHRIFTEN

Baal-Makhshoves

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

בעל־מחשבות
(ד״ר עליאַשעוו)

געקליבענע שריפטען

צווייטער באַנד

1929

אַרויסגעגעבן דורכן קאָאָפּעראַטיוו „ביכער״, וואַרשע

PRINTED IN POLAND

Baał-Machszowes — „Geklybene Szriften"
Drukarnia „Wyd. Wileńskie" B. Kleckina, Wilno

YIDDISH JAN 14 1936
892.58 E51
Y.2 c.4

אינהאַלט:

I. קריטישע ארטיקלען.

1) מרדכי בן מתתיהו אַנטאָקאָלסקי 7
2) אברהם מאַפו (עטיוד) 19
3) מרדכי זאב פייערבערג 31
4) ח. נ. ביאַליק 53

II. נאָטיצען פון אַ קריטיקער.

1) צוויי שפראַכען—איין איינציגע ליטעראַטור . . . 63
2) קריטיק און לעבען 72
3) פאָפולער-וויסענשאַפטליכע ליטעראַטור . . . 76
4) ליטעראַרישע מאַנאַטשריפטען 84
5) דאָס יודישע טעאַטער 95
6) אַ רוסיש-יודישער דראַמאַטורג 101
7) עספעראַנטאָ און יודיש 108

III. איראָנישע מעשה'לעך.

1) ישראליק איז קראַנק (אַ חנוכה פאַנטאַזיע) . . . 119
2) פרשנדתא האָט זיך אָבגעריסען פון דער תליה . . 129
3) דער נביא פון גאַס (אַ שטודיע) 134
4) די תכריכים-אינזעל (אַ מעשה'לע) 141
5) אַ שבועות'דיגע מעשה 149

IV. נאַציאָנאַל-יודישע טעג.

1) שבת 157
2) תשעה באב 170
3) די גרויסע שטאָדט 174
4) פסח-שטימונגען 179
5) ראש השנה 184

6) נאָך דער ערשטער מגילה 188
7) דער ווייבערשער טלית 194

V. אין אַ שווערע צייט.

1) אַ יוד עמיגרירט 199
2) ד״ר מאַנדעלשטאַם 205
3) מחותּנים אויף לויות 208

I. שטודיען

מרדכי בן מתתיהו אנטאקאלסקי.

I

דער גרויסער רוסישער קינסטלער מרדכי בן מתתיהו אַנטאָקאָלסקי
איז געשטאָרבען. זיין נאָמען האָט געקלונגען אין דער גאַנצער וועלט,
און דורות וועלען נאָך פערגעהן איידער זיין נאָמען וועט פאַרגעסען ווע=
רען. דען ער האָט אונז איבערגעלאָזען זיינע ווערק, זיינע געשטאַלטען
אין מאַרמאָר און אין בראָנזע, וואָס רעדען מיט אַ שפּראַך פון מענ
שען, וועלכע האָבען פיעל געקלערט און געליטען. זיין מזל איז געווע=
אַזוי גרויס, דאָס אויך ביי אונז אין דעם קליינעם יודישען וועלטעלע
האָט מען פון אַנטאָקאָלסקי געהערט און געוואוסט. אָבענדס ביין אוי=
ווען אין בתי מדרשים פלעגט מען דערצעהלען וואונדערליכע היסטאָריעס
פון אַ ווילנער יודישען קינד, וואָס איז פריהער געווען אַן אָרימער יודישער
שניצער און מיט דחקות און פיין פערדיענט דאָס שטיקעל ברויט. קיי=
נער האָט ניט פערשטאַנען, וואָס פאַר אַ קונציגער שניצער דאָס איז.
וואָס פאַר אַ גרויס טאַלענט עס ליגט בעהאַלטען אין דעם דאָזיגען 20
יאָהריגען בחור, וואָס פלעגט אָפטמאָלס שטעהן מיט זיין אַרבייט ביין

ווילנער שולהויף. ביז עס איז געקומען די פרוי פון גענעראַל־גובער־נאַטאָר נאַזימאָוו און האָט איהם אַוועקגעשיקט אין פּעטערבורג אין די קייזערליכע אַקאַדעמיע פאַר קינסטלער. דאַמאָלסט האָבען יודען אָנגעהויבען צו פערשטעהן, אַז אין דעם יונגען מרדכי שטעקט עפּיס אַזוינס, וואָס האָט פאַר זיי, די אומות העולם, עפּיס אַ משונה׳דיגע ווערדע. זיי האָבען איהם וועניג וואָס מקנא געווען: איידער צו ווערן אַ קרוב למלכות און זיך אָנשטאָפּען מיט טרפות, איז שוין גלייכער צו בלייבען אַ פּראָסטער ווילנער בעל־מלאכה. נאָר הנאה האָבען זיי געהאַט. וואָס איינער פון „זיי" איז אַריין אין די הויכע פענסטער און שפּיעלט אַזאַ ראָלע ביי די שררות אין פּעטערבורג. און בשעת עס איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז דער קייסער אַלעקסאַנדער דער צווייטער איז אַליין בכבודו ובעצמו געווען אין וואַרשטאַט פון קינסטלער,— האָבען יודען געקוועטשט מיט די פּלייצעס, נישט אָנגעהויבען צו פערשטעהן, וואָס דאָ טוט זיך, און פונדעסטוועגען שטאַרק הנאה געהאַט, שטאַרק געשטאָלצירט מיט זייער ווילנער בחורל. ווילנער יודען האָבען בעקומען אַ נייע געשטאַלט פאַר זייער פאַנטאַזיע: „צום ווילנער בעל־הבית׳ל" איז צוגעקומען דער שני־צער אַנטאָקאָלסקי. דער חילוק איז נאָר געווען, דאָס די חזנות פון ווילנער בעל־הבית׳ל האָבען זיי געפיהלט און פערשטאַנען, די שניצערייי פון אַנ׳אַנטאָקאָלסקי איז אָבער געווען פאַר זיי אַ בוך מיט פערמאַכטע טאָוולען. דערום ווי נור אַנטאָקאָלסקי איז אַוועק פון די ווילנער בעלי־הבתים, איז דער אָבשטאַנד געוואָרען אַלץ גרעסער צווישען איהם און זיין פאָלק. ער האָט ביי זיי ניט געפונען קיין מבינים אויף זיך. ער האָט פאַר זיי ניט געקענט אַרבייטען.

יעדער קינסטלער, און זאָל ער אפילו זיין אַזוי גרויס ווי אַנטאָקאָלסקי, געהט ניט אַרויס פאַרטיג פון נאָדעל אַרויס. ער דאַרף האָבען לעהרער און ערציהער, ער דאַרף האָבען די אמת׳ע מבינים אויף זיך, וועלכע זאָלען ענטוויקלען זיין טאַלענט און איהם מדריך זיין. ער מוז האָבען שולען און פּראָפעסאָרען, וואָס זאָלען איהם אויסלערנען די ריכטיגען טעכניק, ער דאַרף לערנען אונטער מענשען, וואָס זאָלען איהם קענען אָנווייזען, ווי אויסצוניצען זיינע טייערע כחות. אַלע אונזערע פעהיגקייטען, מיט וואָס די נאַטור האָט אונז געבענשט, קענען אָנגעווענדט ווערען דערצו, צו פערגרעסערן דעם מענשענס שכל, צו דערווייטערן די מענשליכע געפיהלען. מען דאַרף נאָר וויסען, ווי די כחות אנצוואַווענדען, אין וואָס פאַר אַ פאָרם דאָס איבערצוגיסען.

אַנטאָקאָלסקי האָט דאָס ביי די ווילנער תושבים ניט געקענט גע־פינען, מען האָט דאַמאָלסט בכלל נישט געוואוסט ביי יודען, אַז די קונסט צו מאָלען און צו אַרבייטען אין שטיין און אין מאַרמאָר איז איינע פון די גרויסע מתנות, מיט וואָס די נאַטור בענשט אַ מענשען. מען האָט נאָך ניט פאַרשטאַנען, וואָס פאַר אַ טיעפע רעיונות און געפיהלע דער קונסטמאָלער דריקט אויס מיט זיין פינזעל, און צו וואָס פאַר אַ נשמה יתרה עס קען אונז דערהויבען די אַרבייט פון אַ בילדהויער, וואָס האָט אין מאַרמאָר איבערגעגעבען דעם גייסט פון אַ גרויסען מענשען.

און אַנטאָקאָלסקי האָט געמוזט פערוואָגעלט ווערען צו אַנ׳אַנדער פאָלק, וואָס איז געשטאַנען אין ענין פון קונסט אויף אַ העכערער מדרגה, ווי זיינע ברידער די יודען. און לאַנג נאָך וועלען אונזערע קינסטלער מוזען געהן צו אַנדערע פעלקער. דען ווער ווייסט דען ביי אונז די ווערדע פון אמת׳ער קונסט, די ווירקונג אירע אויף אונזערע חושים?—

די קונסט לערנט אויס דעם מענשען צו אונטערשיידען פאַרבען און ליניען אין דער נאַטור. צוליעב דער קונסט הויבט אָן אונזער אויג קלאָרער און דייטליכער צו זעהן, זי לערנט אויס בכלל צו ז ע ה ע ן. אָהן די קינסטלער וואָלטען מיר גאַנץ ווייניג פערשטאַנען דעם זין פון דער נאַטור. צוליעב די גרויסע קינסטלער הויבען מיר אָן צו בעגרייפען די נשמה פון יעדער זאַך. זיי האָבען דעם כח אונז צו ווייזען אין בילדער, ווי דאָס געטליכע לעבען שפּיגעלט זיך אָב אין דער שטומער נאַטור און אין אַלץ, אויף וואָס עס פאַלט אַ שטראַהל פון דער זון. יעדע זאַך, יעדער עצם אַרום אונז דריקט אויס איהר גייסט אין פאַרבען און ליניען. האָבען מיר ניט קיין חוש פאַר פאַרבען און ליניען, האָבען מיר אויך קיין ריכטיגעס בילד פון דער זאַך, וואָס ליגט פאַר אונז. מיט אַ פערשלייערטען בליק געהען מיר דורך גאָט׳ס ערד, וואו אין יעדען גרעזעלע לעבט און וועבט די קראַפט פון דעם בורא׳ס האנד. מיר זענען ניט בכח צו בעקומען אַ קלאָרעס בילד פון אונזער אַרומיגען לעבען; דער מח איז פעראָרימט, די פאַנטאַזיע איז גרוי און די געפיהלען אונזערע שיינען מאַט אַרויס ווי דורך בעשטויבטע פענסטער. דער קינסלער רייניגט אונזער בליק, מאַכט קלאָר אונזערע אויגען, טראָגט אַריין פאָרמען און פאַרבען אין אַרומיגען לעבען. ער לערענט אונז אויס צו זעהען מיט זיינע זעהער־אויגען, ער לערנט אונז אויס צו דערקענען די פיינסטע חילוקים אין דער שטומער נאַטור און אין דער לעבענדיגער געשטאַלט פון אַ מענשען. און צוליעב דעם הויבן מיר אָן

צו אונטערשיידען דעם כאראקטער פון דער נאטור און דעם מענשען, די פערבארגענע נשמה פון יעדער זאך. —

אמת, מען בויט זיך דורך דעם ניט קיין מויערן, דער בייטעל ווערט דערפון ניט שווערער. דערפאר ווערן די חושים אפענער, און דער וואס שעצט אין מענשען ניט נור דאס שארף קעפעל, נאר אויך א פיין אויג וואס זעהט, א אויער וואס הערט—וועט דאנקבאר זיין דעם קינסט‑לער, וואס האט אונז מיט זיין ווערק אויסגעלערענט צו זעהן און מיט דער הארמאניע פון קלאנגען אויסגעפיינט אונזער אויער.

אנטאקאלסקי האט געמוזט אוועקגעהן פון פאלק, וואס האט איהם ניט געוואלט און ניט געקענט פערשטעהן. ווי א קינד פון זיין פאלק האט ער זיינע ערשטע בילדער געזוכט אין יודישען לעבען, ער האט אין האלץ געשניצט דעם „יודישען שניידער", וואס איז בלינד געווארען פון דער שווערער ארבייט און וואס מאטערט זיך אב אריינצושטעקען א פאדעם אין לעכעל פון א נאדעל; ער האט אונז געוויזען דעם „חריף און דעם בקי", וואס זענען ווילד מתוכח וועגען א הארב שטיקעל גמרא; ער האט זיך פערטיעפט אין גייסט פון דעם „יודישען קמצן", וואס צעהלט מיט א גיעריגען בליק די רענדלעך... און אויך שפעטער, בשעת דער בעריהמטער קריטיקער סטאסאוו האט שוין גערעדט פון אנטאקאלסקי'ן מיט ליעבשאפט און פרייד, בשעת ער האט שוין אויף איהם נביאות געזאגט, אז זיין נאמען וועט אמאל בעקרוינען „די רו‑סישע קונסט", אפילו דאמאלסט איז אנטאקאלסקי'ס מוח פול געווען מיט די טרויעריגע געשטאלטען פון זיין אייגען פאלק. די אנוסים (מאראנען) פון שפאניען האבען בעשעפטיגט זיין קינסטלעריש געמיט, ער האט געזעהן אין זיין פאנטאזיע די פינסטערע הייהלען, וואו די אנוסים פלעגען זיך בעהאלטען פון זייערע פערפאלגער, ער האט מיט א טרוי‑עריגען בליק זיך פערטיעפט אין זייער פינסטערן מזל. פון לעהם האט ער געמאכט א גרויס ווערק, וואס ווייזט אונז ווי א פאמיליע פון אנוסים ריכטען אב דעם פסח‑סדר אין א בעהאלטענער הייהל. צוויי פערבארגענע טירען פיהרען פון הייהל צו דעם רייכען פאלאץ, וואו זיי פיהרען א קריסטליכעס לעבען. אבער דער פאלאץ איז פאר זיי א מין תפיסה, זיי פיהלען זיך נור אלס יודען, ווען זיי קומען זיך צונויף אין דער פינסטערער הייהל. דער סוד פון דעם פארבארגענעם לעבען איז ארויס אויפ'ן וואסער. און אין דער צייט, בשעת די אנוסים ריכטען אב דעם סדר, רינגלען ארום סאלדאטען די הייהל, און דורך איין פערבארגענע

טיר קוקען אריין די שפאנישע אינקוויזיטארען מיט א בליק פון א מלאך המות אין די אויגן. א שרעק חאפט אן די ארימע אנוסים. פרויען, קינדער און יונגע לייט רייסען ארונטער דעם געשטיקטען טישטוך שליי־דערען ארונטער די טייערע כלים אוןווארפען זיך צו דעם צווייטען פערבארגענעם אויסגאנג. אבער צוויי אנוסים אן׳אלטער און א יונגער בלייבען שטעהן רוהיג ביי׳ם טיש און קוקען מיט א שטאלצען בליק אין די פינסטערע פנים׳ער פון די בלוטגיעריגע אינקוויזיטארען. אמונה און בטחון לויכט ארויס פון זייערע בליקען, מיט לייכטע טריט וועלען זיי מארגען געהן אין פייער על קדוש השם. —

אנטאקאלסקי׳ן האט זיך געוואלט אין דעם ווערק געבען א הארץ־רייסענדען בילד פון יידישע צרות, אזא בילד, וואס זאל איטליכען אנ־גרייפען ביי דער נשמה; ער האט געוואלט פארשטעלען דעם כח פון דער יידישער אמונה, דעם שטאלץ פון דעם יידישען פאלק. זיין ווערק האט מען ניט פערשטאנען ניט ביי זיי און ניט ביי אונז. זיי האבען ניט געקענט מיטפיהלען דעם שמערץ פון א פרעמד פאלק. מיר זענען נאך געוועזען צו פערגרעבט אנטאקאלסקי׳ס ארבייט צו שעצען. די יידישע פעטערבורגער גבירים זענען ניט געשטאנען אין דעם העכער פאר דע־ווילנער דיענסטמיידעל ביי אנטאקאלסקי׳ס פאטער וועלכע האט פון "דער הייהל" געמאכט א היהנערשטייג, זיי די גבירים, האבען אנקאקאלסקי׳ן געלאזט פארהונגערן, מיט קיין זאך האבען זיי אים ניט געשטיצט, און בשעת אין ווילנע האט מען געמיינט, אז מרדכי איז שוין כמעט א קרוב למלכות, האט ער פון נויט, צרות און פיין אנגעהויבען צו שפייען מיט בלוט. בעת אין ווילנע האט מען איהם אין בית־המדרש גערופען "דעם קייזערס בעל־מלאכה" איז אנטאקאלסקי געשטאנען מיט פער־בראכענע העגד פאר זיין יאהרענלאנגער ארבייט, דעם איצטיגען היהנער־שטייג, און די דיענסטמיידעל האט גע׳טענה׳ט: "נו וואס איז דא די בייז? זיי וועלען אייך דאך דאס שטיק לעהם ניט אויפעסען! אי, וואס, די היגער־האבען אנגעפאטשקעט? וועט מען ריין מאכען. אויך מיר א דאגה!..."
דאס ווערק "די אנוסים פון שפאניען" איז אונז פארלארען געגאנגען, ווי אלע איבעריגע יודישע ווערק פון אנטאקאלסקי׳ן. די פארצייטיגע וויל־נער און פעטערבורגער יודען, קינדער פון א גלות־פאלק, האבען ניט גע־וואוסט צו שעצען זיינע ווערק, און דאס וואס איז געבליבען אויף איי־ביג פון אנטאקאלסקי׳ן געהערט אן׳אנדער פאלק, אן׳אנדער גייסט.

II

אַז מען געהט היינט אַריין אין מוזעאום פון אַלעקסאַנדער דעם דריטען, אין דעם גרויסען שטאָלצען מאַרמאָרנעם פּאַלאַץ זעהט מען שוין ביים איינגאַנג אַ געוואַלטיגע סטאַטוע פון בראָנזע, וואָס שטעלט פאָר דעם באַרימטען „יערמאַק", דעם רוסישען העלד, וועלכער האָט איינגענומען אַ שטיק טיביר. „פּיאָטר דער גרויסער", „איוואַן דער שרעקליכער" „נעסטאָר דער סופר", „יאַראָסלאַוו דער חכם", „דימיטרי דאָנסקאָי" — דאָס זענען די נעמען פון די ווערק, וואָס אַנטאָקאָלסקי האָט געשאַפען פאַר'ן רוסישען פאָלק. און ווי הויך דאָס רוסישע פאָלק שעצט דאָס, זעהט מען דערפון, דאָס אין דעם זאַל, וואו עס שטעהען אַנטאָקאָלסקי'ס ווערק, קומט ניט אַריין אַ ווערק פון אַ צווייטען. — שטונדען לאַנג שטעהען די קענער פאַר אַנטאָקאָלסקי'ס שטיינערנע ווערק, וועלכע שטעלען אונז פאָר דעם גריכישען פילאָזאָף סאָקראַטעס און דעם יודישען פילאָזאָף ברוך שפינאָזאָ, און קענען זיך ניט זאַט אָנקוקען אויף די געשטאַלטען פון די ביידע גרויסע פילאָזאָפען; ווער עס האָט אַמאָל געזעהן אַ ווערק פון אַנטאָקאָלסקי, דער וועט קיינמאָל ניט פערגעסען דעם טיעפען איינדרוק, וואָס עס האָט אויף איהם געמאַכט.

איטליך ביי'עס ווערק פון אַנטאָקאָלסקי פלעגט מאַכען אַ רושם אויף דאָס געבילדעטע רוסישע פאָלק. גאַנצע פּרושים פלעגט מען וועגען דעם שרייבען און די צייטונגען פלעגען פול זיין וועגען דעם מיט ערקלערונגען, מיינונגען און קריטיקען. דען אַנטאָקאָלסקי איז געגאַנגען אין דער בילדהויעריי זיין אייגענעם וועג. ער האָט ניט נאָכגעמאַכט די ווערק פון די פריהערדיגע גרויסע, ער האָט געשאַפען ווערק פון אייגענעם גייסט. און זיין גייסט איז בעשטאַנען פון צוויי טיילען. פון רוסישען גייסט האָט ער איבערגענומען די ליעבע צו שילדערן די מענשען אין רעאַליסטישען שטייגער נאָך דער נאַטור; און פון יודישען גייסט האָט ער בעקומען דעם טיעפען בליק פאַר מענשליכע ליידען. און די ליידען האָט ער אונז אָפט געשילדערט אין יודישען גייסט, וואָס איז מקבל באהבה די צרות און בויגט זיך פאַר דעם רצון פון אַ העכערער קראַפט. די בעסטע ווערק אַנטאָקאָלסקי'ס שילדערן אונז צומאַטערטע, צוריסענע און ליידענדע נשמות. מיר זעהען „איוואַן דעם שרעקליכען", וואָס ליידט פון געוויסען ניט מינדער ווי יענער אונגליקליכער, אויף וועלכען ער פלעגט אויסגיסען זיין גרימצאָרען. מיר זעהען דעם „שטן

מקטרג״ (מעפיסטאָפאָל), וואָס ליידט פון דער פעראַכטונג וועלכע ער פיהלט צו די פערפיהרטע ניט מינדער ווי פון דעם עקעל פאַר זיין אייגענער פינסטערער נשמה. „שפינאָזאַ״ דער גרויסער פילאָזאָף מיט שווינדזוכט אין די לונגען, האָט אַ בליק פון אַ מענשען, וועלכער איז גובר די ליידען דורך אַ הויכען גייסט. דאָס זעלבע זעהען מיר אויך אין זיינע ווערק: „דער לעצטער זיפץ״, „ניט פון דער וועלט״. פרעהליכע מענשען רוהיגע צופריעדענע האָט ער קיין מאָל ניט געשילדערט, די פרויען, וואָס ער האָט אונז געוויזען, האָבען ניט געשטראַלט פון מענשליכער שיינקייט, זייערע שמאָלע אַקסלען האָט געדריקט די לאַסט פון שמערצען פאַראַנדערע („ניט פון דער וועלט״); אויך די קינדער וואָס זענען אַרויס פון אונטער זיין האַמער, דערצעהלען אונז פון אַנ׳אָבגעזעגענען זיך מיט דער וועלט, פון אַ פריהען טויט.

דאָס וואָס אַנטאָקאָלסקי האָט מיט אַזאַ נאַטור=געטרייקייט געשאַפען די געשטאַלטען פון זיין פאַנטאַזיע, האָט ער צו פערדאַנקען דעם איינפלוס פון דער רוסישער קונסט. ניט אומזיסט איז ער אַ חבר פון מאַלער ריעפין, אַ תּלמיד פון קריטיקער סטאַסאָוו, אַ גוטער פריינד פון קראַמסקאָי, וואָס האָט געהאַט אַזאַ געוואַלדיגען איינפלוס אויף די רוסישע קונסט. דאָס אָבער, וואָס ער האָט דאָס מענשליכע ליידען אויסגעדריקט ניט אין פאָרם פון איינצעלנע צופעליגע געשעהעניסען, וואָס נעהמען זיך פון מלחמות, למשל, פון אָרימקייט און קראַנקהייט, נאָר אַזוי ווי דאָס ליידען דריקט זיך אונז אויס אייביג, ניט קוקענדיג אויף די צייט און די דרויסענדיגע סבות אַרום, — דערין דערקענען מיר דעם יודישען גייסט ביי אַנטאָקאָלסקי׳ן.

עס ליגט ניט אין גייסט פון רוסישען פאָלק צו שילדערן מענשען ווי העלדען. כּדי צו זעהן אין איינצעלנע מענשען אַ גרויסע קראַפט וואָס קען האָבען אַ געוואַלטיגע ווירקונג אויף דאָס מענשליכע לעבען, דערצו מוז מען האָבען אַנ׳אַנדער גייסט ווי דעם רוסישען. אַנטאָקאָלסקי, וועלכער שטאַמט פון אַ פאָלק, וואָס שטאָלצירט מיט זיינע אייביגע גרויסע מענשען, אָנהויבענדיג פון משה רבנו, און ענדיגענדיג מיט די תנאים און אַמוראים, האָט געזעהן דעם ה ע ל ד אין מענשען, און אַזוי האָט ער איהם געשילדערט.

אַנטאָקאָלסקי׳ס לעבען איז געווען פול פון ביטערניס און פיין. אין די בעסטע צייטען האָבען איהם פערפאָלגט די אַנטיסעמיטען פאַר זיין אָבשטאַמונג. איהם אַליין אָבער האָט פאָרט געצויגען צום רוסישען

פאָלק, און דער פּיעפּער צובונד צו זיי איז געוואַקסען אין איהם מיט יעדען יאָהר אַלץ מעהר. אין יודישען לעבען האָט ער פאַר זיך קיין אָרט ניט געפונען, דאָס וואָס ער האָט באַקומען אַזאַ נאָמען אויף דער גרויסער וועלט, האָט ער צו פאַרדאַנקען אַ פאָלק, וואָס האָט איהם פאָרט באַטראַכט ווי אַ פרעמדען; און דאָס יודישע פאָלק, וואָס האָט מיט בלינדע אויגען געקוקט אויף זיינע גרויסע ווערק, איז איהם פאָרט געבליבען איינגעבאַקען אין האַרצען. אין די צייטען פון די פּאָגראָמען האָט ער זיינע רוסישע פריינד, צווישען וועלכע עס האָט זיך אויך איינגעפונען דער באַריהמטער טורגעניעוו, בעוואָרפען מיט בריף און מיט בקשות זיך איינצושטעלען פאַר זיינע אונגליקליכע ברידער. די בקשות האָבען וועניג וואָס גענוצט: זיי האָט דאָס ניט אָנגעריהרט. און אַנטאָקאָלסקי האָט ניט איינמאָל ביטער געפיהלט, ווי פרעמד ער איז געוואָרען פון זיינע געשעצטע פריינד. „פרעמד ביי זיי, פרעמד ביי זיך"; דער געדאַנקען האָט ניט איינמאָל פערסמ'ט די בעסטע מינוטען פון זיין לעבען. אין יאָהר 1893 שרייבט ער: אין דער צייט בשעת איך האָב געאַרבייט פאַר די רוסישע קונסט, געגאָסען אין בראָנזע דעם „יערמאַק" געשניצט אין מאַרמאָר דעם „נעסטאָר", זענען געקומען דונערען אויף דונערען (פּאָגראָמען), און אָנשטאָט צו קריגען אַ טרייסט, האָבען נאָך מיינע פריינד געלאַכט און געשפעט און די דונערען האָבען אויך מיך ניט פערשוינט. איך האָב אויפגעהערט צו לייענען צייטונגען, צו באַזוכען געזעלשאַפטען, און איך בין געזעסען איינער אַליין אין מיין אַרבייס־צימער אָבער דאָרט איז מיין שמערץ ניט געוואָרן לייכטער. איך האָב געפיהלט, אַז איך בעגעה מיך עפּעס ניט ווי עס דאַרף זיין. איך האָב געזעהן, דאָס מיין נשמה גלייכט צו יענעם אונגיקליכען „בדחן". וואָס בעקומט אויף אַ חתונה אַ שלעכטע בשורה, און ער מוז פונדעסטוועגען זינגען און זאָגען און מונטערן דעם עולם צום טאַנץ. דאַמאָלסט האָב איך געשריבען בריף צו מיינע באַקאַנטע, איך האָב זיך געבעטען, זיי זאָלען עפּיס טון פאַר די געפייניגטע, וועקען געפיהלען אין שטיינערנע הערצער, אָבער עס האָט ניט געהאָלפען".

די קורצע ווערטער ווייזען ווי פיעל אַנטאָקאָלסקי האָט געליטען פאַר זיין יודישקייט, ווי נאָהענט ער האָט זיך גענומען ביי'ן האַרצען יודישע צרות. און חאָטש ער שרייבט אין דעם אייגענעם בריעף: „דער ערשטער, וועלכער האָט מיר געהאָלפען איז געוועזען אַ רוס, מיינע פריינד און גוטע בעקאַנטע אין דער אַקאַדעמיע — זענען רוסען, בעריהמט בין איך

געוואָרען צוליעב א רוסישער פרוי, און אויך מיין לעבען האָב איך אַ רוסישער פרוי צו פאַרדאַנקען. צו האָב איך דען דאמאָלסט געפילט, אַז איך בין אַ יוד? צי האָב איך דען געהאַט אַנ׳אַנדער ציעל, ווי צו אַרבייטען פאַר דעם פאָטערלאַנד?״ — האָטש ער שרייבט די דאָזיגע ווערטער, פונ=דעסטוועגען איז דאָ געגוג פאַקטען, וואָס רעדען אַנ׳אַנדער שפּראַך. די דונערען זענען ניט געבליבען אָן אַנ׳איינדרוק אויף אַנטאָקאָלסקי׳ן. אין די לעצטע יאָהרען איז ער געווען בעשעפטיגט מיט דעם אַמאָליגען ווערק „די אַנוסים פון שפּאַניען״. נאָך ביז אין זיינע לעצטע טעג האָט ער שטאַרק געאַרבייט צו פערענדיגען דאָס דאָזיגע ווערק, און ווען די קראַנקהייט וואָלט אונז אַנטאָקאָלסקי׳ן ניט צוגענומען, וואָלטען מיר איבער אַ יאָהר צו דער קינפטיגער אויסשטעלונג געהאַט אפשר דאָס גרעסטע לעבענס=ווערק פון גרויסען קינסטלער.

ווער ווייס, אפשר האָט דער גרויסער קינסטלער זיין לעבענס=ווערק ניט געקענט ענדיגען דערפאַר, ווייל דאָס פאָלק, פון וועלכען ער קומט אַרויס, איז נאָך ניט ווערט עס צו באַקומען. מיר זענען אַ פאָלק, וואָס ווייסט נאָך ניט ווי צו שעצען די קונסט, און אונזערע טאַלאַנטען מוזען מיט אַ געבראָכען געמיט אַרבייטען ביי פרעמדע. יאָהרען=לאַנג מערקען זיי ניט, ווי אונגאַטירליך דאָס איז און שפּעטער זענען זיי שוין אַזוי פערפרעמדט פון אונז, אַז זיי האָבען שוין ניט די קראַפט צו=ריקצוקומען. די ביאָגראַפיע פון אַנטאָקאָלסקי, וואָס וועט נאָך אַ מאָל געשריבען ווערען וועט זיך לעזען ווי די ליידענס=געשיכטע פון אַ יודי=שען גרויסען טאַלאַנט, וואָס האָט ניט קיין נאַציאָנאַלען יסוד פאַר זיינע גייסטיגע כחות. די וואָס פאַלען אַרויף מיט אַנ׳אָבגעריסענעם מויל אויף אַזעלכע קינסטלער ווי אַנטאָקאָלסקי דערפאַר, וואָס זיי אַרבייטען פאַר פרעמדע, זאָלען זיך דערמאָנען אָן „די דינסטמיידעל, די הייהל און דעם היהנער=שטייג״ און זאָלען בעזענפטיגען זייער באַרישען גרימצאָרן. דערפאַר וואָס אַנטאָקאָלסקי האָט געשענקט זיין טאַלענט דעם רוסישען פאָלק, האָט מען איהם געגעבען די מעגליכקייט צו שאַפען פריי און פראַנק. מיר האָבען איהם נור מיטגעגעבען די ליידען פון אַ יודישער נשמה, און גע=ליטען האָט ער ווי יעדער גרויסער מענש ביי יודען וואָס האָט קרעפּ=טען און טאַלאַנטען, נאָר קיין היימישען אָרט ניט וואו זיי אָנצווענדען.

Yi 892.58
E51 v.2 c.4

אברהם מאַפּו.

(עטיוד).

(1808—1908).

I

איטליכס מאָל, ווען עס קומט מיר אויס צו בלעטערן אין די ביכער פון א. מאַפּו, שווימט אַרויס אין האַרצען אַ וואונדערליך געפיהל. עס דופט זיך מיר אויס, אַז איך זעה פאַר זיך אַ רעטעניס, עפּיס אַ גאָט׳ס וואונדער, עפּיס אַזוינס, וואָס אַ פּשוט׳ער מח קאָן דאָס גאָר ניט בענעהמען. ווען ערגעץ־וואו אין אַ העק זאָל זיך פּלוצלונג בעווייזען די קליינע שענע בת־מלכה פון די קינדער מעשה׳לעך, זאָל זיך בעווייזען אויפ׳ן גראָהען פּאָהן פון אַ יודיש פערוואָרפען שטעדטעל—גלויבט מיר, דאָס וואָלט נישט געווען מעהר וואונדער. ווי דאָס, וואָס אין די 30־40־ער יאָהרען פונ׳ם פאָריגען יאָהרהונדערט האָט זיך בעוויזען אויף די אָרימע ברודיגע גאַסען פון סלאָבאָדקע די גענין פון פּאָעזיע און שענקייט. נאָר זעהר וועניג מענשען, וואָס גאָט האָט זיי בעשענקט מיט אַ פיינעם חוש־הראיה, האָבען בעמערקט דעם זעלטענעם גאַסט. נאָר וויפיעל סלאָבאָדקער יודען,

לויפענדיק אין קלויז מיט טלית און תּפילין אונטערן אָרעם, זענען פאַרביי פאַר׳ן זעלטענעם אורח, נישט ווײַסענדיג אפילו, וואָס פאַר אַ ליכט עס האָט אויפגעפלאַמט איבער די דעכלעך פון זייער ברודיג שטעדטעל.

אין אַנ׳אָרים ליטווישען שטעדטעל צווישען נידריגע האַלב אַייגעפאַלענע הייזלעך מיט שטרויענע דעכער און אויסגעקרימטע קוימענס, בלאָנדזשעט אַרום אַ ליטווישער יוד. אויף זיין גרוי פנים, געדיכט פערוואקסען מיט האָר, ליעגען אויסגעגאָסען אַלע סימנים פון הכנעה און עבדות אינאיינעם מיט אַ בעהאַלטענעם אומעט, מיט וואָס ס׳האָט זיך אַמאָל אַזוי אויסגעצייכענט איטליך יודיש געזיכט. קיין שאָטען פון אַ שמייכעל זעהט איהר נישט אויף דעם דאָזיגען פנים, ווייל אַ וואַלד האָר, שוואַרץ ווי פעך הילט דאָס אַיין אין אַ פערגליווערטער עצבות. אפילו דער שעבער ווייסער שטערן איז פערדעקט. דאָס פאַרצייטיגע היטל זיצט טיעף אויפ׳ן שאַרבען און נעמט צו פון אויג דעם אייבציגען ווייסען פאַס פון יודענ׳ס פנים. נאָר אַ פּאָר ווייכע אויגען קוקען מיט אַ וואַרימען גלאַנץ און צעשטערען דעם שווערען אײַנדרוק פון דעם פאַרגליווערטען פנים. און ווען איהר קוקט זיך צו גענויער, בעמערקט איהר, אַז די אויגען שמייכלען מיט עפּיס אַ שטילען בעהאַלטענעם שמייכעל. און אַ סוד ליעגט אויסגעגאָסען אין איהם. דאָס איז אַ שמייכלען צו זיך אַליין. עס דערמאָנט אָן דעם אויסדרוק פון די שטיל=לאַכעדיגע אויגען אויף די פּאָרטרעטען פון לעאָנאַרדאָ דאַ ווינטשי און לואיני. אויסגעטאָן פון אַלץ אַרום, שמייכלען זיי צו אַנ׳אַנדער וועלט, צו אַ וועלט, וואָס קיינער זעהט זי נישט. זיי שמייכלען צו דער דמיון-וועלט, וועלכע נאָר זיי אַליין זעהען, צו אַ וועלט, וועלכע נאָר זיי אַליין האָבען בעשאַפען. אָט אַזוי שמייכעלט אַ בעל=חלומות, דער גרויסער מוזיקאַנט, וואָס זויגט איין פון דער אַרומיגער שטילקייט זעלטענע מעלאָדיען, אָט אַזוי שמייכלעט דער מקובל, דער מיסטיקער, וועלכער געניסט די שענקייט פון גאָט׳ס האַרמאָניע, וואָס נאָר ער אַליין איז מסוגל צו פיהלען און צו שפירען.

אין די שטיל=לאַכעדיגע אויגען פון א. מאַפּו שפּיעגעלט זיך אָב זיין טיעפער, לעבעדיגער צובונד צו די העלדען פון זיינע ראָמאַנען, וועלכע האָבען געלעבט אין די צייטען, וואָס פאַר׳ן חורבן פונ׳ם ערשטען בית=המקדש, שפּיעגעלט זיך אָב דער נחת פונ׳ם פּאָעט, וועלכער פערשפּרייט דאָס נעץ פון זיין כח הדמיון אויף פערגאַנגענע דורות, וועלכער קאָן נישט גענוג אָנקוועלען פון די בילדער, וואָס טראָגען זיך פאַרביי פאַר זיין אינווייניגסטען בליק. דאָס לאַכט אַ פּאָעט וואָס שפּרייזט

איבער די גאַסען פון ציון, וועלכע קאָכען און רוישען", וואָס מישט זיך צונויף „מיט די קאַראַוואַנען פון די עולי-רגלים, וואָס איילען זיך צו קומען וואָס גיכער קיין ירושלים כדי נישט צו פערשפעטיגען מיט זייערע קרבנות אין בית-המקדש אריין", וואָס פערקוקט זיך אויף דעם זון-אונטערגאַנג, „וואָס שפיגעלט זיך אָב מיט די לעצטע שטראַהלען אויפ'ן שפיץ מגדל-דוד און די הונדערטער שילדען, וועלכע פערפוצען די הייז"ר פון דער געטליכער שטאָדט". אין אָט די שטיל-לאַכעדיגע אויגען לויכט ווי אַ שטילע זון די איבערגעבענקייט און די ליעבע פון א. מאַפו צו די קינדער פון זיין כח הדמיון אין זיינע ראָמאַנען: „אהבת ציון" און „אשמת שומרון".

די מוזע פון פאָעזיע און שענקייט, אָט די קאַפריזע געטין האָט זיך בעזעצט אין דער נשמה פון אַנ'אָרימען דערשלאָגענעם ליטווישען יודען, ון זיין שמייכעל איז איהר שמייכעל, און זיינע ביכער—זענען איהרע ביכער. אָט די געטין מאַכט נישט קיין חילוק צווישען שפראַכען, זי איז די גרעסטע שפראַכען-קענערין אין דער וועלט, און דאָרטען וואו זי לאָזט זיך אַראָב מיט איהרע פליגלען האָטש אויף אַ רגע בלייבען שוין איבער אויף שטענדיג די סימנים פון איהר וואונדערליכער שענקייט.

אין ערשטער העלפט פון פאָריגען יאָרהונדערט האָט זי ליעב בעקומען א. מאַפו, די סלאַבאָדקער האָבען ווייניג וואָס בעמערקט, וואָס טוט זיך דאָ אַרום זיי, און די וואָס האָבען דאָס צופעליג יאָ בעמערקט, האָבען באַלד דערפיהלט, וואָס פאַר חטא דאָס איז זיך משדך צו זיין מיט אַ אשה אַ געצענדינערקע, און פלעגען שוין אויסמיידען דעם אָרימען שרייבער ווי די פעסט. נאָר עטליכע משכילים פון ראַסיין אינאיינעם מיט נאָך עטליכע פון זשאַגער האָבען פערשטאַנען צו שעצען א. מאַפו'ס טאַלאַנט און פלעגען אים שרייבען הייסע בריעף פול מיט דאַנקבאַרקייט און התפעלות און בעת מאַפו פלעגט לייענען די דאָזיגע „לאהובי ידידי-בריעוועלעך, וואָס זיינען געווען פול מיט שענע און זיסע מליצות און אַלערליי „שברי-פסוקים"—פלעגען זיינע אויגען אָנהויבען לויכטען מיט דעם בעקאַנטען גלאַנץ. דען אין די בריעף האָט ער דערקענט דעם סטיל, די שפראַך און דעם קלאַנג פון זיינע נעליעבטע העלדען: ידידיה, יהורם, בני הנביאים, סתרי, תימן, אמנון, פנינה און תמר.

II

די סביבה, וואו א. מאַפּו האָט פערבראַכט זיין לעבען, איז בעשטאַנען פון פעראומערטע מענשען, וואָס זענען אייביג פערטון אין דאגות חיונה, אָבגעריסען פון דער נאַטור און האָבען שוין ניט קיין חוש פאַר קיין זאַך אין דער וועלט, חוץ דעם וואָס האָט נאָר אַ שייכות צום קראָם, מאַרק און בית־המדרש. און ער האָט געבלאָנדזשעט צווישען זיי ווי אַ מענש פון אַן׳אַנדער שבט, ווי אַן׳אָ־געריסענער קלאַנג פון אַ ווייטער מעלאָדיע, ווי אַ ליעד איבער׳ן פּוסטען פעלד, צווישען מענשען, וואָס פערליערען שוין אין די קינדערשע־יאָהרען די רוהיגקייט און די גרינגקייט פון דער יוגענד — איז מאַפּו געבליבען אַ פער׳חלומ׳ט קינד, וואָס וועט שוין פאַר קיין געלד אין דער וועלט ניט פערבייטען זיין קינדערשע וועלט און זיינע קינדערשע חלומות אויף די גליקען און די דאגות פון די גרויסע. אויסערליך איז מאַפּו כל־ימיו געוועזען אַ מלמד, אַ דערשלאָגענער, אַ דערשראָקענער, וואָס מיידט אויס די גרויסע און די תקיפים און וואָס ציטערט ווי אַ בלאַט פאַר איטליכען פּרנס און קהל׳ס־מאַן. זיינע בעדערפניסען זענען מינימאַל קליין.

ווי אַ חדר־יונגעל, וואָס אַנטלויפט פון חדר אין וואַלד אַריין און איז גרייט אָבצוהונגערן אַ טאָג, כדי צו געניסען אַ ביסעלע פרייהייט, אָט אַזוי פלעגט א. מאַפּו אויסווייכען די גרויסע מיט זייערע עסקים און דאגות.

אַ. מאַפּו האָט מיט אַלע קרעפטען זיך געמיהט צו פערהיטען ז״ין וועלט מיט חלומות פון אַלערליי שטריק און צוימען. צו דער וועלט וואו עס האָבען זיך אויפגעהאָדעוועט זיינע ליעבסטע ציונ׳ס געשטאַלטען, האָט ער ניט צוגעלאָזען די שטיקענדע לופט פון זיין ממשות׳דיגער, רעאַלער סביבה, אין וועלכער ער האָט אַליין אָבגע׳חשכ׳ט. אַלע די דאָזיגע געשטאַלטען זיינען צו איידעל, אַז זיי זאָלען קאָנען אָהן סכנות נפשות פערטראָגען די לופט פון דער דעמאָלדיגער סלאָבאָדקער קהילה. ווען ניט די ביאָגראַפיע פון מאַפּו, וואָס דערצעהלט אונז, אין וואָס פאַר אַ סביבה און צווישען וועלכע מענשען מאַפּו האָט געלעבט, — וואָלטען מיר דאָס פון זיינע ווערק „אהבת ציון״ און „אשמת שומרון״ ניט געקאָנט אַרויסזעהן. דען די דאָזיגע ביידע ווערק (דאָס בעסטע פון מאַפּו׳ס פעדער) האָבען אין אַ געוויסען זין געקאָנט געשריבען ווערען וואו איהר ווילט און ווען איר ווילט, צי אין סלאָבאָדקע צי אין אי־

טאַליען, צי 50 יאָהר צי 200 יאָהר צוריק. א. מאַפּו האָט אין זיי ניט איבערגעלאָזען קיין איין צייכען, קיין איין שאָטען, וואָס זאָל דערמאָנען אָן זיין אייגענעם ממשות׳דיגען לעבען. כּדי ניט צו צעשטערען די ריינע, קינדערשע פּאָעזיע פון אַן אמנון און אַ תמר איז ער געוואָרען דער רואה ואינו נראה, האָט ער זיך מיט זיין גראָהען לעבענס-פּעקעל אַליין אַרויס-געוואָרפען פון זיינע אייגענע ווערק.

עס זענען אָבער דאָך געווען צוויי ממשות׳דיגע כּחות, מיט וועלכע א. מאַפּו האָט זיך שטאַרק בענוצט, כּדי צו שטאַרקען און אָבצופרישען זיין כּח-הדמיון. איינער פון אָט די באַלזאַם-כּחות איז געווען דער תנ״ך און די צווייטע—די אַרומיגע לעבעדיגע נאַטור. וועגען דער ראָלע פון תנ״ך, וואָס האָט אין דער גאַנצער קולטור-וועלט געהאָלפען אויפ׳ס ניי אויפצולעבען די פּאָעזיע, וויסענשאַפט און דעם כּח-הדמיון פון פער-שיידענע פעלקער—איז שוין גענוג גערעדט געוואָרען. נאָר חוץ דעם האָט דער תנ״ך פאַר מאַפּו, ווי פאַר יעדען גאָט-געבענשטען יודישען טאַלאַנט, נאָך אַ בעזונדערען ווערטה. דער תנ״ך איז פאַר אַזאַ יודען אַמין פּאַטערלאַנד, וואָס אין פּאַקטישען לעבען האָט מען עס אפילו ביי אונז צוגענומען, הערט דאָך אָבער ניט אויף צו עקזיסטירען אין די טיעפע-ניסען פון אונזערע דמיונות. ניט אומזיסט האָט היינע אָנגערופען דעם תנ״ך: „דאָס פּאָרטאַטיווע פּאַטערלאַנד״ (דאָס פּאָטערלאַנד אין דער וואַנדערטאָרבע). אָבער ניט ווייניגער האָט א. מאַפּו צו פערדאַנקען דעם גליקליכען צופאַל, וואָס האָט אים געלאָזט געבאָרען ווערען אין אַ שע-נעם טאָל צווישען צוויי פּרעכטיגע טייכען: ניעמאַן און ווילּיאַ, אַן אָרט וואָס מ׳רעכענט פאַר איינעם פון די שענסטע אין צפון-מערב קאַנט פון דער רוסישער מלוכה, וואו צוויי טייכען יאָגען זייערע וואַסערן צווישען מאַלעריש-בעפּוצטע ברעגעס און זענען אַרומגעצאַרטעלט מיט גרינע, וואַלדיגע בערגלעך.

א. מאַפּו איז ניט דער ערשטער, וואָס האָט דערפילט די גאַנצע פּראַכט פונ׳ם דאָזיגען אָרט. דער גרויסער מיצקעוויטש האָט בעזונגען דעם ניעמאַן, דער רוסישער פּאָעט-פילאָזאָף טיוטשעוו האָט איבערגעלאָזט אַ לירישען שיר, וואָס איז געווידמעט דעם ניעמאַן, און די ליטווישע פּאָלקס-ליעדער הערען ניט אויף צו בעזינגען די לויב פון זיינע ברעגעס, בערגלעך און פעלדער.

די אַרומיגע נאַטור האָט געגעבען מפּו׳ן פאַרבען און טענער;

ער האָט פון איר בעקומען יעדע ציטערניס און יעדען ריהר פון אַ בלי־
הענדיגען, שטאַרקען, שענעם און נאַטירליך־פשוט'ן לעבען. זי האָט איהם
געהאָלפען צונויפצוקלייבען געגוג רעאַלע שטריכען פון אַ לעבעדיגער
לאַנדשאַפט. כדי צו קאָנען שאַפען זיין ארץ־ישראל'דיגע לאַנדשאַפט.
דער תנ"ך האָט מאַפו'ן געגעבען אַ פאַטערלאַנד, די אַרומיגע נאַטור האָט
איהם אויסגעלערענט צו פערפוצען זיין פאַטערלאַנד מיט פאַרבען און טע־
נער, האָט איהם געגעבען די מעגליכקייט צו צעשטערען די שטילקייט
פון תנ"ך דורך די טענער און קלינגענדיגע פאַרבען פון אַ לעבעדי־
גער נאַטור.

און עס איז אַרויסגעקומען עפּיס אַ וואונדערליכע פעראייניגונג.
אין די נאַטור־שילדערונגען פון „אהבת ציון" און „אשמת שומרון" געפי־
נען מיר ניט קיין איין שטריך, וואָס דערמאָנט אונז די היגע נאַטור,
פונקט ווי אין די געשטאַלטען פון אמנון און תמר איז ניטאָ קיין איין
שטריך, וואָס זאָל דערמאָנען אָן אַ סלאָבאָדקער חתן־בחור און אַ סלאָ־
באָדקער כלה. דערפאַר אָבער זעהען מיר פאַר זיך דעם הר־הזיתים, די
חרמון־בערג און דעם ירדן מיט זיינע טעכטער־צווייגען די טייכען.

דער תנ"ך אין פאַראייניגונג מיט דער נאַטור האָט שטענדיג גע־
שאַפען וואונדער אויף וואונדער. ביי אונז איז א. מאַפו געווען דער
ערשטער, וואָס האָט אַזוינע וואונדער בעוויזען, בעת דער פאַלשער רבני'ש־
סגופים'דיגער קוק אויף די נאַטור דערלאָזט גישט, אַז מען זאָל ריכ־
טיג קאָנען פערשטעהן די ריינע פּאָעזיע פון תנ"ך, און פון תנ"ך ווערט
אַ ספר, אויף וועלכען רבני'שע קאַליקעס מאַכען פוסטע פלפולדיגע פירושים
און דרשות,—זעהען מיר פונקט דעם היפך, ווען עס ענדערט זיך דער
קוק אויף די לעבעדיגע נאַטור. דאָס ריכטיגע פערהאַלטען זיך צו דער
נאַטור האָט שטענדיג געווירקט אויף די אַלטע בלעטער, ווי אַ רעגען
אויף אַ טרוקען פעלד. די אַלטע בלעטער ווערען לעבעדיגער, ווערען
מיט איינמאָל אָבגעפרישט; און נישט נור אָבגעפרישט, זיי הויבען אָן
צו בליהען, און צו געבען פון זיך שפּראָצענדיגע בלימלעך. און די
ערשטע בלימלעך אין דער נייער יודישער ליטעראַטור זענען געווען
מאַפו'ס ראָמאַנען: „אהבת ציון" און „אשמת שומרון".

נאָר כדי אַז אַ מענש זאָל קאָנען אויסהאָדעווען ביי זיך אָט די
יונגע בלומען, מוז מען בעזיצען אַ קינדערשע נשמה, וואָס האָט אָנ־
אָפען הארץ פאַר אַלץ וואָס לעבט, און וואָס בעווייגט דאָס צו־פריהע

אָבשטאַרבען פון אַ בלום נישט ווייניגער ווי דעם פריהען טויט פון אַ ליעבען חבר.

מאַפו איז געווען די ערשטע קינדערשע נשמה אין דער יודישער ליטעראַטור. פאַר די סלאַבאַדקער איז ער שוין געווען צו־פיעל קינד, אָבער אַלס בעשעפער פון דער ניי־העברעאישער ליטעראַטור איז זיין „קינדישקייט" געווען גראָד דאָס, וואָס מען האָט געדאַרפט. די יונגע ליטעראַטור האָט געפאָדערט די פּאָעזיע פון אַ קינדערשער נשמה. די יונגקייט פון דער ליטעראַטור און מאַפו'ס נשמה זענען געווען ווי אַ גלייכע צונויפגערעדטע פּאָר.

III

„מיין קינד, ווירד ווארען קינדער,
צוויי קינדער קליין אונד פראַה"
א. אַז. וו.
(היינע „היימקעהר").

אָט אַזוי צעגיסט זיך דער פּאָעט, ווען די ביטערניסען פון לע־בען צווינגען איהם זיך אומצוקעהרען צו זיינע גליקליכע קינדער־יאָהרען. ער איז דעמאָלט מוחל די גליקען זיינע פון צו זיין בעריהמט און צו קלינגען אין לייטישע מיילער; ער איז מוחל אַלע יענע פוסטע גליקען, מיט וואָס זיין לעבען איז אַזוי רייך, און מיט אַ שטילען אומעט דער־מאָנט ער זיך אָן די קינדער־יאָהרען, ווען די גאַנצע נשמה האָט זיך נאָר געבאָדען אין דריי געפיהלען: ליעבע, אמונה און טרייקייט.

אַזאַ צושטאַנד לעבט דורך איטליכער פון אונז, ווען ער בויגט זיך אונטער דער משא פון לעבען, ווען די נשמה איז שוין פאַרמאַטערט פון אינווייניגסטע סתירות און ספיקות, מען בענקט דעמאָלט נאָך עפּיס, מען זוכט דעמאָלט אַ ליכטיגען פונקט, אַ העכערע קראַפט,—וועלכע זאָל אונז מדריך זיין און בעפרייען פון דעם קנויל געדאַנקען און געפיהלען, וועלכע צעמישען אונזער נשמה.

און דעמאָלט ווילט זיך כאָטש אויף אַ רגע ווערן אַ קינד, וואָס

האָט נישט קיין פליכטען, נאָר וואונשען, וואָס ווייסט נישט פון קיין ספקות און איז פול מיט אמונה, וואָס איז קיינעם נישט צו לאַסט, און וואָס וועט יעדע מינוט אָנווייזען מיט'ן קליינעם פינגערל אויף דעם, וואָס טוט איהם נאָר גוטס און גוטס. און ווען אונזער כח הדמיון איז צו-שוואַך, כדי אויף אַ שעה צייט זיך איינצוהילען אין די מלאכים'שע קינדערשע קליידלעך—דאַן שטרעקען מיר אויס די האַנד צו איינע פון די אַלטע קלאַסישע ביכער, וואו עס שפּיגעלט זיך אָב אַ קינדערשע נשמה. מיר נעהמען אין די הענד אַלטע מדרשים, אַראַבישע מעשה'לעך, די איליאַדע פון האָמער, דאַן קיחאָט פון סערוואַנטעס א. ד. גל. צוליעב אָט די ביכער הערען מיר אויף אַ ווייל זיך צו פ'הלען ווי גרויסע און אַ ווירקונג האָבען די ביכער אויף אונז, גלייך ווי מען וואָלט אונז אָב-געטובל'ט אין אַ פרישען קוואַל וואַסער. און מיר פערלאָזען דעם קוואַל ווי פּאַרצייטען נעבען דעם ירדן:— אָבגעפרישטע, ריינערע, פעהיגע זיך ווייטער צו נעהמען פאַר די עסקים פון די גרויסע און דערוואַקסענע

א. מאַפּו, זענענדיג שטענדיג אַ קינד, האָט אונז אין „אהבת ציון" איבערגעלאָזען דעם אבקלאַנג פון זיין קינדערשער נשמה. איך ווייס נישט אין דער בייער העברעאישער ליטעראַטור קיין איין בוך, וואו דער קינ-דערשער קוק אויף דער וועלט זאָל זיין אויסגעדריקט אַזוי ריין און קלאָר, ווי אין מאַפּו'ס דערמאָנטע ווערק. פונם אָנהויב ביז'ן סוף איז זי פול מיט די דריי קינדערשע געפיהלען: ליעבע, אמונה און טרייקייט. עס איז גאָר קיין ספק נישטאָ, אַז אונזער וועלט איז די בעסטע און שענסטע, הינטער די פינסטערסטע וואָלקען, וועלכע פערטונקל'ען אַמאָל די הימלען פון אַמנון און תמר, שיינט שטענדיג דורך דער שמייכעל פון אַ גוטען מזל, וואָס האָט נור איין זאָרג: זיינע געליעבטע קינדער זאָל שטענדיג זיין גוט און וואויל. אָט דאָס גוטע מזל זייערס רייניגט אָב דעם וועג פאַר זייערע אַמנונ'ס און תמר'ס, אַז קיין שטיינדעל זאָל זיי חלילה נישט פערטשעפּען, אַז תמר'ס צאַרט פיסעל זאָל חלילה נישט ליידען אויפ'ן וועג צו ליעבע און גליק. טרעפען זיי אַמאָל אַצוים, אַ עכוב, אַ הינדערניס—איז דאָס נור צוליעב דעם, כדי זייער קומענדיג בעגע-געניס זאָל דורכדעם אַרויס נאָך שענער און נאָך גליקליכער. לויט א. מאַפּו, איז דאָס אונגליק נאָר אַ צופעליגע זאַך. דער מענש איז גע-באָרען צו זיין גליקליך און נאָר גליקליך. און אויב ער געפינט נישט דאָס גליק אין רעאַלען לעבען, בעשאַפט ער עס זיך מיט זיין כח הדמיון, געפינט ער דאָס נישט אין סלאָבאָדקע, — נעהמט ער דעם תנ"ך און

אָ טייך ניעמאַן און בעשאַפט זיך אַ שטאָדט ציון, און בעזעצט די שענע שטאָדט מיט ליעבע ציכטיגע קינדער אמנון, תמר, פנינה, ווערט מיט זיי בעקאַנט און בעפריינדעט און בינדט זיך צו זיי צו ווי אַן׳אַלטער פעטער, — מיט דער גאַנצקייט פון אַ ליעבענדער נשמה, און לעבט מיט זייער גליק, פונקט ווי דאָס וואָלט געווען זיין אייגען גליק.

מרדכי זאב פייערבערג.

(מ. ז. פייערבערג. קבץ ספוריו וכתביו. הוצאת חברת „הספר". קראקוי, תרס"ה).

I

דעם פיערטען אדר איז געוואָרען זעקס יאָהר, זינט עס איז געשטאָרבען מ. ז. פייערבערג (1874—1898), דער ערשטער הויכבעגאַבטער שרייבער און פּאָעט, וועלכער האָט געהאָלפען בעשאַפען די ניימאָדישע דיכטונג אין אונזער היינטיגער ליטעראַטור.

מ. ז. פייערבערג איז געבאָרען געוואָרען מיט קורצע יאָהרען... ער האָט נישט אויסגעלעבט קיין פולע 25 יאָר. אַ פּאָר יאָר פאַר זיין טויט האָבען אָנגעהויבען צו ערשיינען זיינע ערצעהלונגען אין דער העברעאישער ליטעראַטור. פול פון פּלענער אויף ווייטערע גרעסערע ווערק, איז ער געשטאָרבען אין מיטען דער אַרבייט. צוערשט אָרימקייט, דערנאָך שווינדזוכט, האָבען געמאַכט אַ גיכען סוף פון אַ געבענשטער יונגער יודישער נשמה...

די ביאָגראַפיע זיינע?

די איינע פון טויזענדער אָרימע בעגאַבטע קליין-שטעדטעלשע יודישע קינדער, אויף וועלכע אַבראַמאָוויטש האָט שוין געזאָגט, אַז זייער

יוגענד קען מען פערגלייכען מיט דעם שיין פון דער זון אין אַ מיאוס'ען חשון'דיגען טאָג. און פייערבערג'ן איז נישט בעשערט געווען איבער־צולעבען זיין יוגענד.

ער איז געבאָרען געוואָרען אין שטעדטעל נאָווגאָראָד־וואָלינסק, אָדער זוואָהיל, ווי די יודען רופען אָן דעם דאָזיגען אָרט. זיין טאַטע איז געווען אַ שוחט, אַ גרויסער ארימאַן און פאַנאַטיש פרום. שפעטער געפינען מיר פייערבערג'ן אין אַ דערפעל הילסק, וואו ער לעבט ביז'ן עלפטען יאָהר פון זיין יוגענד. דער שטרענגער פאַנאַטיש־פרומער פאָטער איז איהם מחנך, ער האַלט אין דער האַנד אַ דאָפּעלטען קאַנטשוק. ער איז צוגלייך זיין טאַטע ווי זיין רבי. אָבער די איינפאַכקייט פון דאָרפישען לעבען צוזאַמען מיט דער אָרומיגער פרייער נאַטור וועקען אויף אין יונגען פייערבערג אַ גאַנצע שורה פון געפיהלען, וועלכע בינ־דען זיך גאָרנישט מיט דעם, וואָס דער טאַטע לערנט איהם. און בשעת 1886 קומט די פאַמיליע פייערבערג צוריק קיין זוואהיל, האָט שוין דער יונגער מרדכי זאב מיטגעבראַכט מיט זיך אַ חוץ דער תורה פון אַ יודיש יונגעל נאָך אַ חשק צו אַזוינע זאַכען, צו וואָס אַ יודישער פערשטויסע־נער גלות־נשמה טאר זיך נאָר נישט געלוסטען. אַ שטילער פרישער קוואַל פון פאָעזיע האָט זיך געעפענט אין זיין ברוסט. ער בעקומט פיינט דעם טרוקענעם פלפול. עס ציהט איהם צו די אַגדות און מדרשים, צו די גרינע אינזלען פון ים התלמוד. ער איז שוין צו פערקלערט און צו פיעל פערטראַכט.

ביז'ן פופצעהנטען יאָהר פערברענגט ער זיין יוגענד אין פינסטערע קליין־שטעדטעלשע חדרים. שפעטער ווערט ער אַ „בחור" אין טשערנאָ־בילער בית המדרש. וואו ער לערנט שוין פאַר זיך, צוגלייך מיט אַלע דערוואַקסענע. אין דער אייגענער צייט בעקענט ער זיך מיט אונזער נייער ליטעראַטור, מיט'ן „אביעזר" פון מ"אַ גינצבורג, מיט די ערצעהלונגען פון א. מאַפו און פרץ סמאָלענסקי'ן, מיט דער פאָעזיע פון די לעבענ־זאָהנס און י. ל. גאָרדאָן, מיט די פייערדיגע קריטישע ווערק פון מ. ל. ליליענבלום. צוגלייך לערנט ער מיט גרויס התמדה די יודישע אַלטע־פילאָזאָפיע, דעם „כוזרי" און דעם „מורה נבוכים"; אויך די נייערע קרי־טיש־פילאָזאָפישע ווערק, דעם „מורה נבוכי הזמן" פון נחמן קראָכמאַל און דעם „דור ודורשיו" פון אייזיק הירש ווייס. זיין שטרענגער, פאַנאַטישער פאָטער זעהט מיט ציטערניס אין האַרצען, ווי זיין זוהן פערלאָזט דעם וועג פון תורה און יראת שמים. ער פרובט נאָך דאָס לעצטע מיטעל

ווי איהם צו צובינדען צו די אַלטע פיהרונגען—ער פרובט אים פער־
קנס'ען און חתונה מאַכען. צו 18 יאָהר ווערט פייערבערג א חתן.

דערווייל דרינגט איין דער ציוניזם און וועקט אין פייערבערג'ן נייע
געדאַנקען און געפיהלען. און נישט קוקענדיג אויף די רדיפות פון זיין
פאָטער גיט ער זיך אָב דעם ציוניזם מיט לייב און זעעל. דער טאַטע
פערלירט שוין די לעצטע האָפנונג צו דערלעבען פון זון עפעס גרויסעס׳
ער וויל האָטש פון אים אַ קרעמער מאַכען. עס בעווייזען זיך אָבער שוין
די ערשטע סמנים פון זיין שפעטערדיגער קראַנקהייט. דער צוקונפטי־
גער שווער דערגעהט פון חתנ׳ס פעהלער, און צערייסט די תנאים. און
פאַר פייערבערגן הויבט זיך אָן די ערגסטע צייט פון זיין לעבען, פול
פון צרות און רדיפות. די קראַנקהייט טרייבט איהם קיין וואַרשוי צו
דאָקטוירים, ער ווערט אויך בעקאַנט מיט בעוואוסטע וואַרשויער ליטע־
ראַטען. די לעצטע יאָהרען פון לעבען האָט פייערבערג שוין כמעט קיין
היים נישט. אין אָרימקייט און אין נויט פערלעבט ער זיינע טעג. נאָר
איין נחת האָט ער: מען הויבט איהם אָן צו דרוקען. מבינים ליטעראַטען
אָגען, אַז ער וואַקסט אַ טאַלאַנט. מען וויל איהם אויך העלפען און
שטיצען. אַ דאַנק דעם בעוואוסטען ליטעראַט ה׳ אחד־העם, קריגט ער
קורץ פאַר׳ן טויט אַ שטיצע אין געלד. אָבער די שטיצע איז שוין גע־
קומען צו־שפעט. נאָך נישט פולע פינף־און־צוואַנציג יאָהר אַלט איז מ.
ז. פייערבערג געשטאָרבען.

II

דאָס איז אין קורצע ווערטער דער לעבענס־וועג פון מ. ז. פיי־
ערבערג, טויזענדער האָבען דורכגעמאַכט דעם אייגענעם וועג, נאָר ווע־
ניגע איז בעשערט געווען איהם דורכצוגעהן מיט אַזאַ טיעף פיהלענד
האַרץ, מיט אַזאַ קלאָר דענקענדען קאָפּ, ווי פייערבערג׳ן. אָרים איז
געווען דאָס אויסווענינגסטע לעבען פון פייערבערג׳ן, דערפאַר איז זיין
אינווענינגסטעס לעבען רייך געווען ווי אַ קעניגליכער פּאַלאַץ, אָדער נאָך
בעסער, ווי אַנ׳אַלט טייער הייליגטום. און דאָס, וואָס ער האָט דורכגעלעבט

— די ביאָגראַפיע פון זיין האַרצען, — האָט ער אונז איבערגעלאָזען אין זיינע ווערק.

ס'איז נישט פיעל, וואָס ער האָט אונז איבערגעלאָזען; אינגאַנצען קוים 145 דרוק־זייטען. אָבער פערמאַכענדיג דאָס בוך וועט זיך דעם, וואָס לייענט עס דורך מיט האַרץ און קאָפּ, געוויס אויסדוכטען, אַז ער איז געגאַנגען אַ ווייטען, ווייטען וועג.

פייערבערג'ס האַרצענס־ביאָגראַפיע איז צוגלייך די ביאָגראַפיע פון דער גאַנצער יודישקייט. דאָס אָרים יונגעל מיט דער שוויגדזוכט אין די לונגען האָט געטראָגען אויף זיך דעם גאַנצען יאָך פון דער גרויסער אַלטער, פאַרצייטיגער יודישקייט. ווי דער לעצטער פון זיין דור, ווי דער לעצטער פרינץ פון אַן'אַלטער דינאַסטיע, האָט ער געטראָגען אין זיין האַרצען אַ פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר אַ גרויסע טויזענד־יאָהריגע ירושה.

פייערבערג, צוגלייך מיט טויזענדער זיינס־גלייכען, איז געבאָרען געוואָרען אין דער צייט, בעת יודישקייט צעפאַלט, צעפאַלט אין ברעקלעך. איבערפלעכליכע נאַטורען, אָדער פערגרעבטע נשמות פיהלען דאָס נישט, אָדער ווילען דאָס נישט זעהן. אַנדערס אָבער פיהלט דאָס דער מענש, וועלכער שפירט זיך ווי אַ גליעד פון דער פערגאַנגענהייט, ווי אַ „פעדעמל אין דעם גרויסען אַלטען געוועב", וואָס טראָגט אויף זיך דעם נאָמען „יודישקייט". איטליכע ענדערונג אין היסטאָרישען לעבען פון פאָלק רופט אַרויס אַ געוויסען שמערץ ביי איהרע אמת'ע קינדער. נאָר ביי די, ביי וועמען „דאָס לעבען פערגעהט ווי פוילע ווינדען" בלייבט ניט קיין זכר פון דעם צוזאַמענהאַנג צווישען דעם היינט און נעכטען, צווישען דעם וואָס איז אויסגעוואַקסען, און דעם, וואָס איז איבער נאַכט פערוועלקט געוואָרען.

די אַלטע יודישקייט, וואָס פאָדערט פון איטליכען יחיד, ער זאָל זיין אַ כהן ביי גאָט'ס מזבח, אַ שומר פון אַלע הייליגקייטען, אַן'אייביגער קנעכט פון די תרי"ג מצות, האָט זיך בעגעגענט איצט אויג אין אויג מיט אַ גרויסען שונא. און דער שונא טענה'ט: הייליג איז נאָר דאָס לעבען, אויסער דעם איז נישטאָ קיין הייליגקייטען. אָנשטאָט צו היטען די אַש פון אַלטע קברים, אָנשטאָט צו דערהאַלטען דאָס פערגאַנגענע, דאָס טויטע, שטיץ און דערהאַלט דאָס לעבעדיגע, און בעשאַף דורך זיי נייע לעבעדיגע הייליגקייטען. און וואָס מעהר דער שונא טענה'ט, אַלץ טיפער דרינגען אַריין זיינע ווערטער אין אונזער

הארצען, אלץ שווערער ווערט אונז צו זיין די וועכטער פון חורבות און פוסטקעס. און דער שונא ווערט מיט איטליכען טאָג שטאַרקער, ער דרינגט אריין אומעטום, וואו עס קלאַפּט אַ יונג האַרץ. ער ברענגט אריין טויזענדער ספקות אין דעם קאָפּ פון דעם מתמיד, ער צעמישט די גע־פיהלען פון דעם פּרוש און דעם עהרליכען מאמין און מיט דעם כח פון אַ נייער אמונה פאָדערט ער אַנ'ענטפער ביי די צווייפעלדיגע: צי אַהין, צי אַהער: ווי אַ שטאַרקער געזאַנג רופט אונז די גרויסע פרייע דע־מאָקראַטישע עפּאָכע, דער שונא פון טויטען עבר, צום לעבען, צום לע־בען. אָבער ווי פער'כשופ'ט זיצט דאָס אַלטע יודישע פאָלק אין זיין ענגען שטח, זיצט ביי אַלטע פאַרצייטיגע ספרים, האָט מורא זיך אַריהר צו טון, אום נישט אַריינצופאַלען אין די הענד פון לעבען, אָדער פון דער „סטרא אחרא" און סמאל", ווי מען רופט דאָס אָן. „און דער געזאַנג קומט אַלץ נעהענטער און נעהענטער. מען וויל בלייבען אויפ'ן אָרט, בלייבען ביי'ן „זוהר", אָבער דער געזאַנג ציהט און ציהט צו זיך ... עס ווערט טונקעל אין די אויגען, שווער דער מח ... צווישען די ווימפּערן לויפען ווי צעמישטע טויזענדער פינטעלעך ... עס ווילט זיך אויף אַ רגע צומאַכען די אויגען, עס ווילט זיך אַ וויי'ע אַ דרעמעל טון ... דאָס האַרץ אָבער צאַפּעלט זיך און בעט לעבען ... נאָך אַ רגע און עס וועט פּלאַצען פון גרויס תאוה ... און דער געזאַנג קומט אַלץ נעהענטער און נעהענטער". („בערב" זייטע 11).

אין טויזענדער ווינקעלעך פון גרויסען יודישען תחום איז איינ־געדרונגען דער געזאַנג פון לעבען. און גראָד דער, וואָס ווייסט די ווערדע פון דער אַלטער יודישקייט, לעבט דורך אַ שרעקליכע מלחמה אין הארצען. — „ווי גרויס עס זאָל נישט זיין ביי איהם די ליעבשאַפט צו די הייליגע ספרים, און ווי טריי און איבערגעגעבען ער זאָל צו זיי ניט זיין, — בעטראַכט ער זיך דאָך שטענדיג פאַר אַנ'אונגליקליכען און פאַר אַ לעבעדיג־בעגראָבענעם. צי האָסט דו, טראַכט ער אָפט, נאַר צוליעב דעם, רבונו של עולם, בעשאַפען אַשענע גוטע וועלט, זון, שטערן און די לבנה, פעלדער און וועלדער, כדי דיין אויסדערוועהלט פאָלק זאָל פער־ברענגען זיין לעבען אין אַנ'ענגען בית המדרש, אין אַ נידעריגען אין אַ פינסטערן! ... אַלץ וואָס לעבט — אַ ר ב י י ט, און אַלץ וואָס אַרבייט — ל ע ב ט, נאָר דו, מיין פאָלק, פערשאָלטענער פרינץ, האָסט אויפגעהערט צו לעבען אַנ'אמת־נאַטירליך לעבען, דעריבער האָסטו אויך אויפגעהערט צו שאַפען נייע לעבעדיגע הייליגקייטען. דו לעבסט טויזענדער יאָהרען ווי

אַ שאָטען, דעריבער געהסט דו אַרום אַ פערחלומ׳טער און חלומ׳סט פון דעם, וואָס איז געווען אַמאָל... און די ספרים, וואָס מאַכען פול די ווענד פון בית המדרש, זענען די פוסטע אַרבייט פון אַנ׳אייביגען קנעכט, וואָס איז פערשאָלטען געוואָרען פון זיין פריץ צו גראָבען און ווייטער צו גראָבען" („לאן", זייטע 69). —

טויזענדער ספקות ווערען געבאָרען אין הארצען פון דער יודישער יוגענד; פון דער יוגענד, וואָס איז באמת צוגעבונדען צום היליגען עבר, וואָס פיהלט נאָך אויף זיך איהר קראַפט, און וואָס קען נישט אַזוי לייכט גלויבען, אַז די קראַפט איז שוין אויסגעוועבט. דורך פערשטויבטע פענסטער פון פינסטערע קלויזען וואַרפען זיי אַ בליק אויף דעם נייעם „סמאל", וועלכער רופט זיי צום לעבען. זיי קענען זיך אָבער נישט אַזוי לייכט שיידען מיט דעם אָרט, וואו עס ליעגט בעהאַלטען אַ שטיק פון זייער נשמה, אַ גאַנצעס זאַנגען-פעלד פון איינגעוואַקסענע געפיהלען. און זיי וואַרפען זיך און צאַפּלען זיך, פערגיפטעט פון טויזענדער ביטערע ספקות. עטליכע פון זיי, די געהויבענסטע נאַטורען, מאַכען זיך נאָך אַ כח, ווילען פערטרייבען מיט געוואַלד די פרעמדע שטימען, וואָס קלינגען אין זייער נשמה. זיי נעהמען זיך אָן צו פיהרען אַ מלחמה מיט׳ן שרעקליכען שונא, און ווילען פערטויבען זייער הארץ מיט תפילות, תעניתים און מיט אַנ׳אונמענשליכער התמדה, וואָס לאָזט נישט צו קיין פרעמדען געדאַנק. דער שטרייט איז אָבער צו שווער, נישט פאַר די כחות פון אַ קוים-דערוואַקסענער פרישער נשמה, און פריהער אָדער שפּעטער צעברעכט זי איהרע יונגע פליגעל. און דענסטמאָל האַפּט זי אָן אַבלייכע אימה, ווילדער פחד, זיי פיהלען זיך ווי צוזאַמענגעקוועטשט פון צוויי נעוואַלטיגע ריעזען: פון אַ גרויסער בליי-שווערער פ ע ר ג אַ נ ג ע נ ה ײ ט און פון אַלעבעדיגער, נאָך אַ שטאַרקערער ג ע ג ע נ וו אַ ר ט. זיי הויבען אָן צו פיהלען אַ בלייכען שרעק פאַר׳ן לעבען, זיי ציטערן אָבער אויך פאַר „די שאָטענס" פון דעם עבר. און אַטיעפע, טיעפע טרויעריגקייט בעזעצט זיך אויף אייביג אין זייער געמיט. פריה טרעטען זיי אַריין אין לעבען, ווי די גוואַרדיע פון רבונו של עולם". קורץ איז די מלחמה, און באַלד זעהט מען שוין זיי אַלס יונגע אינוואַלידען מיט צעבראָכענע גליעדער וואַנדערן דורך דאָס לעבען, וואָס האָט זיי אָנשטאָט צו דערפרישען — בעזיעגט און צעבראָכען.

און מ. ז. פייערבערג איז איינער פון די טיעפע געהויבענע נאַטורען, וואָס האָט געפיהרט די אייגענע מלחמה, ווי אַ העלד, זיך אויפ-

הויבענדיג נאָך איטליכען פאַל, געפירט ביז צו דער לעצטער מיגום פון
זיין יונגען לעבען.

III

איטליך אמת קינד פון זיין פאָלק ווייסט, אַז עס איז פערבונדען מיט
דעם עבר פון פאָלק. אָבער די פעדעם, וואָס פערבינדען, זענען נישט
ביי אַלעמען גלייך: איינעם פערבינדעט דער שכל מיט דעם עבר, דעם
אַנדערן — דאָס געפיהל און אַ דריטען — ביידע זאַכען אינאיינעם, דער=
צו נאָך מיט אַ לעבעדיגער פאַנטאַזיע. דער שכל ווייזט אונז אויף איט=
ליכען טריט, אַז אונזער אמונה אונזערע מאָראַל, אונזערע פאָלקס=חסרונות
און פאָלקס=מעלות, אונזערע פיהרונגען און אַנשטאַלטען, אונזער ליטע=
ראַטור און פילאָזאָפיע איז נישט די אַרבייט פון דעם דור, אין וועלכער מיר
לעבען. הונדערטער דורות האָבען געאַרבייט פאַר אונז. טרעפלעך=ווייז
זענען מיר געשטיגען העכער און העכער פון אונוויסענהייט צו בילדונג,
פון ווילדקייט צו מענשליכקייט. דאַמיט אָבער, אַז מיר זאָלען נאָך
שפירען דאַנקבאַרקייט און ליעבשאַפט צו די אַרבייטער פון די פערגאַנ=
גענע דורות, זענען נאָך נישט גענוג די געדאַנקען פון שכל. מען מוז
נאָך עפּיס פיהלען דערביי. און דער וואָס פיהלט באַנוגענט זיך נישט
דערמיט וואָס ער איז מודה, אַז איטליכער היינט לעבט פון דעם
נעכטען און עהער=נעכטען. ער וואַרעמט נאָך דורך זיינע געדאַנקען
מיט אַ געפיהל פון שעצונג און אַכטונג צו די, וואָס האָבען געאַרבייט
און געטראַכט אַ צייט פריהער, איידער מיר זענען נאָך אויף דער וועלט
געווען. זעלטענער פאַר אַלץ איז אָבער, ווען צום שכל און געפיהל קומט
נאָך צו אַ לעבעדיגע פאַנטאַזיע, וואָס שעצט אָב די ווערדע און די שענקייט
פון דעם עבר. דען נאָר זי אַליין האָט די גרויסע מעלה צו קענען
אויפבויען אין מח אַ לעבעדיג בילד פון דער פערגאַנגענהייט. נאָר דער
איז אַ גרויסער אַרכיטעקט, וועלכער קען נאָך האַלב=פערמעקטע פלענער
אויפמאָלען דעם ריכטיגען פּלאַן, וועלכער, קוקענדיג אויף אַן אַלטען איינ=
געפאַלענעם פּאַלאַץ, ווייסט ווי ער האָט אויסגעזעהן אין דעם טאָג פון
זיין חנוכת=הבית. און דער קאָן זאָגען, אַז ער קען, פיהלט און

ווייסט זיין עבר, וועלכער איז געבענשט מיט דעם כח נאָך אַלטע פּער־שטויבטע ספרים און פערצייכענטע זכרונות צו קענען אויפשטעלען אַ פּיעל־פאַרביגעס בילד פון דעם עבר, ווי ער האָט געלעבט און געשוועבט, מיט אַלע זיינע ליידען און פריידען, מיט אַלע זיינע גרויסקייטען און צרות.

מ. ז. פייערבערג, ווי איינער וואָס האָט מיט אַזאַ בלוטיג הארץ מלחמה געהאַלטען פאַר דעם יידישען אַלטען עבר, איז געווען געבענשט מיט דער דאָזיגער פאַנטאַזיע, נאָר צוליעב איהר איז איהם אַזוי שווער געווען צו ברעכען מיט דער אַלטער יודישקייט.

דער עבר איז נישט געווען פאַר איהם, ווי פאַר טויזענדער משכילים אַ גראָהער תהום. ווי אַ ברייטע פאַרבען-רייכע פּאַנאָראַמע האָט זיך דער עבר אויסגעברייט פאַר זיין גייסטיגען בליק. און אויף דער פּאַנאָראַמע האָט אַלץ, אַלץ געלעבט: דער בלאָהער הימעל פון ארץ ישראל מיט דעם ירדן און דעם כרמל; די גרויסע נביאים, — ישעיהו, — געוואַלטיג, ווען ער שטראָפט, גרויס און ליכטיג, ווען ער רעדט זיין "והיה באחרית הימים"; ירמיהו הנביא, וואָס צעגיסט זיך פון טרויער און קלאָג; די תנאים און די אמוראים, די אַלטע פילאָזאָפען און דענקער, דער רמב"ם, דער אַברבנאל. יעדער חורבן האָט זיך פייערבערג'ן פאָרגעשטעלט, ווי זיין אייגענער. ער האָט געזעהן פאַר זיינע אויגען צוגלייך מיט די הרוגים און די אונשולדיג־פערבלוטיגטע קינדער אויך די ליכטיגע פנים ער פון די וואָס זענען פרייוויליג געגאַנגען אין טויט על קדוש השם. דאָס וואָס פייערבערג, צוגעסען פון ספקות, האָט שפּעטער גערופען "שאָטענס" זענען נישט געווען קיין שאָטענס אין איינפאַכען זין. זיי זענען געווען ביי איהם לעבעדיגע בילדער פון אַ טויטען עבר. און די שאָטענס זענען געווען אַרום איהם, ווי אַ צווייטער קבוץ, אַ צווייטע בעפעלקערונג נעבען דער אמת'ער, ווירקליכער, ווי אַ וועלט, אַ גרעסערע, אַ רייכערע, אַ הייליגערע נעבען אַ וואַכעדיגער, קליינער, פינסטערער, קליין־שטעדטעלשער.

פריהער בעת ער איז נאָך געווען גאַנץ יונג, האָט ער נאָך גאָר נישט געוואוסט, אַז חוץ דעם דאָזיגען שאָטען־פאָלק איז נאָך דאָ עפּיס אַנדערש. ער לעבט מעהר מיט איהם, ווי מיט דעם רבי'ן און די חברים. די אמת'ע וועלט איז אַזוי טרויעריג, גראָה און וואָכעדיג, אַז די בבא־מעשה־וועלט פון דער מאַמען, אין וועלכער עס שטרייטען מכשפים מיט גוטע יודען צוליעב אַ קינדערשער נשמה, איז ליכטיגער און לעבע־דיגער, ווי דער חדר מיטן רבי'ן און באהעלפער צוזאַמען

אין זיין בילד „בערב" שילדערט אונז פייערבערג דעם איינדרוק, וואָס מאַכט אויף איהם די „אמת'ע נאַכט" אין שטעדטעל מיט פאָלגענדע טרויעריגע פאַרבען:

„די בלאָטע דערגרייכט ביז צום האַלז. דער הימעל איז פערוואָלקענט, און דער ווינד צוטראָגט די דינע רעגען־טראָפּענס און שמייסט מיט כעס זיי גלייך אין פנים אַריין די וואָס גייען אויפ'ן גאַס. און די מענשען בויגען זיך אונטער דער משא פון זייערע צוריסענע, צונעצטע און פערבלאָטיגטע בגדים. די שטיוועל זינקען טיעף אין בלאָטע, און עס איז שווער זיי אַרויסצוציהען. ווי מיט אַ מאַנטעל פון אַ שוואַרצען טרויער דעקט צו זייערע פנימ'ער אַ טיעפע זאָרג. אויף זייער געזיכט ליעגט אויסגעגאָסען פערצווייפלונג, דאָס האַרץ פיהלט שוין נישט קיין פרייד און קיין שמערץ. זיי האָבען נאָר איין וואונש, וואָס גיכער אַרויסצוקריכען פון דער בלאָטע און זיך צו דערשלעפּען ווי עס איז צו דער שטוב, צום פינסטערען, פייכטען און ניעדעריגען שטיבעל" (ז. 2)

דערפאַר אָבער ציהען איהם צו זיך ווי מיט בעזונדערען כשוף די ערטער, וואו עס בעוויזען זיך די שאָטענס פון דעם עבר. אויף דער זייטע 100 לייענען מיר:

„איט־ליכעס מאָל ווען עס דריקט מיר עפּיס דאָס האַרץ און אַ זעלטענער כשוף פערכאַפּט מיין געמיט און ציהט מיך צו עפּיס אַ זאַך, וואָס איך קאָן דאָס מיט'ן נאָמען נישט אָנרופען; ווען איך פיהל, אַז מיין נשמה פער אַ:גט עפּיס אַזאַ מין שפייז, וואָס ס'איז אין ערגיץ נישט צו געפינען; ווען איך פיהל, אַז מיינע אויגען, אָנגעפיהלט מיט טרערען זוכען עפּיס אַ ליעב בלימעל, אויף וואָס זיי זאָלען קענען אויסגיסען זייער טהוי—, דעמאָלט לויף איך אין בית־המדרש, און צוזאַמען מיט טויזענדער שאָטענס קלויב איך נחת ביי אַ גראָשענעם ליכטעל פון די הייליגע ספרים.

און הייליג זענען די ספרים, אודאי זענען זיי הייליג... און ווי פול זענען די אַלמערס...

איך ווייס נישט, פון וואַנען נעהמט זיך דאָס, אָבער עס איז פאַרט אַזוי: עס זענען דאָ מינוטען, ווען איך זעה גאָר נישט קיין ספרים, נאָר טויזענדער מענשען און פעכער דורות. און ווי הויך און גרויס זענען די מענשען, און ווי לויכטען זייערע פּנימ'ער! און פון

אונטער די דאָזיגע מענשען זעה איך פליסען טייכען, טייכען בלוט...
און דאָס געוויין און די געשרייען שטייגען ביז צום זיעב
הינטער זיי—טייכען בלוט און פאָרענט—נייע טייכען... ניין דאָ בין איך
נישט אַליין... אַ סך אומגליקליכע, ווי איך, זענען מיט מיר דאָ. ניין,
דאָ בין איך נישט אַליין. נאָך אַ סך גליקליכע זענען דאָ מיט מיר.

דאָ זעה איך דאָס ליכט און דאָס גוטס, וואָס וואַרט אויף מיר,
און די אייביגקייט און די פראַקטיגקייט וואָס איז הינטער מיר. און דאָ
זעה איך, ווי ברייט,ווי ברייט איז די וועלט!"

און ווען פייערבערג רעדט וועגען בית־המדרש—, נישט פון דעם
געוועהנליכען, נאָר פון רעם, וואו עס קלויבען זיך צוזאַמען די געשטאַל־
טען פון דער גאַנצער יודישער געשיכטע,—דריקט ער זיך אַויס מיט
פאָלגענדע מערקווירדיגע ווערטער:

"די גאַנצע וועלט איז נאָר א י י ן פ י נ ט ע ל ע אין מיין האַר־
צען, און מיין האַרץ איז נאָר איין ק ל י י ן פ י נ ט ע ל ע אין מיין אַל־
טען בית־המדרש, און ווי באַלד די זון געהט אונטער, ווערט שוין או־
מעטום פינסטער.

און איך קוק אויף מיין בית מדרש ווי אויף אַ בנין, וואָס שטעהט
אין צענטער פון דער וועלט, וואָס שטראַהלט אויס ליכט אויף אַלץ, וואָס
טראָגט אויף זיך דעם נאָמען מענש".

אַזאַ לעבעדיגען געפיהל צום עבר, ווי ביי פייערבערג'ן, בעציי־
כענט מען מיט ן נאָמען ראָמאַנטיק. איטליך גרויסעס פאָלק, וואָס מוז
אין געוויסע צייטען זיך אָבּרייסען פון זיין פערגאַנגענהייט אום איבער־
צוארבעטען נייע געדאַנקען און נייע איינפלוסען, וועלכע בינדען זיך
נישט מיט דער פריהערדיגער געשיכטע, לעבט דורך אַ צייט פון ראָ־
מאַנטיק. נאָר די פעלקער, וואָס טרעטען אַריין אין די וועלט־געשיכטע
מיט אַ אָרימער פערגאַנגענהייט, קענען נישט דעם שמערץ פון דעם
ראָמאַנטיקער, וועלכער שטייט צווישען צ וו יי וועלטען, ווי צווישען צוויי
מאַגנעטען, און קאָן נישט געפינען קיין וועג, ווי זיי צו פערשמעלצען
ביידע אינאיינעם.

YI

אויבען האָבען מיר אָנגעוויזען אויף פיער הויפט-סמנים פון פייערבערג'ס נשמה: אויף זיין לעבעדיגע פאַנטאַזיע בנוגע צו דער יודישער פערגאַנגענהייט, אויף דאָס פעראַנטוואָרטליכקייטס-געפיהל קעגען די גייסטליכע אוצרות פון עבר, אויף דעם גיהנם פון זיין האַרצען, אַלס דאָס קאָכענדיגע לעבען, וואָס בינדט זיך נישט מיט דער פאַרצייטיגער יודישקייט, טראָגט אַריין אַ ים פון ספקות אין זיין גייסט, און פיערטענס, אויף די פינסטערע אימה זיינע פאַר'ן לעבען בכלל. ווייטער וועלען מיר ווייזען, ווי ווייט פייערבערג'ס לעבעדיגע פאַנטאַזיע אינאיינעם מיט די בעשריבענע דריי גרונד-געפיהלען האָבען זיך אָפּגעשפּיגעלט אין זיינע ווערק.

דער הויפט-העלד אין וועמעס נאָמען פייערבערג דערצעהלט די ליידען און פיין פון זיין אייגענער נשמה, טראָגט אויף זיך דעם נאָמען „חפני בעל דמיון". דאָס איז אַ פערטראַכטער, אַ פערקלערטער מענש, וועלכער קוקט מיט אומעטיגע אויגען און אַ צושטרייטען בליק אויף אַלץ וואָס טוט זיך אַרום איהם. די צושטרייטקייט אָבער איז פון אַ בעזונדערן מין. אין דער אמת'ן זעהט דער צושטרייטער בליק טיעפער און אַנדערס, ווי דער בליק פון די געוועהנליכע בשר-ודם'ס. חפני בעל דמיון לעבט ווי אין אַן'אַנדער וועלט. קינדווייז איז זיין פאַנטאַזיע בעשעפטיגט מיט אַלע די שדים, רוחות, מכשפים און בת-מלכה'ס קורץ מיט אַלע די העלדען, וועלכע פערנעהמען דעם גרעסטען פּלאַץ אין די יודישע בבא-מעשות. פאַר חפני איז די בבא-מעשה אַ שטיק אמת לעבען. ביי-נאַכט, ווען ער פערלאָזט דעם חדר און געהט אין רעגען און אין דער פינסטער אַליין אין דער-היים, ווערט איטליכער רעגען-טראָפּען פערוואַנדעלט ביי איהם אין עפּיס אַ העלד פון אַ בבא-מעשה. דאָס שוואַכע ליכט פון לאַמטערנדעל קען נישט פערטרייבען די וואונדערליך-מורא'דיגע געשטאַלטען און „חפני געהט איינער אַליין אין אַ מורא'דיגער וועלט וואָס איז פול פון מתים, שדים און רוחות, מכשפים און ציגיינער (ז. 6). שוין דאַמאָלט פיהלט ער, אַז פיינדליכע קרעפטען רוחות און שדים פערשפּאַרען איהם דעם וועג און „ער געהט ווי אַ העלד, ער שפּרייזט גרויסע טריט, ער גיט אָב זיין לעבען, ער איז זיך מפקיר, און געהט"...

בײַ אַ „שענער מעשה", וואָס די מאַמע דערצעהלט איהם, פערגעסט ער אָן דעם חדר און אָן דעם הונגער, און טיעף ווי אויסגעקריצט אויפ'ן האַרצען דרינגען אַרײַן אין זײַן יונגען גײַסט די וואונדערליכע מעשיות אין וועלכער עס שילדערט זיך די מלחמה צווישען דער „קדושה" און דער „קליפה", דער טויזענד־יאָהריגער קאַמפף צווישען יודישקײַט און די תאוות פון לעבען. און אין דער צײַט ווען אַלע שלאָפען, ווען עס הויבט אָן אויסצוגעהן דער קנויט אין לעמפּל, און טונקעלע שאָטענס צולעגען זיך אויף וועגד און באַלקענס, און אין שטוב דרינגט אַרײַן אַ שרעקליכע אומעטיגקײַט — פיהלט ער, אַז עס שוועבט אַרום אין שטוב עפּיס אַ זאַך, וואָס ער ווײַסט נישט ווי דאָס אָנצורופען. ער ווײַסט נאָר, אַז „דאָס, וואָס עס שוועבט אין דער לופט, איז עפּיס אַ מורא'דיגע זאַך" (ז. 1). אַ יונגע גאָט־געבענשטע גשמה ווערט געבאָרען בײַ אַ יודישען קרעטשמער. צוויי כּוחות שטרײַטען אום אויסצוהאָדעווען די דאָזיגע נשמה דער פריץ מיט דער קדושה פון בע"שט פיהרען אַ אײביגע מלחמה; די מעשה איז לאַנג, זי האָט גאָר קײן סוף נישט. און דער קלײנער חפני פיהלט, זיך לעגענדיג שלאָפען, אַז אַלץ איז שרעקליך: „די שטוב, דער חדר, דער בית־המדרש, די גאַנצע וועלט, דאָס גאַנצע לעבען"... „און שטענדיג מוזען מיר מלחמה האַלטען מיט די שרעקליכע שונאים, וואָס היטען אונז אָב אויף איטליכען טריט: מיט די „גויים", מיט די קוימענקעהרערס, מיט די שפּינען, וואָס טראָגען פײַער אין בית המקדש, מיט דעם גלות, מיט די שדים און דעם יצר הרע" (ז. 17). און מיט ליעבשאַפט טראַכט ער פון דעם יונגען העלד און דער מעשה, וועלכער האָט געשטריטען מיט דער קליפּה און האָט זי מנצח געווען.

דער קלײנער חפני פיהלט זיך אַלס בלוטיגער נאָהענטער קרוב פון אַל די גרויסע מענשען, וועלכע האָבען געשטראַהלט אויף דעם גלות־הימעל פון דער יודישער היסטאָריע. ווי אַ פערטריבענער בן־מלך קען נישט גלײַכגילטיג זיך צוהערען די מעשות וועגען זײַנע זײדעס, די אַמאָליגע רעגירער פון לאַנד, אַזוי קען נישט פײַערבערג גלײַכגילטיג פאַרבײגעהן קײן וויכטיגע געשעהעניס פון דעם יודישען עבר. די געשטאַלטען פון עבר פערפאָלגען איהם, ווי נאָהענטע, אײגענע. ער זעהט אין חלום דעם „קדוש" יואָס האָט געלעבט אין חמעלניצקי'ס צײַטען ער זעהט דער רבי'ן, וואָס האָט זיך צוזאַמען מיט זײַנע יונגע תלמידים מוסר נפש געווען צוליעב קדוש השם, און ער זעהט דאָס בלוט פון די הרוגים, וואָס פליסט ווי אַ קלײנער שטראָם דורך די גאַסען, און

פריה, פרי־ה הויבט אָן דער קלײנער חפני צו פיהלען, מיט וואָס פאַר מאוים׳דיגע זאַכען עס איז אָנגעזאָפּט זיין לעבען.

טיעף און אָריגינעל איז די קליינע ערצעהלונג „די קמיע״, וואו פייערבערג שילדערט אונז, ווי חפני ווערט צום ערשטען מאָל אַ „רעק־רוט״ ביין רבונו של עולם, אום מיט הייליגע כּלי־זין צו שטרייטען אַקעגען די טויזענדער שונאים.

הויכע טיפע רעד פיהרט זיין טאַטע מיט איינעם אַ מקובל: „איך האָב זיי נישט פערשטאַנען — דערצעהלט חפני — אָבער מיין האַרץ האָט שטאַרק געקלאַפּט. איינם האָב איך יאָ פערשטאַנען: אַז דער מצב איז שרעקליך, אַז די מלחמה איז אָהן אַנ׳עק, אַז דער יצר הרע איז אַ גע־פעהרליכער שונא. ער איז אַ מלאך, האָטש אַ שלעכטער, אָבער דאָך אַ מלאך... אייביג מלחמה האַלטען, האָב איך געטראַכט, אייביג זיך ראַנגלען, אָ, ווי שווער דאָס איז!

— „נאַ דיר אַ קמיע״ — האָט דער טאַטע אָבגעהאַקט מיינע געדאַנ־קען... און אַרויסגעהענדיג האָב איך שוין געפיהלט אין זיך אַ קוואַל פון גבורה. כּלי זין האָט מען מיר געגעבען... אַ סאָלדאַט בין איך, און איך וועל מלחמה האַלטען״... (ז. 26).

די אָנגעפיהרטע שטעלען ווייזען, מיט וואָס פאַר אַ לעבעדיגער פאַנ־טאַזיע דער יונגער פייערבערג האָט איינגעזויגען איטליך ליכטיג און בלוטיג פינטעלע פון טויזענד־יעהריגען יודישען גלות. זיי ווייזען אויך ווי פריה ער האָט שוין דערשפּירט אַ פעראַנטוואָרטליכקייטס־געפיהל קעגען אונזערע טויטע העלדען און הייליגע הרוגים. ווי איטליכער גע־הויבענער גייסט, איז ער געקומען אויף דער וועלט מיט אַ מין ערבות. נאָך איידער ער האָט געגאָסען דאָס גוטס פון לעבען, נאָך איידער ער האָט זיך אָנגעפרעהט מיט די גרינגע טעג פון זיין יוגענד, האָט ער זיך שוין געפיהלט פאַר אַ בעל־חוב קעגען עפּיס אַזוינס, „וואָס ער קען דאָס מיט׳ן נאָמען נישט אָנרופען, וואָס איז שרעקליך פון געשטאַלט און וואָס שוועבט אַרום צווישען די טונקעלע שאָטענס פון שטוב״.

דאָס, וואָס האָט אין אָנהויב נאָך אייגענטליך נישט געהאַט קיין תּוך, קיין קלאָרען אינהאַלט, איז מיט די יאָהרען געוואָרען אַלץ טיע־פער און קלאָרער. מיר זעהען שפּעטער דעם אייגענעם חפני (צללים״ און „לאן״) אַנ׳אויסגעוואַקסענעם, געבענשט מיט אַנ׳איידעלען בליק פאַר די נאַטור און פאַר דעם קאָכעדיגען לעבען. אין „לאן״ ערשיינט ער אין געשטאַלט פון דעם יונגען נחמן, אַ רב׳ס אַ זוהן, אַ עלוי און אַ

קינפטיגער גאון ביי יודען. נחמנ׳ס אויג האָט שוין אַ פיינעם געפיהל פאַר די פראַכט פון גאָט׳ס וועלט: ער קען נישט קוקען גלייכגילטיג אויף אַ שענעם פריהמאָרגען, אויף אַ פאַרנאַכט, בעת עס בייטען זיך אויפ׳ן הימעל וואונדערליכע קאָליערען; ער האָט שוין ליעב די שטילע גרויסע פרייהייט פון דער איינזאַמער נאַטור, און זיצענדיג אויפ׳ן שפיץ באַרג, דעם איינציגען גרינעם אָרט פון אַ אומעטיג יודיש שטעדטעל, לעבט ער מיט זיך און ז י י נ ע ג ע ד אַ נ ק ע ן, — זיינע איינציגע פריינד און פיינד.

פייערבערג׳ס לעבעדיגע פאַנטאַזיע הערט נישט אויף צו מאָלען איהם דאָס בילד פון יודישען עבר. די מכשפים און ציגיינער פון די קינדערשע יאָהרען זענען שוין אויסגעמעקט. צווישען די ליכטיגע געשטאַלטען פון די נביאים, תנאים, אמוראים, די פילאָזאָפען פון דער אמונה, ר׳ שלמה גבירול, דעם רמב״ם און אַנדערע, מישען זיך אויס אַנדערע, וועלכע טראָגען אויף זיך אַן׳אייביגען טרויער אויף דעם חרבן פון דער יודישער נאַציאָן. די ווערטער פון דער תפלה: „געוואַלד רבונו של עולם, וואָס איז פון אונז געוואָרען, קוק און זעה אונזער שאַנד!״ זענען פאַר איהם נישט קיין ווערטער, נאָר אַ בילד. ער זעהט דעם כותל מערבי, דעם פוקס, וואָס גנב׳ט זיך דורך זיינע לעכער, דעם פינסטערען שלייער וואָס דעקט צו ירושלים, די שטאָט פון אבלים; און ער זעהטביים עק שטאָדט דעם אַלטען דוד ביי אַן׳אָפענער הייהל. דוד׳ס פינגער בעריהרען די סטרונעס פין אַ האַרפע, און אַ טרויעריג ליעד, שוואַרץ ווי די נאַכט, צעוויינט זיך אין דער לופט; און אַ ביסעל ווייטער שטעהט דער טערק, אַ שווערד גורט אום זיינע לענדען... ער איז דער וועכטער פון דער וויסטער שטאָדט...

פאַר דעם יונגען נחמנ׳ס אויג גייען פאַרביי אַלע די גרויסע מענשען, וואָס האָבען נישט געקענט רוהיג צוזעהן די שאַנד פון אונזער חרבן, וואָס האָבען מיט׳ן בלוט פון זייער האַרצען געזוכט צו דערנעהנטערן דעם סוף פון אונזערע יסורים. פון די ערשטע גרויסע קדושים, ביז׳ן אר״י ז״ל, יוסף די־לי־רייני און דעם בעש״ט—קען ער זיי אַלעמען ווי זיינע נאָהענטע אייגענע. און אַזוי ווי זיין ערבות־געפיהל איז נאָך שטאַרקער, ווי אין יענער צייט, בעת ער איז געווען נאָך דער קליינער חפגי, גיט ער זיך אַ הייליגען נדר אַראָבצוברייגגען משיח׳ן, מען מוז אַראָבברייגגען משיח׳ן, מען מוז איהם ברענגען, עס מעג זיין וואָס עס וויל!״ (ז. 37), שרייט נחמן אויס מיט אַ פערבלוטיגט האַרץ.

זיין בענקען נאָך משיח׳ן צוזאַמען מיט די תעניתים און סגופים

פיהרט נישט צו קיין ציעל. אין נחמנ׳ס יונגען גייסט הויבען אָן זיך צו בעווייזען די ערשטע ספקות. ער וויינט דורך גאַנצע נעכט, ער הויבט אָן מתרעם צו זיין אויפ׳ן רבש״ע, פירכטערליכע פראַגען הויבען זיך אָן צו ריהרען ווי שלאַנגען אין זיין מח. ער פרעגט: הונדערטער יאָהרען הייגט א פאָלק און בעט, בעט גאולה, און גאָט איז זיך נישט מרחם? בילדער פול פון פיין שטייגען אויף אין זיין פאַנטאַזיע. און אַ שרעקליכער געדאַנקען, שאַרף ווי אַ מעסער, צושניידט זיין קינדישע טרייקייט צו גאָט: צי האָט די זון נישט געלויכט מיט דערזעלבער קאַלטבלוטיגקייט אויף די הייליגע גופים צו חמעלניצקי׳ס צייטען, ווי היינט אויף דעם חורבן פון דער גאַנצער יודישקייט? ער בעהאַלט זיך פאַר די שרעקליכע געדאַנקען, וואָס מאַכען וואַנקען זיין אַמונה. ער וויל אויסרייסען מיט׳ן בלוט פון האַרצען די זינדיגע מחשבות, ער קען שוין אָבער נישט לויז ווערען פון זיינע ערשטע ספקות. צוגלייך אָבער דרינגט אַריין אַלץ טיעפער און טיעפער אין נחמנ׳ס האַרצען „דער געזאַנג פון לעבען“. עס איז שווער און אונגאַרטיליך, צו לעבען נאָר אין עבר. פיעל שווערער אין דאָס אָבער פאַר די נחמנ׳ס, וועלכע האָבען אַנ׳אָפענעם בליק פאַר די דיינע פראַכט פון גאָט׳ס נאַטור. שבת־צו־נאַכט, שטעהענדיג נעבען אַ טייכעל, וואָס פליסט זיך שטיל און רוהיג צווישען זיינע ברעגעס, קוקענדיג אויף דעם וועלדעל פון אנדער זייט טייך, און איינזויגענדיג די שטימען פון דער נאַטור, דעם געזאַנג פון די פויגעל, דאָס רוישען פון גראָז, — פיהלט ער, אַז דאָס, וואָס ער זעהט דאָ, רעדט צו איהם גאָר אין אַנ־אַנדער שפּראַך, „נישט אין דער שפּראַך פון חדר, פון רבי׳ן, נישט אין דער שפּראַך פון בית המדרש און פון מאַרק, נישט אין דעם לשון פון שטוב אָדער פון גאַס“ (ז. 39). נאָך שטאַרקט זיך ביי איהם זיין ערבות־געפיהל, און ווי אַ געפעהרליכען כשוף אונטערדריקט ער זיינע נאַטירליכע געפיהלען. ער ווערט צום צווייטען מאָל, נאָך דעם בעזוך ביי׳ם בעל־שם, אַ רעקרוט פון רבונו של עולם. אָבער שוין אַ הויכער מין רעק־רוט, איינער פון די, פון וועלכע קיסרים קלייבען זיך אויס די גוואַרדיע.

די זייטען 47—59 אין „לאַן“, וואו עס שילדערט זיך דער קאַמפּף אין נחמנ׳ס נשמה צווישען די ביידע קרעפטען, וואָס ציהען איהם אין פערשיעדענע זייטען, צווישען דעם חשק צו לעבען, לעבען מיט אַלע זאַפטען פון דער יוגענד, לעבען מיט אַלע נערוועו פאַר דעם ה י י נ ט און דעם מ אָ ר ג ע ן, און דעם ערבות־געפיל פאַר די ירושה פון עבר, — די זייטען וועלען אויף שטענדיג בלייבען איינע פון די

טיעפסטע און גרויסאַרטיגע אין אונזער נייער יודישער ליטעראַטור.

וואָס ווייטער שטאַרקען זיך די ספקות, שטאַרקט זיך אַלץ דער יצר הרע צום לעבען. "ער שטעלט שוין פראַגען אויף פראַגען און ער פערלאַגט שוין אונגעדולדיג אַנ'ענטפער" (ז. 56). נאָך קלינגען איהם אין די אויערען זיין פאָטער'ס ווערטער, די ווערטער פון אַלטען עהרליכען סאָלדאַט, וועלכער ערקלערט איהם, "דאָס יעדער דור האָט זיך זיינע אייגענע געצען, און דאָס מיר יודען זענען די איינציגע טרייע סאָלדאַטען פון זיין געליבטען נאָמען", נאָך שטאַרקט זיך אין איהם אַ קינדישע ערבות פאַר גאָט'ס תורה, אָבער דאָס לעבען אַרום פאָדערט זיינס, און די ספקות מעהרען זיך, און דער געזאַנג פון לעבען קומט אַלץ נעהענטער און נעהנטער. און איינמאָל ווערט נחמנ'ען קלאָר דער שרעקליכער געדאַנק, דאָס די מלחמה פאַר די יודישקייט איז אַ פוסטער אוננוצליכער קאַמפף, אַ מלחמה פון אַ פרינץ פאַר אַ טויטע בת-מלכה, וואָס וועט שוין קיינמאָל נישט אויפשטעהן פון אָרון. און פון דער צייט אָן פערליערט זיך שוין נחמן אין געדאַנקען. ער שטעהט צווישען אַ איינבאַלזאַמירטען טייערן בר-מינן און צווישען אַ לעבען אַרום, וואָס האָט קיין שייכות נישט צו זיין טייערן נפטר; ער ווערט געצויגען אַהין און אַהער און ווייסט נישט וואוהין. פאַר'ן יונגען נחמן שטעהט די גרעסטע און שרעקליכסטע פראַגע: וואוהין? וואוהין?

אין צייטען, בעת דער גיהנם פון די ספקות ברענט אויס זיין יונגען מח און האַרץ, שרייט ער אויס ווי מיט דעם קול פון אַ געפייניגטען: "די גאַנצע וועלט איז נאָר אַ פינטעל אין מיין האַרצען, און מיין האַרץ נאָר איין קליין פינטעלע אין מיין אַלטען "בית מדרש" (ד. ה. אין דעם הייליגטום פון דער פאַרצייטיגער יודישער קולטור). און אין אַ ווײַלע ווייטער שרייט שוין אָבער אַיין אַנדער שמערץ אין זיין ברוסט. ער ווייסט, "דאָס דער בית מדרש קען נישט געבען אַלץ, וואָס דאָס לעבען פאָדערט, אַז מען קען און מען דאַרף מעהר פערלאַנגען ווי דאָס, וואָס דער אָרט קען געבען. צי האָבען זיי (דער "מורה", דער "כוזרי") דאָס געפונען? ניין זיי האָבען נאָר ברייטער געמאַכט דעם בית מדרש, אָבער די שליסלען צו אַברייטערער גרעסערער וועלט, האָבען זיי נישט געפונען" ("צללים" ז. 103). און אין אַזעלכע צייטען, בעת עס ווילט זיך איהם פערלאָזען אויף שטענדיג די ענגע בית-מדרש-וועלט, ד. ה. דעם אָרט, וואָס עס איז פול אָנגעפאַקט מיט די אוצרות פון אונזער עבר הויבט ער אָן מיט נייגעריגע בליקען זיך צו צוקוקען צו דעם וואָס עס

טהוּ֫ן די, וועלכע לעבּען אַנ׳אֶמת לעבּען אין דער אֶמת׳ער וועלט. ער ווי וויסען, ווי זיי לעבּען, ווי זיי טראַכטען, ווי זיי דענקען און פיהלען ער וויל וויסען, צי ליידען זיי אויך נישט פון אינעווייניגסטע סתירות, צו זענען זיי גליקלעך, צי האָבּען זיי הנאה פון דער וועלט, צי איז זייער טון און טראַכטען איינס און דאָס זעלבּע? אַלס יוד אָבּער, אַלס אַ גליעד פון אַ פאָלק פון כהנים און נביאים, חאַפּט בּאַלד זיין פיין „איידעל הארץ דאָס נישט=מאָראַלישע, מיט וועלכען עס איז אָנגעזאַפּט די היינטיגע וועלט=קולטור. אפשר ליידען די מענשען וועניגער פון די סתירות אין אייגענעם לעבּען, אפשר זיינען זיי פריי פון דעם פוסטען חלום לעבּעדיג צו מאַכען פערטריקענטע מומיעס; דערפאַר אָבּער פיהרט זיך דאָרט אַ מלחמה צווישען מענש און מענש, ווי צווישען חיות אין וואַלד. חפני, נחמן, אָדער פייערבּערג שטויסט אָב די האַרטע און געפיהללאָזע גענג און פיהרונגען פון דער אייראָפּייאישער וועלט, און ער רופט אויס: „איידער צו זיין אַ בּעדריקער, בּעסער צו זיין דער געדריקטער, איידער אַ שוחט״, בּעסער אַ קרבּן. פייערבּערג קען זיך אַ ווייִלע אָבּזאָגען פון עבר, ער קען אָבּער זיך נישט אָבּזאָגען פון די געפיהלען, וואָס דער עבר האָט אין איהם ווי אין זיין פאָלק טיעף איינגעפלאַנצט. ישעיהו הנביא האָט געלאָזן דער וועלט זיין „והיה בּאחרית הימים״ און זיין אור=אור=אייניקעל מ. ז. פייערבּערג קען דאָס נישט פערגעסען. און ווען ער רעדט פון גוטע בּעסערע צייטען, גלויבּט ער, אַז דעמאָלט וועט מען זינגען אַ ניי רחמנות ליעד, דאָס ליעד פון דער פליעג, וואָס ווערט געפייניגט פון דער שפּין („יעקב דער וועכטער״ ז. 119). צובּראָכען אויסעמאַטערט פון טויזענדער געפיהלען און צווייפעל, פון ליעבּע נישט וועניגער ווי פון האַס, געפינט פייערבּערג נאָר איין ענטפער אויף די פראַגע: וואוהין? דעם אייגענעם ענטפער וואָס האָט זיך געגעבּען דאָס יודיש פאָלק, בּעת עס האָט בּאַקומען נאַציאָנאַלע אידעאַלען און האָט אָנגעהויבּען חוץ דעם עבר אויך צו אַרבּייטען פאַר אַ צוקופט.

Y

נאָכדעם ווי מיר האָבּען זיך לענגער אָבּגעשטעלט אויף דעם אינהאַלט פון פייערבּערג׳ס ווערק, הויבּען מיר אָן נאָך קלערער צו בּאַגרייפען

די הויפט=סמנים פון זיין פּאָעטישען גייסט. מיר קענען דאָס איצט אַפילו אוידריקען מיט אַ ביסעל אַנדערע ווערטער. די לעבעדיגע פאַנטאַזיע פון קליינעם פייערבערג=חפני האָט געבראַכט דערצו, אַז פייערבערג איז געוואָרען אַ עכט קינד פון דער גרויער יודישער פערגאַנגענהייט. ער איז צוזאַמענגעוואַקסען מיט דעם יודישען עבר, ווי עס איז נאָר ווענינען פון אונז בעשערט. זיין פעראַנטוואָרטליכקייטס=געפיהל האָט זיך ענטוויקעלט אין אַ ערבות פאַר אַלע שיקזאַלען פון יידישען פאָלק צוערשט פאַר דעם עבר פון פאָלק, שפּעטער הויפּטזעכליך פאַר זיין צוקופט, פאַר זיינע נאַציאָנאַלע אויפבליהונג און אויפלעבונג. און דורך דאָרניגע שניי=דיגע וועגען פון ספקות איז ער דערגאַנגען צו אַ נייעם בעגריף פון לעבען בכלל און פון יידישען פאָלק בפרט. שווער איז געווען זיין אי=בעוועניגסטער קאַמפף, פריה איז ער אין איהם אַריינגעצויגען געוואָרען. צו=פריה איז ער דערגאַנגען די שרעקליכע גריבער און פאַנג=נעצען פון לעבען. דעריבער האָט ער דורכגעלעבט זיינע קורצע יאָהרען אין איין פחד, אין איין הוילען אַנגסט פאַר'ן לעבען בכלל. כמעט אויף איטליך זייטעל פון זיינע ערצעהלונגען געפינען מיר דאָס וואָרט: ווי שרעקליך איז דאָס לעבען. אויף דעם קליינעם חפני פאַלט שוין אָן אַ פחד, ווען ער לערנט אין חדר „לך לך מאַרצך וממולדתך". ווי שרעקליך מוז דאָס זיין איצט צו געהן?" (ז. 4), ציטערט זיין יונג הערצעל. נחמני'ען פער=פאָלגען אַנדערע אַנגסטען און שרעקען, און ביי יעדען ספק, ביי יעדער ביטערער מחשבה רייסט זיך אַרויס פון פייערבערג'ס מויל, ווי אַ שטענ=דיג צושפּיעל דאָס געשריי: אָ, ווי שרעקליך איז דאָס לעבען!! פייער=בערג וואָס איז נאָך זיינע אינסטינקטען געווען אַ שטילע, אין-זיך פער=קלערטע נאַטור, אַ מענש וואָס האָט ליעב שטיל און מיט אַ טיעפען געדאַנקען זיך צוקוקען צום לעבען, — אָט דער פייערבערג איז צוליעב זיין ערבות=געפיל געצוואונגען געווען צו ווערען פון קינדווייז=אָן אַ שטריי=טער, אַ סאָלדאַט פאַר אַלטע הייליגקייטען. זיין צאַרצע נאַטור האָט דאָס נישט געקענט פערטראָגען. דער אייביגער קאַמפף האָט איהם אָב=געשטויסען, אָבער ער האָט איהם געמוזט פיהרען. ער זאָגט אין איין אָרט: „איך בין אַ קינד פון אַ פאָלק, וואָס האָט קיין זאַך נישט, אויסער אַנ'אייגענער אמונה. נאָר צוויי וועגען האָסט דו פאַר זיך: צו שטרייטען פאַר אָדער געגען די אמונה. און איך וויל גאָר זיין אַ פרייער מענש. נישט דאָס איז דאָס ציעל פון מיין לעבען צו שטרייטען פאַר די אמונה אָדער געגען. אַנדערע שטרעבונגען שפּיר איך אין האַרצען און אַנ=

דערע טאַטען פערלאַנג איך פון מיין פאָלקס=וועלטעל״ (ז. 31) שפע=
טער, אז ער האָט זיך אָבגעזאָגט פון דער מלחמה, האָט אים דאָס לע=
בען געטריבען אין אַ נייעם קאַמפף, אין דעם קאַמפף פאַר נאַציאָנאַלע
אידעאַלען. אַלע די מלחמות זיינען געווען אינעוועניגסטע הארצענס=
זאַכען. נישט מיט מענשען האָט ער געשטריטען, נאָר מיט זיך אַליין
און מיט זיינע אייגענע מחשבות. און דאָס איז איינע פון די שרעקליכ=
סטע מלחמות, דערום האָט פייערבערג, וואָס האָט געהאַט אַזוי פיעל גאַ=
בען צו געניסען דאָס לעבען, פהד בעקומען פאַר דאָס לעבען, וואָס גיט
איהם נישט זיינע זיסיגקייטען, נאָר שטענדיג די ביטערקייטען פון אַנ=
אייביגען קאַמפף.

פייערבערג׳ס לעבען און זיינע ווערק זיינען צוגלייך דער ודוי פון
טויזענדער יודישע יונגע בעגאַבטע נשמות, וועלכע ליידען פון די איי=
גענע ספקות, וועלכע בלאָנקען אויך אַרום פון עבר צו אַ דונקעלער צו=
קונפט מיט דער פראַגע: וואוהין? אויף די ליפען. זיין לעבען, ווי
זיינע ווערק דריקען אויס די אייגענע שטרעבונגען, האָפנונגען און קאָנ=
וואולסיעס פון טויזענדער, טויזענדער אין יודישען פאָלק. דעריבער איז
פייערבערג געוואָרען פון די פיעל=געליעבטע פאָעטען ביי אונזער יוגענד,
וואָס שטרעבט נאָך אַ נאַציאָנאַלען אידעאַל.

אין אַ צייט, ווען ביי איטליכען פון אונז שטאַרקט זיך די ליעבע
צו אונזער עבר, די ערבות פאַר דעם צוקינפטיגען גורל פון אונזער
פאָלק, איז דער נאָמען פייערבערג, ביי ווענען די הייסע געפיהלען האָ=
בען זיך אויסגעדריקט אַזוי שטאַרק—געוואָרען איינער פון די געשעצ=
טעסטע אין דער יודישער ליטעראַטור. ווען נישט זיין פחד און אימה
פאַר׳ן לעבען, ווען נישט דער טרויער=גלאַנץ, וואָס דעקט צו פייער=
בערג׳ס טאַלאַנט, וואָלט ער געקענט געצעהלט ווערען צו אונזערע
בעסטע גייסטער, וועלכע האָבען געזונגען דאָס ליעד פון דער אויפלע=
בונג פון יודישען פאָלק.

ח. נ. ביאליק.

(משירי הזעם).

איטליכעס מאָל, ווען איך נעהם זיך צו שרייבען וועגען ח. נ. ביאַליק'ן, פיהל איך זיך עפּיס, ווי אָבהענדיג, שוואַך, קליין און נידערגעשלאָגען . . . ער איז צו שטאַרק פאַר מיר, צו מורא'דיג גרויס מיט זיינע נקמה=געפיהלען און זיין ווילדען תוכחה=כעס. עפּיס מאָלט זיך מיר די געשטאַלט פון אַ פערצייטיגען נביא, עפּיס קלינגט מיר זיין שפּראַך ווי אַנ'אַריבערגעלאָפענער דונער פון אַ טויטער וועלט ; און זיין שפּראַך איז אַזוי האַרב, און האַרט איז זי, ווי אַ פעלז, און אייביג, ווי אַ פעלז.

דעם אויבערשטענס וועלט איז פול מיט אַלערליי וואונדער ; אויך אין זיין ליטעראַטור וועלט שוויבעלט און גריבעלט עס פון אַלערליי אַנטיקען און רעטענישען. ווער וואָלט דאָס געגלויבט, אַז סוף פון 19 טען יאָהרהונדערט וועט געבאָרען ווערען אין אַ קליין רוסיש שטעדטעל אַ מענש מיט אַ פייער=שפּראַך פון אַ ישעיה'ן און אַ יחזקאל? און נישט נאָר מיט אַ הויהלער שפּראַך,—נאָד אויך מיט די אייגענע דמיונות פון גאָט, מענש און וועלט, ווי די פון די אַלטע גרויסע נביאים. דען איז ביאַליק'ס שירים לעבט נישט נאָר אָב אויף דאָס ניי די אַלטע ביבעל=שפּראַך עס לעבט אויך אין זיי דער אַלטער גאָט, דער ד' צבאות ביי וועמע

די הימלען זענען נאָך אַלץ זיין אַלטער טראָהן־זעסעל און זיין פוס־בענקעלע — די ערד, די שווערע גראָהע ערד...

פאַר עטליכע יאָהרען צוריק האָט איינער אַ אָדעסער יוד באַכגע־מאַכט די דרייפאַכע קרוין פון עפּיס אַפּאַרצייטיגען סאַיטעפּערנאַס. דער נאָכמאַך איז געווען אַזוי קונציג, דאָס אַ סך גאָניטע געלערנטע לייט האָבען נישט געקענט פועל'ן ביי זיך נישט אַנצוערקענען די אַרבייט פון אַ אָדעסער גאָלדשמיד פאַר אַ פערצייטיגע אַנטיק־אַרבייט. די וועלט איז געווען אויף מיט דער דאָזיגער מעשה. ווער וואונדערט זיך אָבער אויף ח. נ. ביאַליק'ען, וועלכער איז נאָך טויזענדמאָל טיעפער איינגעדרונגען אין די טויטע וועלט פון די פערצייטיגע נביאים, וועלכער מאַכט נישט נאָך, נאָר שאַפט איינענעס; וועלכער פערשטעהט אריינצוגיעסען אין דעם אַלטען גאָלדענעם פורעם פון די נביאים די פיין און די נויט און דעם גיפטיג־ביטערען גאַל פון דער היינטיגער צייט?! ווען מאַנכע פון „ח. נ. ביאַליק'ס קאַפּיטלעך" וואָלטען צופעליג פערבלאָנדזעט צווישען די נביאים אין תנ"ך, ווען דורך אַ טעות פון הבחור הזעצער וואָלטען זיי אַריינגעפאַלע, צווישען די דינע פיינע בלעטער פון אַ „לעטעריסעל", — גלויבט מיר קיין חכם וואָלט נישט געקענט אַזוי גיך דערקענען, אַז זיי זענען היינט געשריבען געוואָרען. פון איטליכען קאַפּיטעל וואָלט מען אַ הפטרה גע־מאַכט, און קליינע קינדער וואָלטען זיי געלערנט מיט'ן אייגענעם מעלאַנ־כאָלישען פרומען נגון, ווי די ווערטער פון ישעיהו בן אָמוץ. די בעלי הפיוטים וואָלטען די ביטערסטע תפלות פון זיי געמאַכט, און שטיקלעך־ווייז, פאַסיקלעך־ווייז, פונקענווייז וואָלטען זיי אַריינגעדרונגען אין די נשמה פון יודישען פאָלק.

ווען איך קוק אויף די אויסגאַבע פון ביאַליק'ס שירים, ווען איך בעטראַכט די נייע אויסגאַבע פון זיינע פּאָגראָם־פּאָעזיע מיט דעם שענעם פּאָדערבלאַט, וואו טוידטע שאַרבענס און מענשליכע ביינער זוימען אַרום דעם טיטעל „משירי הזעם", (אויך דאָ זענען די אותיות פון מענשליכע ביינער צוזאַמענגעשטעלט), — פיהל איך עפּיס אַ שטיקעל בזיון אין האַר־צען. מיר דוכט זיך, אַז ביאַליק'ס פּאָעזיע דאַרף אויך אויסערליך האָבען אַ בעזונדערען פנים. שוין דאָס פּאָדערבלאַט דאַרף אונז דערמאָהנען אָן די אָבגעשטאָרבענע אייביג לעבעדיגע נביאים־וועלט, אָן די פערשטויבטע אורים ותומים פון כהן גדול, אָן די כלי קודש פון טיטוס־טהויער אין רוים. אַשאָד וואָס ישראל ראַחומאָווסקי, דער קינסטלער פון סאַיטעפּערנאַס'ס

דרייפאַכער קרוין איז נישט דער הערויסגעבער פון ביאַליק׳ס ווערק. נאָר ער, דער קונציגער ראַחומאָווסקי וועט געפינען דעם אויסערן פורעם פאַר ביאַליק׳ס געוואַלטיגע אייביג אַלטע און אייביג נייע נביאים־פּאָעזיע.

* * *

זאָל איך מיינע איינדריקע איבערגעבען פון די דריי פּאָעטישע ווערק אין „משירי הזעם״?

איך פיהל מיך צו שוואַך דערצו, איך ווייס נישט, אויב דער אָרע־מער זשאַרגאָן וועט גאָר האָבען די ווערטער, מיט וואָס דאָס אויסצודריקען. די זשאַרגאָן־וועלט איז ביז פאַר קורצען נאָך נישט דערגאַנגען צו קיי שטאַרקען צאָרניגען פּראָטעסט, צו קיין טיפע אחדות און נקמה־געז פיהלען. דאָס איז געווען אַ קנעכטישע פערשקלאַפטע עדה, וואָס האָט פערלערנט די קללה פון גאָט, וואָס האָט נישט אויפגענומען אין איהר שפּראַך די גאַל פון אַ תוכחה. די העכערע געפיהלען פון ליעבע און שנאה, פון גבורה און נקמה, פון אַ פלאַמענדער אמונה און אַ ווילדער כפירה זענען ביסלעכווייז פערלאָשען געוואָרען. עס זענען נאָר געבליבען די תנ״ך־ווע׳טער אין איהר זכרון, אָהן אייגענע צוגעלייגטע נייע ווער׳ער, פרישערע, היינטיגערע. וויל מען ריידען פון ביאַליק׳ס ווערק מוז מען זיך פערזאָרגען מיט אַ ווערטערבוך פון צעהן תוכחות, פון הונ־דער׳ער קללות מיט וואָס אַ נביא פערשילט די וועלט, די מענשען און זיך אליין. דען ביאַליק איז ווי די אַלטע נביאים אַ גרויסער אכזר; אַנ׳אכזר אויף זיך, ווי אויף זיין פאָלק; און הויבט ער אויף זיין בליק צום הימעל, צו די שטערן, צו דעם געצעלט וואו עס טראָהנט זיין גאָט פון תנ״ך, ווערט דאָרט אויבען אַ גערודער, ווי ווען די ערד וואָלט אָהין בליצען געשליידערט.

אין דעם וויכען צוקראָכענעם יודישען לעבען, וואו רחמנות איז דאָס הויפּטגעפיהל, וואו אַ קרעכץ די הויפּט־מעלאָדיע און אַ טרעהר איז דאָס וואַסער, וואָס פערגלעט די מאוים׳דיגסטע צרות און אונגערעכטיג־קייטען פון טאָג,—קלינגט דער ברענענדיגער כעס פון אַ ביאַליק, ווי דער מרוקעגער זודיגער מדבר־ווינד.

ביאַליק איז אַ גרויסער אַכזר. אין „עיר ההרגה", אויף די חורבות פון נאָך אַ קישינעווער פּאָגראָם שפּאַנט ער מיט דעם ווילדען טריט פון אַ פערבלוטיגטען ריעזען, שפּאַנט ער שטום פאר גרויס שמערץ מיט טויזענדער גאַליגע געפיהלען, וואָס שטאַרען אַרויס ווי דערנער פון זיין נשמה, און שטעכען ביז צום טויט. ער פערטרינקט מיטן גיפט פון זיין האַרצען די וועלט וואָס האָט אַזוינס צוגעלאָזען, ער שוינט נישט דאָס אייגען פאָלק, וואָס האָט זיך געלאָזט שעכטען ווי שעפּסען, וואָט האָט געפונען אַ מיאוס'ען טוידט אויף בוידעמס און אין קעלערס, אין שטעלעכלעך און אין פינסטערע שמוציגע לעכער. ער גיעסט בלוטיגע טרעהרען אויף אַלע די הייליגע קינדערשע און פרויען־נשמות, וואָס זענען געוואָרען בעשמוצט פון שענדליכע הענד. ער לאָזט אָבער נישט קיין ברעקעל טרייסט פאַר די לעבעדיג געבליעבענע, ווייל אין זייער שוואַרצאַפּעל האָט זיך אָבגעצייכענט אויף אייביג דאָס האָזענהארץ פון זיין פאָלק. די צוקראָכענע פערפוילטע נשמה פון זיין צעפּאַלענער נאַציאָן.

צעהן ירמיהו'ס אין איינעם וואָלטען נישט געשריבען אַזאַ „איכה" עס בלייבט נישט קיין איין ליכטיגער פונק איבריג, וואָס זאָל געבען אַ טרייסט אויף אַ רגע. ביאַליק האָט זיך אין זיין עיר ההרגה אויסגעגליכען ווי גרויס ער איז, און זיין פויסט איז דאָרט מעכטיגער ווי פון אַן'עוג מלך הבשן. די קראַפט פון אַ שמשון הגבור צוזאַמען מיט דעם ווילדען כעס פון אַ ישעיהו הנביא און די שנאה פון אַ שיילאָקשען „שפוך חמתך" האָט זיך פעראייניגט אין איהם צו אַ געוואַלטיגער מעלאָדיע. ער שפּאַנט מיט־ווילד־פלאַקערענדע אויגען און פערביסענע ליפען דורך דעם גרויסען שפּיטאָל, וואו עס קרעכצעט דער פערגעבענער קראַנקער, דאָס יודישע פאָלק, רייסט אַראָב פון איהם אַלע בינדען, קאָמפּרעסען און אייזפענכערס, עפענט אויף אַזוינע וואונדען און טייטעלט מיט בייזע פינגער אויף די צעפוילטע שטעלען, און גיסט אונז אין פנים אַריין דעם גרינעם אייטער פון די עמערס. ער פער'סמ'ט די וועלט און זיין פאָלק, און אַלץ געדיכטער ווערט נאָך דער סם־המות, וואָס ער טראָגט ביי זיך אין האַרצען, דען נאָך איטליכען טראָפּען גיפט, וואָס ער שפייט אונז אין פנים אַריין שטאַרקט זיך דער קוואַל פון סם־המות אין זיין אייגענעם האַרצען. און נאָך דעם ווילדען שפּאַציערגאַנג פון אַ משוגענעם נביא איבער די קישענעווער גאַסען, איבער די חורבות פון אַ פאָלק, וואָס ווערט געשאָכטען ווי בהמות, לויפט ער אַוועק אין אַ מדבר, נאָך מעהר אַנגעזעטיגטער, אַ פערגיפטעטער, נאך מעהר אַ פערצווייפעלטער און נאָך

שרעקליכער, ווי געוועז. ער טראָגט מיט זיך דעם „פולען בעכער פון שוואַרצען טרויער". און זיין ברוסט האָט נאָר איין געשריי:

צורייס דיין נשמה אין צעהנדליגער שטיק,
שליידער אַוועק דיין האַרץ, אַלס אַ מאכל,
צום פלאַקער פון קראַפטלאָזען צאָרן.
און דיין גרויסע טרעהר גיעס אויס אויפ'ן שפּיץ פון די פעלזען,
און לאָז אַרויס פון דיר דיין גאַליגען געוואַלט-געשריי,
און זאָל ער צופליקט ווערען פון ווילדען שטורם.

די דריי ווערק „משירי הזעם" זיינען צוגלייך דער פולער בעכער פון ביאַליק'ס שוואַרצען טרויער. און דער טרויער אין איהם איז אַזוי געדיכט שוואַרץ, ווי דאָס קען נאָר אַרויס ביי אַ נביא פון 20-טען יאָהר הונדערט, וועלכער האָט דורכגעמאַכט אַ סך מעהר חורבנות, ווי זיינע גרויסע פאָרגענגער.

זיט צוויי יאָהרען איז די געוואַלטיגע טראַגעדיע פון יודישען פאָלק געוואָרען כמעט די איינציגע טהעמע ביי ביאַליקען. זיין לעצטעס גרעסטעס ווערק „מגילת האש" טראָגט נאָך דעם אונטער-טיטעל „פון די לעגענדען פון חרבן", און דאָס קאָלאָריט אין איהם איז שוין אַזוי שוואַרץ, דאָס עס אין כמעט נישט צו פערטראָגען דעם פעך-שוואַרצען שטראָם, וואָס גיסט זיך אין דעם דאָזיגען געוואַלדיגען ווערק. אַ טויזענדיאָהריגע פער-צווייפלונג האָט זיך בעזעצט אין די ברוסט פון א י י ן איינציגען. דער פערשטיקטער געוואַלדגעשריי פון אַ דורות-לאַנגען גלות האָט לשון בעקומען. און דער פלאַקערנדער פראָטעסט געגען דעם משוגע-נאַרישען קוואַלפאָלען אונבע'רחמנות'דיגען לעבען אָהן אַ סימן פון געטליכען יושר צָהן אַ טראָפּען פון העכערער גערעכטיגקייט, האָט אויסגעקליבען א י י נ-א י י נ צ י ג ע ן צו ווערען זיין גיפט-און פייער-שפּייערדיגער שליח. וואָס פאַר געזונדע מוסקעלען, וואָס פאַר אַ ריעזענקראַפט מוז בעזיצען דער גוף וואָס טראָגט מיט זיך דעם פולען בעכער פון גיפטיגען טרויער; און וואָס

פאַר אַ טראַגישער. גורל איז דאָס צו לעבען אין אַ וועלט, צווישען אַ פאָלק אונטער אַ גאָט, פאַר וועלכען מען האָט נאָר די טיעפסטע פעראַכטונג און די גיפטיגסטע קללה.

און אפשר געראָד דעריבער, ווייל ביאַליק איז אַ גאַנצער פערצייטיגער נביא—האָט ער אויך אַ גאַנצען לעבעדיגען גאָט?

און געראָד אין קאַמף מיט דעם לעבעדיגען גאָט געפינט ער אַניויסגאַנג פאַר זיינע מעכטיג אָנגעקוואָלענע גיפטיגע ביטערע געפיהל'ען?

פאַר אַ לעבעדיגען גאַנצען גאָט בייגט זיך דער נביא אויך אין זיין גרעסטען טרויער.

* * *

צום סוף נאָך אַ קורצע פראָזאַאישע, און אפשר אויך נישט קיין פראָזאַאישע בעמערקונג. אַלע די וואָס רעדען איצט וועגען קולטורעלער אויטאָנאָמיע, פון יודישער קולטור, פון סיימען און נאָך אַזעלכע גוטיגקייטען און וואוילקייטען,—צי האָבען זיי זיך אַ ווײַלע אָבגעשטעלט פאַר דעם גרויסען וואונדער פון אונזער דור, פאַר ח. נ. ביאַליקען? צי האָבען זיי זיך אַ מינוט פערקלעהרט ביי דער פראַגע: ווי קומט דאָס, דאָס איבערשפרינגענדיג 2000 יאָהר פאַלט אַראָב אַ לעבעדיגער פאַרצייטיגער נביא, אַ נביא, הלואי אויפ'ן צווייטען בית געזאָגט געוואָרען, אַ נביא וואָס האָט צוגלייך מיט דער פונקעלדיגער דיאַמאַנטענשפּראַך אויך מיטגעבראַכט דעם אַלטען גאָט און די אַלטע נביאישע קראַפט, אַ נביא, וואָס יעדעס וואָרט זיינס טראָגט דעם שטעמפּעל פון אייביגקייט? צי פרעגען זיי אַמאָל: ווי קומט אָט דער פערשפּעטיגטער דונער נאָך דעם בליץ פון באַרג סיני? פון וועלכע פּלאַנעטען פאַלען אַראָפּ די אַמאָליגע נשמות פון אַלטען בית יהודה? צי קומט זיי אַמאָל אַריין אין זינען, אַז דער געטליכער פאָדעם וואָס האָט זיך אָנגעהויבען שפּינען אין לאַנד כנען, און דערנאָך ביי די צעדערען פון לבנון האָט זיך נאָך ניט אינגאַנצען איבערגעריסען? אַז פיין, דין און נישט צו זעהען ציהט ער זיך גאָך איבער די גייסטער פון היינטיגען יודענטום? צו פערטיעפען זיי דעם בעגריף פון יודישער קולטור־

ביז צו דער גראָהער פערגאַנגענהייט ? אָדער קורץ גערעדט, צי שטעהען זיי נישט פאַר ביאַליק׳ען ווי פאַר אַ רעטהעניס ? און צי פיהלען זיי נישט אין איהם דעם ריח און די פראַכטיגע פאַרבען פון דער אָריענ־טאַלער ערד ? צי צוקלאַפּט נישט אַמאָל ביאַליק׳ס איין וואָרט דאָס גאַנצע שפּינוועבס פון זייערע טהעאָריען און „אַני מאמינ׳ס״ ?

די קורצע בעמערקונג איז צעפאַלען אין אַ בינדטעל פון האַרבע פראַגען. זיי מיר מוחל, ליעבער לעזער...

II. נאָטיצען פון א קריטיקער

צוויי שפּראַכען—איין איינציגע ליטעראַטור.

I

די ביהן גיעט האָניג, און די ליטעראַטען—ליטעראַטור. זוכט נישט ביי דער ביהן אַ בעזונדער כונה. זי איז מהנה דעם מענשען נישט ווי־לענדיגערהייט מיט איהר זיסען האָניג. און ס׳איז איהר אפילו נישט בע־קאַנט, אַז זי ברייגנגט מיט איהר האָניג אַ שטיקעל דערלייכטערונג פאַר קראַנקע לונגען. און ווער ווייס? ווען אַ ביהן וואָלט געקאָנט רעדען, וואָלטען מיר אפשר געהערט איהרע טיעפע זיפצען און די קללות, מיט וועלכע זי פערשילט איהר ביטערן מזל, וואָס צווינגט איהר צו געבען דעם זיסען האָניג.

אַנטקעגען וואָס זאָג איך דאָס? אַנטקעגען אונזער ליטעראַטור אין די לעצטע יאָהרען.

ביי אונז איז בעשאַפען געוואָרען אַ נייער סאָרט מענש, וואָס איז אַ שרייבער אי מאָנטאָג, אי דיענסטאָג, סיי אַ גאַנץ יאָהר. אָט דער סאָרט מענש האָט זיך גענומען אַ פעסטען הסכם אַרויסצוגעבען פון זיך ליטע־ראַטור. זיינע אויגען זעהען נאָר דאָס, וואָס טראָגט אויף זיך די סמנים

פון אַ ליטעראַרישער טהעמא. זיין האַרץ קלאַפּט נאָר דענמאָלסט, ווען עס בעקומט אַ ליטעראַרישען אַיינדרוק, און איטליך וואָכעדיגע זאַך נעהמט אָן ביי איהם אַ ליטעראַרישע פאָרם. און דער סאָרט מענשען, ווילענדיג צו נישט, בעשאַפען מיט מיה און מאַטערניס דאָס, וואָס מען רופט אָן ליטעראַטור, זיי האָבען מיר צו פערדאַנקען, וואָס פון צייט צו צייט בעווייזען זיך ביי אונז גראָבע און דינע ביכלעך, וואָס הייסט טראָגען זיי אויף זיך דעם נאָמען „ספרות“, מאָרגען „ליטעראַרישע מאָנאַטשריפטען“ און איבערמאָרגען „קונסט און לעבען“; אַ „מעורר“ אין לאָנדאָן, אַ „רביבים“ אין לעמבערג, אַ „רשפים“ אין וואַרשא און אַ „העתיד“ אין בערלין-קראַקאָוו.

און זוכט נישט, ליעבע לייט, עפּעס אַ צוזאַמענבונד, אַן איינציגע טענדענציע אין אַלע די זאַמעלביכער. ד״ר י. קלויזנער, ש״י איש הורוויץ און זיין אייביגער געגנער האָראָדעצקי זיצען אַלע ביי איין טיש פון „העתיד“; הלל צייטלין און ראובן בריינין פעראייניגען זיך צוזאַמען מיט ד. פרישמאַן אין די געצעלטען פון „ספרות“. הער ח. ברענער אין זיין „המעורר“ און אין זיין „רביבים“ פאָרט צוזאַמען מ. קליינמאַן מיט מ. י. בערדיטשעווסקי. אין די „ליטעראַרישע מאָנאַטשריפטען“ האָבען זיך פעראייניגט דריי זינגערלעך פון דריי יודישע פאַרטייען, ה׳ ווייטער, גאָרעליק און ניגער צו איין איינציגען כאָר. און אין בירנבוים׳ס „וואָכענבלאַט“ האָבען זיך צוזאַמענגעטראָפען י. ל. פרץ, עפּעס איינער אַ א. קליינמאַן און בירנבוים אַליין. דער „השלוח“ איז געווען דער איינציגער זשורנאַל, וואָס איז אַ צייט געווען ריין ווי גאָלד און האָט זיך מיט קיינעם חלילה נישט אויסגעמישט. נאָר זייט ה׳ נ. סאָקאָלאָוו האָט זיך בעוויזען אין אַמאָליגען אחד-העם׳ס אָרגאַן, האָט ער פערלאָרען זיינע תמימות און אונטערשיידט זיך שוין נישט פון אַנדערע זאַמעלביכער. אויך ער איז געוואָרען אַ דעפּאָ פון אַלערליי ליטעראַטור, וואָס ווייס נישט פון קיין שום טענדענציעס און פניות.

I

מען בעקלאָגט זיך וואָס אונזערע ליטעראַרישע אונטערנעהמונגען האָבען אָפּגעשניטענע יאָהרען. מען איז זיך מצער אויף דעם יונגען „המעורר“

וואָס האָט זיך אַזוי גיך אָבגעטראָגען פון דער וועלט, אויף „די ליטעראַרישע מאָנאַטשריפטען״ וואָס ה[illegible]ען נישט דערלעבט אַרויסצוגעהן פון די וויקעלעך א. א. וו. אָבער איך אַלס געטרייער לעזער טראַכט נישט אַזוי. איך האָב זיך איבערצייגט, אַז מיר האָבען גאָרנישט פערלאָרען. עס האָבען זיך נאָר געביטען ביי אונז די נעמען און די שפּראַכען פון אונזערע אויסגאַבען, אָבער די שרייבער האָבען זיך ביי אונז נישט געביטען. אויב דער שלעכטער מזל פון די שרייבער האָט געבראַכט דערצו, אַז איינער פון די אַלמאַנאַכען איז אַוועק שלאָפען,—האָבען זיי זיך באַלד צונויפגעקליבען אין אַנ׳אַנדערען, וואָס אונטערשיידט זיך פון ערשטען נאָר דורך זיין נאָמען און זיין שפּראַכע. אויב מען מאַכט היינט צו פאַר זיי די ליכטיגע זאַלען פון די ליטעראַרישע מאָנאַטשריפטען״—קלייבען זיי זיך צונויף אין אַנ׳אַנדער זאַמעלבוך,—מיינטוועגען אַ העברעאישען—און שרייבען העברעאיש. אויב אַיינער אַ פאַרלעגער מאַכט צו היינט זיין זשאַרגאָניש קרעמעל, עפענט זיך באַלד אויף אַ העברעאיש קרעמעל מיט דער אייגענער סחורה אויף העברעאיש. האָט אייך צייטלין געגעבען אויף יודיש אין „היינט״ זיינע פייערדיגע מוסר-אַרטיקלען, גיעט ער אייך מאָרגען דאָס אייגענע אין דער נביאים-שפּראַך אין די „רשפים״. י. ח. ברענער׳ס מאמרים אין „רביבים״ געפינט איר אין „היינט״ אונטער דעם נייען טיטעל „שטילע ווערטער״. נאָמבערג געפינט אפילו נישט פאַר נויטיג צו בייטען דעם נאָמען, ווען ער שרייבט איבער אויף העברעאיש דאָס, וואָס ער האָט פריהער געשריבען אין זשאַרגאָן. דאָס וואָס האָט אין „יוד״ ע״ה געהייסען „אויף איין קוואַרטיר״ בעווייזט זיך היינט אין „ספרות״ אונטער דעם טיטעל „במעון אחד״.

די יודישע ליטעראַטור געהט חלילה נישט צו גרונד. זי איז איינע און איהר נאָמען איז איינער. נור זי קומט צום לעזער אין צוויי געשטאַלטען, און ווי די שאָלען אויפ׳ן וואָגשאָל שאָקלען זיי זיך איינער אַנטקעגען דער אַנדערער. און אַזוי ווי אין דער נאַטור איז קיין זאַך נישט אַבסאָלוט—בעוועגען זיך די שאָלען אַרויף און אַראָב. אַמאָל זיעגט אַרשטע, אַמאָל די צווייטע שאָל. היינט קומט ברענער אין אַ זשאַרגאָנישען בגד, מאָרגען שלום-עליכם אין אַ העברעאישען. פאַריאָהרען איז נאָמבערג געוועזען אַ העברעער. אין „הזמן״י היינט איז ער אַ זשאַרגאָן-יוד אין „אונזער לעבען״ און אין „ראָמאַנצייטונג״. צו שפּילט טאַקע אַ ראָלע אין אַ זאַמעל בוך דער נאָמען, דער טיפּאָגראַפישער פנים און דער פערלעגער? אין די לעצטע יאָרן איז אָנגענומען געוואָרען,

אַז אַזוי ווי אַ קאָרעספּאָנדענט אין אַ קאַנטאָר מוז קענען פרעמדע שפּראַכען, אַזוי מוז דער יודישער שרייבער לכל הפחות קענען צוויי שפּראַכען, דערמיט ער זאָל קאָנען פרייי שאַפען. צום יובילעאום פון י. ל. פרץ זענען אַרויס צוויי אויסגאַבען פון זיינע „געזאַמעלטע שריפטען", איינע אין העברעאיש, איינע אין יודיש. און אַז מען האָט געפרעגט דעם יובילאַר, וואו פון דיביידע אויסגאַבען קען מען טרעפען דעם אמת'ן פרץ, האָט ער געענטפערט מיט גרויס ענוות, אַז אין ביידע „געזאַמעלטע שריפטען" זענען צושפּרייט די פונקען פון זיין גייסט. און ווער עס וויל בענעהמען זיין גרויסקייט און די איינציגקייט פון זיין נשמה—מוז זיך פערטיעפען אין ביידע „געזאַמעלטע שריפטען". איצט קלייבט מען זיך אַרויסגעבען אַ יודיש זאַמעלווערק פון דוד פרישמאַנס שריפטען. און איך בין זיכער, אַ ווען ר' מענדעלע וועט ווערען אַ 75-ער, וועלען זיך געפינען מענשען, וואָס וועלען איהם פּראָקלאַמירען פאַר אַ העברעער און אַרויסגעבען זיינע „געזאַמעלטע" אין העברעאיש. און שלום עליכם האָט נישט לאַנג אַליין געזאָגט, אַז כל זמן ער וועט נישט איבערזעצען אַלע זיינע שריפטען אין העברעאיש, וועט דער מלאך-המות קיין שליטה אויף איהם נישט האָבען. אויך נ. סאָקאָלאָוו איז ניט זיכער, אַז ער וועט נישט באַקומען זיין זשאַרגאָנישען פּנים. זיינע אַרטיקלען אין „טעלעגראַף" וועלען אויספילען אַ באַנד, נישט דינער פון אַ סלאַוויטער גמרא. אונזער ליטעראַטור האָט זיך אין איהר שאַצקאַמער אַ זשאַרגאָנישען ביאַליק, אַ זשאַרגאָנישען בערדיטשעווסקי; אפילו אויך אַ זשאַרגאָנישען... קלויזנער. נאָר איין אחד-העם מאַכט אַנ'אויסנאַהם. נאָר אחד העם זאָגט דאָך אַליין וועגען זיך, אַז ער איז נישט קיין שרייבער (ז. זיין על פרשת דרכים) און דעריבער טאַקע האָט זיין „אמת מארץ ישראל" נישט קיין זשאַרגאָנישען נאָמען, חאָטש אין זשאַרגאָן לאָזט זיך דאָס אויך כמעט נישט איבערזעצען מיט אַנדערע ווערטער, ווי אַנ'אמת וועגען ארץ ישראל".

III

עס געפינען זיך ביי אונז צופלאַמטע לעזער, וואָס ווילען נישט מודה זיין, אַז אונזער איינ-איינציגע ליטעראַטור האָט אַ דאָפּעלטע שפּראַך.

נאָך די טשערנאָוויצער קאָנפערענץ האָט איינער אַ העברעאישער שרייבער (ער געפינט זיך איצט אין אַמעריקאַ) זיך אַ נדר געטאָן פון היינט אָן נישט צו בעפלעקען זיין פעדער מיט אַ זשאַרגאָניש וואָרט. און אַזאַ נדר איז ביי איהם נישט געווען קיין קלייניגקייט! דען ער האָט דערמיט צעריסען זיין בונד צווישען זיך און זיין מאַמען, וואָס וואוינט אין רוסלאַנד, און צו וועלכער ער איז אַ געטרייער זוהן. און ווידער איז מיר בעקאַנט אַ פאַקט, ווען אַ פערברענטער זשאַרגאָניסט האָט נאָך ש. אַש׳ס דרשה אין טשערנאָוויץ אָנגעהויבען לערנען זיין יונגעל דעם „מודה אני“ אויף אַ ריינעם זשאַרגאָן: נאָר אויך דאָס איז איהם אָנגעקומען נישט מינדער שווער, ווי יענעמס נדר, ווייל דער „מודה אני“ קומט אַרויס אויף יודיש אָהן געשמאַק, אָהן פעפער און זאַלץ. איבריגענס, זייער פאַנאַטיזמוס האָט לאַנג נישט געהאַלטען. דער העברעאישער שרייבער איז אין גיכען געוואָרען אַ רעדאַקטאָר פון אַ ציוניסטיש בלאַט. און דער פאַנאַטישער זשאַרגאָניסט איז אַ־פאַנג זמן אַריין אין אַ „אגודת מלמדים“ אַלס חבר; און ווי בעקאַנט לערענט מען דאָך ביי די ניי־מאָדנע מלמדים „עברית בעברית“.

די טשערנאָוויצער רעזאָלוציע איז ווי אַ רויך צוקראָכען. דער טשערנאָוויצער צוזאַמענפאָהר, וואָס איז 90 פראָצענט בעשטאַנען פון שרייבער האָט אַ ווײלע פערגעסען, אַז ס׳איז דאָ שרייבער ביי יודען. זיי, די שרייבער, האָבען מיט אַ מאָל פערגעסען, אַז ס׳איז שוין אַזוי זייער מזל צו קלייבען שטרוי פאַר צווייערליי ציגעל, צו בעאַקערן צווייערליי שפראַכען.

עס איז שוין אַן אַלטע מעשה, אַז מיטגליעדער פון קאָנגרעסען זענען געוואַלטיגע אידעאַליסטען און זיי האָבען אַ נייגונג צו ווערען אַ ביסעלע סענטימענטאַל. עפיס אַ קלייניגקייט! עס שיקט זיי דאָך אַ כלל יודען, און זיי קעמפפען דאָך פאַר די נאַציאָנאַלע פאָדערונגען! די דאָקטוירים האָבען שוין לאַנג בעמערקט, אַז דער פולס ביי אַ מיטגליעד פון אַ צוזאַמענפאָהר קלאַפט מיט 10 שלעג שטאַרקער ווי געוועהנליך, און אַז זיין פאַנטאַזיע אַרבייט מיט 5 פראָצענט קרעפטיגער ווי אַ גאַנץ יאָהר. אַ סך אַמעריקאַנישע דאָקטוירים זענען דער מיינונג, אַז קאַלטע אָברייבונגען, אַ רייזע אין אַ לופט־באַלאָן און אַן אָנטייל נעהמען אין אַ צוזאַמענפאָהר זענען די בעסטע מיטלען קעגען מידע נערווען און בלוט־אָרעמקייט.

אַ פשוט׳ער מענש קען זיך דאָס גאָר נישט פאָרשטעלען, וואָס

פאַר אַ מחיה דאָס איז אויף אַ פאָר טעג אין יאָהר אַוועקצוּוואַרפען די איי=גענע דאגות און נאָר טון און דאגה'נען וועגען אַנדערע. למשל, ווען שלום אַש וואָלט זיך נישט געאײַלט שרייבען זיין „שבתי צבי" פאַר'ן טשערנאָוויצער צוזאַמענפאָהר , בשעת ער איז געווען צו פיעל פערטאָן מיט זיך און מיט זיינע איבערזעצער, וואָס האָבען געדאַרפט איבערזע=צען זיין בייע שעפּפונג אין זיעבעציג שפּראַכען ; ווען ער וואָלט גע=שריבען זיין ווערק אין די טעג פ'ן צוזאַמענפאָהר, בשעת די נשמה איז אַזוי פול מיט אידעאַלען,— אפשר וואָלט דאָס ווערק אַרויס אַ סך בעסער, אָדער, וואָס איז וואַהרשיינליכער, עס וואָלט אפשר גאָר נישט דערזעהען די שיין פון דער וועלט. איך חזר איבער מיינע פריהערדיגע רעד. אַ פּראָס=טער מענש האָט גאָר נישט קיין בעגריף, ווי וואויל און גוט עס איז צו פערגעסען אויף אַ ווײַלע די אייגענע זאָרגען, און זיך ברעכען די קאָפּ וועגען פרעמדע צרות ! ווען די טשערנאָוויצער שרייבער וואָלטען מעהר געטראַכט וועגען זיך, ווי וועגען פרעמדע עסקים, וואָלטען זיי דענמאָלסט, ערשטענס, זיך געטאָן אַ האַרבען נדר צו שרייבען נאָר אין א י י ן שפּראַך; צווייטענס, וואָלטען זיי בויקאָטירט איטליכען, וואָס שרייבט אין העברע=אישע בלעטער ; דריטענס, וואָלטען זיי געצוואונגען די העברעאישע בלע=טער די זשאַרגאָנישע אַרטיקעל נישט אויסצוגעבען אַלס אָרגינאַל . מיט איין וואָרט, זיי האָבען זיך געדאַרפט מוסר נפש זיין פאַר'ן זשאַרגאָן און פערקלענערען די מעגליכקייט צו קריעגען אַנ'איבריגען אָרעמען האַנאָראַר דאַדורך, וואָס זיי דרוקען זיך צוויי מאָל: יודיש און העברעאיש. זאָל זיך זיי נישט געלוסטען היינט צו זיין אין „ספרות" און מאָרגען אין „די ליטעראַרישע מאָגאַטשריפטען" און אַז. וו. א. אַז. וו. אָבער אָנצונעהמען ביי זיך אַזאַ הסכם איז פיעל שווערער, ווי אָנצונעהמען אַ רעזאָלוציע , אַז דער זשאַרגאָן איז אונזער נאַציאָנאַל=שפּראַכע . ס'איז לייכטער צו זיין דער גרם פון צובלוטיגטע קעפּ ביי די טשערנאָוויצער סטודענטען, וואָס זענען זיך מפקיר פאַר אַ טשערנאָוויצער רעזאָלוציע, ווי צו בעשליסען זיך נישט צו זיין אין דער זעלבער צייט אַ מיטאַרבייטער אין „טעאַטער=וועלט", „יוגענד=וועלט" און אין אַ „ספרות". אַודאי, איז פיעל גרינגער אַ שרייבער דעם צ ו ו י י ט ע ן צוצודריקען צו דער וואַנד מי'ט אַ רעזאָלוציע, אַלס אָבצוזאָגען זיך פון אַ האָנאָראַר פון אַנ'אָרעם יודיש בלעטעל .

איך מיין נישט חלילה עמיצען פוגע בכבוד צו זיין. איך וויל נאָר אָנווייזען, אַז די טשערנאָוויצער, פון גרויס אידעאַליזמוס און פון גרויס ליעבשאַפט צום פאָלק האָבען אויף אַ רגע פערגעסען, אַז פריהער

פאַר אַלץ זענען זיי יודישע שרייבער, און זיי לעבען און עטהמען צווישען צוויי שפּראַכען, ווי אַ חתן צווישען צוויי מחותנים — אונטערפיהרער.

IV

און צו עטהעמט און צו לעבט דער שרייבער נאָר צווישען צוויי שפּראַכען? צי טראָגט זיך נישט פון אונזערע בעסערע קריטיקער דער גייסט פון דער דייטשער שפּראַכע? און ביי אונזערע יונגע שרייבער, וואָס האָבען זיך ערצויגען אויף דער רוסישער ליטעראַטור, צי הערט מען נישט דעם גייסט פון דער רוסישער שפּראַך? און צי הערט מען נישט ביי אונזערע קאָלעגען די פּאַלעסטינער שרייבער (בן=אבי, חרמוני) דעם אָבקלאַנג פון דער פראַנצויזישער שפּראַך?

אמת, עס געפינען זיך ביי אונז שפּראַכקינסטלער ווי ביאַליק, ב סאָקאָלאָוו, אַבראַמאָוויטש, שלום=עליכם, וואָס שרייבען צייטענווייז אין אַזאַ שפּראַך, אַז מען קען מיינען, דאָס אין יודישען תחום איז נאָך נישט אַריינגעדרונגען קיין וואָרט, וואָס זאָל נישט דורך און דורך זיין יודיש=נאַציאָנאַל. געוויס געפינען זיך ביי אונז אַ סך טאַלענטירטע שרייבער וועלכע מיהען זיך צו בעשאַפען אַ העברעאישען שפּראַכגייסט, וואָס זאָל זיין די נאַטירליכע צוזאַמענפליסונג פון תנ״ך=לשון, פון דער נביאים=שפּראַך, פון דער שפּראַך פון משנה, מדרש און דער יוריסטישען, פילאָזאָפישען, מיסטישען שפּראַך פון גמרא, מיטעל=אַלטער פילאָזאָפיע, קבלה און חסידות, אחד=העם, בערדיטשעווסקי, צייטלין און אַנד. זענען די דאָזיגע טאַלענטען, וואָס מיהען זיך צו בעשאַפען אַזאַ צוזאַמענפליסונג פון די פערשיידענע ריינע עלעמענטען אין דער העברעאישער שפּראַך. דערווייל אָבער איז אויך העברעאיש אַן אויסמישעניס פון צעהנדליגער שפּראַכגייסטער. און ס'איז נאָך אַ גרויסער ספק ביי מיר, צו וועט דער קינפטיגער ארץ=ישראל=דיגער דור, וואָס איז שוין ווייט פון רוסיש ווי פון אַ רוסישען פּאָגראָם, פערשטעהן גאָר די שפּראַך פון ברענער, שאָפמאַן און אַנד.

דער גייסט פון דער דייטשער שפּראַך איז אומעטום גלייך. עס איז קיין חילוק נישט ווער עס שרייבט אויף איהר: צי אַ דייטש, אַן אַמעריקאַנער דייטש, צי אַ שווייצער. דאָס אייגענע איז מיט דער פראַנצוי=

זישער, חאָטש די בעלגיער, די פראַנצויזישע שווייצער און די
פראַנצויזען אַליין שטאַמען איטליכער אָב פון אַנ'אַנדער שטח.
אַנדערס איז דאָס מיט דער העברעאישער שפראַך, וואָס איהר
גייסט איז אַנדערס אין יעדער מדינה. פון אונטער דער מאַסקע פון
די ווערטער שפּאַרט אַרויס דעם גייסט פון אַ פרעמדער שפראַך. און וואָס
אָנבעלאַנגט דעם זשאַרגאָן איז דאָס נאָך ערגער. איהרע ריינקייט איז נאָך
טויזענד מאָל פערדעכטיגער, ווי ביי דער העברעאישער שפראַך. דען
העברעאיש האָט נאָך אויסער דער ג ע ג ע נ וו אַ ר ט אַ געשיכטע און אַ
ליטעראַטור פון טויזענדער יאָהרען, און אַ דאַנק דעם קען זי נאָך האָפען
צו בעשאַפען אַ מאָל אַ שפראַך מיט אַ ריינעם נאַציאָנאַלען גייסט. דער
זשאַרגאָן האָט אָבער נאָר אַ געגענוואַרט. מאַכען אַ סינטעז צווישען
„צאינה וראינה", אייזיק מאיר דיק, אָקסענפעלד, עטינגער, שמ"ר, יודישע
פאָלקס=ליעדער, אליקום צונזער, די ציוניסטישע, בונדיסטישע בראָשורען
און די אַמעריקאַנישע ליטעראַטור — וועט מן הסתם קיינעם נישט איינ=
פאַלען. אויב מיר זאָלען פערגלייכען די העברעאישע שפראַך מיט אַנ=
אינזעל אין אַ ים פון פרעמדע לשונות, וואָס ווילען זי איינשלינגען, טו
מיט וואָס זאָלען מיר שוין פערגלייכען דעם זשאַרגאָן? אפשר צו אַ
איינפאָהר=הויז אויף אַ מיטען שליאַך, וואו איטליכער שטעלט זיך אָב ווי
ביי זיך אין דער היים, אָבער קיינער בלייבט דאָרט ניט לענגער, ווי אַ
קורצע ווײַלע? נאָר די ג ע ג ע נ וו אַ ר ט קען מאַכען פון זשאַרגאָן אַ ליטע=
ראַרישע שפראַך, נאָר פון דער ג ע ג ע נ וו אַ ר ט ציהט זיך איהר חיות.
אָבער אונזער געגענוואַרט איז פון דעם מין, וואָס וויל נישט און קען נישט
בעשאַפען אַ ממשות'דיגע זאַך. בעשאַפען אַ שפראַך, ווי יעדע נייע שעפ=
פונג, קען מען נאָר דאָרטען, וואו עס איז רוהיג און שטיל, וואו עס
דרינגען נישט אַריין די קולות פון מאַרק און די זיפצען פון נויט. אַ פאָלק
אַ וואַנדערער איז אָבער נישט בכח צו בילדען אַ שטילע סביבה אַרום זיך
נישט געענוג וואָס ער קען גאָר נישט טאָן פאַר דער שפראַך, פעראומרייניגט
און פערשוועכט ער זי נאָך אויף איטליכען שליאַך פון זיין אייביגער
וואַנדערונג.

„אונד וואַס איזט דער רעדע קורצער זין"? — אַז שפראַכען האָבען מיר
צוויי און אַ טוץ גייסטער פון פרעמדע שפראַכען, אָבער אַ ליטעראַטור

האָבען מיר נאָר איינע. און דעריבער טאָר דער לעזער, וואָס וויל זיך בעקאָנען מיט שטרעמונגען פון יודישען לעבען, בעגרייפען דעם גייסט פון יודישען המון און דעם יחיד, ווי דאָס דריקט זיך אויס אין אונזער ליטעראַטור.— דעריבער טאָר ער נישט מאַכען קיין חלוק צווישען אַ העברעאישען און אַ זשאַרגאָנישען שרייבער. ר׳ מענדעלי, ביאַליק, שלום-עליכם, בערדיטשעווסקי, פייערבערג און אַז. וו.—אַלע זענען זיי די פאָרשטעהער פון אונזער ליטעראַטור, אַלע פערקערפערען אַ שטיק יודיש לעבען אין דער ליטעראַטור, אַלע זיינען זיי יודישע קינסטלער, האָטש נישט אַלע באַנוצען זיך מיט די צוויי שפראַכען, אויסצודריקען זייערע קונסט-מאָטיווען.

קריטיק און לעבען.

איטליכעס מאָל, ווען אַ פאָלק גלייכט אויס אַ ביסעל די ביינער און פּרובט וויִדער לעבען פאַר עפּעס אַ ציעל, פאַר עפּיס אַ בעסערע צו־קונפט, געהט אַרויס די קריטיק פון איהר בעהעלטעניס און צופליקט און צורייסט מיט איהר בייזען צאָהן אַלצדינג, וואָס איז אַלט און פער־פוילט אין לעבען פון פאָלק. עס איז אַ טעות, ווען מען מיינט, דאָס די צייטען, בשעת די קריטיק האַפּט זיך אַרויף אויף אַן אויבערשטען אָרט, זענען די אומעטיגסטע צייטען אין דער געשיכטע פון אַ פאָלק. אמת, עס זענען די שווערסטע צייטען, אָבער ניט די אומעטיגסטע, דאָס זענען די צייטען פון איבערגאַנג, בשעת דאָס אַלטע געביידע דריקט און שטיקט, און דאָס נייע איז נאָך נישט פאַרטיג. זיי זענען אָבער ניט די אומע־טיגסטע, ווייל פיעל טרויעריגער איז נאָך צו לעבען אין אַזאַ צייט, ווען דער אַלטער בנין האַלט שוין ביים איינפאַלען, און עס איז ניטאָ קיין האָפנונג, קיין מוט צו בויען אַ נייעם בנין. אין די דאָזיגע צייטען שווייגט דאָס גאַנצע פאָלק, עס שוויגט אויך די קריטיק, ווייל די קריטיק איז נאָר דאַמאָלס מעגליך, ווען עס לעבט אויף אַ האָפענונג אויף בעסערע צייטען.

און צוליעב נאָך אַ טעם שוויגט די קריטיק, ווייל זי איז אפשר גאָר ניט פערהאַן... אַוואו עס איז חושך—פינסטער, קען מען ניט זעהן

די פעהלערן און לעכער אין אַלטען בנין, מען פיהלט נור, אַז דאָס לעבען איז געוואָרען שווער און ביטער, מען ווייסט נור, אַז עס אי ניטאָ, וואו זיך אַ קעהר צו טון, אַז ס'פערהאַפּט דעם אָטעם פון שטי־ז קעניס ... מען קען אָבער צוליעב די פינסטערקייט אַרום — ניט צוגליע־דערן די פעהלערן פון לעבען, דאָס גאַנצע אומגליק, וועלכעס איז צוזאַמענגעקיטעוועט פון טויזענדער קלענערע און גרעסערע צרות. די גרעסערע פינסטערקייט איז דאַמאָלסט, בשעת די מענשען פון אַ גאַנץ פאָלק לעבען פון היינט אויף מאָרגען, ניט האָבענדיג די קראַפט און דאָס הארץ זיך פאָרצושטעלען אַ בעסערע צוקונפט. צו אַלע צייטען און אַלע לענדער, לעבט ניט דערפון די קריטיק, וואָס רופט צו דעם עולם: הערט אויף צו לעבען, הערט אויף צו האָפען; ניט דערפון, וואָס זי פערבאורטיילט דאָס גאַנצע פאָלק צו אַ בייזען שרעקליכען סוף... נאָר דערפון וואָס זי צעגליעדערט די מאַטעריעלע און גייסטיגע זייטען פון לעבען, און חזר'ט אַלץ איבער: דאָס איז אַלט, דאָס איז טויט, דאָס איז פערפוילט; וואַרפט אַרויס דאָס אַלטע, דאָס טויטע און פערפוילטע און איהר וועט ווייטער לעבען, בעסער און פרייער לעבען.

צוגליעדערן קען מען נור דאַמאָלסט, ווען עס שטאַרקט זיך דער גלויבען אין די צוקונפט, און דער גלויבען לויכט אַריין אין די פינ־סטערקייט פון גאַנצען לעבען. נאָר אידעאַלען גיעבען אונז די מעג־ליכקייט צו גלויבען און האָפען; אָהן זיי איז דער גלויבען נור אָבער־גלויבען, דאָס האָפען — אַ קינדערשע פאַנטאַזיע.

איך וויל זיך דאָ ניט אַריינלאָזען אין אַ שמועס וועגען אידעאַלען בכלל. קורץ גערעדט, ליעגט אין איטליכען אידעאַל, וואָס עס בליהט אויף אין די הערצער פון אַ פאָלק, ערשטענס, די פעסטע אמונה, דאָס דאָס פאָלק איז פעהיג צו לעבען און לעבען ... צווייטענס, אַז עס איז בכח, צו אונטערנעהמען אַ גרויסע אַרבייט אויף דורות לאַנג ... דריטענס אַז די אַרבייט וועט ניט אַזוי לייכט צעשטערט און אויסגעראָט ווע־רען. פיערטענס, אַז די אַרבייט, וועלכע דאָס אידעאַל פאָדערט מוז געמאַכט ווערען. און פינפטעס, אַז די אַרבייט וועט זיין דעם פאָלק און אַלעמען וואָס טראָגען אויף זיך דעם נאָמען „מענש" צו נוצען און צום גליק. דאָס אידעאַל צוליעב וועלכען עס פלאַקערט אויף אין די הערצער פון אַ פאָלק אַזאַ מין אמונה, לויכט בכלל, ווי אַ ליכטיגעס פייער, ער לויכט אַריין אין אַלע ווינקעלעך פון לעבען, און טראָגט אַרויס אָויף די ליכטיגע שיין אַזעלכע פערשטויבטע אַלטע זאַכען, אַזאַ

בארג פון שימעל, וועלכע מען האָט זיי פריהער אָהן די אידעאַלען גאָר נישט געקענט זעהען. דאַמאָלסט ווערען אויך די בלינדע זעהענ־דיג, אֶלדד און מידד הייבען אָן צו זאָגען נביאות. אויף יעדען מנין מענשען געפינט זיך איין קריטיקער און אין יעדער צווייטער שטוב גע־פינט זיך אַ מענש, וואָס טײַטעלט מיט די פינגער, קריטיקירט און ווייזט איין...

איך דערמאָן זיך אָן דער פייער־זייל און דער וואָלקען־זייל, וועל־כע האָבען בעגלייט די יודען דורכ׳ן לאַנגען מדבר. פאָראויס האָט געשוועבט די פייער־זייל, הינטען האָט זיך נאָכגעשלעפט אַ שווערע וואָל־קענזייל. און מיר דוכט זיך, דאָס די לעצטע איז אַ קינד פון דער ערשטער דורך דאָס ליכט פון דער פייערזייל האָט מען געקענט אָנהויבען זעהן אין וואָס פאַר אַ חמאַרע עס האָבען געלעבט און געליטען די יודען אין מצרים, אָבער כּדי פון דער חמאַרע זאָל ווערען אַ וואָלקענזייל אַ וואַנד וואָס לאָזט ניט געהן צוריק צו די „פלייש־טעפּ״ פון מצרים, האָט גע־דאַרפט קומען די קריטיק מיט איהר שאַרפען בליק, מיט איר ביטערן אמת אויף די ליפּען, זי, די קריטיק, האָט מיט אונבאַרמהערציגע הענד, צוזאַמענגעקליבען דעם שטויב, דעם שמוץ און דעם שימעל, אין וועל־כען עס האָבען געלעבט די יודען אין גושן, און האָט דערפון אויפ־געבויט אַ שווערע וואָלקענזייל, דער עמוד־הענן איז די אַרבייט פון דער שרעקליכער בייזער קריטיק, וועלכע לאָזט ניט געהן צוריק, וועלכע נויט צו קוקען פ אָ ר ו י ס, פ אָ ר ו י ס אויף די פייערזייל, אויף די פליהענ־דיגע און ווייכענדיגע שאָטענס פון דער קומענדיגער צוקונפט.

איצט איז לייכט צו פעֶרשטעהן, פאַר וואָס אין דער לעצטער צייט, בשעת די האָפונג אויף די קומענדיגע פרייהייט האָט אָנגעהויבען זיך ביי אונז צו שטאַרקען - האָט די קריטיק אָנגעהויבען צו פערנעהמען אַזאַ ברייטען אָרט אין דער יודישער ליטעראַטור. און ניט נור אין דער לי־טעראַטור אַליין. די ערשטע ציוניסטישע קאָנגרעסען, וועלכע זיינען גע־ווען פאַר פיעל מענשען דער ערשטער טריט פון גושן, האָט דער קריטיק געגעבען כּמעט דעם ערשטען פּלאַץ, דעם העכסטען אויבען־אָן דערמאָנט זיך נאָר די רעדען פון מאַקס נאָרדוי, ד״ר בירנבוים און אַנדערע.

די צייטען, בעת די עהרליכע קריטיק דריגט אַריין אין אַלע שפּאַל־טען פון לעבען, זיינען שווערע אָבער געזונדע צייטען, די צייטען פון וואַקסען. פאַר דער קריטיק האָבען מורא ניט די שטאַרקע, וואָס בויען

און שאַפען אין פאָלק, נאָר די אַלטע און שוואַכע, וואָס פיהלען, דאָס די נייע בעוועגונג וועט זיי נישט נעהמען מיט זיך. דער וואָס האָט מורא פאַר אמת'ע קריטיק, האָט מורא פאַר'ן לעבען און איז נישט בכח צו לעבען.

1900

פאפולער־וויסענשאפטליכע ליטעראטור.

אַ נייער ביכער־פערלאַג! ער טראָגט אויף זיך דעם קלינגענדיגען נאָמען „פראָגרעס״. אין אַ קורצע צייט האָט ער שוין בעשענקט דעם זשאַרגאָנישען לעזער מיט דריי ווערק...

ביכער, וואָס מען גיט אַרויס פאַר׳ן פאָלק, האָבען אַ סך סמנים. ערשטענט, ווערען זיי געדרוקט אויף גראָבע פאַק־פאַפיר. צווייטענס זענען זיי געוועהנטליך נישט אין האַנד צו נעהמען, דריטענס זענען זיי וואָלוועלע סחורה. דער ר׳ „פראָגרעס״ האָט זיך נור בענוגענט מיט די ערשטע צוויי סמנים. וואָלוועל זענען זיינע ביכלעך דערווייל ניט, אפשר, אַז זיי וועלען עטליכע יאָהר אָבפוילען אין די שטעלעכלעך, וואָס יודישע מוכרי־ספרים רופען זיי „קראָמען״ וועט מען זיי פערקויפען ביליג אַ קאָפּיקע אַ פונט.

דאָס פאָדערבלאַט פון „פראָגרעס״ בייט זיך אין אַלע פאַרבען: רויט, גרין, געל און אַז מיר קוקען זיך צו נעהענטער, דערזעהען מיר צוויי מעדאַליען, און אונזער יודיש האַרץ שפרינגט פאַר שמחה, דאָס מען האָט אָנגעהויבען צו בעשענקען מיט מעדאַליען אונזער זשאַרגאָנישע פאָפולערע ליטעראַטור. לסוף לאָזט זיך אויס, אַז עס איז גאָר אַ אחיזות עינים, אַ טעות גאָר. דער ערשטער פון די צוויי קרייזען נעהמט

אַרום אַ גלאָבוס, צוויי (!!) זייגערס און נאָך עפּיס וואָס קיין מענשען־ראיה איז דאָס נישט בכח צו בענעהמען. דער צווייטער ווייזט אונז עפּיס אַ אָנבליק פון אַ מענשען, וואָס זיצט ביי אַ שרייב־טיש און טענ־טעלט אויף אַ בלאַט פּאַפּיער. דער טיש האָט מן הסתם שאַרפע קאַנ־טען, ווייל ער האָט דעם שרייבער זיך טיעף אַייגגעשניטען אין לייב, די וואַנד פון שרייבערס צימער איז פּערנומען מיט ביכער אָדער מיט קאַכלעס פון אַנ'אייוועז, דער שרייב־טיש אַליין איז אַ וואונדערבאַרע מלאכה, קיין סטאָלער וועט דאָס ניט קענען נאָכמאַכען, אַזאַ טיש קען מען זיך נור פּאָרשטעלען, און אויף אַזאַ פאָרשטעלונג איז מעהר נישט מסוגל דער מאַלער פון פערלאַג „פּראָגרעס”. צווישען ביידע מעדאַילען ציהט זיך אַ קופּעל, פון וועלכען עס גיסען זיך בינטלעך שטראַהלען. די שטראַהלען זענען אַ משל, אַ גלייכניס צו דעם ביכער־פערלאַג, וועלכער וועט בעשטראַהלען דעם מח פון פּראָסטען לעזער מיט'ן ליכט פון דער וויסענשאַפט.

און ליכטיג ווערט מן־הסתם אין מח פון לעזער בשעת ער לייענט דורך: „דער מענש איז שוין דער לעצטער רינג אין דער לאַנגער קייט פון דעם טווישען דעם קערפּערליכען פאָרם אין גייסטליכען לעבען, וואָס אַלע בעשעפעניסען טוישען זיך איבער („די געשיכטע פון דער מענשלי־כער ענטוויקלונג”, זייטע 3), אָדער „ווי דער מענש ווערט אָבער געצוויט צו זאָרגען וועגען זיין לעבענסמיטעל, דאַן הויבט זיך אָן די מלחמה צווישען איהם מיט דער נאַטור, וועלכע ער פיהרט מיט די הילפע פון זיינע פער־שטענדליכע (?) פעהיגקייטען און שטרעבט שטענדיג דערצו, דאָס ער זאָל זיעגען די נאַטור־קרעפטען, אום די מענשהייט זאָל זיך בענוצען מיט זיי פאַר איהר געברויך, אַלזאָ זעהען מיר (!), אַז דאָס לעבענס־פערזאָרג איז דער ערשטער טריט צו קולטור (זייטע 6). אָדער: „דער היפך פון געוויקס־שפּייז, האָט דאָס ערנעהרען זיך פון פלייש געווירקט שלעכט אויפ'ן מענשען און זיין גייסטיגע ערציהונג” (זייטע 33), אָדער (זייטע 71): „נאָך היינט אורטיילען מיר דעם גייסטליכען (!) שטאַנד פון אַ מענשען נאָך דאָס נענויט זיין (?) צו בענוצען זיך ביי רעדען מיט הענד”. — אויף ז. 29 געפינט דער לעזער די דאָזיגע ליכטיגע רייד: „כל זמן דער מענש האָט זיך בעגנוגענט בלויז מיט די פּרוכט פון די ווילדע געוויקסע, האָט ניט געקענט זיין קיין רעדע פון קולטור, נאָר ערשט דאַן, ווען זאָרגענדיג, וועגען דער צוקונפט (?!) האָט דער מענש פונקט ווי די טיערען מיט זייער אינסטינקט זיך בעזאָרגט צו פערבעהאַלטען די געוויקסע, וועלכע וואַקסען

נאָר אַ געוויסע צייט אין יאָהר, אויף דער צייט ווען זיי וואַקסען ניט, און אַזוי נאַכהער ביסלעכווייז דערפון ערקלערט צו פערגראָבען אין דער ערד פּרוכטבאַרע קערנער און וואַרטען ביז זיי וועלען צייטיג ווערען׳ האָט זיך דאַמאָלסט געלעגט דער גרונד, אויף וועלכען עס שטעהט ד היינטיגע „קולטור״.

דאָס צווייטע ביכעל פון פערלאַג „די געשיכטע פון דער מענ שלי כער ענטוויקלונג״ איז אַן איבערזעצונג פון איבערזעצונג. שטרייסלער האָט פערפאַסט אַ מיטעלמעסיג ביכעל אין דייטש, איז געקומען אַ רוסישער חכם און האָט דאָס איבערגעזעצט אין רוסיש. א. ברעסלער האָט דעם חכם שטאַרק מקנא געווען, און, אַזוי ווי ער קען קיין דייטש נישט, האָט ער שוין פון רוסישען איבערזעצט אין זשאַרגאָן. דאָס הייסט, ער האָט אַ שלעכטען מלבוש׳ל צום צווייטען מאָל איבערגעניצעוועט פאַר׳ן יודישען לעזער. א. ברעסלער קען מן הסתם קיין דייטש נישט, נאָר ווען ער וואָלט געוואוסט, אַז ער קען קיין יודיש אויך נישט, וואָלט ער אפשר זיך גענומען פאַר אַ נוצליכערע אַרבייט. —

דאָס ערשטע ביכעל פון „פראָגרעס״ הייסט: „שטיינער וואָס פאַ־לען פון הימעל״ פון ב. פ. אין קורצען קאַטאַלאָג, וואָס „פראָגרעס״ גיעט דעם לעזער, דערגעהען מיר, דאָס ב. פ. איז ב. פייגענבוים. פאַרוואָס גע־ראַדע האָט מען אויסגעקליבען אַזאַ טעמא, ווייס איך ניט. מען קען מיי־נען, אַז אין די ליטווישע גאַסען פאַלען כמעט אַלע וואָך שטיינער (מע־טעאָריטען) פון הימעל. און אפשר האָבען גאָר די פראָגרעס־לייט געהאַט גאָר אַנ׳אַנדער מיין? פאַר פייגענבוים׳ס אַרטיקלען, וואָס דרוקען זיך אין אַמעריקאַנישע צייטונגען, איז מען ניט מחויב צו צאָהלען, מען קען דערביי מאַכען ניט קיין שלעכט עסק׳ל...

איבריגענס, קיין גרויסע מציאה האָבען זיי דאָ ניט געכאַפּט. דען אַפילו פייגענבוים׳ס ביכעל איז בעסער אויפגעשריבען פאַר ברעסלער׳ס (ערגער פאַר ברעסלער׳ן קען מען דאָך, דאַכט זיך, נישט שרייבען), פונדעסטוועגען איז דאָס ביכעל זעהר שוואַך. אַ גענויע פערשטענדליכע ערקלעהרונג קריגט דער לעזער ניט, ער דערגעהט נור אַ פּאָר וואונדער־באַרע מעשה׳לעך און הערט עפּיס אַ שפּאָגעל ניי וואָרט: „קאָסמישער וואָלקען״; קלערער ווערט איהם אָבער נישט אין מח. אַ פּראָבע פון פיי־גענבוים׳ס קלאָרע שפּראַך קען מען געפינען אויף זייטע 24: „אין אמת׳ן איז קיין הימעל, ווי די מענשען שטעלען זיך פאָר, ניטאָ. דאָס בלויע

וואָס מיר זעהען, איז ניט מעהר ווי דער קאָליער פון דער לופט: די ליכטשטראַהלען, ווען זיי געהען דורך די לופט, ברעכען זיך פונקט אויף אַזאַ אַרט ווי די ליכטשטראַהלען, וואָס שלאָגען זיך אָב אָן אַ בלויען קאָליער. די בלויקייט זעהען מיר נאָך אויף דעם ענד פון דער ווייטקייט וואָס אונזער זעה־קראַפט קען דערגרייכען (ניט דאָ איז דער פלאַץ דאָס צו בעווייזען און דאָס צו דערקלערען)". פייגענבוים איז אָבער פיעל מעהר מסוגל צו שרייבען פאַר׳ן פאָלק, ווי ברעסלער. לויט איך געדענק, האָט ער געשריבען אַ סך בעסערע פּאָפּולערע זאַכען, און ווען "דער פּראָגרעס" האָט שוין זוכה געווען מן ההפקר, דרוקט שוין יאָ אָב אַמעריקאַנישע אַרטיקלען, פאַרוואָס האָט ער ניט אויסגע־קליבען אַ בעסערע אַרבייט פון פייגענבוים׳ס פעדער? נאָר דער תירוץ איז פשוט: די "פּראָגרעס"־לייט זענען ניט די ריכטיגע מענשען אַרויסצו־געבען אַ פּאָפּולער־וויסענשאַפטליכע ליטעראַטור פאַר׳ן יודישען פאָלק: פרעגט זיי בחרם, וואָס מען דאַרף, און ווי מען דאַרף דאָס טון.

דאס דריטע ביכעל פון "פּראָגרעס" איז "דער בלינדער מוזיקאַנט" פון קאָראָלענקאָ, איבערזעצט פון רוסיש, איבערגעדרוקט (מן הסתם) פון אַן׳אַמעריקאַנישען בלאַט.

דער געדאַנק אַרויסצוגעבען קאָראָלענקאָ׳ס פּראַכטפאָלע ווערק פאַר אונזער פּראָסטען לעזער איז אַן׳אויסגעצייכענטער. דאָס ווערק האָט אין זיך אַ סך ריינע הויכע פּאָעזיע, דערצו האָט עס אַ גרויסען וויסענשאַפט־ליכען אינטערעס, ווייל עס זוכט פונאנדערצוגליעדערן די נשמה פון אַ מענשען. קאָראָלענקאָ׳ס בוך איז גלייכצייטיג אַ פּאָפּולער־וויסענשאַפטליכעס ווערק.

צום אומגליק אָבער איז די איבערזעצונג זעהר ניט געלונגען. זי איז אַרויס טרוקען און אָהן שום גלאַנץ פּאָעזיע, דערצו קאָסט זי נאָך צו טייער, אַז דאָס פאָלק זאָל דאָס קענען קויפען. 35 קאָפּ פאַר אַ אי־בערגעדרוקט ביכעל פון 106 זייטען אויף שלעכטען פּאַפּיער מיט דרוק־פעהלער אויף איטליכער דריטער שורה איז צו טייער.

נאָר לאָמיר אַוועקלעגען די "פּראָגרעסלייט" אָן אַ זייט. זיי אינ־טערעסירען אונז נישט מעהר. דאָס וואָס זיי זאָגען צו, וועלען זיי האַל־טען. אין אַמעריקא איז גענוג אָנגעדרוקט, אַז מען זאָל דאָס קענען איבערדרוקען. פאַר דרוקפעהלערען האָבען זיי קיין מורא ניט, פּאַק־פּאַפּיער פעהלט גאָט צו דאַנקען ניט, און די טייערע פרייזען, וואָס זיי שטעלען, וועלען ברענגען דערצו, אַז מען וועט זיי סיי ווי ניט קויפען. עס איז מעהר

נישט אַ רחמנות, וואָס מענשען האָבען זיך גענומען ניט פאַר זייער עסק און פערליערען אומזיסט צייט און געלד. איין ראַטונעק איז דאָ נור פאַר די „פראָגרעס־לייט": איבערצוגעבען זייער פערלאַג אין בעסערע הענד, גוטע ליטעראַרישע קרעפטען און ניט זשאַלעווען קיין געלט פאַר אָריגינעלע וויסענשאַפטליכע אַרבייטען פאַר'ן פאָלק.

די פראַגע צו געבען ריכטיגע וויסענשאַפטליכע פאָרשטעלונגען דעם יודישען פאָלק איז איינע פון די שווערסטע.

געבען פאָפולערע ליטעראַטור איבער נאַטורוויסענשאַפטען איז כמעט אונמעגליך, ווייל יעדע וויסענשאַפט קען זיין פאָפולער ביז צו אַ געוויסער גרעניץ, ווייטער פון דער גרעניץ מוז מען שוין לערנען. דאָס הויפט־אומגליק, פאַר וואָס מען קען די יודען ניט געבען קיין וויסענשאַפטליכע ביכלעך בעשטעהט אין דעם, וואָס אונזער פאָלק האָט ניט די אייראָפעאישע שול־בילדונג. אין חדר, דער יודישער פאָלקסשולע, דער־געהט דאָס קינד קיין זאַך נישט, וואָס האָט אַ שייכות צו דער נאַטור. ער זעהט קיין נאַטור־ערשיינונגען ניט אַרום זיך, און אויב ער זעהט וואָס, דערקלעהרט איהם דאָס קיינער ניט. פאָפולערוויסענשאַפטליכע ליטעראַטור מוז זיין געבויט אויף דער שולבילדונג. די פאָלקס־שולע איז דער פונדאַ־מענט, אויף וועלכען זי בויט איהר בנין. ווי שוואַך עס איז ניט די בילדונג אין דער פאָלקס־שולע ביי אַנדערע פעלקער, בעקומט פאָרט דאָס קינד אַ קליינע פאָרשטעלונג פון באָטאַניק, זאָאָלאָגיע, מינעראַלאָגיע, פיזיק און כעמיע, איך רעד שוין ניט פון אַנדערע זאַכען. אין שול ווייזט מען איהם אַלערליי מעטאַלען, פלאַנצען, ער זעהט בילדער פון פער־שיידענע חיות, ער ווערט בעקאַנט מיט דעם בנין פון אַ מאַשינע א. אַז וו. דעריבער איז שפעטער מעגליך די פעהיגערע פון פאָלק צו בילדען מיט פאָפולערער ליטעראַטור.

ביי יודען איז דאָס אוממעגליך. איך מיין, אַז די, וואָס ווילען איצט בילדען דאָס פאָלק, זאָלען אַוועקלעגען אָן אַ זייט די פאָפולערע ליטעראַטור, וואָס בעשעפטיגט זיך מיט נאַטורוויסענשאַפטען און זעהן, ערשטענס צו רעפאָרמירען די חדרים, מאַכען זיי אייראָפעאישער אין דעם זין, ווי מיר האָבען אויבען גערעדט, און צווייטענס, גרינדען אָבענד־שולען, שבת־שולען, האַלטען פאָרלעזונגען פאַר'ן פאָלק מיט דער הילף פון בילדער־קאַרטען, פלאַנצען, מינעראַלען, מעטאַלען א. אַז. וו.

די פאָפולער־וויסענשאַפטליכע ליטעראַטור וועט אונז היינט קיין

נוצען ניט ברענגען. עס איז אַרויסגעוואָרפענע אַרבייט. קיינער לייענט זי ניט, און דער וואָס לעזט זי, פערשטעהט זי ניט. אמת, אַז מען וואָלט פאַרלייגען מיט די נויטיגע בעוויז-מאַטעריאַלען, וואָלט דאָס ברענגען נוצען. קיין פערלאַג אָבער קען מען נאָך אויף דעם נישט גרינדען.

איך מיין, דאָס די פּאָפּולערע ליטעראַטור דאַרף זיך נעהמען צו אַנדערע אַרבייטען. זי דאַרף בויען אויף די קענטניסען, וואָס דער יונגעל האָט געקראָגען פון חדר. דער יודישער חדר גיט אויך בילדונג, נאָר די בילדונג איז אַ מאָראַליש-רעליגיעזע. אויסער דעם גיט זי שוואַכע קענטניסען פון דער העברעאישער שפּראַך מיט דער אַלטער העברעאישער ליטעראַטור. אַלע ביכלעך, וואָס מאַכען לייכטער צו פערשטעהן פראַגען פון מאָראַל, פון רעליגיאָן, א. ד. גל. וועלען אַריין אין פאָלק, וועלען ווערען געלעזען און מען וועט פערשטעהן, אַ גרויסע וויכטיגקייט וואָלטען געקראָגען וויסענשאַפטליכע ביכער איבער די ביבלישע צייט, איבער די ענטוויקלונג פון נביאות ביי יודען, איבער איטליכען נביא באַזונדער א. אַז וו.; לעבענסבעשרייבונגען פון מענשען, וואָס שטעהען נאָהענט צו די צייטען פון אונזערע חז״ל, וואָלטען געקענט ברענגען אַ גרויסען נוצען, זיי וואָלטען ענטוויקעלט דאָס היסטאָרישע געפיהל פון לעזער, זיי וואָלטען געוויזען, ווי עהנליך זענען די ציעלען פון אַלע גרויסע מענשען אין געוויסע צייטען.

די ביאָגראַפיע פון סאָקראַטעס (אַרויסגעגעבען פון גאַסעלניק׳ן) איז נויטיג. דאָס וואָס „פּראָגרעס״ קלייבט זיך אַרויסצוגעבען דאַרווינ׳ס ביאָגראַפיע, איז אַנ׳אומזיסטע אַרבייט. דאָס פאָלק וועט דאָס נישט פערשטעהן.

נאָר אויסער דעם, וואָס דאָס פאָלק טרעט אַריין אין לעבען מיט די שוואַכע קענטניסען פון חדר, אויף וועלכע מע קען מיט נוצען ווייטער בויען, איז דאָס פאָלק קיין קינד ניט. אַ טייל פון פאָלק געהערט אַלע צייטען צו געוויסע פּאַרטייען. איטליכע פּאַרטיי אָבער טראָגט מיט זיך אַ סך לעבענס-פראַגען, האָט זיך איהרע בילדונג, וועלכע זי פערברייטעט צווישען איהרע אָנהענגער, און בילדעט זיי אויס דורך דעם.

אויף דער בילדונג, וואָס די פּאַרטיי גיט דעם פאָלק, קען ווייטער בויען די פּאָפּולערע ליטעראַטור. עס זענען דאָ זאַכען, וואָס דאָס לעבען טייטשט איין בעסער ווי יעדער חדר. אַ פּראָסטער אַרבייטער דאַרף ניט לערנען פּאָליטישע עקאָנאָמיע, אום צו פערשטעהן, דאָס זיך גוט אויסשלאָפען איז נויטיג פאַר׳ן פאַבריקאַנט ניט ווייניגער ווי פאַר איהם אַליין, און דאָס דער היינטיגער אַרבייטער איז אויך אַ מין לעבענדיגע

מאַשינע א. אַז. וו. דער פּראָסטער ציוניסט פערשטעהט, אַז די מענשהייט זאָרגט פאַר איהם זעהר וועניג, אַז לעבען פריי ווי אַ נאַציאָן איז בעסער און געזינדער ווי צו זיין נע־ונד. ער ווייס, דאָס דער אַנטיסעמיטיזם איז אַנאייביגע פראַגע, כּל זמן יודען וועלען זיין אין גלות, אַז זייער לאַגע מוז ווערען ערגער, ווען עס וועט אלץ מעהר וואַקסען די קאָנקורענץ.

די פּאָפּולערע ליטעראַטור, אויב זי וויל, אַז דאָס פאָלק זאָל ז פערשטעהן, מוז זיך סטאַרען צו ענטפערן דעם לעזער אויף די לעבענס־פראַגען, וואָס אינטערעסירען איהם, און פון וועלכע ער האָט שוין אַ ידיעה בישט לערנענדיג אין אַ חדר.

אויסער דעם דאַרף מען ניט פערגעסען, אַז דאָס פאָלק בעשטעהט פון מענשען, וואָס האָבען ווייבער, קינדער, לעבען אין שלעכטע וואוינונגען, ליידען פון קראַנקהייטען און גיעבען אַוועק אַ טייל פון זייער פער־דינסט דעם דאָקטאָר און דעם פעלדשער. דעריבער זענען פאַר זיי וויכטיג און אינטערעסאַנט אַלע ביכער, וואָס קענען האָבען אַ שיכות צו זייער פאַמיליענלעבען און צו זייער אייגענער און זייערע קינדערס געזונדהייט.

ד"ר גאָטליעב'ס אויסגאַבען וועגען פערשיידענע היגיענישע פראַ־גען זענען דעריבער זעהר נוצליך און וואָלטען נאָך געווען אַ סך נוצליכער ווען אָנשטאָט צו געבען מעדיצינישע קענטניסען, וואָלט ער מיט דעם לעזער געפיהרט אַ טיעפערען שמועס וועגן לופט, וואַסער און ליכ־טיגקייט, און וואָס פאַר אַ שייכות זיי האָבען צו דער מענשליכער גע־זונדהייט, ניט ווי אַ כעמיקער נאָר ווי אַ היגיעניסט. מען דאַרף ניט פער־געסען די ערציעהונג פון אונזער פאָלק, מען טאָר ניט פערגעסען אָן חדר אונזערן, מען מוז האָבען אַ ברייטען פרייען בליק אויף די לעבענס־אינ־טערעסען פון פאָלק, אַז מען זאָל קענען שאַפען אַ גוטע פּאָפּולערע ליטע־ראַטור פאַר דעם יודישען לעזער, אום מען זאָל טרעפען צוגעבען דאָס, וואָס ער איז בכח צו בענעהמען. ניט קאָטיק און ברעסלער, ניט גאַסעלניק ניט דער פערלאַג „פּראָגרעס", וועט דאָס אונז געבען. אום צו שאַפען די נאַציאָנאַלע אַרבייט פון פאָלקס־ערציהונג, מוזען זיך נעהמען דערצו די בעסטע פון פאָלק און אַלע צוזאַמען.

אויסער דעם איז נאָך דער פעהלער פון אַלע די פריהערדיגע אַרויס־געבער, דאָס זיי האָבען וועניג פערשטאַנען צו שעצען די נאַציאָנאַלע זייטען פון יודישען לעבען. עס איז מערקווירדיג, ווי זיי האָבען האָלט איבערזעצונגען. זיי פערשטעהען ניט דאָס פּאָפּולערע ליטעראַטור פאַר'ן פאָלק (עס איז דאָ אויך פאַר געבילדעטע אַזאַ ליטעראַטור, ווי העלמהאָלץ'ס,

ווירחאָוו׳ס, קאָהן ס ווערק א. אַז. וו.) מוזען זיין אָ ר י ג י נ ע ל ע אַ ר ב יי־ ט ע ן, בעזונדערס פאַר יודען, וועלכע האָבען אָנשטאָט אַ פאָלקס־שולע דעם חדר פאַר זיך. „די געשיכטע פון אַ שטיקעל ברויט״ וואָס אַ פראַנ־ צויז האָט געשריבען פאַר זיין פאָלק, וועלכעס האָט געענדיגט אַ שולע, אייביג געלעבט אַרום פעלדער און גערטנער, נעבען מאַשינען און עלעק־ טרישע אָנלאָגען, קען ניט ווערען איבערזעצט פאַר דעם יודען, וואָס קען נאָר מעביר זיין די סדרה, עטליכע דינים פון חיי אדם און איינמאַכען ציצית. — ווילען מיר שוין האָבען אַ פאָפולערע ליטעראַטור, מוזען מיר אַ ל יי ן ש אַ פ ע ן, אַ ל יי ן פ ע ר פ אַ ס ע ן. די איבערזעצונגען ווע־ ל׳ען אונז ווייניג נוצען ברענגען.

די פראַגע וועגען פאָפולערע ליטעראַטור איז איינע פון די שווער־ סטע. דער ציוניזם, וואָס וויל בילדען דאָס פאָלק, מוז זיך מיט איהר בעשעפטיגען. מיט דער צייט וועט זי ווערען איינע פון די ברענענ־ דיגסטע פראַגען. דען פעלקער, ווי די דייטשען, אַ סך געבילדעטער פאַר אונז, גיעבען אויס אויף פאָלקס־בילדונג דורך פערברייטונג פון פאָפולע־ רע ביכער גרויסע סומען געלד. היינט ווי ווייט מעהר דאַרף דאָס אינ־ טערעסירען אונז, וואָס האָבען נאָך אפילו ניט דאָס צעהנטעל, וואָס די דייטשען פערמאָגען אין בילדונג.

דערווייל אָבער ליגען די פאָפולערע אויסגאַבען אין די הענד פון מענשען, וואָס ווילען אפשר גוטס דעם פאָלק, ווייסען אָבער ניט ווי זיך צו נעהמען דערפאַר.

ליטעראַרישע מאַנאַטשריפטען.

(העפט I, II, III).

אַ וואונדערליכען איינדרוק מאַכט דער ערשטער אַרטיקעל „צו דין לעזער" אין די ל. מ. העפט 1. עפּיס הערט זיך אין איהם דער טאָן פון אַ פּראָקלאָמאַציע, אויסגעמישט מיט אַ בשורה טובה פון אַ הייגטיגע פּאָליטישען נביא; עפּיס קלינגט אין איהם די צופריעדענהייט פון אַ מחותּן אויף אַ חתונה, וואָס ברענגט אויס אַ טאָסט אויף דאָס יונגע פּאָרל. עפּיס קלינגט אין איהם די פּוסטע גאוה און די רוהיגע עם־הארצות פון אַן׳אָפיציעלער פּאָליטישער רעדע. דערביי איז די שפּראַך אַזאַ צוקאַ־לעטשעטע, און די עברי אַזאַ גויאישע... די אַרויסגעבער זענען אונז מבשר, אַז עס זעהען זיך שוין (!) די ערשטע שפּראָצונגען פון אַ יודישען קול־טור־רענעסאַנס, אַז ס׳האָט זיך שוין געביטען דאָס פערהעלטניס פון אונזער אינטעליגענץ, סיי פון דער נאַציאָנאַל־אָרטאָדאָקסאַלער (אַ פיין ניי ווער־טעל פאַר די ציוניסטען) און האַלב־אַסימילירטע צום אָרימען זשאַרגאָן. די ציוניסטען, וואָס האָבען ביז איצט געקוקט אויפ׳ן זשאַרגאָן, ווי אויף אַ שמאַטע (?!), ווילען זיך שוין פון איהם איצט ניט שיידען. די בונן דיסטען, וואָס האָבען נישט געוואָלט וויסען פון יודישער נאַציאָנאַלער קולטור, זענען שוין אויך געוואָרען בעסער. אויך דער לעזער איז געוואָרע־אַן׳אַנדערער, אַ געהויבענער מיט העכערע פאָדערונגען. קורץ און גוט אַלץ אַיז פאַרטיג, אַז די יודען זאָלען ווערען געבענשט מיט עכטע נישט

געפּעלשטע" ליטעראַטור. און די אַרויסגעבער פון די ל. מ. וואָס האָ־
בען דאָס אַלץ בעמערקט, זענען געווען אַזוי גוט, עדעל און פיין און
האָבען גענומען בעזאָרגען די האַלב אַסימילירטע און אָרטאָדאָקסאַל־נאַ־
ציאָנאַלע אינטעליגענץ, ווי אויך דעם נייעם לעזער מכל טוב. און עס
קומט אויס, אַז אין דעם טאָג, וואָס דריי יודען פון פערשיידענע פּאָליטישע
חדרים האָבען בעשלאָסען אַרויסצוגעבען אַ זשורנאַל, האָבען זיך איבער־
געקעהרט די מעשי בראשית, יודען זענען געוואָרען אַ פאָלק, און רע־
דענדיג מיטן שענעם לשון פון די אַרויסגעבער: „ס'עפענען זיך נייע
קוואַלען אין דער ליטעראַטור, עס וואַקסען נייע צווייגען און זייער
פרוכט ווערט צייטיגער".

פּרץ הירשביין.

אין די ערשטע צוויי ביכלעך געפינען זיך „וואַנדערטרוימען" (שטי־
מונגס־בילדער) פון פּרץ הירשביין. איך מוז זיך מודה זיין, אַז איך
האָב פון זיי קיין שום הנאה נישט געהאַט. הירשביינען האָט זיך נישט
איינגעגעבען צו שאַפען האַטש אַ שאָטען פון אַ שטימונג. מליצות, סעגטי
מענטאַלע מליצות, און אַלטע מליצות (די בת מלכה מיט'ן רויז, די רויטע
רויז ווערט פאַר צער ווייס, עס קלינגען אין אויער קייטען, די געטער,
מיט דער „זי־מוזע", ווי אַלט און אָבגעבלאַקירט און ווי לאַנגווייליג!).
דערביי איז די שפּראַך שלעכט. עס איז נישט קיין יודיש, נאָר בערדי־
טשעווער טייטש. דער ערשטער טייל ענדיגט זיך מיט די ווערטער:
ערוואַך זיך, ערוואַך זיך! אויך מיין איינדרוק איז געווען, אַז ס'איז שוין
צייט, אַז פּרץ הירשביין זאָל זיך אומקעהרען צו זיין אַמאָליגער פּשטות־
צו דער צייט, ווען ער האָט געשריבען „פון אייגענע און פרעמדע", אַז
ער זאָל אויפוואַכען פון דעם חלום און דעם כשוף, מיט וועלכע עס האָט איהם
בע'כשופ'ט די אייראָפּעאישע שטימונגס־ליטעראַטור, אָבער אַנשטאָט
אויסצורופען: ערוואַך זיך (וואָס איז נישט אין גייסט פון דער יודישער
שפּראַך און אויך נישט פון בערדיטשעווער דייטש) וואָלט איך איהם
צורופען: וואַך אויף! וואַך אויף! דרוק די שטימונגס־סחורה אין „שיפּאָווניק",
אויב דו ווילסט, און אונז גיעב דאָס, מיט וואָס דו האָסט אונז צוגעצויגען

אין די ערשטע יאָהרען פון דיין ליטעראַרישער טעטיגקייט; גיעב אונז דיין טיעפע גוטסקייט, דיין טיעפעס גערעכטיגקייטס-געפיהל, און דיין צנועה'דיגע שענע ליעבע צו יונגע יודישע פרויענגעשטאַלטען.

נסתר.

צום ערשטען מאָל, דוכט זיך, דרוקען זיך די שטימונגס-בילדער פון נסתר, וועלכער איז שוין אין ליטעראַרישע קרייזען בעקאַנט זייט עטליכע יאָהר. אויך זיינע שטימונגען זענען ליטעראַרישע פראָבען, נישט ליטעראַרישע קונסט. אויך ער איז סענטימענטאַל און ריהרט נישט דעם לעזער. אין פויליש זעהט מען נישט קיין טאַנץ, נאָר מען הערט אַ סך עפיטעטען וועגען טאַנץ. אויך ער איז פול מיט מליצות, נאָר זיינע מליצות זיינען אַזוי נייע, זיינע ווערטלעך זענען אַזוי אָריגינעל, דאָס דער ליעבהאָבער פון דער יודישער שפּראַך קען זיך נישט גענוג אָנקוועלען מיט זיי. נסתר איז אַן אָנפאַנגער, און ווי ביי איטליכען אָנפאַנגער איז ער מעהר פול מיט דעם מאַטעריאַל פון קונסט, ווי מיט דער קראַפט דאָס שענע דעקאָראַטיווע מאַטעריאַל אויסצונוצען צו אַ געוויסען קינסטלערישען צוועק. נסתר'ן פעהלט דער ריטם, די ריינע מנוחה, מיט וועלכע עס צייכענט זיך אויס אַ פאַרטיגער קינסטלער. דערפאַר אָבער בעזיצט ער אַ שפּראַך, וואָס איז אַזוי אָריגינעל, אַזוי רייך, און אַזוי יודיש-נאַציאָנאַל, דאָס די ליטעראַטור קען האָפען פון נסתר'ן נאָך צו דערלעבען אַ סך, אַ סך נחת.

מנחם:

מנחם'ס „תפלות פון אַ שוואַכען", וואָס זענען אָנגעשריבען מיט אַ קלוגער בערעכנונג, קאַליגראַפיש קלאָר, מיט אַ ריינער גוטער שפּראַך — מאַכען זעהר אַן אוּנאַנגענעהמען איינדרוק. מנחם איז דער היפּוך פון

נסתּר. ער איז אַ נולד מהול, ער איז אַרויס פאַרטיג פון פורעם, ער האָט מן הסתּם ווי יענער עלוי, דער עיקר, שוין צו ניין מאָנאַט אַ ברכה געמאַכט אויף דער מאַמעס ברוסט. אַלע ליטעראַרישע פאָרמען גיעבען איהם זיך זעהר לייכט איין. שוין זיינע ערשטע ליטעראַרישע אַרבייטען זענען געווען דרוקפעהיג. ער האָט, מיר דוכט זיך, קיימאָל נישט געפיהלט דעם טעם פון וו ע ל ע ן און נישט ק ע נ ע ן. בעת דער טאַלענטירטער נסתּר ווערט דערשטיקט פון דער מאַסע מאַטעריאַל, וואָס פליסט איהם אַרויס אונטער דער פעדער, און דעריבער פערלירט ער דעם גרונד-ריטם פון זיין קינסט-לערישען געדאַנקען — זיצט זיך מנחם מיט אַ פאַרטיגען ליטעראַרישען ווערטערבוך, מיט אַ פאַרטיגער, פון ערגיץ וואו גענומענער, ליטעראַרי-שער פאָרם, מיט אַ פאַרטיגען קלאָרען פּראָגראַם, קלאָר ווי אַ געאָמעט-רישע פיגור, און שרייבט זיך געלאַסען, רוהיג דאָס, וואָס ער וויל און דאַרף. מנחם איז געוויס זעהר אַ באַגאַבטער מענש, אָבער איהם פעהלט די הויפּטזאַך — טאַלענט. דאָס וואָס ער שרייבט, זיינען געמאַכטע זאַכען, נישט דורכגעלעבטע. למשל, נעהמט זיינע תּפלות, דוכט זיך גוט, פיין און שען, און בילדער זענען דאָ, און הוכע זודיגע פראַזען און אַ געוויסער ריטם, כמעט אַ גאַנצער וו ע ר ל ע ן... נאָר איינס פעהלט: דאָס אמת'ע האַרציגע רעליגיעזע געפיהל. און אַז ער וועט שרייבען איבער „ליבע", וועט איהר ביי איהם האָבען אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו ליעבע, נאָר איינס וועט פעהלען: די אָמת'ע האַרציגע ליעבע. ער געהערט צו דעם טיפּ שרייבער, וואָס קען גאַנץ פיין אַרומשרייבען אַלע קלייניגקייטען און בייזאַכען פון אַ הויפּט-געפיהל, אָדער פון ערלעבעניס, אָבער ער האָט נישט קיין אויג פאַר דאָס געפיהל אַליין. מען קען זיי פערגלייכען מיט די סאַרוועדס אויף אַ חתונה, וואָס קענען פיין דעקאָרירען די טישען, און אויסשטעלען אויף זיי די שענסטע וויינען און פרוכטען. טרינקען אָבער דעם וויין טוען טרינקען אַנדערע, און די סאַרוועדס נעבעך ווייסען אפילו נישט דעם טעם זייערען.

שלום אַש און ה. ד. נאָמבערג.

אונזער „בן יחיד" שלום אַש האָט געגעבען אין די ל. מ. דעם ערשטען קאַפּיטעל פון זיין „פּאַלעסטינע-רייזע". שוין אין ערשטען קאַ-פּיטעל זעהען מיר, ווי זיין פּאַלעסטינע-רייזע איז אייגענטליך אַ רייזע דורך

זיין „שטעדטעל". ווי־פיעל ער אַרבייט נישט איבערצוגעבען די נאַטור־אַיינדריקען זיינע, פאַהרענדיג אויפען שיף דורך צוויי ימים — עס קומט אַלץ אַרויס „דאָס שטעדטעל". די דאַרדאַנעלען זיינען נאָך בעהויכט מיט דעם נאַכט־טוי ווי שבת־מאַמע־טראָפּען (?). „קירשענבוימעל (!) און מיר־טענבוימעל (!) ... קוקען אויף דאָס שיף, ווי חדר־יונגלעך... וואָס ווערען מיט בייגעל און סדור פון בעהעלפער געפיהרט"

דער ים אַליין ווערט אין ערגעץ נישט געשילדערט מיט די אויגען פון אַ קינסטלער. ער האָט פאַר איהם קיין אייגענעם נאָמען נישט. דער ים איז צו גרויס פאַר דעם פּאָעט פון „שטעדטעל", און ער האָט פאַר איהם קיין ווערטער נישט. יאָ, דעם וואָלקען איבער'ן ים זעהט ער שוין, אויך די וועלען זעהט ער. אָבער ער זעהט זיי, ווי די וואָלקען און וועל־לען פון אַ קליינשטעדטילשען טייך. „ציטריג מיידעלש, ווי די קאַלטע ציטערדיגע ברוסטען פון מיין כלה, קומט דער וואָלקען וועקען דעם שטילען (!) וואַל, דעם שטילען טראָפּ (!)". און אויך דאָס שיף זעהט עפּיס אויס אין אַש'ס שילדערונג, ווי אַ שיפעלע פון אַ טייכעל „ח י ר י ק", נישט ווייט פון שעמענעץ. די שפּראַך פון ערשטען קאַפּיטעל איז שטאַרק געקינצעלט און פערדייטשמעריש. אין מאַנכע שטעלען איז דאָס געביי און זאַץ דייטש, נישט יודיש. זעהר שעהן איז די שילדערונג פון זונען־מאָרגען איבער גאָלדענעם האָרן. עס בלענדט די אויגען פון זונענגלאַנץ. דער זאַץ אָבער: „עס ווערט איין שרייענדער שטראַהלען־שטרייטענ־דער זונענמאָרגען" איז נישט יודיש. אַש איז ווי אַ שוואָם, וואָס זויגט איין אַלערליי אַיינדריקען פון לעבען, און זיינע רייזען קיין בערלין האָ־בען געקאַלעמשעט זיין שפּראַך. און נישט נאָר זיין שפּראַך. אַש האָט עפּיס דערשמעקט אין לופט דעם בעגריף פון „פּראָבלעם־דיכטונג" און „פּראָבלעם־שטימונג", און מיט אַ יונגעלשען לייכטזין האָט ער זיך גענו־מען פאַר די „מאָדע־זאַכען". אָנגעהויבען האָט ער מיט זיין „משיח'ס צייטען" און געענדיגט האָט ער מיט זיין „שבתאי צבי". נאָר דעריבער אין די ווייטערע נאָטיצען".

דאָס זעלבע, וואָס האָט פּאַסירט מיט אַש'ן האָט אויך געטראָפען נאָמבערג'ן. אַש איז בלינד פאַר'ן ים — נאָמבערג פאַר די טיראָלער בערג אין זיין ערצעהלונג „צווישען צוויי בערג", — איינע פון די בעסטע זאַכען נאָמבערג'ס, לויט די רוהיגקייט פון פערצעהלער־טאָן, לויט דעם גלייכען האַרמאָנישען ריטם, וואָס פליסט דורך די שענע נאָוועלע — האָט נאָמבערג געפּרובט איבערגעבען זיין קינסטלערישען איינדרוק פון די טיראָלער בערג

ווינטערצייט. און עס איז אַרויסגעקומען עפּיס אַ מאָגער בילד'ל גראָה או
גראָה, אָהן טאַלענט,אָהן ליעבע צו דער זאַך. נעהמט למשל די שטעלע
אונזער וועג האָט זיך געדרעהט און געדרעהט ווי אַ שלאַנג; דערזעל=
בער צוטראָטענער שניי פון אונטען, דערזעלבער פערפרוירענער שניי
פון די זייטען און אַזוי אָהן אַ אויפהער. די ליכטפלעקען און די שטי=
קער בלויער הימעל זענען צייטענווייז איינגאַנצען פערשוואונדען..."

און אַרום זענען געשטאַנען די בערג פון פערשיידענער הויך (!)
פון פערשיידענע געשטאַלטען, זיי האָבען זיך צוגעפּרעסט איינער צום
אַנדערען, אָדער געקראָכען איינער דעם אַנדערען אויפ'ן קאַרק א. אַז.
וו. א. אַז. וו." און אָט אין דעם טאָן פון אַ פּראָטאָקאָל געהען די ווייַ=
טערע בעשרייבונגען—דערפאַר אָבער האָט זיך נאָמבערג'ן אַיינגעגעבען
איבערצוגעבען אין דער נאָוועלע זיין ציטעריג פלאַטערנדיג לעבענסגע=
פיהל: זיין הכנעה קעגענאיבער אַ שטאַרקערן, זיין קאַלטער רחמנות צ
אַ שוואַכערען, די תאוה פון אַ שוואַכען מאַנסביל צו אַ נקבה אַ קאָזאַק; דאָס
לעבענס=געפיהל פון איינעם וואָס זאָגט: עס קיצעלט ... און אַמאָל טאַקע
צו איבלען, אָבער וועה טון טוט עס נישט.

אנכי:

וועגען אנכי'ס „ר' אלחנן" קען איך נאָר זאָגען, דאָס אויך די נאָוועלע
דערגרייכט נישט צו זיין „שלמה דער שוחט", וועלכע איז ערשיענען פאַר
צוויי יאָהרען אין „דעם יודישען פאָלק". אָט אַזוי ווי נסתר איז רייך
מיט אַלערליי ווערטלעך, אָט אַזוי איז אנכי אָרעם, ווען עס ווילט זיך איהם
עפּיס אויסדריקען. דער אַלטער, אַלטער בית=המדרש; די גראָהע, גראָהע
באָרד; דער ווייסער,ווייסער שניי א. אַז. וו.—דערמאָנט אָן דעם לשון
פון קליינע קינדער, וואָס קענען נאָך נישט רעדען. אנכי איז נאָך אַלץ אַ כּבד
פּה. און זיינע זאַכען מאַכען נאָך אַלץ דעם אַיינדרוק פון אַ טאַלענט=
פאָלען אָנפאַנגער. דאָס וואָס ער איז נאָך אַלץ נישט אויסגעוואַקסען, ער=
קלער איך דערמיט, וואָס ער האָט נאָך אַלץ נישט בעצוואונגען דעם קוואַל
פון זיין סענטימענטאַליטעט. איהם פעהלט אַ ביסעלע אכזריות צו זיך און
צו זיינע העלדעך. אין דעם טאָג, ווען ער וועט מיט אַ שמייכעל אוי

די ליפּען קוקען אויף זיינע גבריאל׳ס, וועט ער אונז אָנהויבען צו געבען דאָס וואָס מען ערוואַרט שוין פון איהם זייט שענע עטליכע יאָהרען. —

ש. ניגער.

איך היפּ אַריבער זילבורג׳ן (קיין רושם נישט איבערגעלאָזען) פּרץ׳ן (ערשט דער אָנפאַנג), איינהאָרן, וועלכער האָט געגעבען אַ פּאָר גוטע לירישע שירים, א. ווייטער׳ס אַרטיקעל איבער טעאַטער (דער אינהאַלט: אינטעליגענטיש — בעלי=בתיש, די עברי — אינטעליגענטיש צובראָכען און צו=קאַליעטשעט. אַלס ביישפּיעל נעהמט דעם פאָלגענדען זאַץ: „דער פּאַרס איז בכלל אַ שטיעף=קינד פון טעאַטער, געבוירען פון דער צירק=אַרענע מיט דעם גאַס=באַלאַגאַן. אַפּילו ניט מיט זיין אַלטען רעפּערטואַר (בר כוכבא״, שולמית״), האָטש אויף זייער נאַאיווער מיסטערען=פאָרם ליגע שוין פלעקען פון בדחנ׳ישער בעגרענצטער פּערשפּיצטקייט, פון פּער טעמפּטען בעל=הבתישען לצנות=וויץ. דאָס יודישע טעאַטער איז אַזוי קרענק ל׳ך בעליידיגענד, נור מיט זיין נייעם, האַלב אַמעריקאַנער, האַלב רוסלענדער מאַרגאַרין=רעפּערטואַר און מיט זיינע סצעניטע מיטלען, מיט׳ן אַרט שפּיעלען, וואָס איז אין איהם אַזוי אָרגאַניש צוזאַמענגעוואַקסען און אַזוי גוט צוגע=פּאַסט צו דער בולוואַר=דראַמע״, אַ גאָלדענע שפּראַך! הויך אינטעליגענ=טיש און קלאָר געשריבען! אויך ש. גאָרעליק׳ס „קריטישע״ אַרטיקלען רחמנא לצלן, (וואָס מישען צונויף דעם „נאַרוועגער דעמבּ״ מיט׳ן קוטנער בחור און דעם געני׳אַלען קראַנקען דאָסטאָיעווסקי און פּויקען אין אויער ווי אַ זלידנא פּייקעל), און וויל נאָר קורץ אָנווייזען אויף די אויסגעצייכענטע קריטישע אַרבייטען פון ש. ניגער, אום צו פּערענדיגען מיינע נאָטיצען מיט שלום אַש׳ס שבתאי צבי. ש. ניגערס אַרבייטען וועגען פּרץ׳ן נאָמ=בערג׳ן און א. רייזענ׳ען זענען באמת אַ צירונג פאַר די ל. מ. שוין צו=ליעב זיי אַליין איז כדאי געווען צו אַבאָנירען אויף דעם זשורנאַל. ש ניגער האָט אָנגעהויבען שרייבען אינ׳ם „וואָרט״. שוין נאָך זיינע ערשטע אַרטיקלען איבער אַש האָט מען געזעהען, אַז עס וואַקסט ביי יודען אַ קריטיקער. עס איז אָבער נישט געווען קלאָר, וואָס פאַר אַ טיפּ קריטיקער, צי פון דעם רוסישען מין אָדער פון דעם אייראָפּייאישען, צי וועט ביי

איהם דאָס קונסט־ווערק זיין נאָר אַ צוטשעפּעניס אום צו מאָלען די סאָציאַלע צושטאַנדען פון אונזער הייטיגען לעבען, אָדער צי וועט זיין הויפּט־ציעל זיין אַרויסצובעקומען די נשמה פון דעם עצם קונסטווערק - אָדער קורצער געזאָגט: צי וועט ער אונז געבען סאָציאַלע קריטיק, אָדער עסטעט'שע. די לעצטע דריי אַרטיקלען בעווייזען, דאָס ער געהט אויף דעם וועג פון דער עסטעטישער קריטיק. דער וועג איז אַ פיעל שווערערער, ווי דער ערשטער. סאָציאַלע קריטיקער זענען דאָ ביי אונז אַ סך (ש. גאָרעליק איז אויך איינער), עסטעטישע כמעט גאָר ניט.

ש. ניגער, ווי דער געבאָרענער עכטער ליטעראַטור־קריטיקער (נאָר דער עסטעטישער איז דער עכטער) האָט פּראַקטיג אויסגעשפּרייט פאַר אונז די קינסטלערישע נשמה פון פּרץ'ס נאָמבערג'ס און רייזען'ס ווערק. יעדער פון די דריי, וואָס זייער גייסט איז פונקענווייז צעשפּרייט און צעוואָרפען אין זייערע שריפטען, זענען ביי איהם אַרויסגעקומען אַלס גאַנצע, פולע נשמות, איטליכע נשמה מיט איהר קרוין אויפ'ן קאָפּ, מיט איהרע טיעפע וואָרצלען, פון וואַנען זי זויגט איהר חיות, און מיט די פּגימות פון איהר קרוין און אירע וואָרצלען. מעהר פאַר אַלץ האָט זיך איהם איינגעגעבען צו חאַפּען דעם ריטם, דאָס לעבענסגעפיהל פון נאָמבערג'ס קינסטלער נאַטור. וועניגער האָט זיך איהם איינגעגעבען רייזען אָבער אין איטליכען אַרטיקעל ניגער'ס פיהלט מען, אַז מען האָט דאָ צו טון מיט איינעם, וואָס האָט אַ פיינעם חוש פאַר די נשמה, פון אַ ליטעראַרישען קינסטלער, און אונזערע יונגע ליטעראַטען מעגען זיך פרעהען: דאָס ז.״ן אונזער אָרימער וועלטעל איז צוגעקומען אַ מענש, וואָס האָט אַנ׳אויג און אַ פיינעם חוש פאַר זייערע אַינטימסטע שעפערישע ערלעבעניסען.

שלום אַש.

אין אַש'ס „שבתאי צבי״ זעהען מיר ווי אין אַ בּרענגלאָז אַלע חסרונות פון אַש'ן אַלס שרייבער און אַלס מענש. אויב איהר ווילט, קען מען זאָגען דאָס אַ דאַנק „שבתאי צבי״ וועלען אויך די פשוט'ערע לעזער זעהען די גרענעצען פון אַש'ס טאַלענט און די קרומע שטעגען, וועלכע ציהען

אַש'ן אַראָב פון זיין געוועהנליכען נאַטירליכען וועג, און מאַכען פון איהם
אַ קאַריקאַטור. אַש איז דורך און דורך אַ לייכטע קינדערשע נשמה, וואָס
שפּיעלט זיך שטענדיג מיט'ן לעבען, און בעגרייפט די ביטערניסען
פון לעבען גאָר גאַנץ, גאַנץ אויבערפלעכליך, ווי דורך אַ דינעם שלייער.
ביי'ן ברעג פון אַ טייך זיצט דער יונגער אַש, קלויבט צונויף מושעלען און
גלאַטע שטיינדעלעך, — דאָס צעברעקעלטע פון אַשווערען עבר, — און
מיט חנ'עוודיגע קינדערשע הענטלעך בויט ער אויף זיינע שענע מעשה'לעך
זיין פּאָעמא „דאָס שטעדטעל". זיין „שטעדטעל" איז אַ גראַציעזער חלום
פון אַ יודיש קינד. זיין „משיח'ס צייטען" איז אַ קאָרטען־פּאַלאַצעל — אַ
צאַצקע. דאָס קוטנער עופה'לה מאַכט פון אַלצדינג אַ צאַצקעלע, אָט גראָד
אין דעם ליעגט זיין טאַלענט, דער חן זיינער. אַש איז ווי אַנ'עכט קינד
נישט טיעף, נאָר שען.

אָרים אַלס שעפּפערישער גייסט מיט געבאָרגטע געדאַנקען, מאָ־
טיוועז און פּסיכאָלאָגישע שטיקלעך — בעזיצט ער דעם יונגעלשען חן —
אַלטע בעקאַנטע זאַכען שענער אויספּוצען, לופטיגער אויסצושטעלען פאַר
די אויגען. ער, אַש, איז דורך און דורך אַ דעקאָראַטיוועס טאַלענט. ער
איז מעהר ווירטואָז, אַלס פּאָעט. זיין פּאָעזיע ליעגט נישט אין האַרצען,
נאָר אין זיינע חנעוודיגע לייכטע יונגעלשע הענד. צווישען אונזערע פּעראָ־
מערטע פערבייזטע, מאַנסבילשע ליטעראַטען איז ער דאָס אייזנציגע קינד
מיט רויטע בעקלעך, מיט אַ לייכטען האַרצען און נאָך אַ לייכטערען גע־
וויסען. און אַלע האָבען מיר ליעב דאָס קינד, נישט ווייל מיר ערוואַר־
טען פון איהם גדולות, נייע ווערטער, נייע קונסטפאָרמען, נייע ערלע־
בעניסען — נאָר ווייל אין דער משפחה פעהלט אַ קינד, פעלט די לייכ־
טע קיגדערשע גראַציע, די חנ'עוודיגע טענצלעך פון קינדערשע פיסלעך.
מאַכט זיך אָבער אַ מעשה, און דאָס קינד האָט פּלוצלונג אויפגעהערט צו
זיין דאָס, וואָס ער איז, און דורכאויס געוואָלט ווערען אַ גרויסער. אַש'ס
נשמה איז אָבער פון די, וואָס וואַקסען נישט, ווי יענע קליינינקע קאָליברי־
פויגעלעך, וועלכע זענען שען פון ערשטען טאָג פון זייער געבורט, נעה־
מען אָבער נישט צו אין וואוקס, אָדער ווי יענע שענינקע ענגלישע שויס־
הינטעלעך, וועלכע בלייבען אייביג קליין. אַש'ס נשמה האָט זיינע גרעניצען
— און טרעט ער אַרויס פון זיי און הויבט אָן דאָס הינטעלע צו מאַכען
אַ פּנים פון אַ סען־בערנהארדיגער הונד — מאַכט דאָס אַ קאָמישען איינ־
דרוק. כל זמן אַש האָט געבויט קאָרטענפּאַלאַצען, — האָט קיינער צו איהם
גאָר נישט געהאַט, נאָר וויבאַלד אין „גאָט פון נקמה" האָט דאָס קינד

אָנגעהויבּן זיך צו רייצען מיט גאָט, און מיט פראַזען אָהן הארץ שרייען ווי די גרויסע, איז ער געוואָרען קאָמיש, נאָך קאָמישער איז ער מיט זיין „שבתאי צבי". דאָס קוטנער עופה'לע הויבּט נישט אָן צו בּעגרייפען די פּסיכאָלאָגיע פון די גרויסע. שבתי צבי און שרה זענען צו גרויס פאַר זיין קינדערשען שכל, און ער מיינט, דאָס ווען ער וועט אַריינלעגען זיי אין מויל אַלערליי פסוקים און אַ האַלבּען טייטש-חומש און צעהן תּחינות און עטליכע פראַזען-ווערטלעך, וואָס ער האָט זיך אָנגעהערט אין בּערלין און אין פּעטערבּורג—וועלען זיי אַרויסקומען לעבּעדיג, פּונקט ווי בּיי די גרויסע. אַ טעות נעבּעך. ליטעראַריש מאַכט „שבתי צבי" דעם אייגענעם איינדרוק וואָס אַ מכירת יוסף-שפּיעל: ווערטער, ווערטער אָהן אַנ'אינהאַלט. אַ יונגעל האָט געוואָלט געבּען דאָס בּילד פון שבתי צבי, די דעמאָנישע געשטאַלט פון שרה'ן, און אַרויסגעקומען איז נאָר אַ פּויקעריי פון האַלבּע פסוקים, טייטש-חומש-שפּראַך און אַלערליי ווערטלעך. און די פּויקעריי איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, דאָס דאָס עופה'לע האָט בּכלל פערגעסען צו שילדערן דעם הויפּט-העלד שבתי-צבי און אין דריטען בּילד האָט עס נישט דערקענט די שרה פון צווייטען, און אין מאַנכע ערטער איז די שפּראַך געוואָרען פּשוט אַ ווילדער קוידערוועלט. למשל, אַש געבּרויכט אין איין שטעלע: „פון איין ליכט בּעהאָהנט פון גאָט בּיגאָהנט". פרעגט איהם בּחרם, זייב ער ווייס אַליין דעם טייטש פון דעם דאָזיגען זשאַרגאָן. איך וועל זיך דאָ נישט אַריינלאָזען אין אַ דעטאַלע קריטיק וועגען אַש'ס „שבתי צבי", וועלכע שטויסט אָבּ איטליכען געזונדען ליטעראַרישען געשמאַק, און וועלכע איז פּשוט אַ פּערזעהעניס. איינצעלנע שענע מליצות, וועלכע הענגען אין דער לופטען, ווי אַרויסגעריסענע זעצע פון עפּיס אַנ'אונבּעקאַנטען בּוך, קענען דאָ גאָר נישט העלפען. מליצות אָהן אַ פּאָעטישען ווילען, אָהן אַ קינסטלערישען צוועק מאַכען אַ שלעכטען איינדרוק.

אַקוראַט ווי דער קוטנער אַש האָט נישט געקענט בּעגרייפען דעם ים (צו שווער זיך מיט איהם צו שפּיעלען), אַט אַזוי האָט ער אויך נישט געקענט בּעגרייפען די נשמה פון אַ שבתי צבי, אַש איז אַ גרעזעלע, טיעף איינגעוואָרצעלט אין דער ערד, וואָס ליעגט אופ'ן וועג צו שעמעניץ. וואָס ער זעהט, קריעגט אַ פּנים פון שעמעניץ און קוטנא. „אַ מירטעל-בּוימעל, אַ קאַרשען-בּוימעל, אַ שטילע וואַל, אַ ים-טראָפּ"—אַט דאָס זענען די שטיינדעלעך מיט וועלכע עס איז אַזוי לייכט צו שפּיעלען אין צייכען. אָבּער שבתי צבי, שרה, — אַ גרויסע היסטאָרישע טראַגעדיע, אַ בּעוועגונג

פון מיליאָנען פאַנאַטיש=גלויביגע אַלט-פאַרצייטיגע יודען—דאָס איז שוין גישט פאַר די חנ'עוודיגע הענטלעך פון אַ שעמעניצער יונגעל. דערצו דאַרף מען האָבען שטאַרקערע הענד, פון אַ גרויסען. אין „שבתי צבי" קען מען זעהען קלאָרער ווי אומעטום, ווי קליין איז דער וואוקס פון אַש'ס טאַ= לענט, און וואָס פאַר אַ קינד דאָס איז, ווען ער טראָגט זיך אַרום מיט אַזאַ בוטאַפאָרסקע זאַך פון איין טעאַטער צום אַנדערען און פערמאָגט נישט, ווי אַלע קינדער, אויף אַ גראָשען זעלבסטקריטיק. מען קען אויך פון דעם שטיק זעהען, ווי ווייט אַש איז שוין פערקראָכען, זייט ער איז געוואָרען צוליעב אַנ'אונגליקספאַל (זיין שטיק איז דורכגעפאַלען אין דייטשען טעאַטער), אַנ'אייראָפּעאישער שרייבער, זייט ער איז געוואָרען פאַר זיי „דער גרויסער", און זייט ער האָט אויפגעהערט צו זיין פאַר אונז „דאָס קינד".

מאַי 1908.

דאס יודישע טעאַטער.

איטליכעס מאָל, ווען מען רעדט וועגען אידישען טעאַטער, רעדט
מען גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין, זיך ניט אָבגעבענדיג קיין חשבון
וועגען. פובליקום, פאַר וועמען דאָס טעאַטער איז בעשאַפען געוואָרען
ביי אידען, ווי ביי אַלע אַנדערע קולטור=פעלקער, זענען פאַרהאַן פער=
שיידענע טעאַטער=פובליקומס. די גרויסע מאַסע פון פאָלק האָט ליעב
און זוכט אויס אַזאַ טעאַטער און אַזאַ שטיק, וואו זיין שונד=געשמאַק זאָל
קענען געפינען אַ באַפריעדיגונג. אַ קלענערער טייל פון טעאַטער=פובלי=
קום וויל שוין אַ מעלאָדראַמע, אַ בעסערעס פאָלקס=שטיק און אַזאַ פוב
ליקום געפינט איהר געשמאַק אין י. גאָרדינען, אָדער אין די שרייבער,
וואָס אַרבייטען אויף זיין שטייגער. ווידער איז דאָ אַ פובליקום—פון העכ=
כערער אינטעליגענץ פון פאָלק—, וואָס קען מיט אַ יעקב גאָרדין ניט
אויסקומען, וואָס האָט אַ גוסט און אַנ'אינווייניגסטע בעדירפניס צו אַ
גוטער עכטער דראַמאַ, מעג עס זיין פון אַ הייגטיגען, אָדער פון אַ פאַר=
צייטיגען גרויסען דראַמאַטורג. אָט די דאָזיגע אידישע אינטעליגענץ האָט
נאָך ניט איהר אייגענעם טעאַטער און איז געצוואונגען צו בעפרידיגען
איהר חשק צו אַ גוטען שטיק, וואָס ווערט גוט געשפיעלט אין פרעמדע
טעאַטערס אויף אַ פרעמדער שפראַך.

רעדט מען וועגען אַ אידישען טעאַטער גלאַט אַזוי און מען בע=

קלאָגט זיך דערביי, אַז מיר פאַרמאָגען נאָך ניט דאָס, וואָס קלענערע פעל־קער פון אונז באַזיצען שוין פון לאַנג אָן, — מיינט מען דערמיט אייגענט־ליך אַ קליינעם טייל פון פאָלק — די אידישע אינטעליגענץ. דען קומען היינט מיט אַלגעמיינער בעהויפּטונג, אַז אידען האָבען נאָך ניט קיין טעאַטער — איז פּשוט אַ פעלשונג פון דער ווירקליכקייט. קאַמינסקי׳ס טרופּע אין רוסלאַנד שטעהט אין קיין זאַך ניט אָב פון די בערימטע קליין־רוסישע טרופּען. און חוץ קאַמינסקי׳ס טרופּע זיינען פאַרהאַן נאָך אַ סך אַנדערע, וואָס שפּיעלען אַ יסג׳צייכענט גאָלדפאַדען׳ס גאָרדינ׳ס לאַטיי־נער׳ס, ריכטער׳ס קאָברינס און אַנדערע טעאַטער־שטיק. „חינקע און פינקע״, „בר־כוכבא״ און „שולמית״ געהען שטענדיג ביי אַ פולער קאַסע. דאָס גרויסע פובליקום, וואָס האָט הנאה פון אַזוינע שטיק, האָט זיך ניט וואָס צו בעקלאָגען. פאַר איהרע גילדענס באַקומט זי דאָס, וואָס זי וויל, אויפ׳ן בעסטען אופן. אויך גאָרדינ׳ס שטיק ווי „מירעלע אפרת״, „די שחיטה״, אָדער ליבינ׳ס „צעבראָכענע הערצער״ האָבען אַ טרייעס דאַנקבאַרעס פובליקום. די געגנשער און נאַלעוווקער העכערע משרתים פון די מאַגאַזינען, די קליינע בעלי־בתים, מיט זייערע זיהן און טעכטער, די בייהטאַרקע, די מאָדיסטקע, דאָס בעסערע פאַבריק־מיידעל, די ענטוויקעלטע אַרבייטער און בעלי־מלאכות געהען מיט פערגעניגען אויף די דאָזיגע שטיק, און עס פאַלט זיי גאָר אין קאָפּ ניט איין צו בייטען אַ רוסיש אָדער פויליש דראַמאַטישע שטיק פון דעם זשאַנר אויף גאָרדינ׳ס אַ טעאַטער־שטיק.ביידע דערמאָנטע פובליקומס האָבען שוין איין מאָל פאַר אַלע מאָל זייער טעאַטער, און ווען זיי לייענען פובליציסטיק פון אונזערע שרייבער, אַז יודען האָבען נאָך ניט קיין טעאַטער — קוועטשען זיי מיט די פּלייצעס און פערשטעהען ניט די זיפצען פון בעל המאמר.

די איינציגע אָבער, וואָס פערמאָגען באמת ניט קיין אידיש טעאַטער דאָס איז די אידישע אינטעליגענץ, וועלכע איז שוין אָנגעזאַפּט מיט אַ סך אייראָפּעאישע קולטור, וועלכע איז בכח מיטצוגעהן די טריט פון דעם פיינסטען דראַמאַטישען טאַלענט און וועלכע איז שוין צו אַריסטאָקראַטיש אין איהרע געפיהלען זיך צו צוהערען צו דער שניידערשער פילאָזאָפיע פון י. גאָרדין, אָדער צו די מעלאָדראַמישע טיפען פון „צעבראָכענע הערצער״ א. ד. גל. אָבער דער דאָזיגער אינטעליגענץ פעהלען נאָך אַ סך אַנדערע זאכען, חוץ טעאַטער. ערשטענס פעלט איהר אַ שפּראַך. זי איז געבאָך אַ כבד פּה. זי רעדט אַלערליי לשונות און בעזיצט ניט דעם גייסט פון קיין איינציגער, וואָס אָנבעלאַנגט מאַמע־לשון, בענוצען זיי זיך מיט

איהר צו וואַכעדיגע זאַכען. דער דאָקטאָר רעדט אויף איהר מיט זיינע אידישע פּאַציענטען, דער אינזשענער מיט זיינע אידישע אַרבייטער, דער אַדוואָקאַט מיט זיין אונגעבילדעטען קליענט. אין דער היים, ביי׳ן שרייב־טיש, אין עפענטליכען לעבען האַקט דער אינטעליגענט די שפּראַך, אויף וועלכער ער האָט זיך געלעהרענט און שטודירט. ער רעדט שטענדיג אַ טרוקענע בוך־שפּראַך, זעהר גראַמאַטיקאַליש, אָבער שטענדיג טויט ווי אַ בוך.

צווייטענס פעהלט דער אידישער אינטעליגענץ בכלל אַ גייסטיגעס לעבען, וואָס זאָל זיך אויסדריקען אין ריינע אידישע פאָרמען. אין רוסלאַנד טראָגט איהר גייסטיגעס לעבען דעם שטעמפּעל פון רוסישען גייסט, אין פּוילען—פון פּוילישען און אין גאַליציען שוועבט איבער איהם דער וויע־נער גייסט. אין אונגאַרען איז דער אידישער אינטעליגענט אַ מאַדיאַר און אין אַמעריקע ווערט ער כלומרשט אַ „יענקי". ער איז חלילה וחס ניט אַסימילירט. אדרבא, דער אידישער אינטעליגענט אין רוסלאַנד קען זיך ניט געגוג אָבוואונדערן אויף די פּויערשע קעפּ פון די קאַצאַפּען. ער ווייס, אַז וואָס אַ איד האָט אין פינגער, האָט דאָס ניט אַ גוי אין גאַנצען שאַרבען זיינעם. פונדעסטוועגען אָבער דריקט ער אויס אַלע זיינע לעבענס־פאָרמען אין אוי־בערפלעכליכען רוסישען גייסט. דאָס אייגענע איז אויך אין אַנדערע לענדער.

דריטענס, האָט נאָך די אידישע אינטעליגענץ ניט די אידישע ליטע־ראַטור, וואָס זאָל צוציהען צום אידישען לעבען מיט לייב און זעעל. האָט ער ליעב בעלעטריסטיק, מוז ער דאָס נעהמען צי דירעקט, צי אין איבער־זעצונג אין דער שפּראַך, אין וועלכער ער האָט זיך געלעהרענט; וויל ער בעפריעדיגען זיינע וויסענשאַפטליכע, פילאָזאָפישע אָדער אַנדערע גייסטיגע אינטערעסען, מוז ער געהן וואַנדערן צווישען די ווערק פון פרעמדע ליטעראַטורען.

גראַדע דערפאַר, ווייל דער אינטעליגענט איז אָרימער פון דעם פשוט׳ן מענשען פון פאָלק, ברייננט עס דערצו, אַז ער האָט ניט זיין אייגענעם טעאַטער. פאַר דאָס „חינקע און פינקע"־פּובליקום אָדער „מירעלע אפרת"־פּובליקום איז דאָס טעאַטער, וואָס אָנבעלאַנגט אָן דער שפּראַך און אין דעם גאַנצען גייסט, דער נאַטירליכער איבערגאַנג פון לעבען צו טעאַטער. די אַקטיאָרען ריידען זיין שפּראַך, די פערזאָנען דענקען און פיהלען פונקט ווי דאָס פּובליקום. פאַר׳ן אינטעליגענט אָבער, וואָס זיין אויער איז שוין אָבגעוועהנט פון נאַטירליכע פאָלקס־טענער, וואָס קאָן זיך ניט פאָר־שטעלען, אַז מען קען זיך „ליעב" האָבען און „קושען" אויף יודיש

איז דאָס יודישע טעאַטער עפּעס אונגאַטירליכעס. און עס טרעפט אָפּט,
אַז ער לאַכט דאָרטען, וואו דאָס פּובליקום וויינט, און אומגעקעהרט.

די אידישע אינטעליגענץ איז שרעקליך אָרעם, ווען מען בעטראַכט
זי פון שפּראַך=שטאַנדפּונקט. דאָס איז אַ מאָדנער זאָרט מענש, וואָס איז
שטענדיג געצוואונגען זיינע ליידען און פריידען אויסצודריקען אויף אַנ=
אויסגעלעהרענטער שפּראַך, וועלכער איז אפילו אַ מינוט פאַר דער גסיסה
געצוואונגען צו ריידען מיט אונגאַטירליכע טענער פון אַ פרעמדער שפּראַך
דאָס טהעאַטער אָבער, וואָס נעהמט איהר גאַנצען חיות פון דער נאַציאָ=
נאַלער שפּראַך, וואָס לויט דער קראַפט נאָך, נאַטירליכקייט און קרעפ=
טיגקייט פון איהר הייגגט אָב איהר גאַנצע ווערדע—קען נאָר צוציהען
אַזאַ פּובליקום, פאַר וועלכען די שפּראַך פון די צוהערער יפליעסען פון
איין מקור, פון די טיעפעניסען פון פאָלקס=שפּראַכס=לעבען.

ווי קען אַלזאָ די אינטעליגענץ האָבען איהר טעאַטער, ווען זי
האָט ניט קיין שפּראַך, דאָס איינציגע און וויכטיגסטע אינסטרומענט,
מיט וועלכען מען בעשאַפט טעאַטער=שטיק און אַ טעאַטער?

פאַר מיר דעם נאַציאָנאַלען יודען איז קודם כל וויכטיג, אַז דעם
יודישען פאָלק זאָל ניט פעהלען קיין זאַך וואָס עס פערמאָגען אַגדערע ווע=
ניגער בעגאַבטע, נאָר מעהר מזל'דיגע פעלקער. אָבער איך בין נאָך ניט
אַזוי פערנאַרט אַז איך זאָל פערלאַנגען פאַר זיי אַ גרעסער לאַנד, ווי דאָס
פערמאָגט, למשל, סערבּ'ען, אַ בעסערען טעאַטער, ווי דאָס פערמאָגען צ.ב
די קליין=רוסען, אָדער די האָלענדער א. אַז. וו. איך בין צופריעדען
מיט'ן איצטיגען יודישען טעאַטער, און הויב ניט אָן צו פערשטעהן די
קלאַנגען פון מאַנכע אונזערע שרייבער, וואָס פערלאַנגענדורכאויס, אַז אין
וואַרשוי, אָדער אין ניו=יאָרק, זאָל זיין אַ יודישער טעאַטער ווי למשל
„דאָס דייטשע טעאַטער” אין בערלין, אָדער „אָדעאָן” אין פאַריז. איך
געפין, אַז וואָס אָנבעלאַנגט דער טעאַטער=פראַגע האָט די יודישע מאַסע,
ניט וואַרטענדיג אויף די עצות פון דער אינטעליגענץ, זיך בעשאַפען דאָס,
וואָס זי וויל און וואָס זי פערלאַנגט. אַי וואָס, מיר האָבען ניט קיין
טעאַטער, וואָס זאָל בעפרידיגען אונזערע העכערע אינטעליגענץ? דערין
איז ניט שולדיג דאָס יודישע פאָלק. נאָר די יודישע אינטעליגענץ אַליין,
וואָס איז זעהר מסוגל צו געבען אַ טוץ עצות דעם „פאָלק”, האָט אָבער
ניט די קראַפט זיך אַליין איבערצומאַכען אין איהר טעגליכען לעבען. כל זמן
די יודישע אינטעליגענץ וועט ניט ריידען איין שפּראַך, איהר מוטער=

שפראַך, כל זמן זי וועט ניט זוכען איהרע געדאַנקען און געפיהלען אויס־צודריקען אין דער שפראַך פון פאָלק, קען זי ניט האָבען ניט די ליטע־ראַטור, וואָס זי דאַרף, ניט דאָס טעאַטער, אין וואָס זי נויטיגט זיך.

איך מיין דאָ ניט צו באַריהרען די שפראַכען־פראַגע אין ספּעציעלען ז׳ן. אין אַלגעמיינעם שטעה איך אויף ד״ר זשיטלאָווסקי׳ס שטאַנדפונקט (זעה ז׳ן אַרטיקעל אין „דאָס נייע לעבען" העפט 1, „די יודישע שפראַך־בעוועגונג"), וועלכער מיינט, אַז יודיש און העברעאיש דאַרפען אַנער־קענט ווערען אַלס די נאַציאָנאַלע שפראַכען פון יודישען פאָלק, און דאָס ביידע דאַרפען זיין גלייכבערעכטיגט אין די אויגען פון די וואָס ווילען, אַז עס זאָל ענטשטעהען אַ העכערע, פולערע יודישע פאָלקס־קולטור. פאַר מיר איז איצט וויכטיג אָנצואווייזען אויף דעם שרעקליכען מום פון דער יודישער אינטעליגענץ, וואָס איז אין אַ דאָפּעלטען גלות פערוואָגעלט פון אייגען לאַנד, פערוואָגעלט פון דער אייגענער שפראַך

אויב די טענות און זיפצען מכח דעם, וואָס ס׳פעלט דער אינטע־ליגענץ אַ יודיש טעאַטער, זיינען אמת׳ע, טו זאָל די יודישע אינטעליגענץ אָנהויבען דערמיט, וואָס זי זאָל זיך אָב׳טובל׳ען אין דער יודישער שפראַך זאָל זי אַוועקוואַרפען די פוסטע גאוה אָן אַ זייט, און אָנהויבען אין אַלע ווינקעלעך פון איהר לעבען (אין דער היים, אין שול, אויף עפענטליכע פער־אַמלונגען) איינצופיהרען די יודישע שפראַך אַלס איהר אייגענע. האָט זי געדאַנקען וועגען פילאָזאָפיע, קונסט און וויסענשאַפט — זאָל זי דאָס אַרויסזאָגען אויף יודיש, און ניט זיך דערלייכטערן די אַרבייט דאַדורך, וואָס זי ניצט אויס דערצו פרעמדע שפראַכען, פערהאָרעוועטע פון אַנדערע גייסטער.

אין דעם מאָמענט, וואָס זי וועט פאָרציהען שעקספּיר׳ן אויף יודיש — איידער אויף רוסיש, אין דעם מאָמענט איז שוין בעשאַפען געוואָרען דאָס יודישע טעאַטער פאַר דער קליינער צאָהל יודען, וואָס האָבען עס נאָך ניט.

עס איז אַ טעות, ווען מען מיינט, אַז ס׳דאַרף קומען נאָך גאָרדינ׳ן אַ יודישער שעקספּיר, אום עס זאָל זיך אויסבילדען אַ טעאַטער פאַר אַ העכערען געשמאַק. עס זיינען פאַרהאַן ביי אידען גענוג טאַלאַנטפולע אַק־טיאָרען, וואָס וועלען קענען שפּיעלען שעקספּיער׳ן און עס זענען אויך פאַרהאַן ביי אונז גענוג טאַלאַנטפולע שרייבער, וואָס וועלען קענען אָנ־טאָן דעם געניאַלען ענגלענדער ווי אַנדערע גרויסע דראַמאַטורגען אין קלייד פון דער יודישער שפראַך. זאָל נאָר די יודישע אינטעליגענץ וועלען צוריקבעקומען איהר שפראַך, און באַלד וועלען קומען די גרויסע איבערזעצער

און אַקטיאָרען, וואָס ווערען דערשטיקט אין די גאָרדינ׳שע פּיעסען און וועלען בויען דאָס הויז פון אַנ׳עכטער דראַמאַטישער קונסט.

ניט דאַדורך, וואָס מען וועט שפּיעלען אַ העכערען רעפּערטואַר פאַר דאָס גאָרדינ׳שע פובליקום, וועט מען האָבען די עכטע דראַמאַטישע קונסט, נאָר דורכדעם, וואָס אַ העכער געבילדעטעט פובליקום וועט פער-לאַנגען די בעפריעדיגונג פאַר איהר דראַמאַטישען געשמאַק אין אַ יו-דישען טעאַטער.

און דאָס קען נאָר דעמאָלט געמאָלט זיין, ווען דאָס געבילדעטע פובליקום וועט אָנהויבען צו פערשטעהן, דאָס בנוגע צו דער שפּראַך איז עס אָרעמער ווי דער אָרעמסטער פעדלער.

אַ רוסיש־יודישער דראַמאַטורג.

(הונגער פון ס. יושקעוויטש).

„הונגער“ הייסט דאָס נייעסטע גרעסערע ווערק פון ס. יושקעוויטש. דאָס איז אַ דראַמע אין פיער אַקטען, און אויב עס איז נאָך ביז איצט ניט געגעבען געוואָרען אין טעאַטער—איז נאָך קיין ראיה ניט, דאָס היינט מאָרגען וועט דאָס נישט מאַכען אַ רייזע איבער אַלע גרעסערע רוסישע טעאַטערן. איך צווייפעל אויך ניט, אַז דאָס שטיק וועט שטאַרק אויסנעהמען ביי׳ן פשוט׳ען טעאַטער פובליקום. דען דאָס איז אַ טענדענץ־שטיק, אַ זאַך, וואָס דאַרף געבען דעם צוהערער אַ מוסר השכל וועגען דעם אונ׳ברחמנות׳דיגען סאָציאַל׳ען סדר אין אונזער היינטיגער קאַפיטאַליסטישער וועלט. אַזאַ שטיק ווירקט אויפ׳ן עולם, ווי אַ לעבעדיגע פּראָקלאַמאַציע, און ווען אויך פון קונסט־שטאַנדפונקט איז דאָס שטיק ניט אַזוי מהודר׳דיג, דערפאַר אָבער איז עס חשוב׳דיג, אַלס פּראָטעסט געגען די קאַפיטאַליסטען, וואָס בריינגען אום דאָס אַרבייטער־פאָלק דורך הונגער און נויט.

די העלדען פון שטיק טראָגען אויף זיך יודישע נעמען, חאָטש מאַנכמאָל זעהר וואונדערליכע; למשל איין מאַנסמיל הייסט מינאַ, אַ צווייטער—ג אַ ב אַ י, אַ דריטער—ס ע ם, אַ מיידעל פון 14 יאָהר, פון וועלכען מען ווייס ניט ביז׳ן סוף, וועמענס קינד דאָס איז, הייסט ב ע ט ק אַ.

די סביבה, וואו עס קומען פאָר די פאַרשיידענע סצענען, איז לפּנים אַ ריין יודישע. די מענשען אין שטיק רעדען אַפילו רוסיש, נאָר געמיהט האָט זיך דער פערפאַסער דאָס רוסישע צו פעריודישען ד. ה. איבערצוגעבען אין דער אַרט ריידען, ווי אין דעם געבּיי פון די פראַזען דעם יודישען פאָלקס-כאַראַקטער. איבריגענס האָט זיך דאָס איהם נישט איינגעגעבען.

דעם וואונדערליכען איינדרוק מאַכט דאָס ווערק פון ריין קינסטלערישען שטאַנדפּונקט. דאָס רוסיש איז עפּיס קיין רוסיש ניט; די יודען זענען עפּיס קיין יודען נישט, די מעשה, וואָס שפּיעלט זיך כּלומר'שט אָב, איז קיין מעשה נישט. און דערנאָך קאָכט עפּיס אין די פיער אַקטען, קאָכט און בראָט און פּרעגעלט זיך; עפּיס זיעדט אין דעם שטיק ווי אין אַ זודיגען טאָפּ; עפּיס צאַפּעלט זיך דאָרט אַ פּערביטערטקייט, אַ כּעס, עפּיס הערט זיך דאָרט. אַ הייזעריגעס פּייפען און אַ קריטצען מיט די ציינער. די מענשען, די העל-דען פון'ם דראַמע, זענען נאָר די הילצערנע פיגורען, אין וועלכע עס האָט זיך באַזעצט דער תוכחה-כּעס פון יושקעוויטשען. ער באַנוצט זיי אַזוי לאַנג כּל זמן ער דאַרף דורך זייערע מיילער אַרויסשיסען פאַר'ן עולם די גאַל פון זיין אָנגעלאָדענעם געמיט. צופעליג הייסען זיי מינאַ, מיכאַ, נחמה, סעם און אַז. וו. צופעליג געהען זיי אַרום אויף דער סצענע אין די מלבושים פון יודישע אַרבייטער און אָרימע לייט. זיי האָבען געקאָנט פּונקט אַזוי גוט האָבען דייטשע נעמען אָדער פראַנצויזישע. זיי האָבען גע-מעגט זיין נישט מינדער פראַנצויזען ווי יודען, און דאָס שטיק, דער אינ-האַלט וואָלט דערפון אַ טראָפּען זיך נישט געביטען, דען יושקעוויטש איז נישט געגאַנגען דערום צו שילדערן אין זיין ווערק אַ שטיק יודישעס לעבען. ער וויל גאָר עפּיס אַנדערס, ער וויל פערביטערן די הערצער פון די אָרימע, אַרויסרופען ביי זיי אַ פּראָטעסט געגען די רייכע, די קאַלטע און האַרטע הערצער, און פון טעאַטער-בימה, אַרונטער, וויל ער זיי די קאַלטע און האַרטע הערצער פערשמוצען און בעשפּייען מיט זיינע גיפטיגע רייד.

ווי אין זיינע גרעסערע ערצעהלונגען „איטע היינע", „אונזערע שווע-סטער" א. אַז. וו. איז יושקעוויטש אין „הונגער" געבליבען דער אייגענער, וואָס אַ מאָל. ער בענוצט די יודישע סביבה נאָר ווי אַ מיטעל אום צו אַר-בייטען אין גייסט פון געוויסע פּראָקלאַמאַציעס. דאָס יודישע אָרימע לעבען דיענט איהם נאָר פאַר אַ צוטשעפּעניס, אַז ער זאָל קאָנען מוסר'ן דעם עולם מיט דעם אינטערנאַציאָנאַלען אידעאַל פון סאָציאַליזם. און דאָס אידעאַל איז ביי איהם די הויפּטזאַך, צוליעב איהם פאַלשעוועט ער אין דער שילדערונג

פונ'ם יודישען לעבען, מאַכט אָן גוזמאות, מאָלט דאָס יודישע לעבען מיט פעטע גראָבע פאַרבען, פעכשוואַרץ, שמוציג=גרוי, אָדער בלוט=רויט.

מען קאָן צו יושקעוויטש'ן נישט האָבען קיין טענות. אין צייטען פון פאָליטישען קאַמפף, בשעת אַלץ קאָכט און זידט, נוצט מען אויס אַלע מיטלען, אום צו וועקען די הערצער ביי די מאַסען, אום זיי אָנצוטרייבען צו אַ שאַרפען פראָטעסט.

אמת, דאָס ווערק „דער הונגער" איז אַ פראָקלאַמאַציע אין פיער אַקטען, אָבער וואו שטייט עס געשריבען, אַז מען טאָר ניט דראַמאַטיזירען אַ פראָקלאַמאַציע, זי צוברעקלען אין געשפרעכען, אין איינצעלנע סצענעס און אַקטען?!

ווירקען וויל יושקעוויטש אויף דעם עולם, און ער עסט זיך קנאַפּ אָפּ דאָס האַרץ, ווען עס ליידט דורכדעם די אמת'ע קונסט, ווען דאָס ווירקליכע יודישע לעבען קומט אַרויס ביי איהם געפאַלשעוועט און אומגעלומפּערט פאַנטאַסטיש.

אַ שענער חלום האָט זיך גע'חלומ'ט יושקעוויטשען, בעת ער האָט גענומען בעקלערען זיין לעצטעס דראַמע. ערשטענס, האָט ער געוואָלט מן הסתם אויסמאָלען פאַר'ן צושויערס אויגען דעם שד און דעם מלאך המות פון אונזער צייט, דעם הונגער מיט די איינגעפאַלענע באַקען, אויסגעלאָשענע אויגען און מיט הענד, מאָגערע ווי שפענדלעך. צווייטענס, אויף דעם מורא'דיגען הינטערגרונד, בעת מענשען ווערען פערווילדעט צוליעב דער שרעקליכער נויט, אַרויסשטעלען פאַר אונז פיער הויפּט-געשטאַלטען פון מענשליכע כאַראַקטערען, וואָס קעמפפען איטליכער אויף זיין אופן מיט'ן הונגער און מיט די טיעפערע סבות פון דער מענשליכער נויט בכלל. איהם האָט זיך געוואָלט ווייזען צוערשט אַן איוב-געשטאַלט, אַ מענשען, וואָס פערליערט די ערד אונטער די פיס, דעם לעצטען פונק גלויבען און האָפנונג, וואָס האָט נאָר איין געפיהל און איין שפראַך, אַ טיעפע פערביטערטקייט אין האַרצען און אַ קללה אויף די ליפען. די איוב-געשטאַלט דאַרף מען בעטראַכטען אַלס די ערשטע מדרגה פון פראָטעסט קעגען אַן'אונבע'רחמנות'דיגען לעבען. — אַ ווייבערשען איוב האָט געפּרובט בעשאַפען יושקעוויטש אין זיין נחמה, וועלכע רופט אויס:

„אַ קללה אויף אַלע די זאַטע, וואָס זיצען אין וואַרעמקייט! אַ קללה אויף אַלע, וואָס געוועלטיגען איבער אונז! איהר קאַלטע, צופריעדענע, וואָס איהר זיצט אויף אונזערע פלייצעס—פערשאָלטען זאָלט איהר ווערען! אַ קללה אויף זיי און אויף זייערע חתנים, כלות און קינפעטאָרינס! זאָלען זיי דערשטיקט ווערען עסענדיג! די ערד זאָל זיך עפענען אונטער די פיס פון רייכען, וואו נאָר ער שטעהט, ליגט אָדער געהט!...״

און שפעטער שוין, רעדענדיג מיט גאָט, שרייט זי אַ פאַרצווייפעלטע:

„צו וואָס בעדאַרפסטו דעם מענשענס צרות?! צו פּאַסט עס פאַר דיר, רבונו של עולם, זיך צו פלעכטען אַ טראָן פון יסורים? צו פּאַסט עס פאַר דיר זיך צו מאַכען אַ פוס-בענקעלע פון מענשליכע טרעהרען? און פון אַלע זייטען הערען מיר ווענען דיר: ער איז די גוטסקייט אַליין, ער איז די פאָלקאָמענהייט אַליין. אָט אַזוי לויבט מען און מען חנפ׳עט די רייכע און די מעכטיגע אין דער צייט, ווען אַלע זייערע טועכצען און זייערע געדאַנקען זענען הוילע אכזריות׳ען״!!...

אָ גאָט, וואָס טוסט דו! פערטיידיג דיך, ענטפער! עס געהט אַדור נאָך אַ דור און דיינע אונגערעכטיגקייט מעהרט זיך, די מענשען האָבען שוין קיין כח נישט אויסצוהאַלטען! דו האָסט דיך אָבגעקעהרט פון אונז? צו וואָס האָסט דו אונז געפייניגט?... דו אונגליקליכער פערפיהרער, מעגסט הונדערט מאָל מיך וואַרפען אין פייער פון גיהנום,—מיין נשמה וועט זיך נישט אונטערגעבען! די מענשען וועלען דיר קיינמאָל נישט מוחל זיין דיין אכזריות׳דיגע אָבנאַרעריי״.

אלס געגענזאַץ פון דעם ווייבערשען איוב׳ן טרעט אַרויס ביי יושקעוויטש׳ן די צווייטע הויפטגעשטאַלט ס ע ם, דער מאַמין, וואָס האָט זיין גאָט אין האַרצען, און וואָס קיין צרה און קיינע שלעק קאָנען איהם נישט מאַכען שוואַך אין זיין גלויבען. אין סעם פערקערפערען זיך די פילאָזאָפישע דמיונות פון דער מאַסע, איהר פילאָזאָפישע רעליגיעזע וועלט-אָנשויאונג, וועלכע מאַכט די מאַסע נאָכגעביג און וועלכע דערלאָזט זיי נישט אַרויסטרעטען מיט אַ פּראָטעסט געגען זייערע געקרויינטע און געוועהנליכע וועלטליכע בעדריקער.

נעבען ביידע געשטאַלטען טרעט אַרויס די פּוילישע לעבעדיגע געזונדע יוגענד; אָבער די יוגענד טיילט זיך אין צוויי אַרטען פון נשמות: אין אַ מענישע און אַ מיידעלשע. די מענישע געזונדע קרעפטיגע יוגענד וויל נישט וויסען פון אַן איוב׳שער פערצווייפלונג און פערגליווערטער אמונה.

זי שאַפט זיך אַליין אַנ'אמונה, און איהר אמונה איז אַ היע-וועלטיגע, אַנ'אידעאַל וואָס פיהרט צו בעפרייאונג פון קנעכטשאַפט און נויט. די מענישע יוגענד שטרייט און קעמפפט פאַר'ן אידעאַל מיט דעם פעסטען הסכם צו זיעגען און צו ל ע ב ע ן פאַר'ן אידעאַל; די פרויען-יוגענד דאַגעגען זוכט אַ הייליגעם אידעאַל, פאַר וועלכעס זי זאָל קאָנען שטאַרבען, פאַלען, אַלס אַ נוצליכער קרבן.

גאַבאַי און מיכא שטעלען פאָר ביי יושקעוויטשען די ביידע אַרטען פון יוגענד-געשטאַלטען.

פערצווייפלונג, די אמונה פון אַ פאַרצווייטיגער וועלט, דער קעמפפער פאַר אַ צוקינפטיגען מענשהייטס-אידעאַל און דער קרבן פון דעם אידעאַל ווערען אַרויסגעשטעלט ביי יושקעוויטש'ן אַלס די פיער הויפט-העלדען.

אויג אין אויג מיט אַנ'אונבאַרמהערציגען הונגער שטעהען נחמה, סעם, גאַבאַי און מיכאַ. איטליכער פון זיי דאַרף אונז ווייזען, ווי דער מענש קעמפפט מיט זיך, מיט זיין לעבען, מיט די סאָציאַלע פעהלערען פון לעבען, און אַלע אינאיינעם דאַרפען אונז ווייזען, ווי עס וואַקסט אויס די מענשליכע נשמה, ווי זי קריגט גאַל, צייהן, (נחמה), אָדער ווי זי קאָרטשעט זיך צוזאַמען אין דחקות צוליעב נישט היגע פאַנטאַסטישע רעליגיעזע דמיונות (סעם, דער מאַמין), אָדער ווי זי קריגט פליגעל און אַ לעבענס-גייסט אין קאַמפף פאַר אַ בעסערע צוקונפט (גאַבאַי), אָדער ווי זי געהט אום פול מיט אַ געטליכען חן, ווי אַ טאַנצענדיגע מרים, אַלס אַ קרבן פאַר אַ הויכע אידעע (מיכאַ).

אָט דאָס איז געווען יושקעוויטש'עס חלום, בעת ער האָט אין דונקעלע נעכט אויף איינזאַמע שפּאַצירגענג בעקלערט זיין לעצטעס דראַמע.

דער חלום איז אָבער ליידער געבליבען אַ חלום די פיער געשטאַלטען לעבען נישט אין זיין דראַמע; דעם הונגער זעהט מען נישט דאָרטען. מען זעהט נישט קיין לעבעדיגע מענשען, נאָר מאָראַלישע דמיונות, פערצווייפלונג, אמונה. די יוגענד-געפיהלען זענען אַרויס ווי נאַקעטע השגות, אָהן הויט און ביינער מאַנכע העלדען ריידען ווי אַ מאַרקסיסטישער טייטש-חומש, מאַנכע מיט האַלבע פסוקים פון תנ"ך. סעם ציהט זיין גאַנצע אמונה פון סדור, ער געהט אייביג אַרום מיט אַ „מאָליטוועניק", אויף וועלכען ער טייטעלט מיט די פינגער: אָט דאָ, אָט דאָ וועט איהר געפינען אַנ'ענטפער אויף אַלע קשיות. זיין שפּראַך דערמאָהנט אונז די נוסח-

פראַזען פון אַ פרומען קריסטען. ער איז טויט — טויט, אַלס מענש, טויט אלס יודישע געשטאַלט, און דערצו נאָך אויסערליך געפאַלשע־ וועט דורך זיין קריסטליכען אופן אויסצודריקען זיין אמונה. נחמה רעדט מיט האַלבע פסוקים (יושקעוויטש לייענט מן הסתם אַמאָל תנ"ך, אין דער איבערזעצונג, און מאַכט דעם גויי'שען פעהלער, אַז אַ יוד, ווען ער ווערט צוהיצט, רעדט תמיד אין לשון התנ"ך), און איז אין מאַנכע ערטער נאָר אַ קאַריקאַטור אויף אַ יודען. גאַבאַי רעדט גאָר, רעדט, ווי אַ בוך, ווי אַ פראָקלאַמאַציע; מען זעהט איהם אָבער נישט אַלס מענשען. די בעסטע פיגור איז שוין מיכאַ, אָבער געמאָלט אויפ'ן אַלטען שטייגער: האַלב לייכטזיניג, האַלב קאָקעטיש, מאַנכמאָל פערטראַכט, פערבענקט און צורודערט, ווי אַ היסטעריטשקע. קורץ, פון יושקעוויטש'עס חלום איז נישט אַרויס קיין קונסט־ווערק.

אָדער מיט אַנדערע ווערטער: דער לעזער בעקומט נישט דאָס גע־ פיהל, אַז די מענשען אין שטיק זענען אויך פאַרהאַן אין לעבען, מען הערט זייערע ווערטער, מען פערטראַכט זיך זאָגאַר איבער מאַנכע רייד זייערע, מען פערלירט אָבער אויף אַ מינוט נישט דעם חוש, אַז אַלע די העלדען זענען נאָר אַ צוטשעפעניס צו די ווערטער, וואָס יושקעוויטש וויל זאָגען פאַר'ן עולם. אין אַ קונסט־ווערק איז דער איינדרוק פונקט פערקערהט: די ווערטער פון די געשילדערטע מענשען שיינען אונז שטענ־ דיג אַלס אַ טפל, די קונציג אַרויסגעשטעלטע פיגורען זאָגען דעם לעזער אַ סך מעהר, ווי דאָס וואָס זיי ריידען.

צום שלוס נאָך עטליכע ווערטער מכח יושקעוויטשען אַלס כלומר'שט דעם איינציגען טאַלענטפולסטען שילדערער פון יודישען לעבען אין דער רוסישער שפראַך. (אַייזמאַן איז ווייניגער אַנערקענט)

אין דער רוסישער ליטעראַטור בעטראַכט מען יושקעוויטש'ען אַלס אַנ'אויטאָריטעט, וואָס אָנבעלאַנגט צו דער שילדערונג פון אונזער יודי־ שער וועלט. דעם יודישען לעזער בעדאַרף מען נישט זאָגען, ווי ווייט דאָס איז פאַלש. אין צעהן שורות ביאַליק'ס אין איין ערצעהלונג פון ח. ברע־ נער'ן אַפילו אין דעם מיטעלמעסיגען שטיק פון פרץ הירשביין „פון אייגענע און פון פרעמדע" („די צייט") ליעגט מעהר טיעפקייט אין קענט־

ניט פון יודישען לעבען, ווי אין אַלע ווערק פון יושקעוויטשען. עס איז אַ ביטערער חוזק, אַז יושקעוויטש וואָס בענוצט די יודישע סביבה אין גרעבסטען אופן, ווי אַ פּראָטעסט־מיטעל פאַר געוויסע סאָציאַלע טענ־דענצען, ווערט בעטראַכט אַלס אונזער שילדרער. דער חוזק ווערט נאָך ביטערער, ווען אונזער יודישע אינטעליגענץ, וואָס איז דערווייטערט פון דער אָריגינעלער יודישער ליטעראַטור און פון פאָלקס־לעבען, קוקט אויף יושקעוויטשען מיט די אייגענע תמ'ועטע אויגען ווי אַ קריטיקער אין „רוסקאָיע באָגאַטסטוואָ".

עס איז שוין לאַנג צייט געווען צו ערקלערען דעם רוסישען עולם, אַז מינאַ'ס, גאַבאַי'ס און סעמ'ס זענען נישט קיין לעבעדיגע יודישע פי־גורען, נאָר סימוואָלען פון געוויסע מענשליכע געפיהלען, ווי למשל, די העלדען פון אַנדרעיעוו'ס דראַמען.

צופעליג איז לייכטער יושקעוויטשען צו בענוצען (אָפּט אומגעלומ־פּערט) יודישע נעמען, אַלס רוסישע אָדער פּראָווינציעלע. צופעליג בע־נוצט ער די יודישע סביבה פאַר זיינע סאָציאַל־פּאָליטישע ציעלען, וויכ־טיג איז אָבער פאַר איהם גראָד דאָס לעצטע; דאָס ריין טיפּיש יודישע שפּיעלט ביי איהם שטענדיג די ראָלע פון אַ נעבענזאַך, און עס איז אַ טעות, ווען מען וויל פון רש"י לערנען פּראָווינציעלעס און פון יושקעווי־טשעס ווערק דאָס יודישע לעבען.

עספּעראַנטאָ און יודיש.

(צום טשערנאָוויטשער צוזאַמענפאָהר).

I

אין דרעזדען זענען זיך צונויפגעפאָהרען עספּעראַנטיסטען פון דער גאַנצער וועלט. רוסען, אַמעריקאַנער, יאַפּאַנער אינאיינעם מיט דייטשען, פראַנצויזען און ענגלענדער האָבען זיך פאַראייניגט, אום צו שטאַרקען און קרעפטיגען די וועלטשפּראַך עספּעראַנטאָ. פערשיידענע רעגירונגען האָבען געשיקט זייערע פערטרעטער אויפ׳ן עספּעראַנטאָ־קאָנגרעס און אַרויסגעוויזען זייער אינטערעס צו ד״ר זאַמענהאָפ׳ס ווערק. ד״ר זאַמענהאָף אַליין האָט מען מקבל פּנים געווען מיט פּויקען און טרומייטען, מיט אַ גאַנצען אָרקעסטער, און בעת ער איז אַרויף אויף די קאָנגרעס־בימה, איז דער קאָנגרעס־זאַל פערהילכט געוואָרען פון בראַוואָ־פּאַטשערייען און די געדיכטע באַסאָווע טענער פון אָרגעל־מוזיק.

דער דרעזדענער עספּעראַנטאָ־קאָנגרעס האָט זוכה געווען צו אַ גרויס גרויס פּאַראַד, און די הילכיגע אינטערנאַציאָנאַלע חגא־גלאָק האָט געקלונגען אין די אויערען פון די פעלקער פון איין עק וועלט ביז דער אַנדערער. אָט אַזאַ מזל האָט שוין אַלץ אויף דער וועלט, ווען דאָס שמעקט באָר מיט די גראָזען פון אינטערנאַציאָנאַליטעט און פעלקער־ברודערשאַפט.

איך בין זיכער דאָס דער פּאַראַד פון די קומענדיגע קאָנגרעסען וועט ניט לערך זיין גרעסער און הילכיגער, ווי דער פּאַראַד פון היי־יאָהר, און מיט איטליכען יאָהר וועט זיך מעהרען די צאָהל פון חגא־גלאָקען, וואָס גלעקלען מיט קאַלט־שטאָהלערנע צונגען די קאַלטע בשורה פון קאַלטער פעלקער־ברודערשאַפט.

II

אין טשערנאָוויץ זיינען זיך צונויפגעפאָהרען יודישע שרייבער, פּאָעטען, קריטיקער, פּובליציסטען, נאַציאָנאַל־פּאָליטיקער. אויך דאָרטען איז געזעסען אַ יודישער אַמעריקאַנער נעבען אַ יודישען פּוילען און אַ יודישען ענגלענדער. קיין גרויס פּאַראַד האָט מען פאַר זיי נישט געמאַכט נישט נאָר די אינטערנאַציאָנאַלע, אויך די נאַציאָנאַל־יודישע חגא־גלאָק האָט פאַר זיי נישט געקלונגען. און אין קעלן, דעם איינציגען אָרט, וואו עס ליעגען צונויפגעוויקעלט עטליכע בלאָה־ווייסע מגן־דוד־פאָהנען, האָט מען געקנייטשט מיטן שטערן און פעסט בעשלאָסען, צו מאַכען פון דעם טשערנאָוויטשער צוזאַמענפאָהר אַ מעשה שלא היה ולא נברא. די בלאָה־ווייסע מגן־דוד־פאָהנען, האָט מען נאָך טיעפער פעררוקט אין קאַסטען, און, אום צו פערטרייבען דעם אומעט, זענען אונזערע פיהרער געגאַנגען זיך איינ׳חזר׳ן די פּאָר פסוקים לשון־קודש, מיט וואָס זיי וועלען איבער אַ יאָהר עפענען דעם 9־טען ציוניסטישען קאָנגרעס.

אָט אַזאַ מזל האָט שוין אַלץ אויף דער וועלט, וואָס פערלאָזט זיך נישט אויף וועלט בעלי־טובות, האַגער קאָנגרעסען, רוסישע קאַרעטען, וועלט־אָטאָמאַנען, און לאָזט זיך שטיל און ערנסט געהן צום האַרצען פון פאָלק, צו דעם תוך פון זיין נשמה, אום צו געפינען די גליקען אין אייגענעם שטח, אין די שמאָלע ד׳ אַמות פון דער אייגענער פאָלקס־קולטור. און איך בין בטוח, אַז אויך די קומענדיגע קאָנפערענצען וועלען פאַרבייגעהען נישט מינדער שטיל, ווי די היי־יאָהריגע, „כי לאָ ברעש ד׳“.

III

עספּעראַנטאָ און יודיש: דאָרטען די בעשאַפונג פון אַ נייער שפּראַך און דאָ די פערוואַנדלונג פון אַ לעבעדיגער פאָלקס־שפּראַך אין אַ ליטערארישע, נאַציאָנאַלע. דאָרט מוז מען זיך מעסטען מיט דעם רבונו של עולם, ווערען אַ גאַנצער בעשעפער, און דאָ אַרויסבעקומען כללים און נאָרמען פון דער שפּראַך, וועלכע לעבען אין איהר אַ שטילען פערבעהאַלטענעם לעבען זייט הונדערטער יאָהרען.

דאַכט זיך, גאָר אַ קלייניגקייט! און דערנאָך ווי גיך איז ד״ר זאַמענהאָף פאַרטיג געוואָרען מיט זיינע מעשה בראשית, און ווי שווער, ווי ביטער שווער וועט אָנקומען די טשערנאָוויצער קאָנפערענץ־לייט, ביז זיי וועלען דערגרייכען האָטש אַ טייל פון זייערע וואונשען. זייט רישעליע׳ס צייטען אַרבייטען פראַנצויזישע געלערענטע אויף דעם פראַנצויזישען אַקאַדעמישען ווערטערבוך — און זיי זענען נאָך עד היום נישט פאַרטיג. זייט גרימס צייטען אַרבייטען די דייטשען אויף זייער ווערטערבוך — און אויך זיי זענען נאָך נישט פאַרטיג מיט דער אַרבייט. דאַגעגען אָבער וועט זאַמענהאָף פאַרטיג ווערען מיט זיין „אַקאַדעמישען" ווערטערבוך אין איין קאָנגרעס־יאָהר. די זעצער וועלען נישט וואַרטען איין רגע, די ווערטער נאָכ׳ן אַלף־בית וועלען אָנקומען פון וואַרשוי גיך ווי אַ וויכער, און די עספּעראַנטיסטען וועלען בעקומען אין אַ פרימאָרגען דאָס, אויף וואָס פעלקער וואַרטען הונדערטער יאָהרען.

עספּעראַנטאָ און יודיש! ... מען מוז קומען צו אַ הסכם, אַז בעשאַפען איז לייכטער, ווי דאָס בעשאַפענע צו בעגרייפען, אַז דעם אויבערשטען זענען אָנגעקומען די סדרי מעשה בראשית לייכטער, ווי די סוגיאָ תנרי־לוד, אדם מיט חוה׳ן האָבען איהם אינגאַנצען געקאָסט אַ שמייכעל אויף די ליפען און דער לויתן מיט׳ן שור הבר — אַ קוועטש מיט די אַקסלען. דען ווי די מעשה זאָל ניט זיין, איז פאָרט דער אויבערשטער אַ פלינקערער בעשאַפער, ווי ד״ר זאַמענהאָף, דער אויגענדאָקטאָר אין וואַרשוי.

IV

עספּעראַנטאָ און יודיש!.. ביידע זאַכען האָבען מיר צו פערדאַנקען די גאונות פון די מזרח־יודען. עס איז נישט קיין בלויזער צופאַל,

וואָס אַ רוסישער יוד איז געוואָרען דער בעשעפער רחמנא לצלן, פון אַ וועלט־שפּראַך. אמת, חוץ עספּעראַנטאָ געפינען זיך נאָך אין די פּנקוס׳ען פון דער וועלטקולטור נאָך אַנדערע 148 וועלטשפּראַכען. און אויב איך האָב קיין טעות נישט, לעבט נאָך יאָהאַן מאַרטין שלייער, דער בעשע־פער פון וואָלאַפּיק, וועלכע האָט געהאַט אַ מאָל נאָך מעהר אָנהענגער ווי היינט ד״ר זאַמענהאָף. און דערנאָך מיין איך, אַז עס איז קיין בלויזער צופאַל, וואָס אַ רוסישער יוד איז איצט דער ערשטער גאון צווישען די וועלט־שפּראַכען־מאַכערס.

ווער וואַקסט אויס נאָך מעהר ווי דער רוסישער יוד אָהן אַ שפּראַך ווער איז נאָך מעהר מטמא זיין מויל מיט אַ מיש־מאַש פון אַלערליי נישט דוכגעלעבטע,נישט דורכגעפיהלטע שפּראַכען, ווי דער רוסישער יוד און זיינע קרובים, די גאַליציאַנער, רומענער און „אַמעריקאַנער בירגער״? דער אומגליקליכער מזל פון אונזער פאָלק האָט געמאַכט פון אונז אַזוינע ברואים, וואָס קוקען אויף אַלץ אין דער וועלט, ווי אויף אַ מיטעל זיך צו דערשלאָגען צו אַנ׳אָרימער חיונה. אין דער מלחמה פאַר׳ן פּשוט׳ען גשמיות־דיגען לעבען האָט דאָס פאָלק פערלוירען דעם חוש צו די זאַכען, וואָס זע־נען אַ צ י ע ל פ אַ ר ז י ך אַ ל יי ן. אויך די שפּראַך איז פאַר אונז אַ מיטל נישט קיין ציעל. אויך זי דינט אונז ווי אַ דינסטמויד, און ווייטער ווילען מיר פון איהר נישט וויסען. דאָס יודישע פאָלק איז דאָך שטענדיג פעריאָגט און געפּלאָגט, עס איז שטענדיג געצוואונגען, זיך צו בענוצען מיט די פיינסטע און ליעבסטע זאַכען, ווי מיט אַ מיטעל, זיך אַרויסצוראַטעווען פון עפּיס אַ צרה. אין אַ שעת סכנה קוקט מען נישט אויפ׳ן עצם פון דער זאַך. פאַלט אָן אַ גז׳ן, כאַפּט מען די שבת׳דיגע לייכטער און מען ווערט זיך קעגען דער געפאַהר. אין מיטעלאַלטער האָבען יודישע ווייבער אויף דער נסיעה זיך פערקליידעט אין מענישע קליידער, און דער יוד מיט׳ן פע־קעל אויף די פּלייצעס פערמאַסקירט זיך אין פרעמדע שפּראַכען. אי וואָס, קיינעם נאַרט מען נישט אָב? ווער קלערט וועגען דעם? ווער האָט דאָס גאָר צייט איבערצוקלערען, ווען דער אימפּעט טראָגט?!

מיר זענען אַזוי אומגליקליך געווען, דאָס מיר האָבען קיין מאָל נישט געקענט זיצען אויף אַנ׳אָרט און רוהיג געניסען דאָס ביסעל שענקייט פונ׳ם לעבען. געניסען אָבער, איז דאָס אייגענע, וואָס מודה זיין, אַז דאָס לעבען, אַזוי ווי אַלע צווייגען, בלעטער און בלומען פונ׳ם לעבען האָ־בען אַ ווערט פ אַ ר ז י ך אַ ל יי ן, האָבען אַ ממשות צו אַלע צייטען, אויך דאַן, ווען עס גיט נישט קיין ריוח בצדו, אויך דאַן אַפילו, ווען

די בעטלער=טאַרבע ווערט נישט פולער דערפון. דער קליין=קרעמערישער — אָדער, נאָך בעסער, דער פעדלערשער גייסט האָט אויסגעמעקט אינ'ם יודישען פאָלק די פראָסטע געזונדע חושים צו דער אייגענער שפּראַך און ממילא אויך צו אַנדערע שפּראַכען. ווען מען קוקט אויף אַ שפּראַך מיט די אייגענע אויגען, ווי אויף אַנ'אייזענבאַהן, אַ טעלעגראַף, אַ טעלעפאָן — טו פאַרוואָס זאָל מען נישט מאַכען פון דער דאָזיגער „ערפינדונג" עפּיס אַזוינס, וואָס זאָל זיין פשוט בתכלית הפשטות?

דאָס פערדרעהטע, פערפּלאָנטערטע יודישע לעבען וועקט אין איט=ליכען פון אונז אַ מאָדנעם גוסט צו פשטות. די יודישע פערמאַטערטע שווערע שטריק, וואָס פערצוימען דעם וועג דעם אָרעמען פעדלער, בעת ער איילט זיך, צו געהן איבער די הייזער? ! געוואַלד, צו וואָס די גרעַ=ניצען, די פערשיידענע פאָלקסטיפּען, די פערשיידענע שפּראַכען און נאָך אַזעלכע שמאָכטעס? ! צו וואָס נאָך מאַכען שווערער דאָס ביטערע לעבען, אַז אַזוי איז עס שוין אויך נישט אויסצוהאַלטען ? !

און אין יודישען לעבען בעמערקען מיר עפּיס אַזוינס, וואָס נאָר אַ רבונו של עולם — נישט א ד"ר זאַמענהאָף — איז דאָס בכח צו בעשאַ=פען. דער יוד וואָס איז אויסגעבונדען מיט טויזענדער סתירות, וועמענס נשמה איז אפשר איינע פון די פערפּלאָנטערטסטע צווישען די פעלקערטיפּען, וואָס וואָלט אין דער שטילקייט און איינפאַכקייט פונ'ם דאָרפלעבען אומ=קומען, ווי אַ פיש אויף דער יבשה — אָט דער יוד שרייט און וויינט: געוואַלד פשטות, האָטש אומעדום די ענגלישע קאָנסטיטוציע, האָטש אומעדום א יי ן שפּראַך!

אָט אַזאַ קאַריקאַטור איז בכח צו בעשאַפען נאָר דער אויבערשטער, און איינער פון זיינע גאונים אין דער דאָזיגער קאַריקאַטור איז ד"ר זאַמענהאָף, דער בעשאַפער פון דער וועלטשפּראַך עספּעראַנטאָ, דען ד"ר זאַמענהאָף איז פאָרט א גאון.

V

דער מיטעלער מענש פונ'ם פאָלק איז נישט קיין גרויסער בעל מדות=ער ווייסט נישט פון ווייטע וועגען, ווייטע ציעלען, צוקונפטס=אידעאַלען

און דאָס גלייכען. ער האָט נאָר דערפון, וואָס גיט איהם אַ שטיצע אין דער מלחמה פאַר'ן לעבען, און ער קעהרט זיך אָב מיט אַ ברום פון אַלץ וואָס שוואַכט איהם אָב אין זיין לעבענס-קאַמפף. ער שעצט אינסטינקטיוו יעדע שפּראַך, ווען זי ווערט געררעדט פון אַ גוט אָרגאַניזירטען פאָלק, און ווענדט זיך אָב מיט פעראַכטונג פון דער שפּראַך, וואָס ווערט געפּיהרט פון אַנ'אָרעם הייפעל נע-ווענד'ניקעס-ציגיינער, אָהן געלט און אָהן כח, אָהן אַנ-אויבערע פּאָליטישע מאַכט, אָהן אַנ'אינעווענינגסטע סוחרישע קראַפט. און קען ער נישט קיין אַנדערע, חוץ די וואָס מען האָט איהם אין וויגעל געלערנט—שעמט ער זיך מיט איהר אין די עלטערע יאָהרען, און צייטענווייז בעקומט ער צו איהר אַ ברענענדיגע שנאה. אין אָנפאַנג פונ'ם פאָריגען יאָהרהונדערט האָבען זיך די דייטשען געשעמט מיט זייער שפּראַך, ווען זיי פלעגען פערוואָגעלט ווערען קיין ענגלאַנד אָדער פראַנקרייך. אין דער פעראַכטונג צו דער אייגענער שפּראַך דריקט זיך אויס די פעראַכטונג צום אייגענעם פאָלק, צו זיך אַליין. ווען דאָס פאָלקסלעבען איז אַזוי צעבראָכען, אַז עס איז נישט בכח, צו בעשאַפען אַנ'אָרגאַניזאַציע, וואָס זאָל אַרומנעמען איטליכען גליעד פונ'ם פאָלק און איהם פערלייכטערן זיין טאָג,—דאַן פערוואַנדלען זיך די בעסטע און טייערסטע זאַכען פון דער פאָלקס-קולטור אין אַ לאַסט, און אָפטמאָל אין אַ מכה שלא כתובה בתורה. די מנהגים פונ'ם פאָלק, די שפּראַך מאַכען נאָך דעם מיטעלען מענשען אָבגעשיידטער, איינזאַמער; נישט זיי פערלייכטערן איהם דאָס לעבען צווישען די שטאַרקערע און אָרגאַניזירטע פעלקער, נאָר מאַכען נאָך שווערער און ביטערער. דער איינצעלנער בעקומט דעריבער אַ שנאה, צו די אויסערע און אינערע סמנים, וואָס שיידען איהם אָב די אַרומיגע בעסער אָרגאַניזירטע פעלקער, און זוכט מיט אַלע מיטלען, ווי אַזוי צו פאַרמאַסקירען דעם גע'ירשה'נטען הויקער.

שטאַרקער ווי אומעטום דריקט זיך דאָס אויס ביים יודישען פאָלק, וואָס ליידט פון זיינע אויסערע סמנים און זעהט פון זיי זעלטען ווען עפּעס גוטס. דער מיטעלער יוד, וואָס לאָזט זיך אַוועק אויף די גוי'שע מערק, ליידט פון זיין שפּראַך, ליידט פון זיין הלוך, פון זיין היסטאָרישער נאָז און קומט ער פון די מערק אַהיים אַ צומאַטערטער מיט אַ לעדיגער קעשענע —איז ער גרייט, צו שעלטען מיט טויטע קללות זיין הויקערדיגע נאָז, זיין הויקערדיגע שפּראַך. די גאַנצע פעראַכטונג, וואָס דער יוד פיהלט צו זיין צוקראָכענעם פאָלקסלעבען, גיעסט ער אויס אויף איינע פון די הויפּט-צווייגען פון זיין קולטור-לעבען—אויף זיין אייגענער שפּראַך. עס

איז אַ טעות, ווען מען מיינט, דאָס נאָר אונזער אַסימילאַטאָרישע אינטע־ליגענץ פעראַכטעט דאָס „יודיש״. דאָס פאָלק איז נאָך אַ גרעסערער שונא פונ׳ם „זשאַרגאָן״, ווי די אינטעליגענץ, און אין מאַנכע פעריאָדען זעהען מיר גראָד פונק דעם היפּוך דערפון ביי דער יודישער אינטעליגענץ. אָט נעהמט האָטש די קאָנפערענץ אין טשערנאָוויץ. די שענסטע נעמען פון אונזער נאַציאָנאַלער אינטעליגענץ האָבען זיך פעראייניגט, אום צו דער־הויבען די יודישע שפּראַך, אום זי צו ברענגען צו אַ מדרגה פון אַ ליטעראַריש־נאַציאָנאַלער שפּראַך. דאָס פאָלק דאַגעגען שטעהט ווייט אָב־געררוקט פון דער שטילער קאָנפערענץ—און דערהערט עס עפּעס דערפון —איז עס שוין גרייט, צו מאַכען אַ „גלייכווערטעל״ און אָבצושפּעטען פון אַ יודישער גראַמאַטיק, וואָס וויל אַריינברענגען אַ טאָלק אין זיין צומיש־טען לשון

IV

עספּעראַנטאָ און יודיש... דאָרטען פויקען און טרומייטען, דאָ דאָס איראָנישע געלעכטער פון אַ פאָלק אַ חולה „וואָס שפּעט אָב פון דעם רופא, וועלכער פּרובט נאָך אַריינצוברענגען לעבען אין דעם פערפרוירע־נעם גוף. דאָרטען קאָקאַרדעס און עפּאָלעטען, טעלעגראַמעס פון אַלע עקען פון דער וועלט, באַנקעטען, טעאַטער־שטיק, פּרויען און שענע טואַלעטען און הערען אין פּרעק און לאַקשין; און דאָ אַ הייפעל דיכטער, בעלי חלומות און פערטרויערטע נאַציאָנאַליסטען, וואָס אַרבייטען שוין צעהנדליגער יאָה־רען, צו אָרגאַניזירען דאָס צופאַלענע יודישע פאָלק. דאָרטען קלינגען די גרויסע חגא־גלאָקען, און אַ נעץ ווערט געוואָרפען איבער די קעפּ פון דער גאַנצער מענשהייט; און דאָ אַ שטילע תתונה פון עטלעכע בעלי חלומות, אויף וועלכער, עס פעהלען די הויפּט מחותנים — דאָס יודישע פאָלק. ווי גרויס איז דער חלוק? אַזוי גרויס, ווי צווישען אָרעם און רייך. און דערנאָך וואָס פאַר אַ טיעפע, גייסטיגע אָרעמקייט האָט פעראייניגט די עספּעראַנטיס־טען און וואָס פאַר אַ טיעפער צער, וואָס פאַר אַ טיעפע ליעבע האָט פעראייניגט די טשערנאָוויצער יודען!.. די עספּעראַנטיסטען קלעפּען צו־זאַמען מענשען פון פאַרשיידענע פעלקער, דאַמיט מען זאָל בעקוועמער

און האַסטיגער קענען קויפען און פערקויפען קאָרן און ווייץ, פּוטער
און לעדער, קעז און אַרבעס; די טשערנאָוויצער פאַראייניגען אַצעפּאַ=
לען, צעברעקעלט פאָלק, דאַמיט פון די איינצעלנע פערוואָגעלטע נשמות
זאָל מיט דער צייט בעשאַפען ווערען אַן'אַיינציגע פאָלקס=
נשמה. די עספּעראַנטיסטען פערנעהמען זיך נישט מיט דעם אינעווע=
ניגסטען מענשען, מיט דער נשמה פון די פעלקער; ביי זיי איז רעכט
אַ דייטש=נאַציאָנאַלע דראַמא צו לאָזען שפּילען פון 20 אַקטיאָרען פון 20
פאַרשיידענע אומות. די טשערנאָוויטשער אָבער ווייסען, אַז די שפּראַך
פון אַ פאָלק האָט נאָר דענמאָלסט די מעגליכקייט צו לעבען און זיך צו
ענטוויקלען, ווען דאָס פאָלק אַליין האָט זיך נישט אויפגעהערט צו
ענטוויקלען, ווען דאָס גאַנצע פאָלקס=לעבען איז אַזוי אָרגאַניזירט, דאָס
יעדער איינצעלנער פיהלט זיך אין איהם ווי אַ טייל פון'ם גאַנ=
צען, ווי אַ פיש אין זיינע נאַטירליכע וואַסערען. ווי אָרעם און פשוט
איז די מלאכה פון די עספּעראַנטיסטען! ווי רייך, טיעף און קאָמפּלי=
צירט איז די אַרבייט, וואָס שטעהט פאַר דער קאָנפערענץ פון דער
ידישער שפּראַך.

קאָוונאָ, 25 אויגוסט 1908.

III. איראַנישע מעשה'לעך

ישראליק איז קראנק

(אַ חנוכה=פאַנטאַזיע).

I

איך געה אַרום הין און צוריק דורך דעם לאַנגען ברייטען חדר... אין קאָפּ דולט און דולט... און מיר דאַכט זיך, אַז וואָס גיכער איך וועל שפּאַנען, וואָס קלאַפּענדיגער עס וועלען זיין מיינע טריט, וועט מיר אַלץ רוהיגער און ליכטיגער ווערען אין צוטראָגענעם מוח... און איך געה אַלץ גיכער הין און צוריק ...

די זון לאָזט זיך שוין ערגעץ וואו אַראָב; אין שטוב ווערט טונ=קעלער און טונקעלער... איך קען שוין קוים דערקענען דאָס פּנים פון דער באָבעניו, וועלכע זיצט איצט ביים פענסטער אַיינגעטוליעט אין אַ טוך, מיט אַנ׳אונטערגעשפּאַרטער באַק...

פון מיינע טריט ווערט די פינסטערע שטוב אַלץ הילכיגער און הילכיגער... עס טאַנצען די שטוהלען, די ביינקלעך אַרום מיר... דאָס ווייסע לאָמפּ=גלאָז זעגט מיר אין אויער מיט זיין פערפראָרענעם ציטע=ריגען קול׳כיל.

פון די הוזשעריי און קלאַפּעריי הויבט מיר אָן דער קאָפּ נאָך מעהר צו דולען... איך ווייך אויס דעם הינקעדיגען טיש, וואָס טאַנצט מיר נאָך מיט אַ מאָדנעם חן, ביי איטליכען טריט מיינעם... איך וואַרף בייזע בליקען אויפ׳ן ווייסען לאָמפּ=גלאָז ; איך קריץ מיט די ציינער

זיך דעם אַלטען אויסגעטריקנטען שאַף, וועלכער ברעכט זיך און קווי־טשעט מיט אַ מיאוסן קול... איך פיהל, אַז אָט אָט וועל איך צוזאַמענקוועטשען די פויסטען, און שילטען און זידלען, ווי אַ געבאָרענע מאַרק־יודענע.

— „ישראליק, וועסט אפשר בענשען חנוכה־ליכט?"—טראָגט זיך פאַרביי פאַר מיין אויער דער באָבעניו׳ס קול.

איך ענטפער ניט.

— „ווידער דער קאַפּרייטאָג"—הער איך שוין דייטליכער אַ וויינער־האַרציגע שטימע.

— „זיצט גאַנצענע טעג אויף די ביכער, עסט ניט, טרינקט ניט אַלץ מיט די ביכער, אַלץ מיט זיין פערטראַכטקייט"—וויינט ווידער אַ וויינע האַרציגע שטימע.

אַ ביטער געפיהל הויבט זיך אויף, ווי אַ שטראָם אין מיין ברוסט, און פערהאַפּט און פערשטיקט מיר דעם אָטהעם... איך קען ניט ענט־פערן!

— וואָס פייניג איך די אָרימע באָבעניו, וואָס איז זי שולדיג!—שפּרינגט, ווי אַ פייל, דורך מיין מאַרך...

עס ווילט זיך מיר איהר טרייסטען, איהר פרעהליך מאַכען!... איך קען אָבער ניט... איך קען ניט!

די פיס טראָגען מיך דורך די שטוב, און די מעבעל טרייסלען זיך, ווי אין קדחת...

— „בענטש מיין זוהן, הנוכה־ליכט, וועסט זעהען, ס׳וועט איבער געהן"—דערהער איך גלייך ווי מען רעדט איין אַ קליין קינד.

אַ אומעדיגער שמייכעל איז אַריבער מיינע ליפּען. איך קען שוין די באָבעניו׳ס נאַרישקייטען, בעת זי ווינשט אַ אייניקעל גוטס. וויפיעל מאָל פלעג איך זיך פרעהליך פונאַנדערלאַכען פון אַזעלכע רייד... איצט אָבער בין איך מיעד, מיעד... עס דולט מיר דער קאָפּ! עס צורייצט מיך גאָך מעהר! אָט שפּרינגט שוין אַרויס ווי פון אַ פאָנטאַן, אַ ביטערעס געפיהל, ביטער ווי גאַל!...

— „צי ווילסט דו, איך זאָל צו כּישעל דעם קרעמער געהן חנוכה־ליכט בעגשען?"—הער איך ווידער די באָבעניוס שטימע, און אין איהר קול הערט זיך אַ פאַראיבעל.

— „פישעל דער קרעמער? חנוכה־ליכט?"—

די גאַנצע בלוט איז מיר אַריין אין פּנים; דאָס האַרץ האָט מיר אָנגעהויבן שטאַרק צו קלאַפּן, איך בין געוואָרן אש־להבה.

— „פישעלע!״

מיר האָט זיך פאַרגעשטעלט דער איינגעהויקערטער פישעל, מיט זיינע קנעכטישע העויות, מיט זיינע חיטרע, קליינע לויפענדיגע אייגעלעך —דער אמת'ער מאוס'ער יוד מיט דעם טויזענד־יאָהריגען גלות אויף די פּליי־צעס... און דער מנוול, וואָס האָט ניט קיין בושה פאַר זיך אַליין, וואס פאַר אַ קאָפּיקע לאָזט ער זיך און זיין פאָלק טרעטען מיט די פיס צוואַנ־ציג מאָל אַ טאָג, אָט דער בענטשט חנוכה־ליכט לכבוד די חשמונאים!...

דורך מיין קראַנקען מאַרך איז דורך אַ ווילדע פאַנטאַזיע, און איך האָב אַ ווײַלע אויפגעהערט אומצוגעהן אין דער פינסטערער קלינגענ־דיגער שטוב.

מיר האָט זיך פּלוצלונג אָבגעדוכט, אַז בעת פישעל האָט מיט אַ פערקאָטערטער נאָז געזונגען „הנרות הללו״, זענען אַריין אין זיין שטי־בעל מתתיהו כהן גדול מיט זיינע פינף זיהן. זיי זיינען אַריין שטיל, אָהן אַ שום גערויש, אין לאַנגע ווייסע ליינענע קליידער, אַרומגעגאַרטעלט מיט גאָלדענע גאַרטלען, פון וועלכע ס'האָבען געבלאַנקט די שיידען פון די שווערדען. מיט גרויס פערוואונדערונג האָבען זיי געקוקט אויף פּי־שעלס אַרבייט, וועלכער איז געשטאַנען מיט דעם רוקען צו זיי, עפּ'ס געבורטשעט אונטער דער נאָז, און איז געווען פאַרטהון מיט דעם צוקלעפּען פון אַ חלב'נע שמש־ליכטעל אָן דעם בלעכענעם פערפּאַטשקע־טען חנוכה־לאָמפּ.

און וואָס מעהר זיי האָבען זיך צו איהם צוגעקוקט, אַלץ פינס־טערער איז געוואָרען זייער ליכטיגער פּנים; אין זייערע אויגען האָט זיך געמאָלט דאָס זעלבע געפיהל פון עקעל, וואָס משה רבינו האָט געפיהלט, בשעת ער האָט געקוקט אויף דעם מצרי איידער ער האָט איהם דער־שלאָגען און בעגראָבען אין זאַמד. און פּלוצלונג האָט זיך פישעלאַ קעהר געטאָן צו דער טיר, וואו עס זענען געשטאַנען די זעקס פרעמדע פּאַרשוינען.

אַ ווילדער שרעק האָט אויפגעריסען זיינע קליינע לויפענדיגע אייג־לעך... ווי געיאָגט פון שדים און פון רוחות האָט ער זיך אַ שליידען געטאָן דורכ'ן פענסטער, איבערגעקעהרט די חנוכה־לאָמפּ און...

אין איין רגע איז פון פישעל קיין זכר ניט געבליבען! מען האָט מעהר ניט געהערט, ווי פון הויף האָט זיך געטראָגען אַ שרעקליכער קול: געוואַלט! ראַטעוועט! גזלנים! גזלנים!!...

* * *

אַ ווילדער געלעכטער האָט פערקלונגען די שטוב...

— האָב איך דאָס געלאַכט?

די באָבע איז, ניט טויט ניט לעבעדיג, צוגעלאָפען צו מיר, מיך אָנגענומען ביי די הענד, בעטענדיג זיך מיט אַ יאָמער־שטימע:

— ישראליק, וואָס איז מיט דיר געשעהן! געה לייג זיך צו אַ ביסעל! נעם אַ פראָשעק! דו זעהסט דאָך אויס ווי אַ בר־מינן! גאָט איז מיט דיר! נעהם אַ פראָשעק! נעהם...

עס יאָמערט אַרום מיר... אין מיר יאָמערט עס אויך... אָבער מיינע אויגען בענעצען זיך ניט פון טרעהרען... עס קלאָגט אין מיר, טיעף אינעווייניג, איטליכער אבר, איטליכעס ביין קלאָגט און יאָמערט אין מיר...

איך נעהם עפּיס אַ עסלעפעל־ביטערס אין מויל, פאַל אַנידער אויף דער זאָפע און פערמאַך די אויגען.

II

מיינע אויגען זענען צוגעמאַכט, און אַרום מיר איז פינסטער... אָבער מיינע נערוועז זענען אָפען, אָפען, און זענען בכח אַ גאַנצע וועלט צו פאַרשלינגען... ווי טויזענד אויגען שפּאַרען זיי אַרויס פון מיין קראַנקען קערפּער און זעהען, און פיהלען, און פייניגען מיין גייסט...

איך זעה טויזענדער, צעהנדליגע־טויזענדער יודישע הייזלעך, אָרימע, איינגעפאַלענע, מיט פערלאַטעטע שויבען און צובראָכענע קוימענס... און אַקוראַט ווי די הייזלעך זענען די מענשען אין זיי: פער־

טראַכטע, דערשלאָגענע, פּערואומערטע, מיט גרויע קראַנקע פּנים׳ער מיט הונדערטע דאגות אין קאָפּ, וועלכע בויערען און בויערען דעם מח...

און די אַלע מענשען שטעהען ביי בלעכערנע לעמפּעלעך, גיעסען בוימעל אין קליינע פּערשמוצטע רעהרע׳לעך און דרעהען מיט׳ן גראָ-בען פינגער באַוועלנע קנייטלעך. און וואָס מעהר זיי דרעהען דעם וויי-סען באַוועל, ווערט דער קנייט אַלץ ברודנער און ברודנער, ווייל אויף זייערע פינגער ליגט דער ברוד פון גאַנצען דרויסען...

און מיט איינמאָל צינדען זיך אָן צעהנדליגע-צענדליגע טויזענד פלעמעלעך, און צעהנדליגע טויזענד יודען מאַכען פּאַמעליך מיט די לי-פען און זינגען אַ חנוכה-ליעד...

און מיינע אָפענע אויגען זעהען דאָס אַלץ, און איטליכעס נער-ווענצווייגעלע ציטערט און פלאַטערט אין מיר.

עס שיינט ניט פון די פלעמעלעך, עס רויכערט פון זיי!! עס קלינגט ניט דאָס ליעד, עס קרעכצעט אין איהם!!

אָי, ווי ווילט זיך מיר, דאָס פון אַלע פלעמעלעך זאל ווערען איין איינציגער פלאַם, אַ פלאַם, וואָס זאָל ברענען ווי אַ שרפה, מיט אַ בייזען ווילדען שיין, אַ פלאַם, וואָס זאָל פאַרפאַרבען דעם הימעל מיט פּורפור, וועלכער זאָל דער גאַנצער וועלט דערצעהלען פון אַ יודישען יום-טוב!...

עס ווילט זיך מיר אַ ליעד, וואָס מאַכט ציטערען די לופט מיט אַ הייליגען קלאַנג, וואָס קלינגט ווי אַ געטליכער שופר פון איין עק וועלט צום אַנדערען!...

טויזענדער פלעמעלעך ברענען פאַר מיין גייסט, אָבער זיי מאַכען איהם ניט ליכטיגער, זיי פערפינסטערען איהם! אַלע די טויזענד שטימען קלינגען אין מיין אויער, אָבער איך הער ניט קיין געזאַנג, איך הער נור אַ געשריי פון הייזעריגע גאָרגלען!.. און איך וויס, אַז ווען אפילו מיליאָנען פלעמעלעך זאָלען ברענען פאַר מיר, וועט אַלץ זיין דער אייגענער חשך! איך וויס, אַז ווען אַלע שטימען וועלען צוזאַמענפליע-סען אין איין קול, איך וועל נור הערען אַ קרעכץ, אַ קרעכץ פון אַ גוסס!...

דעם ברוד פון דרויסען, פון אַן׳אַנדער וועלט האָבען זיי אריינ-געטראָגען אין זייער קנייט; דער אומעט פון גלות האָט זיך אריינגע-גנב׳עט אין זייער חנוכה-ליעד...

טויזענדער ברידער שטופּען און שטויסען זיך, און רינגלען מיך אַרום פון אַלע זייטען און יאָמערען:

— „מיר האָבען זינגען געוואָלט, די שטימע האָט אונז פערלאָזען! מיר האָבען אונזער חשך-לעבען געוואָלט בעשיינען. די שטראַהלען ווייכען און מיידען אונז אויס! מיר האָבען אראָבגעוואָרפען די וואָכעדיגע בגדים, מיר האָבען יום-טוב'דיגע אָנגעטאָן, אָבער אין די קנייטצען פון זיי האָט זיך אונזער גלות בעזעצט!... העלף אונז! העלף אונז! מיר קלאָגען און בעטען פאַר דיר!...

ווען דער ים-הגדול וואָלט אין קלאָג אויסגעבראָכען, זיין יאָמער וואָלט ניט פערהילכט דאָס געבעט פון מיינע ברידער... ווען אַלע בערג וואָלטען פאַלען און זינקען, זיי וואָלטען ניט פאַרטויבט דאָס געשריי פון דעם טויזענד-יעהריגען גלות...

איטליכעס גליעד מיינס האָט זיך געריסען פון קערפּער... איטליך לעבענסטראָפּען פון מיין לייב האָט געוואָלט אויסוואַקסען ווי אַ ריעז, ער זאָל קענען שטילען די פּיין פון מיינע בעטערס...

איך האָב ניט גערעדט, איך האָב ניט געטרייסט... איך האָב זיך נור געוואָרפען פון איינעם צום אַנדערען, אריינגעקוקט איהם אין די אויגען, געגלעט, געטוליעט... מיין גאַנצער קערפּער איז צוגאַנגען, צוגאַנגען אין טיעפען, טיעפען טרויער.

* *

„ער חלש'ט! ער חלש'ט! מינטערט איהם! מינט..." — האָט זיך בעהערט אַ פערשטיקטע שטימע פון ערגעץ-וואו גאַנץ וויט-וויט.

איך האָב אויפגעעפענט די אויגען. אויף מיין שטערען איז געלעגען די באָבעניוס האַנד. אין דער אַנדערער האָט זי געהאַלטען אַ גאָס טיכעל, פון וועלכען עס האָט זיך געהערט אַ עסיג-גערוך.

די באָבעניו איז מיר געזעסען צוקאָפּענס; איבער איהרע אַלטע צוקנייטשטע באַקען האָבען געראָנען גרויסע שווערע טראָפּענס:

„איך טענה מיט דיר טאָג ווי נאַכט: ישראליק שטרענג זיך ניט

אָן צופיעל קוק אויף זיך אויך אַ ביסעל! איך זאָג דיר דעם אמת, מיין זוהן, איך בין דיינע אַלע ביכלעך אַ דם-שונא. וואָלסט מעהר שפּאַ-ציערען געהן, אַריינגעהן צו בעקאַנטע, קרובים”...

די זיסע ליעבע רייד פון מיין באָבעניו האָט מיך ביסלעכווייז בערוהיגט, און ס׳איז אַ ווײַלע אַרויף אויף מיר אַ רוהיגער שלאָף.

III

אַ לאַנג גרויס פעלד בעדעקט מיט שנעע, איינגעטוליעט פון טוי מאַן, שווערע שוואַרצע וואָלקענס הענגען איבער דאָס פעלד. די שטראַה-לען פון דער לבנה קענען ניט צושפּאַלטען די פינסטערע חמאַרעס, און די וואָס דרינגען דורך אָן אַ זייט ווערען פערשלונגען פונ׳ם געדיכטען טומאַן. מענשען, הייזער, בוימער זיינען ווי איינגעזונקען געוואָרען. אַ גאַנצע וועלט ליעגט ווי פערטרונקען פון אַ מבול, און די פערטרונקענע וועלט אָטהעמט שווער, ווי אַ חולה פאַר׳ן טויט.

מיט מיין האַסטיגען קערפּער צורייס איך דעם טומאַן, און געה גיך דורך דאָס אומעטיגע פעלד. דער שנעע קנאַקט אונטער מיינע פיס, און מיין פנים ווערט דורכגעווייקט פונ׳ם נאַסען טהוי.

אויסגעשטאָרבען איז די וועלט! ניטאָ קיין איינציגער מענש, אין וועמענס אויגען ס׳זאָל ברענען אַ וואַרעמעס פייער, ניטאָ קיין איין האַרץ, וואָס זאָל שפּרינגען אין דער ברוסט און פערלאַנגען גרויסע העלדענ-טהאַטען. אומעטום פערלאָשענע בליקען, שלאַפע הענד, און הערצער וואָס קלאַפּען שוואַך און שטיל, ווי אַנ׳אַלטער זייגער.

און איך פרעג זיך אַליין: וואוהין געהסטו? וואָס זוכסט דו? וואוהין טראָגען דיך דיינע פיס? וואָס האָפסט דו צו דערזעהן?

אָך! איך קען ניט, ווי אַנדערע, בעלעבען די אומעדיגע וועלט מיט טויטע העלדען. איך קען ניט, ווי אַנדערע, קוקען אין זייער געט-ליכען פנים, הערען זייערע קלוגע רייד און זיך וואַרעמען אָן דעם פייער

פון זייער גייסט! פאַר מיר זענען די קליינינקע לעבעדיגע מענשעלעך טויט, און די טויטע העלדען זענען אויך טויט. און איך לעב אין אַ וועלט פון פערטריקענטע נפשות, צעפּאַלענע ביינער און געלע צעלעכער־טע שאַרבענס!

וואָס זוך איך? איך זוך די ליכטיגע זון, די גרינע שפּראָצענדע פעלדער. איך זוך דעם מענשען, וואָס האַלט מלחמה מיט די חוואַל־יעס פון קאָכעדיגען ים, איך זוך אַ לעבעדיגען יודישען מתתיהו!

און קוים זענען די לעצטע ווערטער אַרויס פון מיינע ליפּען ווערט שוין דינער און דינער דער געדיכטער טומאַן, אַ ליכטיגער רינג בעוויזט זיך אין דעם אַרומיגען חשך, און דער רינג וואַקסט און וואַקסט, ווערט אַלץ ברייטער און ברייטער און פערבלענדט מיר די אויגען מיט זיין ווייסען גלאַנץ.

אַ קינדישע שמחה מאַכט פול מיין אומעדיג געמיט, איטליכעס גליעד מיינס ציטערט פאַר פרייד, מיין האַרץ ווערט גרויס, ווערט פול פון ליוב און דאַנק און ציהט זיך צום קלאָר־ווייסען ליכט...

און פּלוצלונג ווייזט זיך אין ליכטיגען רינג אַ הויכער פאַרשוי־אין אַ ווייסען ליינענעם מאַנטעל. אַ לאַנגער זילבער־גרויער באָרד פליסט אַרונטער אויף זיין ברייטע ברוסט, אין די גרויסע שוואַרצע אויגען ברענט אַ מוראדיגער פייער, און די פעסטע שטאַרקע פויסט נעהמט אַרום דאָס גאָלדענע הענדטעל פון אַ בלאַנקען שווערד.

און עס פאַלט אויף מיר אָן אַ הייליגער פּחד... איך קען ניט פער־טראָגען דאָס געטליכע פּנים, און וואַרף זיך אַנידער אויפ'ן שנעע מיט דעם קאָפּ צו דער ערד.

— „דו האָסט מיך גערופען אין דער נויט פון דיין זעעל"—הער איך אַ טיפע ברוסט־שטימע, און די שטימע געהט דורך אַלע מיינע גליע־דער און קלינגט אין מיר ווי אַ געטליך־געזאַנג,—„דו האָסט מיר גערו־פען אין פּיין פון דיין האַרצען, און זעה, איך בין געקומען צו דיר ס'האָט מיך געריהרט דיין טיפער טרויער, און זעה, איך רוף דיך צו מיר! הויב זיך אויף! הויב זיך אויף! מתתיהו קען ניט פערטראָגען, אַז אַ מענש זאָל זיך בויגען און בוקען! מתתיהו כהן גדול פערלאַנגט אַ גלייכען רוקען, אַ אויסגעשטעלטע ברוסט, אַ קלאָרען בליק, אַן'אויג,

אין וועלכען עס ברענט און פלאַקערט אַ שטאַרקער גלויבען! הויב זיך אויף! הויב זיך אויף!

איך האָב זיך אויפגעהויבען פון דער ערד, און מיט אַ צובראָכענער קניה בין איך צוגעפאַלען צום ווייס־ליינענעם קלייד... איך האָב פערגראָבען מיין צורה אין די פאַלבען פונ׳ם מאַנטעל, און מיין גאַנצער קערפּער האָט זיך געטרייסעלט פון אַ אינעווייניגסטען שטורם.

מיין שטימע האָט געיאָמערט:

— איך קען ניט פערטראָגען דאָס ליכט פון דיין פנים, איך בין פערבלענדט און ציטער פון קאָפּ ביז די פיס. אין חשך בין איך אויפגעוואַקסען!.. אין אַ פרעמדען לאַנד האָב איך זיך געהאָדעוועט... איך האָב נור גע׳חלום׳ט פון גרויסע העלדען, איך האָב זיי אָבער קיינמאָל ניט געזעהען... ווי אַ ביינאַכטיגער בין איך געגאַנגען צווישען מיינע ברידער און אייביג געזוכט דעם בעפרייער, דעם העלדען, וואָס זאָל אונז פיהרען אהיים... און איצט, בעת איך האָב דיך דערזעהען, האָבען מיינע קניה אָנגעהויבען זיך טרייסלען, און מיין האַרץ אין מיין ברוסט איז פערגליווערט! דער לאַנגער שווערער גלות האָט צעבראָקעלט מיין גייסט! איך קען ניט, איך קען ניט פערטראָגען דאָס ליכט פון דיין געטליכען פנים!״—

און מתתיהו ענטפערט, און אין זיין קול הערט זיך רחמנות:

— ישראליק! דו ביסט קראַנק, דערפאַר רעדסט דו אַזעלכע רייד!—

און עס ווערט שטיל אַרום מיר. איך פיהל נור אויף מיין קאָפּ די האַנד פון מתתיהו׳ן, אַ האַנד, וואָס קרייזעלט מיינע האָר, בערוהיגט און דערוואַרעמט. אין מיין צעטראָגענעם מח ווערט קלאָר און ליכטיג. אַ נייע האָפנונג בליהט אויף אין מיין האַרצען און עס צעגיסט זיך אַ פרישקייט דורך אַלע מיינע גליעדער.

— — — — — — — — — — — — — — —

ס׳איז שטיל אַרום מיר, אָבער אין מיר לעבט עס און לעבט. און פלוצלינג ווערט מתתיהו׳ס קול ווייך און פריינדליך, און ער רעדט ווייטער.

— „דו האָסט זיך פריהער בעקלאָגט, אַז דו קענסט ניט בעלעבען די וועלט מיט אַמאָליגע גבורים, אַז די אַמאָליגע העלדען זענען פאַר דיר טויט און פערגעסען. ישראל׳יק! ישראליק! צי גלויבסט דו אין מיר? צי לעבט נאָך מתתיהו?״

— „ער לעבט ! ער לעבט!״—ענטפערט אַ שוואַכינקע אַלטע שטימע, און זי, מיין באַבעניוס שטים ציטערט פֿאַר פריידֿ.

— „צי לעבט ער אין ווינד, צי לעבט ער אין שטורם ? צי דרינגט דורך זיין ליכט דורך וואָלקענס און חמאַרעס ?״—

— ער לעבט ! ער לעבט !—

— נו געה צו דיינע ברידער און טרייסט זיי, דערצעהל זיי ...

— אַז ער לעבט, ער לעבט! — האָט פערקלונגען מיין קול דאָס אומעדיג פעלד, און אַ הייליגער גלויבען איז אַריין אין מיין זעעל.

היידעלבערג, 1897.

פרשנדתא האָט זיך אבגעריסען פון דער תליה.

„גלויבט ניט אין מעשה=ביכלעך", זאָגט אַנ'אַמעריקאַנישער שרייבער. „זיי דערצעהלען אייך נור דעם האַלבען אמת, דעם שיינעם אמת; די אַנדערע העלפט פון דער מעשה, דעם מיאוס'ן סוף, בעהאַלטען זיי פון דעם לעזער, דערום גלויבט ניט די מעשה=ביכלעך!".

פערלאָזט זיך נישט אויף די מעשה פון אסתר'ן און מרדכי'ן, זאָג איך אייך, דען די מגילה דערצעהלט אייך דעם האַלבען אמת, דעם דעם מיאוס'ן סוף פון דער מעשה זאָגט זי אייך ניט אויס.

אין דער מגילה ענדיגט זיך די מעשה פון אסתר און מרדכי מיט אפורים, מיט אַ פרעהליכס, מיט אַ טענצעל. מרדכי ווערט אַ משנה=למלך און אַלע יודען זינגען און טאַנצען: שושנת יעקב צהלה ושמחה!

דאָס איז אָבער נאָך נישט דער סוף. הערט זיך צו, וואָס די ארויסגעגראָבענע אַלטע פאַרמעטען דערצעהלען ווייטער.

פרשנדתא, דער עלטעסטער זוהן פון המן'ען, וועלכער האָט געוואויגען אַ פוד זעקס, איז ניט דערהאַנגען געוואָרען. די שטריק האָט ניט געקענט אויסהאַלטען די שווערע משא פון זיין גוף און האָט זיך אָבגעריסען. ביז טיעף אין דער נאַכט איז ער נאָך געלעגען אין חלשות, דערנאָך האָט ער זיך אויסגעצוכעט און געמאַכט אַ ויברח. ביי אַ יודישען שענקער ניט ווייט פון שושן האָט ער געקויפט פאַר אַ פאָר שקלים די קליידער פון אַ דערוויש (אַ מין פערסישער בעל=שם). אזוי פערקליידט א'ז

ער אנטלאָפֿען אין איינע פֿון די נאָהענטע פּאַלמען-וועלדער; און דאָרטען האָט ער אַ צייט לאַנג געלעבט אין אַ הייהל, ווי אַ פּערכישער בעל-שם, פֿערבעהאַלטענערהייט.

מרדכי, וואָס איז אַזוי עולה לגדולה געוואָרען, איז שוין אין קען ביגליכען טויער נישט געזעסען. די גוטע מסירות האָבען שוין אַנדערע געבראַכט פֿאַר׳ן קעניג. בשעת ער פֿלעגט פֿאַרבייגעהן, פֿלעגען זיך אַלע פֿאַר איהם בוקען און קניען. הינטערן רוקען אָבער פֿלעגט מען איהם ווייזען פֿייגען און אָנשטעלען אַ צונג. דאַמאָלסט האָט מען נאָך ניט געוואוסט, אַז מען קען מאַכען פֿון אַ פֿאָלע אַ חזיר׳שען אויער.

די קרובים פֿון בגתן ותרש האָבען שוין לאַנג געבונטעוועט אַ קעגען מרדכי׳ן און די יודען, איצטער זענען נאָך צוגעשטאַנען צו זיי צוויי פֿון די שענסטע פּערסישע פֿאַמיליען, די פֿאַמיליע המן און זרש׳ס פֿאַמיליען אין איטליכער שטאָדט און אין איטליכען דאָרף, וואו יודען האָבען דער־שטיקט המנ׳ס געפּלאַנטען פּאָגראָם אויף זיי, האָבען זיך געעפֿענט חברות פֿון צוררי-היהודים. און איין מאָל אַ יאָר פֿלעגען זיי זיך צונויפֿקלייבען אין די אַרומיגע וועלדער, וואו זיי פֿלעגען שווערען ביי די געטער אָ ר מ ו ז ד ן און אַ ח ר י מ ו ן ניט צו רוהען און ניט צו עטעמען ביז עס וועט פֿון די „יהודים״-די „בלוטזויגערס״ און ניי אויפֿגעקומענע שרר ם נישט בלייבע אַ שריד ופֿליט. אין בונט האָבען זיך בעטייליגט אַ סך אַחשדרפּנים און אַפֿילו דער בעקאַנטער ממוכן. די וואָס מיינען אַז ממוכן איז דער אייגענער וואָס המן—לעבען אין טעות. צו אחשורוש׳ס צייטען פֿלעגען נור די יודען האָבען צוויי נעמען, איינעם אַ יודישען און פֿאַר דער וועלט אַ גוי׳שען

די בונטאָווטשיקעס זענען באַלד דערגאַנגען, אַז פֿרשנדתא: לעבט ניט ווייט פֿון שושן און די קליידער פֿון אַ דערוויש, און באַלד איז טאַ־קע פֿרשנדתא׳ס הייהל געוואָרען דער וויכטיגסטער פּונקט, וואו מען פֿלעגט האַלטען אסיפֿות אויף אסיפֿות. מען האָט געוואַרט אויף אַ געלע־גענהייט ווי זיך נוקם צו זיין אָן די יודען. דערווייל האָט מען געאַר־בייט מיט אַלע כחות. אַפֿילו חרבונה, וואָס מיר דערמאָנען איס נאָך היינט צו גוטען, איז צוגעשטאַנען צו די צוררים. אמת, אַ צייט לאַנג האָט ער זיך נאָך געהאַלטען פֿון וויטען, נאָר דערנאָך, ווי ער האָט געקראָ־גען דעם פֿערציגסטען פֿאַסקוויל און נאָכדעם, ווי ער האָט זיך איבער־ציינט, אַז אין זיין בעכער האָט מען צוויי מאָל געפּרובירט אַריינגיעסען סם, איז ער אויך אַוועק צו פֿרשנדתא׳ן אין הייהל.

הגה, דער סריס פֿון אַחשורוש׳ן, וועלכער איז געווען דער אויפֿ־

זעהער אויף אַלע ווייבער פון קעניג וועלכער האָט אין אַ קורצע צייט
דורך זיינע טייערע באַלזאַמען געמאַכט פון אֶסתּר׳ן דאָס שענסטע ווייב
פון פרס און מדי, איז געווען אַ בעהאַלטענער צורר־היהודים. כּל־זמן
ער האָט ניט געוואוסט מרדכי׳ס שטאַם, איז ער מרדכי׳ן געווען אַ גו=
טער פריינד, אַפילו ניט פאַר אומזיסט. ווי ער איז אָבער דערגאַנגען
ווער אֶסתּר און מרדכי זענען, האָט ער אָנגעהויבען צושיטען צו אֶסתּר׳ס
באַלזאַמען און שמעקעדיקע בוימאייל די שטאַרקסטע הויטגיפטען. צוליעב
דעם האָט די שענע אֶסתּר באַלד געקראָגען רויטע און גרויע פלעקען
אויף איהר אַלבּאַסטער ווייסען קערפּער, און איהר פיין פּנים׳ל איז גע=
וואָרען געשטופּעלט ווי נאָך אַ פּאָקענקראַנקייט. צום קיסר׳ס הויף איז
זי ניט געגאַנגען, און אַפילו פאַר איהרע דיענעריננס פלעגט זי זיך שע=
מען ווייזען איהר געשטופּעלט פּנים. אחשורוש האָט אָן זי שוין לאַנג
פאַרגעסען, און אויף מאַלצייטען האָט זי שוין דעם מוט נישט געהאַט
איהם צו רופען. הגה האָט דערווייל אָנגעווענדעט אַלע כּחות און די טייע=
ערסטע באַלזאַמען אום צו מאַכען פון דעם יונגען קערפּער פון המנ׳ס
אַנ׳אייניקעל דאָס שענסטע ווייב פון פרס, די צוקינפטיגע סולטאַנשע
אויף אַלע 127 מדינות.

אֶסתּר׳ס און מרדכי׳ס לאַגע איז געווען ביטער ווי דער טויט. זיי
האָבען געוואוסט, אַז דאָס גאַנצע לאַנד איז זיי אַ שונא, עס איז זיי גע=
ווען אויפ׳ן האַרצען, ווי מען וואָלט זיי אַוועקגעזעצט צווישען בערגלעך פון
מוראַשקעס. און צו אַלע צרות האָט מען נאָך געמוזט בלאָזען פון זיך און
מאַכען אַ וויכטיגע שטאָלצע מינע, ווי עס פּאַסט פאַר אַ קיסר׳ס ווייב
און אַ משנה־למלך, וואָס טראָגט אויף זיך אַ הימעל־בלאָהע קלייד.

אַלס ביי אֶסתּר׳ן האָבען זיך באַוויזען די ערשטע גרויבלאָהע פלע=
קען, האָט מרדכי גוזר געווען אויף אַלע יודען אַ דרייטאָגיגען תּענית,
אָבער דער לאַנגער תּענית האָט ווייניג וואָס געהאָלפען. הגה איז דער=
פון מאָגערער נישט געוואָרען. פּערטרייבען האָט מען איהם נישט געקענט,
וויל אין פרס האָט דער ערשטער סרים אַלץ מעהר דעה ווי אַמאָל דער
ערשטער מיניסטער.

צוויי יונגע לייט, וועלכע פלעגען דאַמאָלסט אָפט איינגעהן צו
מרדכי׳ן, עזרא און נחמיה, האָבען צוואַנציג מאָל זיך געבעטען ביי מרדכי׳ן,
אַז ער זאָל שטילערהייט אַנטלויפען פון שושן. זיי האָבען נישט געהאַלטען
פון מרדכי׳ס גדולה, די יודישע לאַגע אין פרס איז זיי שטאַרק ניט גע=
פעלען, און זיי האָבען פאָרזיכטיג געגרינדעט אַגודות, חבורות מיט דער

דעה אַריבערקלייבען זיך אין ארץ־ישראל. זיי האָבען אַלץ מיט מרדכי׳ן גע׳טענה׳ט: בעסער אין ארץ־ישראל האַלץ האַקען און וואַסער טראָגען ווי אַמאָל די גבעונים, איידער צו זיין אויסגעפוצט אין אַ הימעל־בלוי׳ען קלייד און לעבען אין איין ציטערניס פאַר׳ן מאָרגענדיגען טאָג.
נאָר מרדכי האָט געהאַלטען פון אַן׳אַנדער פּאָליטיק. ער האָט געפיהרט די פּאָליטיק פון די היינטיגע ניי מאָדנע יודישע באַראָנען—„לויט דער קאָנסטיטוציע פון פרס און מדי טאָר מען מיר ניט טון קיין שלעכטס, וואָס די האָר איז ווערט, היינט וואָס אַרט דאָס מיך, ווען דאָס גאַנצע לאַנד וויל מיך אויפהויבען אויף אַ קלאָץ פון פערציג קלאַפטער די הויך!״
אַזוי פלעגט מרדכי ענטפערן די יונגע לייט, און עזרא און נחמיה פלעגען פאַרלאָזען זיין הויז מיט צעבראָכענע געמיטער..

ויהי, און אחשורש האָט געמאַכט אַ מאָלצייט פאַר אַלע שררים און גרויסע לייט פון זיינע 127 מדינות. פון זיין רעכטער זייט איז געזעסען מרדכי, וועלכער איז נאָך געווען בעליעבט און גרויס אין זיינע אויגען. פון דער לינקער זייט, נעבען זיינע פיס איז געזעסען די שענע סאַלאָמבאָ, דאָס אייניקעל פון המן און זרש, איינע פון זיינע קעבסווייבער, וועלכע פלעגט אים באַדינען ביין טיש. אויפ׳ן דריטען טאָג, בשעת אחשורש איז געווען שוין גוט פרעהלעך, האָט ער פּלוצים אַ זאָג געטאָן:
— מרדכי! אַלץ וואָס דיין האַרץ געלוסט זאָל היינט דערפילט ווערען! צי ווילסט דו, אַז איך זאָל דיך און דיינע ברידער צוריקקעהרען אין אייער אייגען לאַנד! בעט, און דיין בקשה זאָל ווערען געשעהן!״

מרדכי, וועלכער האָט צווישען יודען און אין דער היים זיך געגרויסט מיט זיין יודישקייט, אָבער פאַר דער וועלט געשפּיעלט די ראָלע פון דעם גרעסטען פּאַטריאָט אין פרס און אין מדי, איז געזעסען אַ ווייַלע ווי אַ צומישטער. ענדליך האָט ער זיך צוזאַמענגענומען און געענטפערט ווי אַ גרויסער דיפּלאָמאַט: מיין לאַנד איז דער אָרט, איבער וועלכען עס שוועבען דיינע ערהאַבענע טריט, און איך בין דיין קנעכט״.

אחשורש׳ן האָט דער ענטפער שטאַרק פערדראָסען. ס׳טייטש, ער וויל ווייזען זיין פרייגעביגקייט און מרדכי שטויסט איהם אָב פון זיך, און דער קעניג האָט אָבגעקעהרט פון איהם זיין גאָלדענעם שרביט.

מעהר ווי אויף אַזאַ צופאַל האָבען מרדכי׳ס שונאים ניט געוואַרט.

באַלד איז טאַקע סאַלאָמבאָ צוגעפאַלען צו די פיס פון אחשורש׳ן און האָט אָנגעהויבען בעטען, אַז ער זאָל לאָזען קומען איהר פעטער פרשנדתא אין קעניגס הויף.

„וועלכער פרשנדתא?" האָט געפרעגט דער קעניג, וואָס האָט גע־האַט געהאַט תמיד אַ שוואַכען זכרון.

„דיין געוועזענעם מיניסטער המנ'ס זון, געטליכער קעניג".

— „פאַר וואָס איז ער ביז איצט ניט געקומען?"

„ווייל מרדכי האָט אים געוואָלט הענגען, דערום איז ער געלע־גען בעהאַלטען אין די וועלדער, הימלישער קיניג".

דער הימלישער קיניג וואַרפט אַ צאָרניגען בליק אויף מרדכי'ן, און מרדכי ווייס שוין, אַז עס איז געקומען אַ סוף צו זיין גדולה.

די שריפט פון די אויסגעגראָבענע פאַרמעטען איז פון אַלטקייט ערטערווייז קאַליע געוואָרען. דעריבער קען איך אייך נישט דער־צעהלען באַריכות, ווי מרדכי איז געוואָרען אויס מיניסטער, ווי פרשנדתא האָט געטראָגען זיין הימעל־בלאָה־זיידענעם קלייד, ווי זיעבען טעג און ויעבען נעכט האָט מען געשטורעמט יודישע הייזער, ווי די גאַסען זיי־נען געווען באַדעקט מיט שנייווייסען פוך פון פערענעס און קיסענס, ווי בלוט האָט זיך געגאָסען טייכענווייז, און ווי אין די ווייסע פוך און אין די רויטע שטראָמען האָבען זיך געצאַפּעלט מענשליכע קערפּער ...

געבליבען זיינען נור ביי'ן לעבען די שענקערס, ווייל זיי האָבען געשיקט צו פרשנדתא אַ דעפּוטאַציע און איהם דערמאָנט אָן די טובה, וואָס אַ שענקער האָט איהם אַ מאָל געטאָן. ביי'ן לעבען זענען נאָך גע־בליבען די אָנהענגער פון עזרא און נחמיה, ווייל זיי האָבען נאָך ביי־צייטענס מיט זייערע פיהרערס זיך אָבגערוקט פון דער רייכער און פרעהליכער שטאָדט שושן.

דאָס איז דער אמת'ער סוף פון מגילת אסתר, לויט די אויסגע־גראָבענע אַלטע פאַרמעטען מיט מיינע אייגענע הגהות דערצו ...

... הייגט זעהט איהר שוין, אַז מען טאָר ניט גלויבען אין די מעשות פון די ביכלעך. דען זיי דערצעהלען אונז נור דעם האַלבען אמת דעם שענעם אמת, דעם שלעכטען סוף בעהאַלטען זיי פון לעזער. דערום פערלאָזט זיך נישט קינדער, אויף מעשה־ביכלעך ! ...

אדר, 1901.

דער נביא פון גאס.

(א שטוריע).

I

אין די שטילע פינסטערע צייטען, דאמאָלסט, ווען אויס פחד פאַר פלעווען האָבען אויך די העהנער אויפגעהערט צו קרעהען,—אויך דאַמאָלסט איז ער פול געווען מיט אַלערליי כלל'שע און פּאָליטישע נייעסען.

פון אַלע קעשענעס האָבען זיי זיך ביי איהם געשאָטען, פון איטליכען ווינקעל האָט ער זיי אַרויסגעשאַרט. וואונדערליכע שטיקלעך פּאַפּיער מיט פאַרשמירטע אותיות אויף אַלערליי לשונות פלעגען זיך פלוצים בעווייזען אויפ'ן טיש,—איין גאָט ווייס פון וואַנען ער האָט זיי בעקומען!—און די קורצע אָבגעהאקטע שפראַך, דער קורצער אָבגעהאַקטער געוואַלד-געשריי: אַרויס צום קאַמפף! ניעדער מיטן קאַפּיטאַליזמוס א. ז. וו. פלעגט מאַכען אויף אונז אַ רושם ווי פון אַ גייסטער-שפראַך, ווי אַ פערשטיקטע קללה פון האַלב פערשאָלטענע מענשען.

אונזער שטומע וועלט פלעגט, אַ דאַנק צו אונזער נייעסענבערענגער, ווערען מיט אַמאָל פערפולט מיט אַלערליי פערדעכטיגע גערוישען, האַלב-פערשטיקטע קולות און אַ מורא'דיגען סקריפען.

נישט די מייז קראַצען ערגעץ אין אַ ווינקעל, — ניין, — דאָס מי־נירט מען ערגעץ וואו אַ הויז; נישט די טראָפּען פון וואַסערלייטונגס־קראַהן פאַלען אין בעקען, — דאָס בויערט מען ערגעץ וואו אַ לאָך אין אַ מויער; און דער האַרטער טרוקענער קנאַק פון אַ נאָדעל, וואָס שטעפּט אין צווייטען חדר, הערט זיך ווי דאָס פּיקען פון אַ בייזען רויב־פויגעל.

און אַלע טאָג פלעגט ער אונז ברייגנען אַנדערע נייעסען... דאָרט האָט מען עמיצען געהאַנגען. נעכטען האָט מען אַנ׳אָפּיצער געשאָסען, דאָרטען איז עמיצער אַנטלאָפען, זיך בעהאַלטען, — אַ וועכטער אונטער־געקויפט... צווישען די הויכע פענסטער איז דער אַראָב און יענער אַרויף... דער אַ ל ט ע ר איז היינט דערפאַר, אָדער מאָרגען דערפאַר. פּאָביעדאָ־נאָסצעוו האָלט ביי׳ן שטאַרבען... יודען קריגען פּראַוועס... פּראָצענטען אין גימנאַזיעס ווערען פערקלענערט, צי פערגרעסערט... פון מאָסקווע טרייבט מען „פּערווי גילדעס״ און די „איסקרא״ שרייבט, און אין „אָס־וואָבאָזשדעניע׳ שטעהט, און דאָס „בערלינער טאָגעבלאַט׳ איז מודיע... א. ז. וו. און פון אַלע די נייעסען וואַקסט אַ וואונדערליכע בענקעניס. עס הויבען זיך אָן צו וואַרפען אין מוח אַלערליי פאַנטאַסטישע בילדער, דאָס האַרץ קלאַפּט, מען האָפט אויף עפּעס, מען וואַרט אויף עפּעס, די אויגען לייכטען ווי פון אַ געשמאַקען צוזאָג... עס קלעמט אויף דער ברוסט, און מיט איינמאָל פאַלט עפּעס אָן אַנ׳אימה... דען אָט־אָט צו־געהט זיך די וואַנד אין סאַמע מיטען, און עס וואַקסען אויס ווי פון דער ערד שפּיאָנען, זשאַנדאַרמען און אַלערליי מלאכי־הבלה און מען נעהמט אונז אַריין אין קאָן ... „דען אויך די וועגד האָבען אויערן״...

נישט אַלע נייעסען זיינען מקוים געוואָרען, נישט אַלץ איז געוועזען ווי ער האָט דערצעהלט. אונזער נייעס־ברענגער איז נישט געוועזען קיין חבר פון קיין פּאַרטיי, און אַלע פּאַרטייען האָבען איהם געקענט; אַלע האָ־בען איהם געהאַלטען פאַר זייערען, און אַליין האָט ער נישט געוואוסט דאָס פּראָגראַם פון קיין איינציגער פּאַרטיי. מיט דער אייגענער פרייש־קייט איז ער געקומען אָנזאָגען, אַז סטרווע האָט אָפּגעדרוקט אַ געהיימען רעגירונגס־דאָקומענט, און אַז ד״ר הערצל קלייבט זיך פאָהרען צום פּאַבסט, אָדער צום דייטשען קיסר. די מעשה וועגען אַנ׳אַרעסט פון אַ בונדיסט איז אַרויס פון זיין מויל מיט דער אייגענער שפּראַך, ווי די מעשה פון דער מנחה אויפ׳ן פעלד נאָכ׳ן גער׳ער רבינ׳ס לויה. מיט די אייגענע לעבע־דיגע תמימות האָט ער פערשפּרייט קלאַנגען וועגען באָמבעס, וואָס האָ־בען קיינמאָל נישט געפּלאַצט, ווי וועגען אַ „פּערליעבעניס״ פון אַ הויכען

שרהה אין טענצערקע, וואָס שטאַמט אָב פון יודען, און וועגען אַ נייעם בונט פון די קאַלמיקעס אין די קירגיזער סטעפּעס.

און אויך זיין פּנים איז געוועז אַזוינס, וואָס מען קען דאָס ניט געדענקען. גראָהע אויגען וואָס לויפען אַרום אָהן אַ גלאַנץ; אַ שוואַך קול, אין וועלכען עס וואַרפט זיך אַרום אַ נערוועזע נייגיעריגקייט. אַ גוף אַ קליינס, אַ וויכעס, אַ צאַפּעלדיגעס, וואָס האַלט שטענדיג גרייט די פיס צו לויפען, צו פערשווינדען...

איז ער אַ צייט נישט געקומען — פלעגט מען פערגעסען אָן איהם ווי אָן טויט. פלעגט ער זיך אָבער ערגעץ וואו באַווייזען, — האָט מען איהם בעגעגענט מיט'ן שענסטען „ברוך הבא".

און פערלאַנגט האָט מען פון איהם נאָר נייעסען, לויטער נייעסען... קיינער האָט איהם נישט געפרעגט, וואָס ער מאַכט; עס האָט קיינעם ניט אינטערעסירט זיין לעבען, זיינע פרנסות; אפילו ווי אַלט ער איז געוועזען איז קיינעמ'ס עסק ניט געוועזן. מענער און יונגע לייט האָבען געקוקט אויף איהם ווי אויף אַן אַנדרוגינוס; ווייבער און מיידלעך האָבען מיט איהם קיינמאָל נישט קאָקעטירט, און האָבען איהם באַהאַנדעלט ווי אַ ליעבע חבר'טע.

אויך קיין דאַנקבאַרקייט האָט מען צו איהר נישט געפיהלט. אמת, די ענגע בעל-הביתי'שע שטיבער זענען פון זיינע נייעסען עפּעס ווי ברייטער געוואָרען, דער מידער לאַנגווייליגער מוח פון אַ געוועהנליכען בשר ודם איז אַביסעל אָבגעפרישט געוואָרען. ווער דאַנקט אָבער דעם ווינטעל, וואָס בלאָזט מחיה'דיג אין פּנים אַריין, אָדער די אייז-בלומען אויף די ווינטער-שויבען, וואָס פערפּוצען די פענסטער?

און איינמאָל האָט אויך פּאַסירט, דאָס אָנשטאָט דאַנק, האָט ער בעקומען זלזולים. אַ פּאַק פון נייעסען האָט ער אויסגעשאָטען פאַר אונזערע אויערען, איינע שטאַרקער, ווי די צווייטע; בלוט, קעטען, בונטען, סיביר, ביקסען און שטריק אויף מענשען צו הענגען, און זעק פאַר די דערוואָרגענע און דער'הרג'טע... אַ יונגע סטודענטקע, אָנגעשפּאַרט אויף צוויי קלאָר-ווייסע אָרעמס ביי די שלעפען, האָט זיך צוגעהערט מיט אַן אָפען מיילכעל צו איטליכען וואָרט פון נייעסען-ברענגער. איהרע טונקעלע אויגען זענען געוואָרען אַלץ שוואַרצער און שוואַרצער, אויף איהר איידעל געטאָקט פּנים'על האָט אָנגעהויבען עפּעס צו צוקען און צוקען... און פּלוצלינג האָט זיך דאָס קליין מיילעכעל קינדיש פערקרימט, דאָס

פנים׳על איז געוואָרען בלאַס און האַרט ווי מאַרמאָר און... אַ רגע שפּעטער האָט דאָס מיידעלע זיך שוין געוואָרפען אין ספּאַזמעס...

די מאַמע פון דער סטודענטקע האָט אויסגעלאָזען דעם גאַנצען כּעס נעבעך צום אָרעמען נייעסען-ברענגער.

זי האָט איהם פּשוט געוויזען די טיר.

II

איינמאָל פאַרנאַכט איז ווידער געזעסען בײ׳ן טיש די שענע סטו-דענטקע אָנגעשפּאַרט אויף איהרע קלאָר-ווייסע אָרעמס, און האָט ווידער מיט איהרע דונקעלע אויגען זיך צוגעהערט, וואָס מען רעדט. גערעדט האָב איך, און דוקא וועגען נייעסען-ברענגער, וואָס מען האָט נעבעך אַזוי שלעכט בעהאַנדעלט.

— „דער נייעסען-ברענגער, זאָלט איהר וויסען זיין“, — האָב איך געטענה׳ט — איז ניט קיין פּשוט׳ער מענש. ער געהט בכלל נישט אַריין בבחינת מענש. ער איז, זאָלט איהר וויסען זיין, — אַ לעבעדיגער סימבאָל, ער איז די גאַס, וואָס האָט בעקומען, לשון, ער איז די קלינגענדיגע גלאָק פון אַלע אונזערע בענקעניסען, וואָס האָט נור איין שפּראַך: געוואַלד, זאָל חאָטש עפּעס אויף אַ רגע אַנדערש ווערען! דער אַרומיגער כּלל׳ישער און פּאָליטישער טויט דריקט אונז ווי אַן׳אייזערנער רייף, מיר האָבען נישט קיין פּראָגראַמעס, מיר האָבען נישט קיין פּאָליטישע אידעאַלען, אָבער אַלע ווילען מיר אַרויס פון׳ם אייזערנעם רייף, מיר זענען ווי די קראַנקע, וואָס ווילען שטענדיג בייטען די קישענס, אויף וועלכע זיי ליגען. מיר ווילען און מוזען בייטען דעם אָרט; מיר קענען נישט מעהר אויסהאַלטען! און דעריבער וואַרפען מיר זיך מיט אַזאַ ברענענדיגער תאוה אויף אַלע נייעסען, אויף אמת׳ע און אויף פאַלשע, אויף מעגליכע, ווי אויף פאַנטאַסטישע. אָט זיי, די נייעסען, גיבען אונז אויף אַ רגע דעם שיין, אַז די וועלט שטייט ניט אָויף אַן׳אָרט, אַז די שטומקייט און די טויטקייט אַרום איז נאָר פון אויבען. טיעפער אָבער, ערגעץ וואו ווײ-טער לעבט מען, קעמפּפט מען, ראַנגעלט מען זיך און מען בעשאַפט עפּעס...

מיר, די מענשען פון גאַס, קרימען און שטיקען זיך אין אַ שוועַ-רער פּאָליטישער און כּלל׳ישער אַטמאָספּערע. מיר ווילען אַרויס פון די ענגשאַפט אַרום, און ווייסען נישט ווי; מיר ווילען צו אונזער בענקען צו-פּאַסען ווערטער, — געפינען אָבער נישט. ווי צופלאָסענע וואָלקענס האָט אונזער בענקען קיין פּנים נישט. און בעקומט עס אַ פּנים, איז דאָס אָהן פאַרב און אָהן בלוט.

נאָר אָט קומט דער גראָהער מאַן מיט זיינע גייעסען. קיינער ווייסט נישט, פון וואַנען ער האָט זיי, נאָר אַלעמען קומען זיי עפּעס אונדער-ליך בעקאַנט פאָר. די גאַס האָט זיי אויסגעטראַכט, אונזער ענגשאַפט האָט זיי אויסגעקנעטען, אין אונזער צופלאָסענער פאַנטאַזיע האָבען זיי שטענ-דיג געלעבט ווי אַ צוקראָכענער חלום.

דער גראָהער מאַן מיט זיינע גייעסען איז דער נביא פון גאַס און פאַר׳ן גאַס. עס זענען פאַרהאַן נביאים פאַר פעלקער; ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל; אויך דער וויכהאַרציגער יונה איז געווען אַזאַ נביא. אַזאַ מין נביא פאַר פעלקער איז געווען אין פאַריגען יאָהר-הונדערט למשל קאַרל מאַרקס. זיי, די גרויסע, האַפּען דעם צופלאָסענעם גייסט, די שפּינוועבס-חלומות פון דער מענשהייט, און שפּינען אויס דערפון געוואַלדיגע טע-פּיכען, פעסט ווי שטריק און פּראַכטיג ווי אַ קעניגס-מאַנטעל

דער נביא פון גאַס אָבער האַפּט נאָר דעם גייסט פון גאַס, פון פּערשטויבטען צומישטען מיטעלען בשר-ודם. אין שטילע רוהיגע צייַ-טען, ביי אַ געוויסער פּאָליטישער פרייהייט צוקריכט זיך דער גייסט ווי שוים אויפ׳ן וואַסער. דעמאָלט אָבער, ווען דאָס פּאָליטישע לעבען האָט נישט קיין סמנים פון פרייהייט, הויבט אָן די גאַס צו קריגען אַ גייסט, צו שפּינען חלומות. דאַמאָלסט בעווייזט זיך דער נביא פון גאַס, דער גראָהער מאַן, וואָס קיינער פרעגט זיך אויף איהם קיינמאָל נישט נאָך. דער תמימות׳דיגער גייעסען-ברענגער, דער, וועלכען אייער מאַמע האָט געכטען די טיר געוויזען.

מיי ליעבעס פריילין, אַ נביא איז געזעסען אין אייער שטוב. יאָ, אַ נביא. דען פון זיינע ווערטער, פון זיינע תמימות׳דיגע אמת׳דיגע און פאַנטאַסטישע גייעסען האָט אייער יונגע ברוסט געציטערט און געפּלאַ-טערט ווי אַ פויגעלע אין אַ נעסט. און אין אייער לאַנגווייליגעס לע-בען האָט ער אריינגעבראַכט דעם געשמאַק פון ספּאַזמעס. אַ נביא איז געווען ביי אייך, מיין שען קינד. ספּאַזמעס האָט איהר פון איהם בעקומען...

און אייער מאַמע האָט איהם, דעם נביא אַרויסגעטריבען.

ג'יעדער האָט זיך פערקרימט דאָס מיידעלס פנים'על. וויעדער האָט עפּיס אָנגעהויבען צו צוקען אַרום איהרע ליפּען. די מאַמע האָט אויך אויף מיך געוואָרפען אַנ'אום'חן.

III

... עטליכע וואָכען נאָכ'ן 17-טען אָקטאָבער איז מיט'ן נייעס-ברענ-גער פאָרגעקומען אַ גרויסע פערענדערונג. די גאַס האָט זיך שוין ביס-לעכווייז בערוהיגט. נאָך מעהר, עס איז איהר שוין מיאוס געוואָרען דאָס וואַרפען זיך פון אָרט צו אָרט. זי האָט שוין געוואָלט געהן צוריק צו איהרע פריהערדיגע פרנסות און אָנהויבען רוהיג צו געניסען די בעקוו-מענע פּאָר פרייהייטען. מיין נייעס-דערצעהלער איז אַנ'אַנדערער געוואָ-רען. ווי עמיצער וואָלט פון איהם די נבואה אָבגענומען, האָט ער שלום געמאַכט מיט טאַטע-מאַמע, מיט וועלכע ער איז פריהער געווען נישט אייניג, ער האָט גיך בעקומען אַ כלה, חתונה געהאַט און באַלד געעפענט אַ קראָם, ווי עס פּאַסט פאַר זיין שטאַנד און זיינע יאָהרען.

מענשען, וואָס האָבען איהם געזעהן אין דער צייט, זענען פער-וואונדערט געווען, וואָס פאַר אַ שטומער מאָלטקע ער איז געוואָרען. דעם בטבע איז ער געווען אַ שווייגענדיגער. נאָר די גאַס האָט איהם געמאַכט רעדענדיג... אַפילו פּראָקלאַמאַציעס האָט ער אויפגעהערט צו לייענען.

נאָר אַ נביא בלייבט פאָרט אַ נביא, און ווי נאָר די נייע רעגירונג האָט פערטריבען די גאַס אין אַ היהנערשטייג, האָט אויך מיין נייעסען-ברענגער אָוועקגעוואָרפען ווייב און קראָם, און איז געוואָרען דער קוריער פאַר אַלץ, וואָס פּאַסירט אין באַההעלטעניס, פון אַלע פאַנטאַזיען, וואָס שפּיעלען זיך אָפּ אין מח פון דער אָרעמער פערענגטער גאַס.

די טעג האָב איך זיך מיט איהם וויעדער בעגעגענט. ער האָט מיר געוויזען זיין שטעקען פון אַ גע'הרג'עטען אָדעסער חוליגאַן; פון קעשענע האָט ער אַרויסגענומען אַ „קוריער צאָדזיעני", וואָס איז נישט דערדרוקט געוואָרען. פאַרבייגעהענדיג פאַר קראָנענבערג'ס פּאַלאַץ, האָט ער מיר ענטפּלעקט, אַז דאָ ליגען בעהאַלטען אַנט'אָפענע רעוואָלוציאָנערען פון

מאָסקווע. אויף די מאַנקעטען איז געווען ביי איהם פערצייכענט א נייעס־רעוואָלוציאָנערעס ליעד. ער האָט מיר מבטיח געווען, אָז דער קריעגס צושטאַנד אין וואַרשא וועט מאָרגען אראָבגענומען ווערען.

אונטערוועגס האָבען זיך צוגעקלעבט צו אונז א גאַנצער רעדעל שפּאַציערער, בעקאַנטע פון מיין נייעסען־ברענגער. מיט א ברענענדיגער תאוה אין די אויגען האָבען זיי זיך צוגעהערט צום נביא פון גאַס, צום אייגענעם נביא.

פאַר׳ן אוועקגעהן האָט ער מיר אָבגעביטען א גאָלדענעם פינפרוּ־בעלדיגען, מיט די געלד, וואָס מען האָט גע׳גנב׳עט אין מאַזאָוויעצק.

מיין נייעסען־ברענגער האָט ווידער צוריק בעקומען די נבואה דען די גאַס האָט ווידער בעקומען אויף א ווייל א שטיקעל נשמה, אַטראָ־פּעלע רוחניות און א שווערע בענקעניס; און אינאיינעם מיט זיי איז אויך געקומען איהר נביא, דער נביא פון גאַס.

וואַרשוי, 1906.

די תכריכים־אינזעל.

(אַ מעשה׳לע),

(דעם אנדענקען פון ט. הערצל).

I

ערגעץ־וואו אין אַ העק אויף איינע פון די פערוואָרפענע ים־אינ־זעלן האָט געלעבט אַן׳אָרעם פישער־פאָלק. געשפּייזט האָבען זיי זיך מיט דעם, וואָס האָט זיי געבראַכט דאָס נעץ; זעלטען ווען האָט מען גע־הערט אויף דער אינזעל דעם ריח פון געבראָטענעם פלייש. עלענד האָ־בען אויסגעזעהן די פישער, די יונגע, ווי די אַלטע; קליינגעוויקסיג, אָהן אָדערן און אָהן כח.

אַמאָל, אַמאָל פאַר עטליכע הונדערט יאָהרען האָט זיך בעוויזען ביי זיי אַ נביא מיט ווילד ברענענדיגע אויגען, מיט לאַנגע, צעוואָרפענע האָר און אַ גרין־גראָהליכען צושויבערטען באָרד. ביין ברעג ים, וואו עס פלעגען זיך צונויפקלייבען די פישער, האָט ער זיך אויסגעבויט אַן׳אָרעם געצעלט. דאָרטען האָט ער געלעבט ערגער ווי אַ הונד אין זיין נאָרע

דאָרטען האָט ער זיינע שרעקליכע נביאות געזאָגט. און אַלע מאָל פלע־געז זיך זיינע שטראָפרעד ענדיגען מיט דער התראה: אַז אויסגעראָט וועט ווערען דאָס אָרעמע פישער־פאָלק, און קיינער וועט אַפילו ניט ווי־סען דעם שרעקליכען סוף זייערען. מיט איטליכען יאָהר וועט זיך אַלץ מעהרען די צאָל פון די מתים, ווי פון די נייגעבּאָרענע, און אויך איט־ליכער חתונה וועלען זיין ־יעבען לויות.

און ווען דאָס פאָלק האָט דערהערט די שרעקליכע נביאות, איז עס געוואָרען שטאַרק פעראומערט. האָט אָנגעהויבען וויינען אויפ׳ן קול, און איהר קעניג האָט אַ זאַק אַרום זיינע לענדען אַרומגעבּונדען און בע־שאָטען זיין קאָפּ מיט אַש. און דער נביא האָט ניט געקענט צוזעהן דעם צער פון זיין פאָלק, און האָט מתפלל געווען צו גאָט אַזוי: „רבש״ע! צי מוז טאַקע אָנקומען די שרעקליכע נביאות? צי קען נישט צעריסען ווערען דער גזר דין? צי איז נישטאָ אַנ׳עצה, ווי אָראָבצונעמען די שרעקליכע קללה?"

און פון הימעל האָט מען איהם געענטפערט:

„עס וועט באַלד קומען אַ צייט, ווען די קעניגין וועט בּעשענקען איהר קעניג מיט אַ זוהן. זאָל מען נעמען דאָס קינד און מען זאָל עס אַוועקפיהרען אין אַ פרעמד לאַנד; און עס וועט אַרויס פון זיינע לענדען אַ דור, וואָס ווייס נישט פון זיין אַלטען געבורטסאָרט און זיין גזע עס וועט אָבּער קומען אַ טאָג, ווען די וועלען פון ים וועלען פעררטראָ־גען אַ צעהנטען פון דעם דאָזיגען דור צו די ברעגעס פון אייער איב זעל. און ווען איהר וועט דעמאָלסט פערשטעהן, ווער איז דער אורח און ווי איהם מקבל פנים צו זיין — וועט בטל ווערען די גזרה".

פון דעמאָלסט אָן האָט דאָס פאָלק געלעבט מיט צוויי דמיונות. איין דמיון איז געווען, אַז זיי זענען פערשאָלטען פון גאָט אויסגעראָט צו ווע־רען, דער אַנדערער, אַז עס איז אפשר נאָך מעגליך אַ רעטונג. אין האַר־צען ביי זיי האָט נאָך געגליעט אַ שוואַכע האָפנונג, אַז אַ מאָל וועט זיך נאָך אפשר בעווייזען זייער דערלעזער און וועט אַרונטערנעהמען די קללה פון דער אונגליקליכער אינזעל. און אַזוי ווי דער טויט איז געוואָ־רען ביי׳ן פאָלק אַנ׳אָפטער גאַסט, אַ נאָהענטער מחותן, וועלכער פלעגט קומען דריי מאָל אַ טאָג, און די האָפנונג אויף דער דערלעזונג איז גע־ווען אַזוי שוואַך און נעבּעך זיך געשאָקעלט אויף ־גערשע פיסלעך, האָט

זיך דאָס פאָלק גענומען פראַווען אַלע מנהגים און געגנ לויט דעם גוסט נאָך פון דעם מלאך מיט טויזענדער אויגען.

נאָך איידער דאָס קינד פלעגט אַרויס פון דער מאַמעס בויך פלעגט מען איהם אָנגרייטען צוערשט תכריכים, דערנאָך וויקעלעך. אין איטלי־כען הויז האָט מען געהאַלטען גרייט די שערבלעך, וואָס מיט זיי בע־דעקט מען די אויגען פון אַ מת. נאָך איידער אַ מיידעל האָט זיך אויס־געלערנט קאָכען וועטשערע, האָט זי שוין קונציג געקאָנט גנעהען די איי־ביגע בגדים. די ערשטע צאַצקע, מיט וואָס דאָס יונגעל הויבט אָן זיך צו שפּיעלען, איז געווען אַ לאָפּעטקע, מיט וואָס מען גראָבט קברים'מ־לעך. און ווען אַ בחור פלעגט בר־מצוה ווערען, פלעגט איהם דער טאַטע בעשענקען מיט אַ זייגער און אַ קייט און אויפ'ן קייט האָט געבאָמ־בעלט אַ קליינע מצבה'לה. ווען אַ כלה פלעגט מאַכען אַ מתנה דעם חתן, פלעגט זי אויסנעהען אויף זיינע שלאָפשיך אַ "אל מלא רחמים". און ווען קינדער פלעגען זיך צונויפקלייבען שפּיעלען זיך, פלעגען זיי גראָבען קברים'לעך, מאַכען די מינע פון קברנים'לעך און זינגען דאָס אַלטע ליעדעלע:

"די מאַמע האָט געהאַט אַ יונגעלע,
האָט מען איהם גערופען משה'לה;
האָט מען איהם געגראָבען אין זאַמדעלע
פאַר איהם, אַ קבר'ל, אַ קבר'ל..."

יעדער בעל־הבית האָט געהאַט אָנגעגרייט די פעדערן, וואָס מען לעגט אונטער אַ גוסס אונטער'ן נאָז. די וואַסער־טונען זענען קיינמאָל ניט געווען אָנגעגאָסען פול, ווייל סיי ווי סיי וועט מען זיי באַלד דאַר־פען אַרויסגיסען. זעקס מאָנאַטען אין יאָהר פלעגען זיין פערהילט די שפּיגלען אין די חדרים און איטליכער האָט שטאָלצירט מיט זיינע דריי שטרוי, וועלכע מען וועט איהם לעגען נאָך דעם טויט זיינעם.

פון קינדווייז אָן האָט מען שוין געלערענט אויסוועניג די קרבנ'ישע תחינות און תפילות. אין אַ סך הייזער איז אויף דער מורח־וואַנד געווען אָנגעקלעבט אַ קדיש־דרבנן מיט גרויסע אותיות, און איידער דאָס קינד האָט נאָך געוואוסט פון אַ "מודה־אני", האָט ער שוין געקענט אויס־וועניג זיין קדיש.

ווען עס האָט זיך בעוויזען אַ נ'עופה'לה מיט אַ שענעם קול'כעל, פלעגט מען איהם שוין איינשרייבען אין חברה "קלאָגער און וויינער"

און עס איז געווען אַ פּערגעניגען צו זעהען, ווי אין אָהנעד פלעגען זיך צו־נויפקלייבען די קינדער ביי׳ן ברעג ים, פלעגען פּאַטשען, ווי פּערצווייפעלטע מיט די הענטלעך, פלעגען יאָמערען מיט זיסע קאָלאָראַטורנע קול־כ׳לעך און פלעגען מיט צופלאַמטע פּנים׳לעך אויסרעכענען די מעלות פון דעם חבר׳ל, וואָס האָט נאָכגעמאַכט אַנ׳אָמת׳ן בר־מינן און איז גע־לעגען אויף צופלייסענס אין קבר, נישט ערגער פון זיין פעטער יאָסע ע״ה.

ווען אַ מאַמע פלעגט וועלען ליבען איהר קינד, פלעגט זי זאָגען אַז איהר זוהן וועט זיין אַ גאון עולם; אפילו מען זאָל איהם אויפוועקען אין שלאָף, וועט ער אויך זאָגען אַ הספד. די כלה־מיידלעך פלעגען מיט טלית און תפילין־זעקלעך שיקען דעם חתן אַ זעקעלע ארץ־ישראל־ערד. און נאָך דער חתונה פלעגען זיי אָבשערען זייערע שענע לאַנגע האָר און דאָס מקבר זיין מיט גרויס פּאַראַד אויף אַ בעזונדערען בית־עולם, וואָס מען האָט איהם אַ נאָמען געגעבען: „דער בית־עולם פאַר שענקייט און יוגענד״.

איטליכען ארון פון מת פלעגען מלוה זיין גאַנץ שטאָדט. דאָס האָט מען גערופען: „אַנ׳אמת׳ער גמילות חסד״. און גרויס און קליין פלעגען זיין צעשפּרייט אויפ׳ן בית־עולם, וואו קינדער פלעגען זיך שפּיעלען אַ גאַנצען טאָג און דערוואַקסענע בעלי־בתים פלעגען צוברענגען די זומער־דיגע פאַרנאַכטען. אין די שטילע מילדע פאַרנאַכטען פלעגען געהען קופּ־קעס מענשען אַרומקוקען מצבות פון נאָהענטע און בעקאַנטע. און יחוס האָט מען געמאָסטען מיט די צאָל מתים פון איין משפּחה. וואָס מעהר אַ משפּחה האָט פערנומען „פּלאַץ״ אַלץ גרעסער דער יחוס.

די מצבות פלעגט מען אויסהאַקען פון גוטען שטיין, און אויס־געקריצטע בעגולטע אותיות פלעגען אויסדערצעהלען די שבחים פון דעם הייפּעל ביינער, וואָס ליעגט אונטער דער מצבה. עס איז געווען אַ מנהג ניט צוקאַרגען מיט מצבות. און מאַנכע מצבה האָט מעהר אָנגעטראָפען ווי דאָס הייזעל, וואו עס האָט געוואוינט דער לעבעדיגער אַלמן, אָדער די לעבעדיגע אַלמנה.

און אַז עס פלעגט זיך טרעפען, דאָס אייגער פון די אינזעל־לייט פלעגט זיך לאָזען אין די מרחקים, פלעגט ער זיך סטאַרען קומען אויף דער עלטער אַ היים, דען עס איז געווען אַ שפּרוך: לעבען זאָל מען לע־בען אין דער פרעמד, אָבער שטאַרבען זאָל מען אין דער היים. דען אין ערגעץ איז דער טויט ניט אַזוי ליעב און גוט, ווי אויף דער תכריכים־אינזעל.

אַט אַזוי האָבען פערלעבט זייערע יאָהרען די אינזעל־לייט. גע־
לעבט האָבען זיי אין דחקות און בעגראָבען האָט מען זיי מיט דעם
גרעסטען פּאַראַד.

II

און איינמאָל אין אַ שרעקלעכע פינסטערע נאַכט האָט געבלאָזען
פון ים אַ מוראדיגער שטורמווינד. אַזאַ שטורמווינד האָבען זיך שוין די
עלטעסטע פון די אַלטע נישט געקאָנט דערמאָהנען. ער האָט געריסען
די דעכער, צובראָכען די קליינע הייזלעך, אויסגעפליקט יונגע בוימער
מיט די וואָרצלען און צוטראָגען אויף ברעטלעך די שייערען, וואו עס
טריקענען זיך די פיש פון אַ גאַנץ יאָהר. אויך די מצבות, וואָס האָבען
געהאַט אַ פעסטערן פונדאַמענט, ווי די הילצערנע הייזלעך און די יונ־
גינקע בלימלעך, אויך זיי האָבען שטאַרק געליטען פון שטורם, און טוי־
זענדער פון זיי זענען געלעגען צעבראָכען און צעוואָרפען אויף דער
ערד פון בית־עולם. עס איז געווען אַ צער צו קוקען אויף די טייערע
קברים.

ווי באַלד דער שטורם האָט זיך בערוהיגט, האָבען זיך אַלע אינ־
זעל־לייט אַ לאָז געטאָן צום בית־עולם. דען כל־זמן עס איז דער בית־
הקברות נישט אין אָרדנונג קען שוין קיין גוטס נישט זיין אויף דער
אינזעל. און איטליכער, וואָס האָט נאָר געהאַט געזונדע הענד און פיס,
איז געלאָפען ווער מיט אַ לאָפּעטע, ווער מיט אַ האַק, דען אויך דער פּאַר־
קאַן פון בית׳עולם איז איינגעפאַלען. צווישען די אָנגעלאָפענע איז
אויך געווען דער עלטעסטער פון די אינזעל־לייט: אַ גרייזגראַהער זקן,
וואָס האָט געדענקט די ספּעציעלע תּפילה פאַר דעם פאַל, ווען אַן׳אונ־
גליק צעברעכט און צעשיט אַלטע מצבות.

מיט געניטע הענד האָבע זיי זיך גענומען צו דער טרויעריגער
אַרבייט. טרעהרען זענען זיי געשטאַנען אין די אויגען, אָבער פלינקע
הענד האָבען נישט אויפגעהערט מיט געפיהל צענויפצוקלייבען דעם היי־
ליגען שטויב פון די איינגעפאַלענע בערגלעך.

ווען אַלע זענען שוין געווען שטאַרק פערטאָן אין דער אַרבייט,
איז פּלוצלונג געקומען צולויפען אַ קליין יונגעל, קוים וואָס ער האָט גע־

אָטעם. און זיינע אויגען האָבען געברענט ווי אין אַ פיבער.

— „ביין ברעג פון ים... זיצט עפּעס אַ פרעמדער יונגער מאַן... זיין פּנים לויכט, ווי די זון... אַ ווּעל האָט איהם געבראַכט... ער טריקענט פאַר די זון זיינע נאַסע קליידער...״

יונגע ווייבער זענען שטאַרק צעשראָקען געוואָרען פון דעם יונגעל׳ס מעשה, זיי האָבען צוגעדריקט די הענד צום האַרצען און זייערע בלייכע ליפּען האָבען געשעפּטשעט: „דער דערלעזער!... דער דערלעזער!״

די הערצער פון די יונגע לייט האָבען אָנגעהויבען שטאַרק צו קלאַפּען, אָבער זיי האָבען צוגעדריקט די ליפּען און קיין וואָרט נישט גערעדט. דערווייל האָט דער זקן גענומען זאָגען זיין תּפילה און אַלע האָבען שטיל צוגעהאָרכט.

און אין דער צייט, ווען די אַלט-ציטערענדיגע, וויינענדיגע שטימע האָט געזאָגט די תּפילה, וואָס בעט מחילה ביי צובראָכענע מצבות, צוטראָגענע קברים און עלענדע, פערוואָגעלטע נשמות, האָט זיך פּלעצליך בעוויזען דער פרעמדער, וואָס אַ ווּעל האָט איהם פערטראָגען צו דער אָרעמער אינזעל. און פערציטערט זענען געוואָרען די וויינער און בעטער. דאָס איז געווען אַ וואונדערליך געטליכער מאָמענט. קיינער האָט אַ רגע נישט געצווייפעלט, אַז דער פרעמדער איז דער, אויף וועמען מען וואַרט שוין הונדערטער יאהרען. ווי פערשטיינערטע זענען געשטאַנען די אינזעל-לייט און האָבען זיך נישט געקענט זאַט אָנקוקען אויף דעם פרעמדען, וואָס האָט זיי בעטראַכט מיט אַ פריינדליכען בליק און איז מיט אַ פעסטען זיכערען טריט אַלץ צוגעגאַנגען נעהענטער און נעהענטער.

די לאַפּעטעס האָבען זיך אויסגעגליטשט פון די הענד, עפּעס אַ העכערע קראַפט האָט געצויגען דעם עולם צו דעם וואונדערליכען פרעמדען. און אַלע, ווי איין מענש, האָבען זיך אַ וואָרף געטאָן מקבל פּנים זיין דעם זעלטענעם גאַסט.

צום ערשטען מאָל האָבען דערפיהלט די אינזעל-לייט אַז דאָס לעבען איז אַזוי נאָהענט און דער טויט אַזוי ווייט, אַזוי ווייט...

עס איז נישט פערגאַנגען קיין פערטעל-שעה, ווי מען האָט שוין דעם טייערען גאַסט אַריינגעפיהרט אין שטאָדט אַריין.

נצחון און פרייד האָבען געלויכט אויף איטליכענס געזיכט.

.III

נאָר באַלד האָט פּאַסירט אַזוינס, אָן וואָס די אינזועל־לייט קענען זיך נישט דערמאָהנען אָהן טרעהרען אין די אויגען.

דער ערשטער רעדנער, וואָס איז אַרויף אויף דער בימה מקבל־פּנים זיין דעם טייערען גאַסט מיט אַברכה, איז נאָך קיינמאָל נישט געווען אַזוי אויפגערעגט פון פרייד. אָבער וויפיעל ער האָט נישט געסטאַרעוועט זיך, אַז זיין שטים זאָל ציטערן פאַר פרייד, עס איז נאָר אַרויס אַ קרעכץ פון אַ מספיד, און זיין רעדע איז געווען דער בעסטער הספד, וואָס ער האָט געהאַלטען אין זיין לעבען.

דער יונגעלשער כאָר האָט געזונגען מיט שענע טרויערדיגע שטימען דעם „צדוק הדין" און ווען דער חזן איז אַרויף מאַכען אַ „מי שברך" איז אַרויס פון זיין מויל אַנ„אל מלא רחמים". די ווייבער האָבען געיאָמערט, ווי ביי אַ „הזכרת נשמות", און וויפיעל די אינזועל־לייט האָבען זיך נישט געסטאַרעט מאַכען אַ פרעהליך פּנים, אויף זייער געזיכט איז געלעגען דער יאוש פון אַ „ברוך דין אמת".

דער דערלעזער איז געשטאַנען מיט אַנ׳אַראָבגעלאָזענעם קאָפּ, אין זיין האַרצען האָט געברענט אַ געוואַלדיגע שמערץ. ער האָט פערשטאַנען, ווי גרויס איז דער חלוק צווישען די געפיהלען פון פאָלק און דעם אופן דאָס אויסצודריקען, און גרויס איז געווען זיין צער.

פאַרנאַכט האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען די זקנים אויף אַנ׳אסיפה. זיי זענען געווען שטאַרק פערזאָרגט, אַנ׳אומעט האָט געדריקט זייער האַרץ. מען האָט אַרויסגענומען די אַלטע ספרים, וואו עס רעדט זיך פון דער פאַרצייטיגער נבואה, און ביז שפעט ביי נאַכט זענען זיי געזעסען און געקלערט, מיט וואָס מקבל פנים צו זיין דעם דערלעזער, מיט וואָס פאַר אַ כבוד׳ן איהם מכבד צו זיין. נאָר וואָס מעהר זיי האָבען געקלערט, אַלץ קלאָרער איז געוואָרען פאַר זיי, אַז אָרעם איז זייער לעבען, און אַ רייכען אויסזעהן האָט נאָר ביי זיי דער טאָג פון טויט.

שטיל און אומעטיג זענען זיי געזעסען, און אויף זייערע פּנים׳ער איז געלעגען אַ פערצווייפלונג.

און די שטילקייט האָט צובראָכען דער עלטעסטער פון די זקנים, וואָס האָט זיך צעוויינט אויפ׳ן קול און אויסגערופען:

„רבש״ע! צו וואָס האָסט דו אונז, קברנים, געשיקט אָט דעם לעבעדיגען, צו וואָס האָסט דו אונז געשיקט, אונז, אַלעבעדי-גען, אַלעבעדיגען?!״

אַ שרעק איז אַריבער איבער די אסיפה. דעם זקנ׳ס ווערטער זענען געבליבען ווי פערגליווערטע הענגען אין דער פערשטיקטער לופט פון ענגען חדר...

1907.

א שבועות'דיגע מעשה.

I

דוד שפינוועבס, אַ פערקלערטער, אַ פערטראַכטער, מיט אַ שוואַכען גוף, אַ בלייכען איידעלען פנים און אַ פּאָר לאַנגע מאָגערע הענד, וואָס רוהען נישט אַ רגע,—איז געווען דעם טאָג נאָך מער פערחלומ'ט, ווי אַלע מאָל. די נאַכט האָט ער געוואוסט אויף זיכער, וועט זיך שפּאַלטען דער הימעל, אליהו הנביא וועט זיך בעווייזען אין ליכטיגען גילדענעם שפּאַלט, און אַלץ, וואָס ער וועט זיך דעמאָלט ווינשע:ווען, וועט מקוים ווערען אויפ'ן האָר.

חאָטש דוד שפּינוועבס איז סך=הכל געווען אַ יונגערמאַן פון פינף=און=צוואַנציג יאָהר, האָט ער שוין אוספּייעט אַריינצוגיסען אין זיך אַלץ, וואָס אַ יוד פון היינטיגען דור איז נאָר בכח איבערצולעבען. צייט דעם ערשטען באַזעלער קאָנגרעס ביז צו דער טערקישער רעוואָלוציע, האָט ער אויף אַ רגע נישט אויפגעהערט צו זיין בעוואוסטזיניג. פון זיין בר=מצוה אָן איז ער אַ שטענדיגער צייטונגס=לעזער, און צייט צעהן יאָהר איז ער אַקטיוו. אין די צעהן יאָהר האָט ער געגעסען נישט פון איין שיסעל, נישט די ערשטע פּאָהן געביטען. מיט איטליכען יאָהר איז ער געוואַקסען, און דאָס, וואָס צו 17 יאָהר האָט איהם געגעבען דער פּאָליטישער ציוניזם, האָט איהם שוין צו 18—19 נישט געקאָנט געבען

נישט די „פראַקציע", אַפילו נישט „יונג-יודעא" און „חירות". עס זענען געווען צייטען, ווען ער האָט מוראָ'דיג ווילד געקעמפפט געגען „בונד" אַלס צופלאַמטער ס.-ס.-אָוויץ; אין די פרייהייטס-טעג זענען זיינע געדאַנקען געווען פערשפרייט איבער גאַנץ רוסלאַנד, און נאָך די אָקטאָבער-פּאָגראָמען האָט ער זיך געלערנט שיסען ערגיץ-וואו הינטער דער שטאָדט, ווייל ער איז געווען אַן אַ ק ט י וו ע ר אין דער חברה „זעלבסט-שוץ".

און אַזוי ווי דוד שפּינוועבס האָט געהאַט אַ גוט יודיש קעפּעל און תשוקה צו פילאָזאָפישע און טעאָרעטישע ענינים, איז ער טאַקע געווען אַ שטיקעל מומחה אין אַלע „איזמען", וואָס איז בעשאַפען געוואָרען אין די לעצטע 15—10 יאָהר: אחד-העמ'יזם, ציוניזם, בונדיזם, נאַציאָנאַל-כאָציאַליזם, טעריטאָריאַליזם, סיימיזם א. אַז וו. ווען מען זאָל איהם אויפוועקען אין מיטען דער נאַכט און אַ פרעג טון דעם חלוק אין די טעאָריעס צווישען די מינסקער און פּאָלטאַווער פועלי-ציון, וועט ער אייך מניה וביה געבען אַ קלאָרען תירוץ.

צו אַלע מעלות איז נאָך דוד שפּינוועבס געווען אַ מענש מיט אַ האַרץ און מיט פאַנטאַזיע. די פערפלאָנטערטע שאַרפע טעאָריעס פלעגען וועקען אין זיין געמיט אַ שלל געפיהלען. מיט די אויגען פון אַנ'אָבל פלעגט ער קוקען אויף דעם יודישען פּ ר אָ ל ע ט אַ ר י אַ ט, וואָס קאָן קיינמאָל קיין תקומה נישט האָבען אין די לענדער פון פרעמדע קולטורען. ער האָט זיך מיאש געווען פון יודישען קרעמער, וואָס וועט אייביג הונגערן און וועט זיך קיינמאָל נישט פּראָלעטאַריזירען. מיט אַ טיעפען צער אין האַרצען האָט ער זיך צוגעקוקט צו אונזער שעפפערישער אינטעליגענץ, וועלכע מוז געהן פערזייען פרעמדע פעלדער, און וואָס וועט קיינמאָל נישט וויסען דעם טעם פון אַ גערעטעניס. ער האָט רחמנות געהאַט אויף די צודולטע טעריטאָריאַליסטען, וואָס זוכען לענדער אויף אַלע שבעה ימים און, טראַכטענדיג וועגען די גריכען און אַראַבער אין דער טערקיי, איז אויך געפאַלען ביי איהם דער בטחון אויף די טערקישע קאָנסטיטוציע.

אין די צייטען פון אַרציבאַשעוו'ס „סאַנין" און דער מינסקער חברה „פרייע ליעבע" האָט דוד שפּינוועבס זיך דערפיהלט אַ רגע ווי אַ מאַנסביל. דעמאָלסט האָט ער עס חתונה געהאַט מיט דער דאַנטיסטקע דינע שוואַרצאַפעל, פון וועלכע ער האָט בעקומען אַ געזונטען יונגעל, וואָס איז שוין אַלט איצט גאַנצע 11 חדשים. די מאַמע איז בעשטאַנען דערויף, אַז דעם יונגעל זאָל מען אַ נאָמען געבען סאַשאַ, און דעם בן-יחיד'ס ערשטע

ווערטער זענען געווען, — אַלץ צוליעב דער מאַמען, — נישט קיין יודי=
שע. די ניאַניע איז אַ רוסישע און דאָס קינד, וואָס דאַרף ווערען ער=
צויגען פון ערשטען חודש אָן, לויט די מיינונגען פון רוסאַ
און פעסטאַלאָצי, ליעגט שוין אין די הענד פון אַ פרעמדער קולטור
און אַ פרעמדער שפראַך. זינט דוד שפינוועבס איז געוואָרען אַ טאַטע,
האָט ער זיך ערנסט פעראינטערעסירט מיט'ן יודישען חדר, מיט דער
מעטאָדע „עברית בעברית", מיט דער יודישער שול=פראַגע און קודם=כל
מיט דער פראַגע וועגען דער יודישער נאַציאָנאַלער שפראַך. און אַזוי
ווי ער איז אַ גוטער טעאָרעטיקער, איז ער באַלד געקומען צו דעם
רעזולטאַט, אַז דעם יודישען חדר קאָן מען שוין נישט אויסבעסערן, אַז
עס איז אונמעגליך אין די גלות=לענדער צו בעשאַפען אַ יודיש=נאַציאָנאַ=
לע פאָלקס=שול, אַז דעם זשאַרגאָן פעהלט דער גייסט פון אייביגקייט,
און אַז הלל צייטלין איז גאָרנישט אַזוי אַונגערעכט, ווען ער לאַכט אָב
פון דער מעטאָדע „עברית בעברית".

דוד איז איינגעוועבט אין געדאַנקען און געפיהלען ווי אַ שפין אין
זיין געוועב, און מיט יעדען יאָהר, מיט יעדער נייער בעגעבענהייט אין זיין
לעבען, פערגרעסערען זיך און פערפלאָנטערען זיך אַלץ מעהר די פעדים
פון זיין געוועב. צייטענווייז קומט איהם אַרויף דער געדאַנק, ווי וואויל
און גוט וואָלט דאָס געווען, ווען עס וואָלט קומען עמיצער מיט אַ בע=
זים און אויסקעהרען די עטליכע פינסטערע ווינקעלעך פון זיין מח, וואו
ס'האָבען זיך אָנגעקליבען אַזוי פיעל טעאָריעס און חשבונות. דעמאָלט
דערמאָהנט ער זיך אָן ד"ר טעאָדאָר הערצל, און הויבט אָן צו בעגרייפען די
בענקשאַפט פון מאַנכע לייט נאָך דעם קומענדיגען גרויסען מענ=
שען, וואָס דאַרף און מוז זיך בעווייזען. און על פי סמיכת הפרשה פאַלט
איהם באַלד אַריין אַ רעיון וועגען ניטשע און זיין „איבער=מענשען".

II

די נאַכט איז געווען אַ טונקעלע. טריבע, וואָלקענס האָבען זיך
געצויגען איבער'ן הימעל. ערגעץ=וואו האָבען דורגעשיינט פערוויינטע
שטערנדלעך. אַ קאַלט ווינטעל האָט געבלאָזען און געשאָקעלט דינע צווײ=

גען פון נאַקעטע בוימער. היי־יאָהר וויל בשום אופן נישט ווערען וואַרים.

דוד שפּינוועבס שטעהט ביים טיר פון הויז אין אַ וואַרימען מאַנטעל און ציטערט אַ ביסעל פאַר קעלט. זיינע אויגען הויבען זיך אויף אַלע ווײלע צום הימעל. עס ליעגט אָבער אין זייער בליק אַ פחד און אַ אונזיכערקייט. איבער זיינע דינע ליפּען קרייזעלט זיך אַ ביטערער שמייכעל.

אַ שטיקעל ווייטער, אָנגעשפּאַרט ביים קלאָץ פון ברונעם, שטעהט אַ פרויען־פיגור, דאָס קעפּעל פערריסען צום הימעל. פון לינקען אַקסעל גליטשט זיך אַרונטער אַ טוך, און די רעכטער האַנד, האַלב וויסענדיג, האַלב נישט וויסענדיג, פלאָנטערט זיך אין זיינע פרענזלעך. פרוי דינע שפּינוועבס האָט זיך אָפּגערוקט פון מאַן. זי האָט זיך איהרע אייגענע ווינשעניסען. זאָל ער זיך אַליין עפּיס אויסבעטען. אין אַזאַ מינוט דאַרף יעדערער זיין פאַר זיך אַליין. שוין אַ זייגער 9 האָט זי נעוואוסט, וואָס זי האָט צו פערלאַנגען.

דוד אָבער איז נאָך אַלץ נישט פאַרטיג מיט זייגע בעגעהרען וואָס זאָל ער זיך ווינשען. געזונד? וואָס וועט דאָ העלפען, ווען אַלץ אַרום איז קראַנק... רייכקייט? אַ ביטערער פּיל אין דער אַרומיגער אָרימקייט... גוטע עסקים? עס עקעלט שוין דער געדאַנק אַליין. יודישע עסקים!... זאָל ער אפשר עפּיס אויסבעטען פאַר כלל־ישראל? אָבער כלל־ישראל איז אַ היסטאָרישע קאַטעגאָריע. די אייזערנע געזעצען פון דער היסטאָריע טרעטען דאָס מיט די פיס. ער קאָן דאָך נישט בעטען, אַז צוליעב כלל־ישראל זאָל זיך אָבשטעלען דער וואוקס פון דער אייראָפּעאישער קולטור, כדי די וועלט זאָל זיך נויטיגען אין יודען, דעם אייביגען סרסור. און אפשר זאָל ער עפּיס אויסבעטען פאַר זיך? אַ ביסעל מעהר אמונה, מעהר בטחון, מעהר אָפּטימיזם? אַ פרעהליכערן קוק אויף זיין פאָקל'ס צוקונפט? אָבער דאָס זענען דאָך אַלץ פּוסטע געפיהלען. מען קאָן דאָך נישט אַרויסוואַרפען דעם שכל, די לאָגיק, די וויסענשאַפט אויף'ן מיסטקאַסטען. בעסער ליידען אַ זעהענדיגער, איידער אַ בלינדער גליקליך זיין. נאָר אפשר זאָל ער בעטען אַ טראָפּעלע שכחה? ווער הייסט איהם זיך אַרומטראָגען מיט אַזוי פיעל זכרונות, מיט אַזאַ פּאַק היסטאָריע אין מח... אָבער צי איז נישט דאָס אייגענע, ווי זיך אָפּזאָגען פון שכל הישר? די זכרונות, דאָס וואָס ער טראָגט אין זיין געדאַנק אַלע צייטען גיט איהם די מעגליכקייט זיך פונאַנדערצופּלאָנטערן אין לעבען, צו בענעהמען די טראַגיק פון זיין אייגענעם און פון נאַציאָנאַלען איך, ניין! ער וויל נישט בלינד פערבריינגען זיין לעבען!

דוד שפּינוועבס׳ן איז געוואָרען מיט אַמאָל מאָדנע ביטער אויפ׳ן האַרצען, ביטער צום שטאַרבען. אַ יונגער=מאַן פון 25 יאָהר, און קאָן זיך שוין גאָרנישט ווינשען. דאָס לעבען אַזוי יונג און שוין פערשטויבט, אַזוי קלאָר און צוגלייך אַזוי מיאוס. אפשר זאָל ער זיך גאָר ווינשען דעם טויט.

אַ ביטערער שמייכעל איז אַריבער איבער זיינע ליפּען. טויט? וואָס איז דאָס אַזוינס? ער ווייסט דאָך גאָרנישט, מיט וואָס מען עסט דאָס. אין די ביכער און אין דער וויסענשאַפט האָט מען דערפאַר קיין ווערטער נישט. מענשען קענען דאָס לעבען, ווייסען אָבער גאָרנישט וואָס איז דאָס אַזוינס טויט זיין. ער וועט זיך דאָך נישט ווינשען אַ זאַך, פון וואָס ער האָט גאָר קיין בילד און קיין פאָרשטעלונג נישט!...

דערווייל האָט זיך געשפּאָלטען דער הימעל. דער גרייז=גרויער אליהו האָט זיך בעוויזען אין דעם דאָזיגען שפּאַלט. טויזענדער כרובים האָבען איהם אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען, און געשוועבט אַרום זיין פייער=פלאַמענדיגען וואָגען און אַרום די פאַלבען פון זיין זילבערנעם קלייד. צעהנדליגער טויזענדער שטערנדלעך האָבען זיך געשאָטען פון שפּאַלט אויף דער ערד: אַ רעגען פון גאָלדענע שטערענדלעך האָט זיך געגאָסען. ווי ראַקעטען האָבען זיי זיך געקרייזעלט צו דער ערד אַראָב, צו דער ערד אַראָב... און שטערנדל פאַר שטערנדל האָט געטראָגען אין זיין בייכעל דאָס, וואָס איטליכער האָט אויספּייעט זיך אָנצואווינשען אין דער קורצער רגע פון דעם „הימעל עפען זיך”. קופּקעס, קופּקעס שוואַרצע מענשלעך האָבען אויסגעשטרעקט בעטלערישע הענטעלעך, און ווי באַלד אַ בייכיגער שטערנדעל האָט געפּלאַצט אויף זייער אויסגעשפּרייטע הענד=שיסעלעך, פלעגען זיי זיך גיך צולויפען אין אַלע זייטען און האַסטיג צו=קלאַפּען די אָפּענע טירען פון זייערע הייזלעך.

דוד שפּינוועבס האָט אָבער נישט געמאַכט פון זיינע הענד קיין שיסעלע. ער האָט נישט געוואוסט, וואָס ער זאָל זיך ווינשען און צו וואָס... אַ פער׳חלומ׳טער איז ער געשטאַנען נעבען טיר פון זיין הויז, און אין מח האָבען זיך געהוידעט טויזענדער געדאַנקען=פעדים, זיך געהוידעט אַרויף און אַראָב.

פּלוצלונג האָט איהם עמיצער אַ ציה געגעבען פאַר׳ן אַרבעל. דינה מיט אַ שטראַהלענדיגען פּנימ׳ל האָט איהם קרעפטיג געצויגען אין שטיבעל אַריין. אין שטיבעל איז געווען ליכטיג און יום=טוב׳דיג. אָבער טויזענדער מאָל ליכטיגער זענען געווען דינה׳ס גלאַנצענדיגע אויגען.

„זעה, — האָט זי אויסגערופען, — זעה, וואָס מיר האָבען בעקומען!”

אויפ׳ן טיש האָט געשיינט ווי זילבער, אַ נייער ניקעלנער סאַמאָ־וואַר און ביים וואַנד איז געשטאַנען אַ קינדער־וויגעלע, אַ רויטס, אַ צאַצקעלע מיט עכטע גומענע רעדער. „זעה, זעה“, האָט דינה נישט אויפ־געהערט צו חזר׳ן צעהן מאָל נאָכאַנאַנד, און אַ ספּאַזמע פון גליק האָט פערשטיקט איהר ליעבע שטים.

דוד שפּינוועבס איז געשטאַנען אַ ווײלע ווי אַ צומישטער.

זיין ווייבס גליק אָבער האָט איהם ביסלעכווייז אָנגעהויבען אָנ־צושטעקען. מיט אַנ׳אמת׳ן נחת־רוח האָט ער אָנגעהויבען בעטראַכטען די אונערוואַרטעטע מתנות. און שפּעטער, אַז דינה האָט איהם געפרעגט, וואָס האָט ער זיך געוואונשען, בעת דער הימעל האָט זיך געשפּאָלטען, האָט ער פון דרכי־שלום וועגען געזאָגט אַ קליינעם ליגען.

— „איך האָב זיך נור איין זאַך געוואונשען,— האָט ער געענטפערט אַ קוש געבענדיג דינה׳ן אין שטערען (ד״ד שפּינוועבס קושט שטענדיג, זיין ווייב אין שטערען), אַז דו, מיין טייערע, זאָלסט זיין געזונד און שטאַרק און מיר זאָלען זיך אַלע מאָל האָלט האָבען“.

דינה האָט צוזאַמענגעצויגען די ליפּעלעך, זי איז זיכער געווען, אַז ער וועט זיך ווינשען דימענטענע אויערינגעלעך“. דאָס וואָלט איהר אַזוי געקליידט...

IV. נאציאנאל־יודישע טעג

שבת.

I

אין דעם אַרטיקעל „היהודי הצעיר" האָט ד"ר י. קלויזנער בע־ריהרט די אַלטע, אייביג נייע פראַגע וועגען די נאַציאָנאַלע ערציהונג פון דעם יונגען דור. הער קלויזנער איז אַ שטיקעל אָפּטימיסט און איז אי־בערצייגט, אַז דער „יהודי הצעיר" וואַקסט איצט אויס מיט צוויי ליע־בעס אין האַרצען: מיט דער ליעבע צו דער העברעאישער שפּראַך און מיט אַ גרויסען צובונד צו ארץ־ישראל. אָט די צוויי ליעבעס זענען פעסט איינגעוואָרצעלט אין זיין יונג הערצעל, און זייערע וואָרצלען זע־נען די איינציגע זיילען, אויף וואָס עס בויט זיך דער בנין פון דער נאַציאָנאַלער ערציהונג.

אָבער ד"ר י. קלויזנער איז פאָרט נישט אַזוי אָפּטימיסטיש אָנצו־נעהמען, אַז די דאָזיגע צוויי זיילען, (וואָס מען קען נאָך צווייפלען, צי עקזיסטירען זיי בכלל?), זאָלען זיין בכח צו האַלטען די שוואַכע יודישע נשמה, און איהר נישט צולאָזען זיך שאָקלען און פאַלען. ער מוז זיך מודה זיין, אַז די וואָרצלען זענען גאָרנישט אַזוי שטאַרק, אַז דער יונגער דור פערגעסט גאָר אין אַ קורצע צייט זיין ביסעל קענטשאַפט אין העב־רעאיש. און אַז די ליעבע צו ארץ ישראל האַלט נישט אָב אונזערע יונג־לייט אין פאַלעסטינא צו פערלאָזען דאָס געליעבטע לאַנד און אויסצו־וואַנדערען. און הער קלויזנער איז זיך מצער, וואָס אונזער יוגענד

וואַקסט אויס אָהן רעליגיעזע ערציהונג. ווייל נאָר די יודישע רעליגיע מיט אַלע איהרע מנהגים בעשאַפט אַ גינסטיגע נאַציאָנאַלע סביבה, וועלכע איז בכח צו בעשטעהן קעגען די שטורמווינטען פון דער אַסימילאַציע. אָבער ער ווייס גאַנץ גוט, אַז ס'איז אונמעגליך זיך אומצוקעהרען צו דער צייט, ווען די רעליגיעזע קולטור איז געוועז אַ שטיינערנע פעסטונג קעגען פרעמדע איינפליסען. דאָס איינציגע, וואָס ס'איז מעגליך, איז צו בענייען דעם גלאַנץ פון אונזערע אַלטע נאַציאָנאַלע ימים-טובים, אַריינצוגיסען אין דעם אַלטען שענעם פאַס אַ נייעם ווײן. אויב חנוכה האָט אויפגעהערט צו בעטייטען דער יום-טוב „פון נס מיט'ן קריגעל עהל", זאָל דאָס זיין אַ זכר צו דער צייט, ווען העלדען האָבען געשטריטען קעגען אַ טיראַנישע מאַכט פאַר זייער נאַציאָנאַלער פרייהייט! אויב שבועות דער מאָהנט אונז שוין נישט דעם „זמן מתן תורתנו", — טו זאָל עס אונז דערמאָהנען אָהן אַ יודישען פריהלינג פון אַ פרייען יודישען קאָלאָניסטענפאָלק. און דער ל"ג בעומר זאָל אונז דערמאָהנען אָן די העלדישקייט פון אַ בר כוכבא א. ז. וו. א. ז. וו.; נאָר מיר זאָלען נישט פערשוועכען אונזערע נאַציאָנאַלע ימים-טובים. זאָל אויסוואַקסען דער יונגער דור אין אַן'אַטמאָספערע פון נאַציאָנאַלע ימים-טובים; זאָל ער אין דער פריהלינגס-צייט פון זיין לעבען געניסען דעם בשמים-רוח פון אונזערע נאַציאָנאַלע בלומען. און אַזוי ווי ד"ר קלויזנער איז אַן'אָפּטימיסט, טרייסט ער זיך מיט דעם געדאַנקען, דאָס זייט עס האָט זיך אָנגעהויבען שטאַרקען די נאַציאָנאַלע בעוועגונג, שטאַרקט זיך אַלץ די אַכטונג צו אַ יודישען יום-טוב, שטאַרק זיך אויך ביי די, וואָס שטעהען ניט אויף אַ רעליגיעזען באָדען, און דאָס אַ סך פון אונזערע אַלטע ימים טובים האָבען בעקומען אַ נייעם אינהאַלט, ווי צ. ב. חנוכה, די שקלטעג, חול-המועד-צייט א. ז. וו.

געוויס ווילט זיך הערן קלוזנער, אַז די רעליגיעזע ערציהונג זאָל פערנעהמען מעהר פלאַץ אין דער נאַציאָנאַלער ערציהונג. אָבער ער פיהלט, אַז וועלען איז נאָך וועניג: נישט די צייט, נישט דער דור און נישט די קינדער פון דור. און ער בענוגענט זיך דערווייל דערמיט, וואָס מען וועט צוגעבען די אַלטע ימים טובים אַ נייע פרישקייט. און ער זעהט שוין די ערשטע סמנים, אַז אין דער הינזיכט איז שוין עפּעס געטאָן געוואָרען, און מען גרייט זיך נאָך מעהר אויפצוטאָן.

II

ד״ר י. קלויזנער האָט בעריהרט אַ וויכטיגע פראַגע. נאָר לײדער האָט ער זי באַריהרט נאָר מיט׳ן שפּיץ פעדער, אָהן די די טיעפקייט און דעם טעמפּעראַמענט, וואָס אַזאַ פראַגע דאַרף אַרויסרופען ביי איטליכען נאַציאָנאַל-יודישען פובליציסט.

ס׳איז נישטאָ אויף דער וועלט אַ פאָלק, וואָס זיינע חגאים האָבען אַזאַ נאַציאָנאַלען תוך, ווי דאָס יודישע, און קיין פאָלק האָט נישט אַזאַ אינטעליגענץ, וואָס זאָל אַזוי מזלזל זיין איהרע ימים טובים, ווי די יודישע. ביי געוויסע יודישע קלאַסען ווייס מען קיין מאָל נישט פון אַ שבת און אַ יום-טוב. זייער גאַנצעס לעבען פערגעהט איין טאָג עהנליך צום אַנדערען, מאָנאָטאָן, גראָה, אין וואָכעדיגע פאַרבען. מען האָט שוין לאַנג פערגעסען דעם טיעפען זין פון אַ „יום-מנוחה״, בעת דער מענש רייניגט זיך אָב אויף אַ ווײלע פון זיין גאַנצען וואָכעדיגען שמוץ: פון זיין וואָכעדיגען בגד, זיין העמד, זיינע גשמיות׳דיגע דאגות, זיין מגושמ-דיגער קרעמער-נשמה; בעת ער טרייבט אָב פון זיך די גראָבע אינס-טינקטען פון אַ רויבטיער, וואָס לויפט אויף געיעג.

איינע פון די שענסטע און לעבעדיגסטע זאַכען, וואָס איז און איבערגעבליעבען פון אונזער אַלטער קולטור, איז דער שבת. נאָך דעם אַחדות-געדאַנקען איז דער שבת-געדאַנקען די טיעפסטע און העכס-טע אידעע, וואָס איז אונז געגעבען געוואָרען פון דער תורה. אין געווי-סע קרייזען האָט ער שוין לאַנג פערלאָרען זיין אַמאָליגען גלאַנץ, און ער איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ גראָהען טאָג, וואָס אונטערשיידט זיך שוין נישט פון די טעג פון אַ גאַנץ יאָהר. אויב איהר ווילט זעהען כאָטש אַ חלק פון זיין אַלטער שענקייט, מוזט איהר פאָהרען קיין ענג-לאַנד, אָדער אין איינע פון די פוריטאַנישע שטאַטען פון אַמעריקא און זעהען ווי זיי פערברייגען אַזונטאָג, זייער שבת. די יודישע תורה האָט זיי געוויזען דעם קלאַסישען וועג, ווי אָבצו׳גנב׳ענען פון דער גראָ-הער וואָך איין טאָג, אום דער וואָכענדיגער מענש זאָל כאָטש אויף אַ ווײלע בעקומען אַ „צלם אלהים״. אָבער מיר, די יודישע אינ-טעליגענץ, האָבען מיט אַ לייכטען הארצען אַראָבגעוואָרפען פון זיך די פליכטען פון אַ „יום מנוחה״, און דורכדעם איז אונזער אָרעמעס לעבע געוואָרען נאָך צעהן מאָל גראָהער ווי געוועזן.

ד״ר י. קלויזנער לעגט אַרויף זיין גאַנצען בטחון אויף די נאַציאָ־נאַלע ימים־טובים. די אַלטע פאָרם וועלען מיר לאָזען, און אַ נייעם תּוך וועלען מיר אַריינלעגען אין זיי, און דער יונגער דור, וואָס נאַציאָנאַלגע־נומען, איז ער ווי אַ ים־שטעקעל ביי׳ן טייך, וועט מיט אַ מאָל ווערען שטאַרק און זיך אויפהערען שאָקלען ביי׳ן הויך פון יעדען לייכטען ווינטעל. און דערביי האָט ער פערגעסען דעם שבת, דעם שבת וואָס איז נישט אַזאַ זעלטענער גאַסט, ווי אַ יודישער יום־טוב, און וואָס איז טוי־זענד מאָל העכער און טיעפער ווי אַלע חגאים אינאיינעם, און וואָס ווירקט ביי דער ערציהונג אויף די יונגע נשמה אַ סך מעהר, שוין דע־ריבער, ווייל צווישען איין שבת און אַ צווייטען איז נאָר דאָ אַ מחיצה פון זעקס טעג.

III

וואָס פאַר אַ הויכען און טיעפען זין עס האָט געהאַט דער שבת פאַר דעם קיום פון יודענטום, קען מען זעהען פון די מאַמרים, מיט וואָס אונזערע חז״ל האָבען געקרוינט דעם שבת. „שקולה שבת נגד כל התורה כולה וכל המשמרה כהלכתה מוחלין לו כל עונותיו״ (דער שבת וועגט אַראָב די גאַנצע תּורה, און ווער עס היט איהם אָב ווי עס דאַרף צו זיין דעם איז מען מוחל אַלע זיינע זינד). „מומר לשבת הרי הוא כמומר לכל התורה כולה״ (ווער עס לייקענט אָב שבת לייקענט אָב אין דער גאַנצער תּורה) „אילמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן, מיד נגאלין״ (ווען יודען וואָלטען אָבגעהיט האָטש צוויי שבתים ווי עס דאַרף צו זיין וואָל־טען זיי באַלד אויסגעלייזט געוואָרען). „לא חרבה ירושלים, אלא שחללו בה את השבת״ (ירושלים וואָלט נישט חרוב געוואָרען ווען מען וואָלט נישט מחלל שבת געווען). „עשירים בבבל במה הם זוכין? שמכבדין את התורה; ובשאר הארצות במה הם זוכים? שמכבדים את השבת״ (וואָס איז דער זכות פון די גבירים אין בבל! ווייל זיי היטען אָב די תּורה, און וואָס איז דער זכות פון יודען אין אַנדערע לענדער? וואָס זיי האַלטען דעם שבת אין כּבוד) „המענג את השבת נצול משעבוד גליות״. (ווער ס׳איז מענג דעם שבת, ראַטעוועט זיך אַרויס פון שעבוד גליות).

זיי, די חז״ל וועלכע האָבען געזאָרגט און געקעמפפט פאַר די

עקזיסטענץ פון דער יודישער נאַציע מיט אַזאַ געוואַלטיגען שעפפערישען כח, האָבען די ווערדע פון שבת דערהויבען ביז צו דער ווערדע פון דער גאַנצער תורה. נאָך מעהר, זיי האָבען צייטענווייז איהם נאָך העכער געשטעלט פאַר דעם אחדות־געדאַנקען. אין זייער היילינער בעגייסטערונג פאַר'ן שבת האָבען זיי זיך דערלויבט אויסצורופען: „ווער עס היט אָב דעם שבת ווי עס דאַרף צו זיין, איז מען איהם אפילו מוחל די זינד פון געצענדיענערײַ (שבת קי״ח). זיי האָבען גוט געוואוסט, אז דער גייסטיגער טייל אין מענשען נויטיגט זיך אין רוה. אין אַלויטערער סביבה, וואו עס דרינגען נישט אריין די קולות פון מאַרק. נאָר אין אַזאַ סביבה קענען וואַקסען און בליהען די בלומען פון גייסט. „ששת ימים תעבוד, ועשית את כל מלאכתך; וכי אפשר לאדם לעשות את כל מלאכתו בששת ימים? אלא שבות, כאלו מלאכתך עשויה. ד״א שבות ממחשבות עבודה״ (זעקס טעג זאָלסטו אַרבייטען, און זאָלסט אָבטאָן גאָר די אַרבייט. צי איז דאָס מעגליך אָבצוטאָן אַ מענשען גאָר די אַרבייט אין זעקס טעג? איז דער תירוץ, זאָלסט זיך אַזוי אָברוהען אַקוראַט ווי דו וואָלסט געענדיגט אַלע אַרבייט. אַנדערע חכמים מיינען: רוה זיך אָב פון איטליכען געדאַנקען וועגען אַרבייט), נאָר אין אַלויטערער סביבה, וואו עס דרינגען נישט אַריין די חשבונות פון וואָך, איז מעגליך צו ענטוויקלען די העכערע רעליגיעזע און מאָראַלישע געפיהלען, די גאַנצע שעפפונג וואָלט קיין ווערדע נישט געהאַט, ווען די זעקס טעג אין וואָך וואָלט נישט געקרוינט געווען מיט אַ שבת־טאָג. „צו וואָס איז דאָס געגליכען? צו אַ קיניג, וואָס האָט זיך אַ חופה געמאַכט, זי בעפוצט און בעמאָלט ... נאָר איין זאַך האָט געפעהלט: אונטער דער חופה — די כלה. דאָס אייגענע איז מיט גאָטס וועלט. עס האָט איהר דער שבת געפהלט. אָדער אַ משל מיט אַ קיניג, וואָס האָט געהאַט אַ זיעגעלרינג. וואָס האָט דעם רינג געפעהלט? דער זיעגעל. דאָס אייגענע אין גאָט'ס וועלט. עס האָט איהר דער שבת געפעהלט״ (מדרש בראשית). דער שעפפונגס־געדאַנקען וואָלט נישט פולקום געווען, ווען דאָס גשמיות'דיגע לעבען וואָלט זיך נישט איינגעהילט אין דעם שלייער פון דער שבת־קיניגין; ווען דער מענש וואָלט נישט געפיהלט די שפלות צו זיין אַן'אייביגער קנעכט ביי דעם גראָבען חומר, ביי די אייביגע גשמיות'דיגע דאגות, ווען דער מענש וואָלט נישט געדאַרשט זיך צו בעפרייען פון „די אַרבייטסגעדאַנקען״, ווען ער וואָלט נישט געדאַרשט צו דער פרייהייט פון אַ שבת־טאָג.

דאָס געטאָ־לעבען האָט בעצויגען דעם שבת מיט דעם שימעל פון

אַלערליי חומרות, און דעריבער זעהט אָפּט נישט דער היינטיגער אינ־טעליגענט דעם טיפערען זין פון איהם. הערט מען זיך אָבער צו צו די ווערטער פון אונזערע חז״ל, בעגרייפט מען, דאָס די אידעע פון שבת איז געפלאָסען פון די טיפסטע רעליגיעזע און מאָראַלישע געפיהלען; דאָס בעשאַפענדיג אַ שבת האָבען זיי געזוכט חאַטש אויף איין טאָג אין וואָך צו רייניגען דעם מענשען פון זיין טיערישען לעבען. און צוגלייך דערמיט זעהט מען, וואָס פאַר אַ הויכע השגה זיי האָבען געהאַט וועגען מענשען, וואָס טראָגט אויף זיך אַ צלם אלהים. רוה זיך אויס פון דיינע אַרבייטס־געדאַנקען, זאָגען זיי איהם, און דו ביסט מסוגל צו פער־ברייגגען די צייט צוזאַמען מיט די מלאכי השרת. דו ביסט אַזוי ריין ווי זיי. דען דער אָבשטאַנד צווישען הימעל און ערד איז גאָר נישט אַזוי גרויס. אין דעם גלאַנץ פון די שבת־ליכט און פון ווייסען טישטוך, אין דעם גלאַנץ פון ריינע זילבערנע לייכטער און פון דיין רוהיגען שטילען בליק לויכטען אויף די שטראַהלען פון גאָטס גענאָד. און דו אַליין ביסט אַנ׳אַנדערער געוואָרען. אַ נשמה יתרה האָט מען דיר צוגעלעגט. אויפ׳ן פסוק „און דער אויבערשטער האָט געבענשט דעם טאָג פון שבת און איהם הייליג געמאַכט״ זאָגען די חכמים: „די שטראַהלען, וואָס געהען אַרויס פון מענשענס פנים אַ גאַנץ יאָהר, קען מען גאָר נישט פערגלייכען מיט דעם ליכט, וואָס שיינט פון איהם אין שבת־טאָג״. און אַז דער שבת קלאָגט זיך פאַר׳ן רבוש״ע: „רבוש״ע! אַלעמען האָסט דו געגעבען אַ בעשערטען, נאָר איך בין געבליעבען איינער אַליין״. ענטפערט איהם הקב״ה: „די כנסת ישראל איז דיין בעשערטער״.

צווישען הימעל און ערד שוועבט די שבת־קעניגין. אַ גאַנצע וואָך בלאָנדזשעט זי איינע אַליין, פון אַלעמען פערלאָזען צווישען די מיל־יאַרדען הימעל־שטערן. פערשמוצט און פערגרעבט, פער׳עסק׳ט און פער־טאַראַמט לויפט אַרום איהר בעשערטער אויף אַלע גוי׳ישקע ירידען. מיט אומעט און מיט עקעל קוקט זי אויף איהר חתן, וואָס האָט שוין פערלאָרען זיין געטליכען אָנבליק און וואָס איז שוין כמעט נישט צו דער־קענען. אָבער אָט קומט דער זעקסטער טאָג פון וואָך, און ער וואַרפט אַראָב פון זיך דעם גאַנצען שמוץ, וואָס האָט זיך אָנגעקליעבען אויף איהם. אין זיין שטוב בעווייזען זיך די ערשטע סימנים פון ריינקייט, ציכטיגקייט און פון יום־טוב׳דיגקייט. די שבת־קעניגין הויבט זיך ווייטער אָן צו דערקענען איהר בעשערטען און שוועבט צו צו דער ערד, וואָס האָט אויף אַ ווײלע פערלאָרען דעם שווערען גראָהען אויסזעהען, און אין די פאַלבען פון

איהרע קליידער טראָגט זי די בשמים־ריחות פון העכערע וועלטען, די שטילע מוזיק פון מלאכים׳שע פליגעל, וואָס בעוועגען זיך אין אַ געטלי־כען טאַקט.

בשעת דער פּאָעט זינגט: „יום זה לישראל אורה ושמחה, שבת מנוחה, חמדת הלבבות לאומה שבורה, לנפשות נכאבות נשמה יתירה, לנפש מצירה יסיר אנחה" (אָט דער טאָג איז אַ טאָג פון ליכט און פרייד, אַ באַלזאַם פאַר׳ן האַרצען פון אַ צובראָכענער אומה, א. ז. וו.). דריקט ער נישט אויס אפילו אַ צעהנטעל פון דעם, וואָס דער שבת האָט געגעבען און גיעט דער „צובראָכענער אומה".

ווער ווייס? אפשר ווערט די „צובראָכענע אומה" אַ גאַנצע נור אויף איין טאָג אין וואָך. אפשר וואָלט שוין לאַנג פון דער „צובראָכענער אומה" אַ זכר נישט געבליעבען, ווען עס וואָלט נישט געווען דער שבת.

IV

פאַר עטליכע יאָהר האָט געמאַכט דאָס בוך „ביבעל און באַבעל" פון פּראָפעסאָר דעליטש אַ גרויסען איינדרוק אויף געוויסע טעאָלאָגישע קרייזען. דעליטש האָט געוואָלט צונעהמען ביי׳ן יודישען גייסט איינע פון זיינע אָריגינעלסטע שעפּפונגען, דעם שבת. אויף די טאָוולען פון דעם בבלישען געזעצגעבער האַמוראַבי, וועלכער האָט געלעבט אין אברהם אבינו׳ס צייטען, האָט ער שוין געפונען אַ רמז׳ל אויף דעם שבת־געדאַנקען. די געלערנטע אַנטיסעמיטען פון טשעמבערלען ביז מענשיקאָוון האָבען זיך שטאַרק דערפרעהט מיט דער נייער ענטדעקונג. יעדע שעפּערישע אָרי־גינעלע אידעע, וואָס טראָגט אויף זיך דעם שטעמפּעל פון יודישקייט, שטעהט זיי ווי אַ ביין אין האַלז. ווען זיי וואָלטען אין אַ שענעם פריה־מאָרגען קענען בעווייזען, אַז משה רבינו איז אַ בלאָנדער אַריער און אַז ישעיהו הנביא איז אַן אור־אור־אייניקעל פון אַן אייגעוואַנדערטען גריכען, וואָס האָט זיך מגיר געווען, — וואָלטען זיי זיך געוויס גליקליך געשעצט. איך ווייס נישט, ווי ווייט דעליטש איז גערעכט מיט זיין פּרוש פון די צייכענס אויף די טאָוולען פון אַלטען האַמוראַבי. איך דערוועג זיך נישט צו זאָגען אינאיינעם מיט סטרינדבערגען, אַז די גאַנצע מעשה מיט דעם בבלישען כתב, וואָס מען רופט דאָס „קיילען־שריפט" איז אַנ־

אויסגעטראַכטע סברה פון באַנקקוועטשערס ; אַז די צייכענס, וואָס מען געפינט אויף די אַלטע בבלישע טאָוולען, איז גאָר נישט קיין שריפט, זאָנדערן שטיקלעך שטרוי, וואָס די בבלים פלעגען ניצען ביים ברענען פון ציגעל=טאָוולען. איך וועל אויך נישט לייקענען, אַז די ערשטע זוי=מען פון דער יודישער קולטור געפינען מיר שוין אין אַלטען בבל. די ענטוויקלונגס=לעהרע האָט אונז שוין לאַנג איינגעוועהנט צום געדאַנקען, אַז אַ העכערע קולטור וואַקסט אויס פון די וואָרצלען פון אַ פריהער=דיגער נידריגערער קולטור. אָבער נאָר מענשען, וואָס זענען אויסגע=וואַקסען אין דער קריסטליכער קולטור און וואָס האָבען קיינמאָל נישט געפיהלט דעם שבת, ווי עס האָבען איהם געפיהלט אונזערע עלטערען אין פאָרעלטערן, קענען פיהרען אַ פאַראַלעל צווישען אַ רמז'ל אויף אַ רוהע=טאָג ביי האַמוראַבי און אַ יודישען שבת, ווי ער האָט זיך ענט=וויקלט פון צווייטען חורבן ביז צום סוף 18=טען יאָהרהונדערט. דער שבת אין זיין טויזענדיאָהריגער ענטוויקלונג איז געוואָרען דאָס שענסטע פראַכטיגסטע יודישע קונסטווערק, אין וועלכען עס שפיגלען זיך אָב די איידעלסטע און פיינסטע געפיהלען פון צעה נדליגער=צעהנדליגער דורות. דער שבת איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ פרינצעסין, אין אַ מלכתא דשבתא, אין אַ עטהערישע געשטאַלט, וועלכע איז געוועבט פון גן=עדן=בשמים און הימלישער מוזיק. דער גייסט פון דער יודישער קולטור האָט נישט דערלויבט דעם שבת צו געבען אַ פלאַסטישע געשטאַלט, אָבער דער יוד האָט זיך פאָרט נישט איינגעהאַלטען איהם צו געבען אַ גע=שטאַלט, האָטש דורך ווערטער. „שבת מלכתא” האָט ער אַ נאָמען גע=געבען זיין געליעבטען שבת, און נאָר דעם גלאַנץ, וואָס עס האָט אַוועק=גערויבט פון איהם דער גלות, האָט ער אַוועק געגעבען זיין געליעבטער מלכה.

אין מיינע אויערען קלינגט אַ מעלאָדיע, אַנ'אַלטע חסיד'ישע מע=לאָדיע, וואָס אַ געוויסע חסידישע כתה פלעגט זינגען, בעת זי פלעגט אויסשפרייטען די אָרעמס מקבל פנים זיין די מלכה. דאָס איז די מע=לאָדיע פון „אתקינו סעודתא דמהמנותא שלימתא חבורתא דמלכא קדישא”. און יעדעס מאָל ווען איך דערמאָהן זיך אָהן איהר, דוכט זיך מיר, אַז אַ טרובאַדור זינגט צו זיין „הערצענסגעליעבטער דאַמע”, אַז דאָס זינגט דער ריטער פון טאָגענבורג, וואָס וועט אייביג בענקען צו זיין געליעב=טער, אייביג זיך פערצעהרען אין דעם פייער פון זיין הייליגער ליידענ=שאַפט און וואָס וועט זיך אייביג פיהלען אַזוי נאָהענט און אַזוי ווייט

פון זיין געליעבטער. אָט אַזוי זינגט נאָר אַ מענש, וואָס איז שוין אויס־געלייטערט פון אַלע עגאָאיסטישע ליידענשאַפטען, וואָס האָט נאָר איין פערלאַנג: אינגאַנצען אויסצוגעהן אַלס אַ קרבן אויף דעם מזבח פון ליעבע און איבערגעבענקייט.

די יודישע מיסטיק האָט פול געמאַכט די יודישע שטוב מיט מלאכי־השרת, מיט אַ נשמה יתירה, מיט אַ שבת־מלכתא, מיט גאַנצע קאַראַוואַנען פון הייליגע אורחים און גוטע גייסטער. דער פערגלייך, וואָס היינע האָט געמאַכט צווישען אַ יודען פון אַ גאַנץ וואָך און שבת, איז מעהר, ווי אַ פערגלייך. דאָס איז דער אמת אַליין. עס איז נישטאָ קיין פאָלק, קיין נאַציאָן, וואָס האָט בעזעסען די קראַפט צו בעשאַפען אַ וואַנד צווישען דעם טיערישען און גייסטיגען מענשען, ווי דאָס יודישע פאָלק. אין די פיער ווערטער „זכור את יום השבת" (געדענק דעם טאָג פון שבת) האָט זיך אויסגעדריקט אַ נייער און ערהאַבענער קולטור־פרינציפּ פאַר דער וועלט. געדענק, אַז דו ביזט אַ מענש, אַ פונק פון דעם גרויסען פייער, פון גאָט אַליין.

V

קעניגס־קינדער און פרינצען האָבען ליעב צו לעבען איינזאַם, פאַר־זיך, אין בעסטען פאַל רינגלען זיי זיך אַרום מיט עטליכע נאָהענטע געליעבטע קרובים. אויך דער יוד מיידט אויס שבת די גאַס, מיידט אויס די פערגעניגענס פון מאַרק, די צייט־פערטרייבונג פון גראָבען בשר־ודם. אין קרייז פון זיין פאַמיליע פערברענגט ער זיין „יום־מנוחה". צווישען איין תפילה און דער אַנדערער שטעהט דער בית־המדרש לעדיג. מען הערט נישט דעם קול פון מתמיד. מען לייענט נישט אום שבת דעם „שיעור". די סדרה, דער תהילים, די פּאָעזיע פון די דרשנים שטויסען אַרויס אויף אַ ווילע דעם האַרבען פלפול פון די בייכיגע ספרים. דער ראש־הישיבה טרעט אָב זיין פּלאַץ דעם מגיד, און די מוסר־ספרים, וואָס רעדען מעהר צום געפיהל ווי צום שכל, פערנעהמען דעם אָרט פון די „בבות" מיט זייער שאַרפען וועלטליכען פערשטאַנד.

איך שטעל זיך פאָר, מיט וואָס פאַר געמישטע געפיהלען האָט גע־

קוקט דער קריסט פון מיטעלאַלטער, וואָס האָט נאָך פון זיין זונ־טאָג געהאַט אַזאַ גראָבע השגה, אויף דעם יודישען שבת. דער חלוק צווישען דעם יודען פון מארק און דעם יודען פון שבת איז געווען אַזוי גרויס, דאָס דער קריסט האָט באמת געמעגט קלערען, אַז דאָ שטעקט עפּעס אַ מין כשוף. די רוהיגקייט פון אַ יודישען שבת האָט איהם אויסגעזעהען ווי אַ מין קאָנספּיראַציע פון מכשפים אַנקעגען די אָרענטליכע אַרומיגע גוים. אַ יודישער שבת אין מיטען פון אַ באַרבאַ־רישער בעפעלקערונג. מאַכט אַ גרויסען מיסטישען איינדרוק, און וועקט ביי דעם וואָס קוקט זיך צו טיפער — אַ גרויסע אַכטונג צום פאָלק, וואָס איז מבטל מיט איין קלאַפּ די גאַנצע מאַטעריעלע וועלט מיט איהרע געדאַנקען וועגען אַרבייט, וואָס האַלט מיט׳ן אייגענעם רצון אָב די רע־דער פון דער געוועהנליכער אַרבייט, און פּראָקלאַמירט די פאָדערונגען פון דער מענשליכער נשמה פאַר דאָס העכסטע און וויכטיגסטע, און פערלאַנגט פאַר זיי אַ קעניגליכע רוהע. אָבער אין הארץ פון באַרבאַר וועקט דער יודישער שבת אַ פּחד פאַר עפּיס אונפערשטענדליכעס, אונ־בעקאַנטעס, פאַר עפּיס אַ פרעמדע קראַפט. נאָך עד היום אַ שבת אין אַ פּוילישען, ליטווישען קליין שטעדטעל ווירקט אויף דעם זייטיגען מיט אַ בעזונדערען צויבער. דער שבת איז איינע פון די פּאָלקומענסטע שעפּפונ־גען פון דער אָביעקטיווער יודישער קולטור.

די ענגלענדער, וואָס חוץ אונז זענען זיי אפשר דאָס איינציגע בי־בעל־פאָלק, מיהען זיך צו מאַכען פון זייער זונטאָג אַזאַ שעפּפונג, ווי מיר האָבען דאָס געמאַכט פון שבת. זיי שעמען זיך נישט אונז נאָכצוטאָן און זיי געהען אין די וועגען פון אונזערע חכמים. דען צוזאַמען מיט דער אַלגעמיינער ציוויליזאַציע, צוזאַמען מיט דער אינדוסטריע איז דער מענש געוואָרען נאָך צעהן מאָל מעהר אַ קנעכט, ווי ער איז געווען. די מלחמה פאַר׳ן לעבען האָט נאָך פערשטאַרקט די גראָהקייט פון דער וואָך. און די פראַגע וועגען אַ רוהע־טאָג איז געוואָרען אַ וועלט־פראַגע אָבער אום אַז אַ רוהע־טאָג זאָל קריגען אַ ריכטיגען קלאָרען אינהאַלט מוזען זיך די פעלקער אומקעהרען צו די פּרינציפּען, וועלכע האָבען אַזוי טיפזיניג פערשטאַנען אונזערע חז״ל.

די געניאַלע שעפּפונג פון יודישען פאָלק, דער שבת, וועט נאָך ווידער אָנהויבען צו לויכטען מיט איהר גאַנצען פּראַקטיגען גלאַנץ אין די אויגען פון די געבילדעטע פעלקער. די פאָדערונגען פון דער מענשליכער

נשמה וועלען נישט אויפהערען צו אינטערעסירען די קולטורפעלקער, און ווידער וועט מען זיך פערקוקען אויף אונזער שבת מלכּתא, און ווידער וועט אונזער פרינצעסין ווערען צו אַ וועלט-סימבאָל ... אבער אונזער אינטעליגענץ וועלען מיר האָבען צו פערדאַנקען,—אונזער אינטעליגענץ, וואָס מיהט זיך מיט אַלע כּחות נישט אָבצושטעהן חלילה פון דער קריסטליכער קולטור, וואָס האָט אַראָפּגעוואָרפען פון זיך דעם יאָך פון די שענסטע שעפּפונגען פון דעם יודישען עבר,—איהר וועלען מיר האָבען צו פערדאַנקען, וואָס מיר וועלען נאָכמאַכען די פעלקער דערין, וואָס זיי האָבען פון אונז גענומען· פאַר דאָס אייגענע בלינד, וועלען מיר ווערען זעהענדיג, ווען דאָס אייגענע וועט בעקומען אַ פרעמדען און אפשר אַנ׳ערגערען פנים.

VI

איטליכס מאָל, ווען מיר רעדען וועגען די ערציהונג פון יונגען דור, קומען מיר שטענדיג צו דער פראַגע: ווי בעשאַפט מען אָביעקטיווע לעבענס-פאָרמען פאַר זיין יונגען גייסט. נאָר דאָס, וואָס מען קען זעהן מיט די אויגען און אָנטאַפּען מיט די הענד, מאַכט אַנ׳איינפלוס אויף די פאַנטאַזיע און דאָס הארץ פון יונגען דור. דאָ האָבען די ימים טובים אַ געוויסע נאַציאָנאַלע ווערדע, וואָס שענער און נאַציאָנאַלער מיר וועלען פערברייטערען אונזערע חגאים, אַלץ מעהר וועלען זיין די פעדעם, וואָס וועלען פערבינדען דאָס קינד צו זיין פאָלק. אָבער זייער ווערדע איז מינימאַל קעגען די ווערדע פון אַ שבת. דען חוץ וואָס דער שבת קומט צום קינד פופציג מאָל אין יאָהר און ער ווירקט דורך דעם, וואָס ער חזר׳ט זיך אַזוי אָפט איבער (וואָס שפּיעלט אַזאַ ראָל אין דער ערציהונג) — חוץ דעם, ענטהאַלט נאָך דער שבת אַנ׳אַלגעמיין-מענשליכען געדאַנקען. די געשטאַלט פון שבת איז נאַציאָנאַל פון אָנפאַנג ביז צום סוף. דער אינהאַלט זיינער נעהמט אַרום די גאַנצע גייסטיגע וועלט, ער איז אוניווערסעל. און אויב אונזערע נביאים פון דער אויפלעבונגס-באַוועגונג ווילען אין דער אמת׳ן אַז „די צובראָכענע אומה,

זאָל בעקומען א „נשמה יתירה" דאַרפען זיי זעהען מיט אַלע קרעפטען אָבצופרישען און אָבצולעבען דעם שבת.

גלויבט מיר, עס שמעקט גאָר נישט קיין גוזמא אין די ווערטער פון די חז"ל, וועלכע זאָגען: „ווען יודען וואָלטען אָבגעהיט ווי עס דאַרף צו זיין צוויי שבתים, וואָלטען זיי באַלד אויסגעלעזט געוואָרען". לאָמיר דעם מאַמר נישט פערשטעהן וואָרטליך, נאָר אין דעם זין, ווען יודען אָהן אַנ׳אונטערשייד פון קלאַסען וואָלטען אָבגעהיט דעם שבת מ׳ט דער אייגענער עקשנות, מיט וואָס מען היט אָב די הייליגקייט פון א יודישען בית׳עלמן, ווען זיי וואָלטען אויפגעהויבען די ווערדע פון שבת צו דער מדרגה פון וועלכען קומען צו קבר ישראל—דאַן וואָלטען מיר נישט געצוואונגען געווען צו בעטען רחמים ביי דער גאָסודאַרסטווענער דומע, אַז מען זאָל די יודען פערבייטען דעם רוהע־טאָג פון זונטאָג אויף שבת. דאַמאָלסט וואָלט קיין דירעקטאָר פון א גימנאַזיום זיך נישט דערוועגט צו צווינגען יודישע קינדער דעם שבת צו פערשוועכען, און אונזער שבת וואָלט געווען הייליג ביי דער רעגירונג נישט מינדער ווי אונזער בית־עולם און בית־מדרש. אָבער דענמאָלסט, ווען אונזערע דעפוטאַטען אין דומע האַלטען נישט פון דעם, וואָס זיי פערטיידיגען, ווען זיי רעדען נישט פון זייער אייגענעם שטאַנדפונקט, נאָר פון דעם יודישען המונ׳ס, צו וועלכען זיי האָבען קיין שיכות נישט דורך די לעבענספיהרונגען זייערע, נישט דורך זייערע היסטאָרישע אידעאַלען — טו פרעגט, וואָס פאַר א ממשות קענען שוין האָבען זייערע רעדען פאַר א יודישען שבת. די רעגירונג רעכענט זיך אָפט נישט אַזוי מיט לאָגישע ראיות, ווי מיט דעם שטאַרקען היסטאָרישען ווילען פון א פאָלק. און בעת זי זעהט, אַז ביי די אויסדערוועהלטע פון פאָלק איז דער ווילען צושפרונגען אין שטיקלעך, איז זי מבטל די אויסדערוועהלטע אינאיינעם מיט דעם פאָלק זייערען.

איך האָב דאָ בעריהרט א וויכטיגע פראַגע, סיי דער לאומי, סיי דער אויטאָנאָמיסט, סיי דער יודישער פאָליטיקער איז מחויב זיך צו בעשעפטיגען מיט איהר. געפאַלען זענען ביי אונז די שטיינערנע פעסטונגען, פערשוואונדען זענען א סך שעפּפונגען פון אונזער אָביעקטיווער קולטור. געבליבען איז נאָר נאָך איין פעלזענמויער, איינע פון אונזערע שענסטע פעסטונגען, איינע פון די געניאַלסטע שעפּפונגען פון יודישען פאָלק; געבליבען איז ביי אונז א געדאַנקען, וואָס נעהמט אַרום די

גאַנצע וועלט, אַ געדאַנקען, וואָס מען קען איהם פערגלייכען מיט דעם אחדות־געדאַנקען, אַ מלכתא דשבתא, וואָס פערבלענדט מיט איהרע שענקייט די געבילדעטסטע און קולטורעלסטע פעלקער. לאָמיר נישט פערלירען געראָד אין אַ צייט, בשעת מען רעדט אַזוי פיעל פון אַ „יודישער אויפלעבונג", אונזער לעצטע פעסטונג.

תשעה באב.

פערהילך די וועלט מיט קלאָגען.
דו פינסטער גלות ־ליעד,

(היינע).

אין קאַלאָשען אָדער אין זאָקען, אויף נידריגע ביינקלען איינגעוויקעלט אין די טליתים, — אַזוי זיצען מיר און זאָגען מיט אַניאומעטיגען קינות־נגון. מיר קלאָגען דעם אייביגען קלאָג, מיר זינגען דאָס פינסטערע גלות־ליעד. מיט „מגילת־איכה" הויבט זיך עס אָן; מיט „אלי־ציון ועריה" ענדיגט עס זיך. האַרטע שטיינערנע פנים'ער ווערען ווייך און בעגיעסען זיך מיט טרעהרען; קליינע קינדערלעך, יונגע נשמה'לעך, וואָס האָבען נאָך ניט קיין רעכט געפיהל פאַר דעם אייביגען טרויער, קוקען מיט דערשראָקענע אויגלעך אויף זייערע שטרענגע טאַטעס, וועלכע ווישען די טראָפענס מיט די ברעגעס פון רויטע פאַטשעלקעס און עס חאַפּט זיי אָן אַ טיעפער אומעט. דער געלער אָבשלאָג פון די ליכט, דער שווערער גערוך פון מענשען־לייבער, דער אומעטיגער קול פון חזן, די אײַנגעבויגענע רוקענס און דאָס שטילע געוויין פון דער ווייבערשער שול מישט זיך צוזאַמען איבאייגעם, מאַכט די לופט שווער ווי בליי און טרייבט אַרויף אַ וויינענדיגע מרה שחורה.

אָבער דאָס פינסטערע גלות־ליעד בלייבט צווישען די פיער וועגד פון בית־המדרש. עס פערהילכט ניט די וועלט מיט זיינע קלאָגען, עס פערהילכט אַפילו ניט די יודישע וועלט מעהר ווי איין אָדער צוויי טעג אין יאָהר. אונזער קלאָג אויף „די מויערען, וואָס זענען געשפּאָלטען געוואָרען", אויף די „ריינע שטעדט, וואָס זענען פערוויסט געוואָרען", האָט ווי אַלץ ביי אונז דעם אייגענעם בידנעם יודישען מזל: עס גע־דויערט אַ מינוט, עס פערכאַפּט אויף אַ שעה און ווערט באַלד פער־טראָגען און פערטריבען פון הארצען. עס איז ניט דער קלאָג פון נעכ־טיגע גבורים, וואָס זענען היינט צו שקלאַפען געוואָרען; דאָס איז דאָס קרעכצען פון אַ שקלאַפיש פאָלק, וואָס דערמאָהנט זיך דורכ'ן חלום די אַמאַליגע פרייערע צייטען. דאָס וויינט די אַלטקייט אויף די אַמאָליגע יוגענד, אָהן אַ האָפנונג נאָך אַ מאָל אויפגעפרישט צו ווערען; דאָס וויינט דער קאַליקע אויף זיין פערלאָרען גליעד, אָהן אַ האָפנונג עס נאָך אַ מאָל צו בעקומען. ער האָט שוין לאַנג פערגעסען זיין אַמאָליגע געשטאַלט, בשעת מיידלעך פלעגען איהם בעזינגען מיט די ווערטער: „בחור כארזים" שען ווי אַ צעדער־בוים, און ווען ער וואָלט אָנשטאָט זיין היינטיגער קולע בעקומען זיינע אַמאָליגע פיס, וואָלט ער ניט געוואוסט וואָס אָנ־צוהויבען מיט זיי. —

פרעגט זיי אַלעמען, וועלכע וויינען „אויף די געשפּאָלטענע מוי־ערען": וואָס ווילט איהר? און זיי וואָלטען ניט געוואוסט, אייך וואָס צו ענטפערן. אמת, אַ סך פון זיי וואָלטען געענטפערט: מיר ווילען אַז ציון זאָל אויפגעריכט ווערען, מיר ווארטען און האָפען אויף משיח'ס צייטען, מיר בעטען ביי „די הענד אונגעוואַשען", אַז ער זאָל זיך אויף אונז דערבאַרעמען. אָבער מען פיהלט, אַז אין זייערע ווערטער קלינגט ניט ארויס קיין אמת'ער רצון, אַז זייער ווילען איז ווייך און צובראָקעלט, אַז אין זייער ענפער הערט זיך די רעד פון אַ נאַכטוואַנדלער, פון אַ בעל חלומות, ניט דער ווילען פון אַ פאָלק.

אָבגעשוואַכט איז ביי אונז דער רצון, מיר האָבען אַפילו ניט דעם רצון אַרויסצוטראָגען אונזער קלאָג הינטער די פינסטערע וועגד פון בית המדרש, און ווען עס בעוויזט זיך אַ יודישער פּאָעט, ווי הייגריך היינע, און רופט אויס: פערהילך די וועלט מיט קלאָגען, דו פינסטער „גלות־ליעד"—און ווען עס קומט ד"ר הערצל און צווינגט די גאַנצע וועלט אויס־צוהערען די ביטערע טענות פון אַנ'אַלט פאָלק, — קומען צולויפען איי־

גענע ברידער מיט בלײכע פּנים׳ער און אויסגעשטרעקטע הענד און בעטען זיך: שאַ! שאַ! שטילער!"

מיר זענען שוין אַזוי געדריקט בײ זיך, אַז מיר האָבען פּחד זיך צו מישען אין פרעמדע אויגען, מיט אונזער טרויעריג געמיט ניט צו פערשטערען חלילה די שמחות פון די אַרומיגע פעלקער. שוין פון אונזערע זיידעס האָבען מיר בירושה, אַז וואָס ווײניגער מען רעדט וועגען אונז, איז אַלץ גלײכער. ווי אַ כלה־מײדעל אײנגעטונקט אין צניעות, הײסט מען אונז פערלעבען די יאָהרען אין שטילקײט און עניוות, ניט בעטען און ניט פערלאַנגען, בעהאַלטען די שמערצען, וואָס רײסען די בערוועז ווי מיט צוואַנגען, פערגראָבען "דעם קאָפּ אין געלעגער", למען קײנער זאָל ניט הערען אונזער ביטערען קרעכץ.

אין דער פאַנטאַזיע פון אונזער געפּײניגט פאָלק לעבט דאָס בילד פון נחום איש גם זו, וועלכען קײן צרה האָט ניט געקענט אויפוועקען פון זײן קאַלטבלוטיגקײט. אָרעם און קראַנק, בעדעקט מיט וואונדען, אײנגעטונקט אין יסורים — אַזוי איז ער אָבגעלעגען יאָהרען לאַנג אין זײן צופאַלען שטיבעלע, וואָס האָט איטליכען טאָג געקענט צושאָטען ווערען. קײן צרה האָט איהם ניט גענומען, און וואָס פאַר אַ נײ אומגליק עס פלעגט אויף איהם ניט קומען, פלעגט ער אַלץ האָבען אַן אײנציג שפּרוכעל: גם זו לטובה. רײכער איז ער פון דעם שפּרוכעל ניט געוואָרען, געזינדטער אויך ניט, אפשר נור אַ ביסעל ווײניגער אומגליקליך. און דאָס יודישע פאָלק, וואָס האָט זיך ניט געקענט אָנוואונדערן אויף ר׳ נחום׳ס קאַלטבלוטיגקײט, האָט איהם גענומען פאַר זיך צום מוסטער. אָבער אײן זאַך האָבען די יודען פערגעסען, אַז דאָס, וואָס קען נאָך מאַכען אַ ביסעל ווײניגער אומגליקליך אַן אײנצעלנעם מענשען, העלפט ווײניג וואָס אַ גאַנץ פאָלק. און אומגליקליך איז דאָס פאָלק, וואָס קומט אָב זײנע יאָהרען מיט׳ן גם זו לטובה.

יעדער דור איז ניט נור פעראַנטוואָרטליך פאַר זיך אַלײן; ער ברענגט אַרויס נײע דורות, וואָס וועלען לעבען אין אַנדערע אומשטענדען, אין אַן אַנדער בילדונגס־צײט. און ווער ווײס, אויב די נײע דורות וועלען ניט שעלטען די טאַטעס, וואָס האָבען ניט געהײלט די וואונדען, וואָס האָבען ניט פעררײכט דאָס שטיבעל און זײ נאָך געגעבען בירושה אַן אַלטע קרײנק?

געהענדיג פאַרבײ די יודישע שולען אין דעם טאָג פון תשעה באב, דערמאָהן איך מיך אָן די ווערטער פון דעם קעניג פרידעריך דעם גרוי־

כיען, וועלכער האָט מיט פעראַכטונג און פערוואונדערונג געקוקט אויף זיינע יודען אין פרייסען, וואָס קענען הונדערטער יאָהרען וויינען אויפ'ן חורבן און זענען ניט בכח אפילו איין שטיין אַרויפצולעגען אויף די אַמאָליגע חורבות. אין דעם, ווי זיי קוקען אויף אונזערע קינות, ליגט דער גאַנצער חילוק צווישען אַ פאָלק, וואָס חלומ'ט פון אַמאָליגע צייטען און צווישען אַ נאַציאָן, וואָס לעבט פאַר אַ צוקונפט; צווישען אַ פאָלק, וואָס האָט אַ קלאָג אָבער ניט קיין רצון, און צווישען אַ נאַציאָן, וואָס פערגעסט אין די עלטערע יאָהרען די אַלטע היסטאָריע, ווייל עס בעשאַפט אַ לעבענדיגע.

ניט אויף דעם אַמאָליגען חורבן זאָלען מיר קלאָגען, ניט אויף די מויערען, וואָס זענען פאַר צוויי טויזענד יאָהר געשפאָלטען געוואָרען, ניט אויף די נהרגים אויף קדוש השם,—נאָר אויף דעם, וואָס מיר זענען בעלי-חלומות אָהן אַ שטיקעל ווילען, אַ שוואַך פאָלק, וואָס איז נור בכח צו לעבען מיט דער טויטער געשיכטע, און איז ניט אימשטאַנד צו בעשאַפען אַ לעבעדיגע. אָט דער קלאָג וואָלט אפשר נאָך צו עפּיס פיהרען.

די גרויסע שטאָדט.

די גרויסע שטאָדט האָט געמאַכט פון דעם פאַרצייטיגען יודען א תל.

אייגענטליך האָט זי פון איהם קיין זאַך נישט גענומען. אדרבה, זי האָט איהם געגעבען שטיקער ערד צו בויען די שענסטע שולען. זי האָט איהם געבראַכט די בעסטע לולבים, די כשר'סטע אתרוגים, דעם בעסטען שופר און דעם גרעסטען חזן. אַלץ, וואָס מען קאָן קויפען פאַר געלד, האָט זי איהם געגעבען מיט אַ ברייטער פולער האַנד. געה און קלייב, — דו בעקומסט דאָס מהודר'סטע פון די מהודרים, דאָס בעסטע און שענסטע, אין וואָס עס נויטיגען זיך דיינע כלי-קודש. און ווילסט האָבען אַ שענעם מענטע'לע פאַר'ן ארון-קודש—נאַ אָט האָסטו די שענסטע שטיקערייען, די קונציגסטע שניצערייען. פאַר געלד קריעגסטו אַלץ, וואָס דו ווילסט, און געה, קויף און בעפוץ דיין פרומע יודישע ווועלטעל מיט די שענסטע און רייכסטע ציערונגען.

נאָר איין זאַך קאָן די גרויסע שטאָדט ניט געבען: רחבות, ברייטקייט, רוים.

און די יודישע פרום-פאַרצייטיגע וועלטעל ווערט אַריינגעשפאַרט

צווישען ענגע פיער איילען, אין אַ שמאָלען קבר, וואו עס איז אונמעגליך זיך אַ קעהר צו טאָן.

אַנדערס איז אין די קליינע פערדומפּטע שטעדטעלעך. דאָרט פעהלט אפשר דער פרומער וועלטעל דער גאַנצער פּוץ, דערפאַר איז דאָ דאָס ביסעלע רחבות. די יודישע פרומע וועלט האָט חוץ איהרע שולען און קלייזלעך, נאָך אַ ג אַ ס, אַ ב ר י ט ע פ ר י י ע ג אַ ס פ אַ ר ז י ך. קומט אַ יודישער יום טוב, קומט עפּיס אָן אַ צייט, ווען אַ העכערעס רעליגיעזעס געפיהל הויבט אויף אַ ווילע דאָס יודישע הארץ, — שפּרייט זיך דאָס אויס פון שטוב און קלויז אויף די גאַסען. און ווי ענג עס זאָל נישט זיין אין די קלויזען ביי אַ „נתנה תוקף", אָדער ביי אַ „כל נדרי", — די זיפצען בלייבען נישט פערשטיקט צווישען די פיער ווענד זיי מישען זיך אויס מיט דעם שטעדטעל אַרום, זיי טרעפען זיך צוזאַמען צווישען הימעל און ערד מיט די אייגענע זיפצען פון אַנדערע קלויזען.

און בעת דער קול פון אַ וואַרשעווער שופר מישט זיך אויס מיט דעם קלונג פון אַ טראַם, דעם קוויטש פון אַ „קויטשעל" און דעם זעץ פון פערדישע פּאַדקעוועס אָן ברוק, בעת די טיעפע, טרויעריגע, יאָמערדיגע טענער פון אַ „כל נדרי" ווערען פערטרונקען פון דער רוישעדיגער קאָכעדיגער צורודערטער שטאָדט, — ציעהט זיך דער „כל נדרי" איבער די קליינע יודישע שטעדטעלעך הארמאָניש און רוהיג ווייט, ווייט ביז צום טייך, ביז צו די פעלדער הינטערען טייך, וואו זיי פליעסען צונויף מיט די שטילע פער׳סוד׳עטע טענער פון דער אַרומיגער נאַטור. —

רחבות פעהלט דער גרויסער שטאָדט, ברייטקייט, רוים, דאָס צוזאַמענפליעסען פון רעליגיעזער שטימונג מיט דער אַרומיגער נאַטור.

עס געהט אַן׳אַלטער שפּרוך, „אַז ערב יום כפור ציטערען אפילו די פיש אין וואַסער". גלויבט מיר, דעם דאָזיגען שפּרוך האָט נישט אויסגעטראַכט דער יוד פון דער גרויסער שטאָדט. דאָס האָט גאָר געקאָנט פיהלען דער יוד פון קאַבצאַנסק, ביי וועמען די יום-טוב-שטימונג האָט זיך אויסגעגאָסען אויף דעם גאַנצען שטח פון דער אַרומיגער נאַטור, ביז צו די פישעלעך אין וואַסער, וואָס פערוואַרפען די עקלעך ביי׳ן ברעג פון טייך גנילאָפּיאַטאָווקע.

איטליכע זאַך פאָדערט פאַר זיך אַ געוויסע מאָס רוים, אַז דאָס

זאָל קאָנען אַרויסשײַנען פון אַלע זײַטען. נעהמט דאָס שענסטע פּרויען־צימער און שטופּט עס אַרײַן אין אַן׳ענגען שמאָלען ווינקעל, און אַ העלפט פון איהר גאָט־געבענטשטער שענקייט געהט לאַבוד, ווערט צורונען. דאַמיט, אַז די סטאַטוע פון אַ קאָפּערניקוס, וואָס אַ וואַרשעווער קאָן זעהען אַלע טאָג, זאָל אַרויסלייכטען אין איהר גאַנצער שענקייט, — מוז זי האָבען פאַר זיך אַ ברייטען פרייען פּלאַץ אַרום. אין ענגשאַפט, אין דעם שמאָלען ווינקעל פון פיער עלען קריעגט אַלץ אַן׳אָרעמען דער־שלאָגענעם אויסזעהען, עפּיס אַ פּנים פון אַ נעבעכעל.

און אין ענגשאַפט אָהן אַ טראָפּעלע רחבות שפּיעלט זיך אָב דאָס לעבען אין וואַרשאָ פון דעם פרומפּאַרצײַטיגען יודישען וועלטעל.

איהר, די אַלטע, די פּאַרצײַטיגע, איהר קלאָגט זיך אויף דעם, וואָס עס ווערט צעפאַלען און צעברעקעלט די אַלטע פרומע פערצײַטיגע וועלט. מיינט נישט, אַז די רעד פון די אַפּיקורסים אָדער די קריטיק פון די משכּילים האָבען אײַער וועלט צעברעקעלט. אײַער גרעסטער שונא איז די נײַע צײַט מיט די נײַע גרויסע שטעדט, וועלכע מעסט צו פאַר אַלטע מנהגים נישט מעהר פּלאַץ, ווי פאַר אַ פּערקויפּערין בײַ דער „זשעלאַזנאַ בראַמע״. די גרויסע שטאָדט פיהרט נישט קיין וכּחים מיט אײַך, זי וויל נישט וויסען, ווער עס איז גערעכט, צי דער בעל־עקרים, צי דער „בית יהודה״. זי קריכט נישט אַרײַן אין אַ טיעפען קלער וועגען די הייליג־קייט פון די אַלטע מנהגים, וועגען זייער ניצליכקייט און זייער הער־צענס־פּאָעזיע א. אַ. וו. — זי נעהמט נאָר צו בײַ דער אַלטער פּאַרצײַ־טיגער וועלט מיט איהרע אַלטע מנהגים די ביסעלע לופט, דאָס ביסע־לע רחבות און דערשטיקט זי ביסלעכווייז, ביסלעכווייז אָהן רחמנות, מיט דער קאַלטקייט פון אַ גרויסען פּרעס, וואָס פּרעסט און פּרעסט און ווייס נישט קיין אַנדער עסק, ווי נאָר צו פּרעסען און שטיקען...

אַלע אַלטע רעליגיעזע און פּאָעטישע מנהגים זענען בעשאַפען גע־וואָרען אין די אַלטע, אַלטע צײַטען, בעת די וועלט איז נאָך געווען גרויס און ברייט, בעת אַ אברהם האָט געקאָנט זאָגען צו אַ לוט: געה דו זיך אַהין און איך וועל געהן אַהער.

ווען איהר קוקט זיך צו טיעפער צו וואָס עס איז פאַר אַ מנהג, ווי למשל צו דעם מנהג פון זיצען אין אַ סוכּה, פיהלט איהר באַלד, אַז דער מנהג איז געבאָרען געוואָרען צו אַ צײַט, ווען מען האָט נאָך נישט געוואוסט פון ספּעקולאַציעס אויף פּלעצער, בעת אַ קוואַדראַט־מעטער ערד האָט

געקאָסט נישט מעהר, ווי היינט אַבילעט אויפ׳ן טראַמוואַי. איהר פיהלט, דאָס דער מנהג, וואָס בעפוילט איטליכען צו זיצען אין אַ סוכּה האָט געהאַט צו טון מיט אַ פאָלק, וואָס האָט ליעב געהאַט די לופט און די זון, וואָס האָט געהאַט גערטנער און ווייַנגערטנער און מיליאָנען ווייכע, פרישע בוימערצווייגען, פון וועלכע מען פלעגט זיך פלעכטען אַ סוכּה, אונטער אַבלאָהען וואַרעמען הימעל, ווי היינט אַ רינגעלע אויף אַלולב, פון איטליכען מנהג לייכט אַרויס אַ ברייטע וועלט, אַ פרישקייט, אַ יוגענד, אַ צייט, ווען די מענשען האָבען נאָך נישט געוואוסט, אַז רחבות קאָסט געלד, אַז פרייע ברייטע לופט איז אַ גוטס, וואָס ניט איטליכער פערמאָגט דאָס.

און אַ נעבעך־פּנים קריעגט אָט דער דאָזיגער מנהג, ווען מען נעהמט און צווינגט איהם צו פיהרען אַ לעבען צווישען די ענגע קאַזאַרמע־ווענד פון אַ היינטיגער וואַרשעווער הויז. די סוכּה אין וואַרשאַ האָט עפּיס קיין פלאַץ נישט. נישטאָ קיין אָרט פאַר איהר. נישטאָ אַפילו קיין גרינער סכך (טאַנען־און פיכטען־בוימלעך) פאַר איהר. גאַנצע וועלדער וואָלט מען געמוזט אויסהאַקען, אום צו בעפריעדיגען די וואַרשעווער יודען מיט סכך אויף די סוכּות. און אַ וואַרשעווער סוכּה בויט זיך איבער דעם הויפּרינשטאָק, פון פערשיידענע קאָליערטע ברעטלעך און ווערט צוגע־דעקט מיט עפּיס אַ געלען געפלאָכטענעם מאַט׳ן דעכעל, פון וועלכען עס פאַלען געלע פערדאַרטע נאָדעל־בלעטלעך.

פון אַ ווייטע פרייע לאַנד זענען געקומען צו אונז אַסך פון אונ־זערע שענע יום־טוב־מנהגים. דער ט י ע פ ע ר ע ר דערקענט אין זיי דעם אָרט, פון וואַנען זיי שטאַמען אָב, זייער עדעלען גזע, זעהט, וויפיעל לופט, ווי פיעל רחבות זיי פאָדערען פאַר זיך; פיהלט, אַז ווי אַלץ, וואָס איז שען, פאָדערט עס אַ פרייען ברייטען פלאַץ פאַר זיך. אין דער גרויסער שטאָט ווערען זיי מאוס בעהאַנדעלט, זיי פערליערען זיך. זיי ווערען אָן זייער חן, זיי זעהען אויס ווי פערוואָגעלטע אין אַ פרעמדע לאַנד

אין דער גרויסער שטאָדט איז דאָס אַלטע יודענטום אין דאָפּעל־טען ג ל ו ת. די שענסטע בלעטער האָט אָבגעריסען פון יודישען פרומען פּאַרצייטיגען בוים דער יודישער גלות, און דאָס, וואָס בליהט נאָך צייטענווייז פון אונזערע מנהגים אין די קלייגע שטעדטעלעך, נעהמט צולעצט צו די גרויסע שטאָדט.

צי פיהלען אונזערע אָמת׳ע פרומע דעם צווייטען גלות, דעם

גלות=השכינה אין דער גרויסער שטאָדט ? צי פערשטעהען זיי, אַז דאָס, וואָס אונזער נאַציאָנאַלע בעוועגונג שטאַרקט זיך אַזוי אין דער לעצטער צייט אויך אין די פרומע קרייזען,—האָט מען דאָס צו פערדאַנקען דער ענטוויקלונג פון דער גרויסער שטאָדט, וואָס פערניכטעט אויך די לעצטע הייליגקייט פון אַלטען יודענטום, די הייליגקייט פון אַ יודישען יום=טוב ?

צי ריהרט זיך עפּעס שוין אָט אין די קרייזען דער נאַציאָנאַלער יודישער וועהטאָג, וואָס נעהמט זיך דערפון, דאָס אַלץ, אויך דאָס שענ־סטע און הייליגסטע, קריעגט עפּיס ביי אונז אַ פּנים פון אַ אָרעמע=נעבעכעל ? -

ווער וויים ?

פסח־שטימונגען.

איטליכעס מאָל, ווען עס קומט מיר אויס צו זיצען פסח ביי'ן סדר אין אַ פאַרצייטיגען אַלטמאָדישען פרומען הויז, הויבט אָן עפּיס אין מיר צו זינגען און צו זאָגען, און מיין האַרץ פיהלט זיך אָן מיט גאוה.

דער „ישראל סבא", דער אַלטער גרייז־גראָהער ישראל זיצט פאַר מיר. איך פיהל מיין אַלטען גרייז־גראָהען יחוס, איך שטאָלציר מיט מיין גזע, ווי אַ זוהן פון אַנ'אַלטער דינאַסטיע, און מיינע אויגען בלאָנדזשען צווישען אַלטע, גרייז־גראָהע צייטען, ווי אַ היימישער, ווי אַנ'אייגענער, צווישען אייגענע, ווי אַ זקן צווישען זקנים.

עס זינגט אין מיר: דו ביסט אַ יוד, אַ יוד... דו ביסט אַ קינד פון אַ פאָלק, וואָס האָט דורכגעוואַנדערט אַ גאַנצע וועלט. ערגעץ־וואו טיעף לעבען אין דיר די זכרונות פון עגיפּטישע פּיראַמידען, פון ריעזען־גרויסע ספינקסען, פון זונענגערטנער און אַפּיסען, פון שטעדט מיט וואונדער־ליכע טירען און טויערען, פון בית־עלמינ'ס מיט שטיינערנע און מאַר־מאָרנע אַרונות, פון שענע קרעפטיגע מענשען מיט פּנים'ער ווי פון עלפענביין, פון שענע צאַרטע פרויען מיט דינע פיינע הענד, געטאָקט ווי פון עלפענביין.

עס זינגט אין מיר: אַ פּרינצעסין האָט דיין פיהרער דעם ערשטען

קוש געגעבען, אַ קעניג האָט איהם אויף די הענד געטראָגען, שטעדט און פּאַלאַצען האָבען געבויט דיינע עלטער־עלטער זיידעס, אין הארטע פעלזען האָבען זיי איבערגעלאָזען טיפע אייביגע סימנים, זייער הויט איז פון אַ הייסער זון פערברוינט געוואָרען און אין די מאַרך פון זייערע ביינער האָט געפלאָסען די קיהלקייט פון אַ נילוס, דער ריח פון וואונדערליכע פרעמדע ברייט־בעכערדיגע געוועקסען, דאָס גערויש פון שטילע געדיכטע פּאַלמען־וועלדער.

עס זינגט אין מיר: דו ביסט אַ יוד, אַ יוד, אַ יוד... די אַלטע פּאַרצייטיגע חרטומים מיט זייערע וואונדערליכע טורבאַנען אויף די קעפּ זענען דיר געווי אַזוי בעקאַנט, ווי אַ היינטיגער בישאָף אָדער אַ קאַרדינאַל מיט זיין רויטען הוט; און דער קלאַנג פון אַנ'עגיפּטישען מעמנאָן־טעמפּעל איז דיר נישט וועניגער בעקאַנט ווי דער קלאַנג פון די גלאָקען אין אַ קאַטוילישער תּיפלה. אין דיין טויזענד־יאָהריגען גלות האָבען זיך אין דיין גייסט אָפּגעשפּיגעלט אָהן אַ סוף פעלקער, קולטורען און רעליגיאָנען; דו טראָגסט מיט דיינע אייגענע זכרונות נאָך די זכרונות פון אַלע די, וואָס האָבען געלעבט מיט דיר און אַרום דיר. דו ביסט אַ שטיק לעבעדיגער „ספר הזכרונות" דו ביסט די געשיכטע אַליין און אין איטליכען לעבענס־קעמער'ל פון דיין געטליכען גוף, ליגט פערצייכענט אַ גאַנצער „דברי הימים".

דו ביסט אַ יוד, אַ יוד, אַ יוד; אַ וואונדערליך פאָלק, וואונדערליך כמעט זיך וואונדערליך פאַר דער וועלט. דו ביסט אַ קינד פון'ם אויסדערוועהלטען פאָלק, וואָס איז אויסדערוועהלט געוואָרען צו אַ לאַנגען, משונה־לאַנגען לעבען; ווען עס איז בעשערט געוואָרען ביי איטליכען קניפּעל, וואָס די וועלטגעשיכטע מאַכט, צו שטעהן אין רעכטען מיטען, אין סאַמע געדיכטען; וואָס איז אַנ־אייביגער בעל יסורים צוליעב זיין אייביגען לעבען.

• • •

און וואָס ווייטער עס זינגט אין מיר, אַלץ שווערער, שוואַרצער ווערט די מעלאָדיע: איך פיהל די משא פון אַנ'אייביגען לעבען, דעם שווערען יאָך פון צו זיין אַ לעבענדיגער „ספר הזכרונות".

און ווען מען פילט אָן אליהו הנביא׳ס כּוס, און דורך די אָפענע טיר פליהט אַרויס אויף דער וועלט דער „שפוך חמתך״, קומט צו אַ נייעם געפיהל, דאָס ביטערע געפיהל, צו זיין אַ ספר הזכרונות, וואָס פערצייכענט אויף איטליכען בלעטעל אַלץ די אייגענע יסורים. דען אין „שפוך חמתך״ קלאָגט זיך מיין פאָלק דרויף, וואָס מען קען נישט זיין העכסטעס, זיין הייליגסטעס ז יי ן ג אָ ט. ווער עס קען אָבער נישט דעם גאָט פון אַ פאָלק, קען אויך דאָס פאָלק נישט... און מען קען אונז נישט, מען וויל אונז נישט קענען, און וואָס איז נאָך ערגער: מיר ווילען זיך אַל יי ן נישט קענען.

צו אַלע צייטען האָט אויפגעפלאַקערט ביי אונז דער צאָרען געגען די, וואָס האָבען אונז געפייניגט און זיך געבאָדען אין אונזער בלוט, דעם „שפוך חמתך״ האָט שוין אַ בר כּוכבא געזאָגט: דאָס גאַנצע מיטעל-אַלטער אַ דורך האָט טיעף אין די יודישע הערצער געקלונגען דער ווילדצאָרניגער „שפוך המתך״, און איצט ווען מיר גרויסען זיך מיט׳ן קלוגען 20-טען יאָהר-הונדערט, קלינגט ער פון דעם הגדה-זאָגער׳ס ליפּען מיט דעם אייגענעם אַמאָליגען כּעס.

און וואָס עס איז נאָך ביטערער פאַר אַלץ: עפּעס אַ נייע נאָטע איז צוגעקומען צו איהם. דער „שפוך חמתך״ בעציהט זיך שוין נישט אויף „זיי״ אַליין, זיי גרייכען אויך צו די אייגענע, די נאָהענטע, די ברי-דער פון איין פאָלק, וועלכע צופאַלען צופוילען און פערלייקענען דאָס יודענטום, דאָס יודישע פאָלק מיט נאָך אַ גרעסערע עקשנות, ווי די פרעמ-דע פעלקער. אמת, עס ווערט נישט געזאָגט פּסח ביי דער הגדה, דער-פאַר אָבער קלינגט ער אַרויס פון צעהנדליגער ווילד-פלאַקערנדע ביאַ-ליק׳שע שירים, און פון הונדערטער פאָליטישע נאַציאָנאַלע רעדען, וועל-כע ווערען געזאָגט נישט בּיי׳ן סדר נאָר אויף עפענטליכע בּימות. דער „שפוך חמתך״ איז געוואָרען די מעלאָדיע פון אַ גאַנץ יאָהר, ער האָט זיך צוגאָסען אין אַלע אונזערע גליעדער, ער האָט זיך ווי אַ גיפט צוטראָגען דורך אַלע אונזערע בלוט-אַדערען. עס פלאַמט און פלאַקערט אין אונז אַ ווילדער כּעס, אַ כּעס אויף די וועלט, אַ כּעס אויף זיך אַליין, אַ כּעס אויף דעם גאָט, וואָס האָט, ווי פערגעסען זיין צוזאָג אויף אַ דערלייזונג.

* *
*

די טיר איז אָפֿען, דער אליהו־הנביא׳ס כוס איז פֿול, דער מלך אין מתים־קיטעל הויבט זיך אויף פֿון דער הסבה־בעט און הויך און קרעפֿטיק שרייט ער אַרויס זיין „שפֿוך חמתך". די קליינע קינדער, מיט אויפֿגערעגטע פּנימ׳לעך וואַרטען אויף אַ וואונדער: אליהו הנביא וועט בּ יד אַריין, דער גרייז־גראָהער אליהו, דער פֿייערדיגער רייטער, דער שטאַרקער, צאָרניגער, דער צופּלאַקערטער נביא, דער גרויסער שולטער מיט אַ האַרץ וואָס צוגעהט פֿון רחמנות, מיט שווערע גראָהע ברעמען איבּער די שוואַרצע אויגען. די וועלט איז ווי אַ צוקאָכטער ים און דאָס יודישע פֿאָלק איז ווי אַ שפּענדעל אין זיינע ווילדע גרויזאַמע וועלען־הענד. אליהו הנביא מוז קומען!

עס מוז קומען אַ נס, עס מוזען געענדערט ווערען די מעש, בּראשית, דאַמיט דאָס פֿאָלק זאָל נישט אינגאַנצען כלה ווערען. אַ נס־מוז געשעהן, אליהו הנביא מוז קומען!..

—דער מלך אין מתים־קיטעל האָט געענדיגט זיין שפּרוך, ער זעצט זיך צוריק אויף די ווייכע קישענס, די טיר איז ווידער פֿעררי־גלט, און נאָך לאַנג, לאַנג קוקען די קינדער אויף די פֿערמאַכטע טיר. מען האָט זיי ווידער אָבגענאַרט, קיין נס איז נישט געשעהן! נישטאָ קיין נסים, אליהו הנביא האָט נאָר זיין מאַנטעל אויף דער ערד איבּערגעלאָזען. דער פֿייערדיגער רייטער איז ווידער נישט געקומען...

* *
*

איך בין אַ יוד, אַ יוד, אַ יוד... און מאַך איך אַ בּעוועגונג, דוכט זיך מיר אויס, אַז טויזענדער עלטער־זיידעס פֿאַר מיר האָבען שוין דאָס אייגענע געמאַכט. מיין לאַנגע היסטאָריע האָט אויסגעפּוצט די קאַמערן פֿון מיין האַרצען מיט טויזענדער שפּיגלען, און טו איך עפּעס, טוען עס גלייכצייטיג טויזענדער, טויזענדער נאָך.

איך בין אַ יוד, און געה איך אַרויס אויף די גאַס זוכען מיין ש קעל חיונה, בּין איך איינזאַם ווי אַ שטיין אָהן אַן׳אייגען לאַנד.

אָהן אַ שפּראַך, אָהן אַן׳אָרגאַניזירט פאָלק, אַרומגערינגעלט פון אַלע זייַ־טען פון טויזענדער שטאַרקע, אָרגאַניזירטע פיינד.

קוק איך אין מיין געשיכטע אויף הינטען, זעה איך מיליאָנען אייגע־נע, היימישע ליעבע און טייערע מענשען... קוק איך פאָרענט, מאָלט זיך מיר מיין צוקונפט ווי אַ מדבר, אָדער איך פיהל זיך ווי אַ פרעמדער אָרעמער אורח אין אַ גרויסער קאָכעדיגער שטאָדט.

פסח, ווי אין יעדען יום־טוב, לעב איך הינטערווייליכס. לעב איך אין מיין היסטאָריע, פיהל איך מיר אַלס רינגעל אין איין אונענדליכער קייט, פערליער איך דאָס געפיהל פון איינזאַמקייט און וואַרעם מיך צווי־שען טויזענדער אייגענע היימישע ליעבע פאָר־עלטערן. איך פערזינק אין דעם יודישען אַמאָל און בעקום אויף אַ רגע אַ גאוה, אַ געפיהל פון זיכערקייט און בעזעסענקייט, און פערגעס אפילו אויף אַ רגע די טעגליכע יסורים.

מיט איינמאָל אָבער קומט דער „שפוך חמתך"... די טיר פאַר אליהו מאַכט זיך צו אויף אַ גאַנץ יאָהר... און קיין נס איז נישט גע־שעהן... און אין מיין פסח־שטימונג גנב׳עט זיך אַריין אַ שווערע עצבות..

אין גלות איז דער היסטאָרישער יום־טוב דאָפעלט ביטער, ווייל ער איז דאָפעלט זיס.

ראש השנה.

ראש השנה איז אַ יוד געוועהנט זיך אָבגעבען דין וחשבון פון דעם פאַרבייגעפלויגענעם יאָהר. אָבער דער חשבון בעציהט זיך נישט אויף דעם כלל׳ישען פּאָליטישען לעבען פון דעם יאָהר, נאָר אויף זיך אַליין, אויף דעם אינעוועניגסטען לעבען פון יעדער איינצעלטער נשמה. פאַר׳ן פרומען, פאַר דעם, וואָס לעבט מיט אַ טיעפען קינדישען גלויבען, עפּענען זיך דענמאָלסט אויף די טויערען פון עפּעס אַ העכערע, גרעסערע וועלט, און ער פערגלייסט זיינע אויגען צו די דאָזיגע העכערע גערעכטערע וועלט און גיעסט אויס פאַר איהר זיין זינדיג פערביטערט האַרץ... און זינדיג זענען אַלע, אויך די, וואָס לעבען אָבגעהיט, ווי די, וואָס לעבען פער׳הב׳עט, און פערגעסען ביינאַכט די טהאַטען פון ביי טאָג פאַר יענע העכערע גערעכטערע וועלט זענען אַלע, אַלע זינדיג, חוץ די, וואָס ווייסען נאָך נישט דעם טייטש פון זינד, וואָס האָבען נאָך נישט קיין השגה דערפון. קליינע קינדער, די עוללים ויונקים, פון וועלכע עס רעדט זיך אַזוי אָפט אין די תפלות,—נאָר זיי האָבען דעם קלאָרען אונשולדיקען בליק, וועלכער בייט זיך נישט אום ראש השנה, וועלכער שיינט אויך דאַמאָלס ריין ווי אַ קריסטאָל,—ווי אַ גאַנץ יאָהר, ווי אַלע טעג אין וואָך...

*

„עוללים ויונקים“...

ווען מען בעטראַכט זיך גוט, האָבען אַלע תפילות נאָר איין זינן, נאָר איין געדאַנקען: צו ווערען אַזוי ריין פאַר גאָט און פאַר לייטען, ווי דאָס קליינע אונשולדיגע קינד.

איטליכס מאָל, ווען איך זעה אַ דערוואַקסענעם מענשען זיך צו־גיעסען אין אַ תפלה פאַר'ן רבש"ע, האָב איך נאָר איין איינדרוק: דאָ שטעהט און יאָמערט אַ מענש, וואָס האָט אין די לאַנגע יאָהרען פער־לאָרען זיין קינדיש געמיט, זיין קינדיש לויטער הארץ, אַ פערפלעקטער, אַ פערשטויבטער האָט ער נאָך איין געבעט: קעהר מיר אום צוריק מיין זילבערריינעם געוויסען, מאַך, אַז איך זאָל ווייטער זיין אַ קינד ביי דיר, אַ קינד, אַ קינד!

און צו זענען נישט אַלע די טאַטעס מיט די זילבערנע עטרות אויף די פלייצעס, און די מאַמעס מיט זייערע טערקישע טיכער אויף די אַקסלען און טשיקאַווע בלומען אויף די הייבלעך—צי זענען דאָס נישט ערוואַקסענע קינדער, וואָס צעוויינען זיך איצט פאַר'ן רבש"ע, ווי מיט אַ ווייליגע פריהער דער קליינער קדיש'ל ביי'ן מאַמעס פאַרטוך? און ווען די שול פערהילכען די קרעכצען און זיפצען פון הונדערטער הערצער, צי הערען מיר נישט דעם קול פון אַ קינדערשער נשמה, וואָס בעט ליכט, וואַרעמקייט, ריינקייט, וואָס בעט פון רבש"ע צוגעטוליעט צו ווע־רען, ווי פון אַ ליבהאַרציגער מאַמע?

אַלס איך האָב צום ערשטען מאָל אַלס קינד אונטער דער זילבער־נער עטרה דערזעהען דעם טאַטענס פערוויינטען פנים,—איז אַ שוידער אַריבער איבער מיין לייב. אַלס קינד האָב איך זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלען, אַז אַ מאַנסביל זאָל וויינען; מיר האָט זיך געדוכט, אַז נאָר אַ אויסערע צרה, אַז נאָר עפּעס אַ געוואַלדיגע קאַטאַסטראָפע קאָן ארויס־רופען טרעהרען ביי איהם. איך האָב אין טאַטען זיך אַליין נישט דערקענט, נישט דערקענט דאָס קינד; דאָס קינד, וואָס ווערט קיינ־מאָל אין מענשען ניט אויסגעראָט.

מיינט נישט, אַז די יאָהרען מאַכען אונז איינגאַנצען אויס קינד

די יאָהרען פערהאַרטעוועט דאָס האַרץ, פעראונרייניגען אונזער געוויסען, מאַכען קנייטשען אין אונזער נשמה, זיי נעהמען אונז צו די מעגליכקייט צו זיין דאָס, וואָס מיר זענען געוועזען אין אונזער גאָלדענער קינדהייט זיי קאָנען אָבער קיינמאָל נישט בעגראָבען אין אונז דעם אַלטען איי־ביגען וואונש צו וועלען זיין „אַזוי ווי קינדער".

נישט אַלע מאָל גיעט זיך דאָס איין. אין די טעג אָבער, ווען פון האַרץ פון אמת'ן פרומען פאַלט אַראָב דער שימעל פון וואָכעדיגען טאָג— ווערט ער אויף אַ קורצע ווייל אַ קינד; אַ קינד ביי זיך, ווי ביי גאָט.

* * *

און נישט נאָר דער פרומער, אויך דער נישט פרומער לעבט־דור, צייטען, ווען ער וואָלט וועלען אָראָבוואַרפען פון זיך די גאַנצע גאוה פון צו זיין אַ „מושל בעצמו" אַ „פאַן פאַר זיך" הערענדיג נאָר דאָסן וואָס עס זאָגט איהם זיין אייגענער שכל און דאָס אייגענע געוויסען.

עס איז שווער צו זיין אַ אייגענער פירער, אַנ'אייגענער גאָט. עס ווילט זיך—און דאָס איז אויך אַ זכרון פון דער קינדהייט, — האָבען איבער זיך עפּעס אַ גרויסען, גערעכטען, הויך דערהויבענעס פיהרער וואָס זאָל צונעהמען פון אונז די שווערע, שרעקליכע אַרבייט פון בחירה, די דאגה צו וועהלען צווישען פערשיידענע רצונות, צווישען פערשיידע־נע גייסטיגע און זעעלישע מאָטיוען. עס איז שווער צו זיין זיין איי־גענער פיהרער, זיין אייגענער גאָט! און אין צייטען פון צווייפעל און פון נישט־זיכערקייט קוקט ער מיט אַ קנאה אויף אַלע די קינדער די־ גרויסע ווי די קליינע, וואָס לעבען מיט דעם גליקליכען דמיון, אַז קיין האָר פאַלט נישט פון קאָפּ אָהן דעם אויבערשטענס רצון.

ווען אַזאַ געפיהל האַפּט איהם געראָד אָן אין אַ ראש־השנה־טאָג, געהט ער אַרום מיט פאַרביסענע ליפּען אין אַ פערזאָרגטען שטערען און דרעהט זיך מיט אַ צורודערט האַרץ, ווי אַ שאָטען אַרום די פּראָסטע יודישע שולען, פון וואַנען עס קלינגט דאָס קינדישע געבעט פון „הבן יקיר לי אפרים".

ער איז מקנא די גליקליכע קינדער. און ער טראַכט מיט אַ פער־צאָגט געמיט: שווער איז צו זיין אייגענער גאָט...

עס העלפט אָבער נישט.

גוט איז צו זיין אַ קינד, שווער איז צו זיין אייגענער פיהרער. אָבער אין דעם טאָג, ווען מען האָט צוגעקלאַפּט די טירען פון גן־עדן, האָט מען אונז אויך פערשאָלטען צו זיין דער איינציגער הערשער נישט נאָר איבער די וועלט פון חיות און עופות, נאָר אויך איבער זיך אליין. דער היינטיגער מענש איז אַ מין קין, וואָס טראָגט אָנשטאָט דעם „צייכען" אויפ'ן שטערן דעם זכרון פון אַ „גאָלדענער צייט", פון אַ גן־עדן־לעבען, פון אַ גאָלדענער קינדהייט. זיין אונגליק איז, וואָס אין האַסט און איילעניס ווילט זיך איהם אויסרוהען פּלוצים און בלומען קלייבען ביי די ברעגעס פון די פעלדער.

ער בענקט נאָך די „פליישטעפּ פון מצרים", איהם ווילט זיך נישט דער קאַמפּף, נאָר רוהיג געניעסען. ער וויל זיין אַ קינד, און קאָן נישט און טאָר דאָס נישט זיין.

נאָר איין טרייסט האָט ער: דאָס אין קאַמפּף פאַר בעסערע, רייי־נערע צייטען וועט ער אויפבויען אַ נייעם אַ צווייטען גן־עדן, דעם גן־עדן פון דעם פּאַרהיסטאָרישען אַ מ אָ ל, וועט ער אַריבערטראָגען אין אַ היסטאָרישע צ ו ק ו נ פ ט. און צוליעב דעם קען אויך ער ווערען צייי־טענווייז אַ קינד, מיט קינדליכע געפיהלען און קינדליכער טרייקייט. דענ־מאָלט ווען ער לעבט פאַר זיין צוקונפטס־אידעאַל... וואָס פאַר איינעם איז רעליגיאָן, איז פאַר דעם אַנדערען אַנ'אידעאַל פון אַ בעסערער גע־לייטערטער צוקינפטיגער מענשליכער געזעלשאַפט.

* * *

וועלטען טיילען אָב די בעטער־צו־גאָט אין די שולען פון די שטריי־טער פאַר וועלטליכע אידעאַלען. ביידען אָבער פעראייניגט דער קינד־ליכער פרישער גלויבען, די ריינקייט פון זייער קינדישער זעעלע, בעת זיי גיעבען זיך אָב אין דער מאַכט פון עפּיס אַ העכערע און אַ גערעכ־טערע וועלט. און עס איז קיין חלוק נישט, ווער איז דער הערשער אין דער דאָזיגער וועלט: צי אַ גרויסער גאָט, צי אַ הויכער געדאַנקען.

נאָך דער ערשטער מגילה.

אָי, האָב איך היינטיגע נאַכט אַ שרעק געהאַט! המן המדתי איז מיר געקומען צו חלום! ווי פון אַ וואָלקען איז ער אַרויס, און איידער איך האָב נאָך געקענט פערשטעהן, וואָס דאָ טוט זיך מיט מיר, איז שוין געשטאַנען פאַר מיר המן המדתי און פאַר׳ן האַנד האָט ער געהאַלטען זיין זוהנ׳דעל ויזתא... דערקענט האָב איך איהם אָן דעם צייכען אויפ׳ן האַלז: אַ טיעפער בלאָהער פאַס אַרום און אַרום,—און אָהן דעם בעקאַנטען ריח, וואָס האָט זיך געהערט פון איהם... ער איז געוועזן הויך און דאַר, דין ווי אַ שאָטען מיט אַיינגעפאַלענע באַקען, אויגען אין טיעפע היילען און מיט אַ אויסגעטריקענטען פנים, אויף וועלכען עס האָבען זיך געזעהן צעהנדליגער רויטע און בלויע פלעקען ער איז געגאַנגען אַיינגעבויגען ווי אַן אַלטער מאַן, און זיין קערפּער איז געוועזן איינגעהילט אין אַ דינעם לאַנגען מתים=קיטעל.

ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפ׳ן קאַנט פון מיין בעט, און האָט. טיעף, טיעף אָבגעזיפצט.

אַזוי זענען אַוועקגעגאַנגען עטליכע מינוטען. אין די שטילקייט פון צימער פלעגען זיך נור אַלע ווייל אַריינרייסען די ביטערע קרעכ=

צען פון מיין טויטען גאַסט. איך בין געלעגען בלייך פאַר שרעק און געוואַרט מיט הארצק׳אַפּעניס אויף המן׳ס ערשטע ווערטער.

„עס איז ניט צו דערהאַלטען“, האָט ער פּלוצים נאָך אַ טיעפען זיפץ אָנגעהויבען צו רעדען. זיין שטים איז געווען אַזוי שוואַך און אומעטיג, אַז עס האָט מיך פערנומען ביים הארצען.

— „די כורים־קלעפּלעך, ווען פון מיר איינגיכען מאַכען אַ בייזען סוף!... אַזאַ שטראָף! אַזאַ שטראָף! אָאָך!“ האָט ער געקרעכצט און געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ.

— „וואָס ווילסטו פון מיר?“ האָב איך געפרעגט מיט ווייט אויפ־געריסענע אויגען, — „וואָס קען איך דיר העלפען דערצו?!

— „דו ביסט דאָך עפּיס אַ שרייבער, רופסט זיך „בעל מחשבות“, רעדסט דאָך אַלע וואָך מיט עטליכע טויזענד יודען! אָאָך! דו וואָלסט מיר קענען אַ גרויסע טובה טון“.

דאָס געריך פון המן האָט מיר אָנגעהויבען שטיקען אין האַלז, און איך האָב אָנגעהויבען שרייען ניט מיט מיין קול!

„רוק זיך אָב!, רוק זיך אָב! איך וועל דאָס ניט אויסהאַלטען“.

„איך קען ניט, איך בין אַ נשמה! אָ—אָ—ך! אַ נשמה איז קיינמאָל ניט צו באַהענט אין צו ווייט.. זי איז אומעטום. איך בין היינט צו דער מגילה געווען אין דער אייגענער צייט אין אַמעריקא, אין גאַליציען און אין די פּוילישע קלויזען. אַ וואו נאָר עס איז דאָ אַ מנין, אַ קלייזעל, אַ שטוב, וואו מען לייענט די מגילה, בין איך געווען דערביי. דאַרפסט ניט זיין מעהר איידעלמאַן פאַר דיינע יודישע ברידער. זיי האָבען מיך פערטראָגען אין די קלויזען, פערטראָג מיך יעצט ביי דיין בעט.

איך האָב פערבערענט אַ שטיקעל אַראַבישע שמעק־פּאַפּיר און פער־רויכערט אַ פּאַפּיראָס. דערווייל האָט המן אָנגעהויבען טענה׳ן מיט אַ קול פון אַ דערשלאָגענעם, ציהענדיג די ווערטער און צוקרעכצענדיג.

— „נאַרישע יודען, נאַרישע מענשען! וואָס האָבען זיי זיך גראָד אָנגעצעפּעט אָן מיר?! דאַכט זיך ממוכן איז ניט געווען בעסער פאַר מיר. באשר זיי זאָגען, אַז ממוכן, דאָס בין איך המן, אַקוראַט ווי איך וואָלט געווען דער צייטונגס־שרייבער נאָטע שנוקין, וואָס האָט פאַר זיינע לעזער אַ בעהאַלטענעם נאמען „דער צופרעגעלטער פּאַטריאָט“. איך ווייס דאָך, וועער ממוכן איז געווען! אָך! איך ווייס דאָך, אַז, ווען ממוכן

וואָלט נור געקענט, וואָלט ער יודען געבראָטען און געברענט". — און המן האָט זיך פונאַנדערגעלאַכט מיט אַבייזען געלעכטערעל.

„נאַרישע יודען! נאַרישע מענשען!" — האָט ער ווייטער אנגעהויבען שוין מיט אַ קרים — „פון מיר מאַכט איהר אַ באַרג אַש, און חרבונה איז ביי אייך אַזאַ לייט!... פרעגט נור ביי מיר, ווער הרבונה איז געווען! איך וועל דיר דערצעהלען אַזעלכע מעשות, אַז דו וועסט מוזען די אויערען צושטאָפּען. איך וועל דיר נור זאָגען בקיצור, חרבונה איז געווען דער אויפזעהער אויף די פריילינס, וועלכע מען האָט געקליבען פאַר אַהשורוש'ן. איצט פערשטעהסטו שוין וואָס דאָס איז געווען פאַר אַ פּריילע?" און זיין קאַלטער געלעכטערעל איז מיר דורך אַזש דורך די ביינער.

— „מען האָט צו מיר טענות, פאַר וואָס בין איך געווען אַזאַ בעל־גאוה און ניט געקענט פּערטראָגען, דאָס מרדכי האָט מיר ניט אָבּגעגעבען כבוד... ווער איז אָבער מעהר שולדיג: איך, אָדער דיינע ברידער? ווען אַלע יודען וואָלטען זיך געהאַלטען ווי מענשען, וואָלטען מיר ניט געפאַלען אַלע ווילע צו די פיס, וואָלטען זיך ניט געקוויקעלט פאַר מיר אויפ'ן בויך און וואָלטען מיר ניט אָנגערופען מיט אַזעלכע נעמען, וועלכע איך האָב גאָר ניט פערדיענט, וואָלט איך זיך ניט גע־וואונדערט, וואָס איין יוד, מרדכי, מאַכט פון מיר ניט אַזאַ פרוש און האַלט זיך ווי אַ מענש מיט אַלעמען צוגלייך. איך האָב ניט געקענט גלויבען, אַז אַ מענש פון אַזאַ קנעכטישען פאָלק, קען ניט זיין קיין שקלאַף, און מיר האָט זיך אַלץ געדאַכט, אַז מ י ר, מ י ר וויל ער ניט אָבגע־בען כבוד, ווייל ער גלויבט ניט אין מיין מאַכט, אָבער פאַר אַנ'אַנדערען, אַ שטאַרקערען פאַר מיר, וואָלט ער אויך געווען אַזאַ עניו און אַזאַ דער־שלאָגענער, ווי אַלע זיינע ברידער, און דעריבער האָב איך געוועלט ווייזען איהם אַ שטיקעלע פּראָבע פון דעם, וואָס איך קען"...

המן איז אַ ווײַלע ענטשוויגען געוואָרען, פערזונקען אין טיעפע געדאַנקען. דערנאָך האָט ער אָנגעהויבען מיט אַ וויינענדיגען קול:

— „עס איז ניט צודערהאַלטען, וואָס אַ יאָהר שפּעטער, ווערט אַלץ ערגער. פריהער האָב איך נאָך געהאָפט, אַז מען וועט דיינע ברידער אויסראָטען אַמאָל; און וואו נאָר אַ גזרה און אַ פּראָגראָמטשיקעל בין איך געווען דערביי. איך האָב זיך גע'שושקעט אויפ'ן אויער מיט טאָרקוועמאַדען און דער שפּאַנישער איזאַבעלען, איך בין געווען דער

ראַטהגעבער פון חמעלניצקען, איך האָב אויסגעטראַכט אַ נייעם פּראָיעקט פון וואָלוועלע האַלץ אויף שייטער-הויפענס, עס האָט אָבער אַלצדינג ניט געהאָלפען. דיינע ברידער זענען זיך צולאָפען אויף אַלע ווינקעלעך פון דער ערד. זיי האָבען זיך געפּרוכפּערט און געמעהרט און פּורים פלעגען זיי זיך נעהמען צו מיר מיט נאָך אַ גרעסערער התלהבות. שפּעטער האָב איך געהאָפּט, אַז דורך די אַסימילאַציע וועט זיך ענדיגען מיין פּיין. עס איז אויך געווען אַ נאַרישער טעות! וואָס אַ יאָהר קומען צו נייע קלויזען און קליזלעך, און די מעכאַניק האָט פערבעסערט די המן-קלעפּלעך און די גראַגערס. עס איז ניט אויסצוהאַלטען!"

המן האָט זיך טיעף אָבגעזיפצט און זיך אויף אַ רגע פערטראַכט.

— פאַרצייטען, געדענק איך, איז געווען די אָרעמקייט צווישען יודען זעהר גרויס. זעלטען ווער עס האָט געהאַט אַ פּאָר שטיוועל מיט גאַנצע פּאָדעשוועס. די המן-קלעפּלעך זענען געווען פון דינע ברעטלעך און זיי פלעגען אינגאַנצען האַלטען אַ פּאָר שעה. צו דער מגילה, פלעגט שוין דער גרעסטער טייל המן-קלעפּלעך מכולה און הייזעריג ווערען. היינט אָבער ווערען זיי געמאַכט פעסט, געזונד ווי אַ מויער. אָרימע לייט האָט מען אָנגעהויבען טיילען שטיוועל, און אַזעלכע יודען ווי אַברהם קעז, לייבע פּאַק און ירוחם דער שלייפער, וואָס פלעגען מיך נור אַביסעל איינשמוצען מיט זייערע ווייכע לאַפּצעס, האָבען היינט שטיוועל מיט גאַנצע פּאָדעשוועס און נאָך פּאָדקעוועס דערצו. אָ—אָך! שווערע צייטען! קוים וואָס איך בין אַרויס פון אונטער זייערע פיס... (המן האָט אָנגעהויבען חליפּענען)... מיין איינציגע האָפנונג איז איצט אויף ד"ר הערצל און אויפ'ן קאָנגרעס. אין ארץ ישראל וועט איהר פערגעסען אָן המנ'ן, איהר וועט איהם אפשר נאָך צו גוטען דערמאָהנען. אָבער דערווייל איז שלעכט. דער ציוניזם האָט ווייטער פול געמאַכט די קלויזען. מען ווערט יודישליכער, מען נעהמט זיך זאָרגען פאַר'ן פאָלק, און אַברהם קעז, לייבע פּאַק און ירוחם דער שלייפער קריגען שטיוועל מיט פּאָד-קעוועס. אָי ווי דערלעבט מען שוין אַייך צו זעהן אין דער היים! צו עזרא'ס צייטען, נאָכדעם ווי נאָך אַחשורוש'ן האָט אַייך כּורש געלאָזט געהן קיין ארץ ישראל, האָט מען קיין מגילה ניט געלייענט אין בית המקדש. ערשט בשעת טיטוס האָט אַייך צושפּרייט און צוזייט, האָט איהר זיך דערמאָהנט אָן מיר און אָן דער מגילה. ווי דערלעבט מען שוין אַייך ווייטער צו זעהן אין ארץ ישראל, נאָר אָהן המנ'ן און אָהן אַ מגילת אסתר.

זערווילע האָט אָנגעהויבען צו טאָגען, און המן האָט, ווי עס זייזט אויס, אָנגעהויבען פיהלען, אַז עס איז שוין באַלד צייט צום ערשטען מנין, וואו מען וועט זיך ווייטער נעהמען צו איהם. ער האָט זיך שטאַרקער אײַנגעהילעט אין זיין מתים-קיטעל און אויפגעוועקט ויזתא'ן, וועלכער האָט געדרעמעלט אויף דער ערד נעבען זיינע פיס. נאָר אַזוי ווי המן בלייבט דאָך פאָרט המן — האָט ער מיר פאַר'ן אוועקגעהן דערלאַנגט אַ גוטען שטאָך. ער האָט זיך פלוצים אויסגעגלייכט ווי הויך ער איז, אויסגעשפּאַרט די ברוסט און, קוקענדיג אויף מיר מיט די אויגען פון דעם אַמאָליגען המן דעם בעל-גאוה, האָט ער מיט אַ גיפטיגען שמייכעלע געזאָגט:

„נאַרישע מענשען מיט קליינע קעפּעלעך! אַז עס איז זיי שלעכט אויפ'ן האַרצען, קלערען זיי זיך אויס אַ שעיר לעזאזל, אַ זינדענבאָק, אויף וועמען זיי לאָזען אויס זייער ווילדען כעס. דאָס מח'ל ביי זיי איז צו שוואַך, צו קענען אויסקלעהרען עטליכע זינדענבעק, און נאָך יעדען קלאַפּ, נאָך יעדען שטויס, וואָס זיי קריגען, וואַרפען זיי זיך נור אַרויף אויף דעם איינציגען אומגליקליכען באָק — אַקוראַט ווי איין באָק וואָלט אין דער אמת'ן געקענט אָבטאָן אַזוי פיעל שמד'שטיק מיט איין מאָל. אַלע יאָהר קלאַפּט מען המנ'ן אין די קליילעך. אַלע יאָהר קלאַפּט מען דיינע ברידער ערגעץ וואו אין אַ שטעדטעל. און צייטענווייז דוכט זיך מיר, דאָס ניט איין המן וואַנדערוועט דורך די וועלט, נאָר צוויי. און ווייסט דו, בעל מחשבות, ווער דער צווייטער המן איז? די גאַנצע כנופיה יודעלעך. דאָס גאַנצע יודישע פאָלק... און נאָך עפּיס וועל איך דיר זאָגען... נאַרישע יודען מיינען, אַז אין צלע זייערע צרות זענען שולדיג נור די המנ'ס. נאַרישע פעלקער מיינען, אַז אין אַלע זייערע צרות זענען נור שולדיג די יודען. האָפען די נאַרישע יודען עפּעס אַ המן, אויף וועמען זיי קענען אַדרעה טון מיט אַ הייזעריגען גראַגער, — בערוהיגען זיי זיך. האָפען די נאַרישע פעלקער עפּיס אַ יודען, וועמען זיי קענען צורייסען אַ פּאָר פערענעס — בערוהיגען זיי זיך. הערסטו, בעל-מחשבות, מיר דוכט, אַז ניט איין המן וואַנדערוועט אין דער וועלט, נאָר צוויי".

און המן האָט אָנגעהויבען צו לאַכען מיט אַדומפען מאוס'ען געלעכטערעל... פלוצים איז ער ווייטער געוואָרען שטיל און אומעטיג. זיין גאַנצער קערפּער איז ווי צוזאַמענגעפאַלען, און וועקענדיג ויזתא'ן, האָט ער מיט אַן'אָבגעהאַקטער שטים אָנגעהויבען: — קום ויזתא'לע, עס איז שוין צייט. מען פּאַטשט שוין אין די שטענדערס... אָ—אָך!"

פאר׳ן אוועקגיין האָט ער זיך מיט מיר אָבגעזעגענט, נאָר אויף אַזאַ אופן, אַז איך האָב געמיינט, אַז מיין לעבען עקט זיך שוין.

— „ביי אונז דאָרטען איז אַ מנהג זיך צו געזעגענען מיט׳ן האַנד פאר׳ן האלז... זיי מיר געזונד, בעל מחשבות, פערגעס ניט, וואָס איך האָב דיר דערצעהלט, זיי מיר געזונד״.—און דערביי האָט ער מיך געשטיקט און געוואָרגען, אַז איך האָב געמיינט, אַז די נשמה געהט מיר אַרויס...

אַ גליק, וואָס איך האָב זיך בשעת מעשה אויפגעכאַפּט.

דער ווייבערשער טלית.

איצט נאָך די ימים=נוראים און די ימים=טובים, בעת אונזערע אַלטע מאַמעס, מוהמעס און עלטער=מוהמעס, זאָלען געזונד זיין, נעהמען אַראָב פון די פלייצעס די אָבגעבלאַקירטע טערקישע טיכער, — איצט איז גראָד די צייט צו ריידען וועגען דער טערקישער טוך, דעם פאַרצייטיגען ווייבערשען טלית.

אַ גאַנץ יאָהר וועט זי שוין זיין פערבעהאַלטען. אין אַ הייליג אָרט וועט דאָס ליגען אינאיינעם מיט די אַלטע צירונגען, די זילבערנע בשמים=פושקע, די חנוכה=לאָמפּ, אינאיינעם מיט די געצאַצקעטע שיר=המעלות׳ין, גע׳פסל׳טע פאַרמעטענע שמות׳לעך און עטליכע משכנות אויף וועלכע עס געפינען זיך שוין קיין בעל=הבית׳טעס ניט מכמה וכמה יאָהרען ...

דער אָרט פאַר די טוך איז ווי אָנגעמאָסטען. זי איז אפשר ניט קיין קלענערע יחסנ׳טע פאַר די בשמים=פושקע און די אַלטע צירונגען עס איז נאָך אַ גרויסער ספק, אויב דער מאַנסבילשער טלית האָט איינגעזויגען אַזוי פיל טרעהרען, ווי דער ווייבערשער, די טערקישע טוך און אויב אין די קנייטשען פון טלית מיט דער עטרה האָט זיך בעזעצט די יודישע אומעטיגקייט, — האָבען זיך אין די פאַלבען פון טערקישען טוך בעזעצט די ליידען און די פריידען פון דער יודישער מוטער.

טייער איז די טערקישע טוך. טייער דערפאַר, ווייל אין איהר האָט זיך געטוליעט דאָס האַרץ פון אַ יודישער מאַמע. זי פערדיענט צו ליעגען אין שענסטען תּפילין־זאַק, איינגעוויקעלט צו ווערען אין די בעסטע תּחינות פון שרה־בת־טובים.

געהט אויס אין אַלע קראָמען איהר וועט זי ניט קריעגען צו קויפען: אַ טערקישע טוך קריעגט מען היינט ניט פאַר געלד. דאָס איז אַ ירושה־זאַך, אַקוראַט ווי אַ שטערן־טיכעל, אַ געשטיקטער האָר־באַנד, אָדער אַ האַלז־באַנד אַלטע פערעל.

מיט אַ יאָר 40—50 צוריק פלעגט דאָס דער יונגער בעל־הבית'ל ברענגען אַ מתּנה דעם ווייב פון דער לייפּציגער מעסע. דאָס איז געווען די שענסטע און די האַרציגסטע מתּנה. די שענסטע צירונג פאַר די יונגע אשת־חיל מיט'ן פרומען פערשעמטען בליק און די אַראָבגעלאָזענע אויגען. היינט ווייסט שוין די לייפּציגער מעסע ניט פון טערקישע טיכער.

אַ טערקישע טוך פערקויפט מען ניט, זי עלטערט זיך אין שטוב אינאיינעם מיט דער פאַמיליע און מיט איטליכען יאָהר ווערט זי אַלץ חשוב'דיגער. ווי אַ מעהר־יאָהריגער וויין און אַלטע ציגאַרען שטייגט איהר ווערט מיט איטליכען יאָהר. און דעם ריכטיגען טעם הויבט מען אָן צו פיהלען אין איהר ערשט דעמאָלט, ווען די פאַרבען זענען שוין אָבגעבלאַקירט, ווען דער מוסטער פערלירט די קלאָהרקייט און זעהט אויס ווי בעדעקט מיט אַ נעבעל.

איך האָב געקענט צוויי פרומע כשר'ע יודישע ווייבער. איינע איז געווען אַ גביר'טע, אַפּילו אַ שפּעטער־אויפגעקומענע, אַ יודענע אַ בראַנד, וואָס פאָהרט אַליין אין די מקומות נאָך סחורה, האָט אַנ'אייגענעם מויער און גראָטענע קינדער. די אַנדערע נעביך, איז געווען אַ געפאַלענע בעל־הבית'טע, אַנ'אַלמנה, אַ געדריקטע, וואָס דערנעהרט זיך אין דחקות פון אַ שפּייז־קרעמעל. די קינדער זיינען צוזייט און צושפּרייט: ווער אין אַמעריקע, ווער אין אַפריקא...

ביידע זיינען געווען חבר'טעס פון קינדווייז אָן. שוין אַ יאָהר צעהן ווי זי האָט אָבגעדונגען דאָס שפּייז־קרעמעל אין דער גביר'טעס מויער. זומער אין די היצען, ווינטער ביי'ן קאַלטען פייער־טאָפּ פלעגט די אַלמנה זיך בעקלאָגען אויף איהר שלעכטען מזל. און חאָטש איבער די ליפּען פלעגט דאָס ניט אַריבערגעהן, אָבער אין האַרצען האָט זי שטאַרק מקנא געווען די חבר'טע, די גביר'טע. דערפאַר אָבער ראש־השנה־צייט האָט זי שוין די גביר'טע ניט געהאַט וואָס מקנא צו זיין,

ווייל דעמאָלט איז זי געווען נגידת׳טע און יענע די אויפגעקומענע, נעבין, מיט אַ פאַלשער טערקישער טוך אויף די אַקסלען. זי פלעגט, דאַכט זיך, מיט אַ קנאה, קוקען אויף די עכטע אָבגעבלאַקירטע טוך, וואָס פלעגט צודעקען איהרע אָרימע דארע פּלייצעס. ניט איין קווארטאַל דירה־געלד וואָלט איהר די גביר׳טע געשענקט—טראַכט זיך די אָרימע חבר׳טע—ווען די חבר׳טע וואָלט איהר אָבגעלאָזען די טערקישע טוך. אָבער אַ טערקישע טוך פערקויפט מען ניט, דאָס קריעגט מען נור בירושה צי ווילען גאָר וויסען די אייניקלעך אין אַמעריקע און אין אַפריקאַ ווי דאָס אָבצושאַצען?

און מיר, וועלכע האָבען זיך געהאָדעוועט אין די יודישע גאַסען פערזובט דעם רבי׳נס קאַנטשיק, די ראָזינקעס־וויין פון טאַטענס קדוש וועלכע האָבען געשטיפּט אויפ׳ן שוהל־הויף און צוגעוואונקען פון דער בימה דער מאַמען ביי׳ן פענסטערל אין דער ווייבערשער שוהל, צו וויי־סען מיר גאָר אָבצושאַצען אַלע סודות, וואָס ליעגען פערבעהאַלטען אין דער טערקישער טוך?

אָפטמאָלס וואונדער איך זיך: פון וואַנען האָט זי זיך בכלל גענומען ביי אונז? פון וואַנען האָט זיך גענומען ביי אונזערע פאַרציי־טיגע ווייבער דער גוסט צו דעם אָריענטאַלישען מוסטער. צו די אָריענ־טאַלישע פאַרבען?

גראָהע און טונקעל איז די נאַטור אין די קאַלטע לענדער, נאָך גראָהער און טונקעלער איז געווען דאָס לעבען אין די שטעדט און שטעדטלעך, וואו עס האָבען זיך אויפגעהאָדעוועט אונזערע באָבעס אין זיידעס. און מיט איינמאָל חאַפּט זיך אַריין ביי זיי אַ גוסט צו פאַרבען און צו מוסטערן, וואָס זענען בעשאַפען געוואָרען פאַר מענשען, וואָס לעבען אונטער אַ טיעף־בלויען הימעל, אין אַ לאַנד מיט די וואונדערליכסטע קאָלירען, מיט די לויכטיגסטע פאַרבען!

צי בעווייזט ניט דער דאָזיגער גוסט, אַז עס איז פאַרט געב־ליבען אין אונזערע אינטינקטען אַ זכר פון דער ליכטיגער נאַטור, וואו מיר האָבען פערבראַכט די ערשטע קינדישע יאָהרען פון אונזער אַלטער געשיכטע? צי דערצעהלט אונז ניט די טערקישע טוך, אַז אונ־זערע מאַמעס זענען נור על פּי טעות ליטוואַטשקעס? אַז ניט נור די טויטע ציהט עס אונטער דער ערד צו זייער אַמאָליגען לאַנד, נאָר אויך די לעבעדיגע מיט זייערע האַלב־טויטע אינסטינקטען?

V. אין א שווערע צייט

אַ יוד עמיגרירט.

מיר האָבען ווידער עמיצען בעגלייט, וואָס געזעגענט זיך מיט רוסלאַנד אויף עטליכע יאָהר און אפשר אויף שטענדיג. מאַנכע האָבען איהם מקנא געווען; מאַנכע אָבער האָבען געקוקט אויף איהם מיט מאַטע אומעטיגע בליקען.

הינטער מיין רוקען האָב איך דערהערט רעדען אַ בעקאַנטען קול:

„אַ יוד זיצט, זיצט, זיצט אויף איין אָרט, מיט איינמאָל קומט אָן אַ שוואַרץ יאָהר, דערלאַנגט איהם אַ הויב אין דער לופטען און שיקט איהם אַבריכמען גלות. מיינען מיינט ער, אַז ער פאָהרט קיין לאָנדאָן, ניו-יאָרק, טשיקאגאָ. אין דער אמת'ן אָבער איז ער עפּעס שוין ווי אַ שטרויעלע אין ווינד, וואָס וואַרפט איהם אויף אַלע זייטען, אַהין און אַהער. מיינען מיינט ער, אַז אין לאָנדאָן, למשל, וועט ער ווערען אין גיכען אַזאַ תושב, ווי אין מינסק, פּינסק אָדער סמאַרגאָן. מיט'ן גאַנצען האַרצען ווילט זיך איהם ווערען אַנ'איינגעזעסענער, אַנ'איינגעוואָרצעלטער. אין דער אמת', אָבער הויבט זיך אָן מיט זיין ערשטען עמיגראַציאָנס-טאָג אויך דער טאָג פון צו זיין אַ נע-ונד'ניק. פון לאָנדאָן ווערט ער געשליידערט קיין אַמעריקא, און פון אַמעריקאַ קיין יאָהאַניסבורג און פּאָטשעסטראָם. אַ יוד, וואָס האָט ביז צו פערציג יאָהר קיינמאָל אַ מנחה נישט פערפעהלט אין זיין שולכעל, וואו ער האָט בירושה אַ „שטאָט“,—ווערט מיט אַ מאָל אַ וועלטרייזענדער, אַ נייער בנימין פון טולעדאַ, וואָס נעכטיגט נישט אין

דעם אָרט, וואו ער האָט נעגעל געוואַשען, וואָס זעצענדיג זיך צום טיש, ווייס ער נישט, וואו ער וועט בענטשען דערנאָך".

דער קול בייט זיך און אַנ'אַנדערער אַ גיפטיגער רעדט:

„איך האָב געקענט אַ מאָל אַ מלמד אין נעסוויזש, וואָס האָט אַ גאַנצען טאָג געקנעלט מיט די תלמידים; אין די פרייע צייט פלעגט ער זיין אַ חלפן פון אַלטע זייגערס. ער איז געווען אַ גרויסער מבין אויף „זייגער-געוועהר". חוץ דעם האָט ער געגרינדעט אַ חברה צו שרייבען אַ ספר תורה אויף קלף, וואָס האָט געדאַרפט אין אַ משך פון אַ דור צוזאַמענקלויבען דאָס נויטיגע געלד. פרייטאָג פלעגט ער געהן אַליין קלייבען די „וואָכער". מאַכט זיך אַ מעשה, אַז דאָס שטעדטעל ברענט אָב. און מיין נעסוויזשער מלמד קריעגט פון עפּיס אַ קאָמיטעט אַ סך מזומנים, אפשר אַ גאַנצען הונדערטער... און מיין מלמד פאָהרט קיין אַמעריקא זוכען גליקען. באשר בכן זיינער אַ בעקאַנטער אויך אַ מלמד איז דאָרט אַנ'עושר געוואָרען. פון דעם טאָג אָן הויבט זיך אָן פאַר'ן מלמד פון נעסוויזש אַ נסיעה אַרום דער וועלט. פון „קעסעל-גאַרדען" לאָזט מען איהם אין אַמעריקא נישט אַריין. מיט אַ לאַבען ברויט און 2 הערינג לאָזט ער זיך קיין טראַנסוואַל. אָבער אונטערוועגט ערקלעהרען איהם גוטע פריינד, אַז מיט זיינע קראַנקע אויגען קען ער נאָר אַריין אין אַרגענטינא, חוזק־מאַכער דערצעהלען, אַז דער נעסוויזשער מלמד פאָהרט נאָך עד היום אַרום איבער די ימים. דאָס איז אַ מין נייער „פליעגענדער האָלענדער" נאָר מיט טלית און תפילין און אַ כשר'ן גאָפּעל-מעסער דערצו.

די מעשה געפעלט. דער עולם וואָס איז זיך געקומען געזעגענען צולאַכט זיך. אָבער אין זייער לאַכען קלינגט עפּעס פאָרט נישט קיין פרעהליכקייט.

און אַ דריטער הויבט אָן:

„בעקומען היינט אַ בריף פון ל. ש. נאַכ'ן קיעווער פּאָגראָם איז ער אַוועק כמעט הויל און נאַקעט אין לאָנדאָן. מיטגענומען נאָך מיט זיך זיין איינציגען גוטען פריינד אַנ'אַלטע קראַנקע מוטער. ער הונגערט דאָרטען, און מאַכט עפּיס פּלענער צו פאָהרען קיין ניו-יאָרק. זיינע גוטע פריינד, — אויך הונגערליידער, — רופען איהם קיין יאָהאַנעסבורג. אַ חבר אַ ציוניסט פערלאַנגט, ער זאָל פאָהרען קיין פילאַדעלפיע אַרויסגעבען מיט איהם צוזאַמען אַ „ציוניסטישען קעמפּפער". קיין געלד איז נישטאָ. נאָר זיין חבר האָט זיך אויסגעלערנט זעצעריי, און מען וועט פערשפּאָרען ביי דער צייטונג הוצאות אויף זעצער. אין בריעף בעקלאָגט ער

זיך, וואָס מען קען נישט געהן איבער'ן ים צו פוס. סיידען ווערען אַ הייצער אויפ'ן שיף. אָבער וואו לאָזט מען דעם איינציגען גוטען פריינד —די אַלטע קראַנקע מאַמע?"

דער צווייטער „זוואָנאָק". מען געזעגענט זיך. מיין קאָפּ איז פול און דל, איך ווייס שוין אַליין נישט, וואו אַהין ער פאָהרט. דער עמיגראַנט ... דער עמיצער, וועלכען מיר זענען געקומען בעגלייטען. פאָהרען פאָהרט ער אייגענטליך אין היידעלבערג. אָבער צי קען מען נישט אָבגעבען דורך איהם אַ גרוס ל. ש. י. ח. ב. אין לאָנדאָן, אָדער מיין קאָלעגע דר. א. אין באַלטי מאָראַ.

דער וואַגאָן הויבט אָן זיך צוריהרען און איך שריי איהם צו: גריסט אַלע יודען, און ווען איהר וועט זיך אָנטרעפען אין קאַנאַדאַ צי אין אַרגענטינאַ מיט איינעם פון אונז—דערשרעקט זיך נישט. מיר האַלטען אויך ביי'ן פאָהרען... גריסט אַלעמען... און פערגעסט נישט אָן מיין שוועסטערקינד אין יאָהאַנעסבורג!..

ד״ר מאַנדעלשטאַם:

אָקאָרשט האָב איך דורכגעלייענט ד״ר מאַנדעלשטאַם׳ס רעדע צו דער בריסעלער קאָנפערענץ. און אַ וואונדערליך געפיהל האָב איך דערביי דורכגעלעבט. זאָגט וואָס איהר ווילט... אָבער דער מאַן מיט די גרין=גראָהע פראָפעסאָרען=לאָקען אויפ׳ן נאַקען, מיט דעם אַריסטאָקראַטישען שמאָלען לאַנגען גראָהען באָרד, דער מאַן מיט די גרין=בלאָהע אויגען און די טויזענדער קנייטשען אַרום, — איז יונגער פאַר אונז אַלעמען... ווער „אָלט דאָס גלויבען, אַז דער הייסער טאָן אין דער רעדע שטאַמט פון אַ זיעבציג=יאָהריגען? און צי הערט זיך נישט אין איטלעכען וואָרט זיינעם דער וועהטאָג פון אַ פרישער יונגער נשמה, די אויפגערעגטע שטימע פון איינעם, ביי וועמען עס איז נאָך נישט אָבגעשטאָרבען קיין איינציגעס לעבענס=קעמער׳ל?

מיט שטאַרקע פאַרבען, געמישט מיט׳ן פרישען רויז=רויטען בלוט פון האַרצען, מאָלט ער אונז אַ בילד פון דער צופאַלענער יודישער וועלט, וואו עס מישען זיך אויס אָרעמע בעטלער מיט צופלאַקערטע אידעאַליסטען, רויטע פאָהנען מיט געלע גלות=לאַטעס, צופלאַמטע נביאים פאַר פרעמדע פעלקער אינאיינעם מיט ווילדע פאַנאַטישע בר=מצוה=קינדער. דער געטאָ=יוד מיט אַ גוף פון אַ שוועמעל מיט נערוועזע הענד פון אַ פיאַנאָ=שפילער און אַ גרויסען בלייכען צושויבערטען גאוני׳שען וואַסער=קאָפּ, שוועבט איבער אַ צופאַלענע אונגליקליכע יודישע וועלט און איטליכעס אבר אין איהם זינגט שירה, שירה פון רעוואָלוציע, שירה פון עלענד, פיין, נויט און דחקות, שירה פון אַנ׳אויפלעבונג און שירה פון אַ

בלינדען בעטלער, וואָס מוז אייביג בייטען זיין גאַס און אייביג זיך צופּאַסען צו נייע גאַסען...

איך זיץ און קלער: פון וואַנען האָט זיך גענומען צו אונז אַזאַ מע:ש, ווי ד״ר מאַנדעלשטאַם, וואו האָט ער זיין קינדהייט פערבראַכט, וואו האָט ער פערלעבט זיינע סטודענטישע יאָהרען? אַ שטעדטעל ז ש אַ ג ע ר קומט מיר אַרויף אויפ׳ן זינען. אַמאָל איז עס געוועזען אַ נעסט פון השכלה. חיים זאַק, שניאור זאַקס זענען געוועזען די זיילען פון דער ראָזיגער השכלה. —

איך דערמאָהן זיך דייטשלאַנד אין די זעכציגער יאָהרען, בעת ער יונגער סט:ד:ט מאַנדעלשטאַם האָט מיט גרויס התמדה זיך צוגעהערט צו די ווערטער פון אַדיובאַאַ־ריימאַן, ווירכאָוו, טרויבע, קאָנהיים ג׳אַקאָבזאָהן און אַנדערע הויכע גייסטער, וואָס זענען געוועזען און געבליבען די שענסטע בלומען פון דייטשען ליבעראַליזמוס זייט 1848. און אויך די גליקליכע שענע צייט פון די 70־ער יאָהרען אין רוסלאַנד קומט מיר אַרויף אין זכרון: די צייט בעת אַ מיכאַילאָווסקי, סאַלטיקאָוו, אוספּענסק און אַנדערע האָבען געלויכטען אַלס איינזאַמע שענע שטערען איבער׳ן שטומען מדבר פון רוסישען לעבען. און זיך דערמאָהנענדיג אַלעס דאָס בין איך מקנא דעם אַלטען מאַנדעלשטאַם, הויב איך אָן פערשטעהן ד׳ פרישקייט און דאָס יונגע האַרץ זיינע; וואונדער איך זיך שוין נישט וואָס אין דעם צופאַלענעם יודישען לעבען צווישען די גאונישע וואַסערקעפּ אויף קערפּער־שוועמלען שטעהט ער העכער, פרישער, געזונדטער און שענער ווי מיר אַלע. זיין לאַנגער לעבענס־וועג איז געלעגען צווישען די שענסטע מענשליכע שעפּפונגען. דער עכטער הומאַניזמוס, די הויכע ריינע ליעבע צום מענשען האָט איהם שוין בעגלייט פון וויג אָן, צוערשט מיט אַ פערשעמטען פנים פון אַ זשאַגאָרער משכיל, דערנאָך מיט דעם ליכטיגען פנים פון אַ ווירכאָוו, טרויבע און אַנד. און גאָר שפּעטער האָט ער מיטגעמאַכט אַ צווייטע השכלה־פעריאָדע, די השכלה־צייט פון די רוסישע נאַראָדאָוואָלצעס, פון מיכאַילאָווסקי, סאַלטיקאָוו א. ז. וו.

און אַנ׳אַנדער וועג האָבען מיר דורכגעמאַכט, — מיר די יונגערע שוין פון יוגענד אָן האָט מען אונז פערסמ׳ט די קינדערשע געפיהלען פון טרייקייט ליעבע און פריינדשאַפט. ווי אַ גרויזאַמער גאָט פון אַשור און בבל קיניגט איבער אונז מיט דער גאַגייקע אין האַנד דאָס סאָציאַלע געזעץ. דער מענש איז גאָר נישט, — די מאַסען — אַלעס. מיר זענען אַזוי קלוג, אַז מיר ווייסען שטענדיג מיט אַ יאָהר פריהער, ווען מען וועט

אונז פערטעלן און רעדערן. מיר האָבען אַזאַ שאַרף געהער, דאָס מיר
הערען ווי דער מאָגען פערדויט דאָס עסען און ווי די קישקעס קוילערן
זיך, און איטליכער האַרץ=קלאַפּ קלינגט אָב אין אויער ווי דער אומרוה
פון זייגער. מיר זענען קראַנק ביז די מאַרך פון די ביינער, זוכען אונ=
זער געזונדהייט אין די קאָכענדיגע וועלען פון מאַסען=לעבען און ווייסען
געגוי, אַז מיר זענען די בריק פאַר די קינפטיגע דורות, וואָס מוז ווע=
רען געטרעטען פון פערדישע פּאָדקאָוועס. און חאָטש צייטענווייז דערמאָה=
נען מיר זיך אָן די שענקייט און פראַכטיגקייט פון אַ מ ע נ ש ב ב ח י נ ת
מ ע נ ש; חאָטש צוזאַמען מיט גאָרקי'ן רופען מיר אַמאָל אויס:
—Человѣкъ—это звучитъ гордо! — ד״ה אין נאָמען מענש
ליעגט אַ שטאָלצער יחוס; דענאָך שפּייען מיר דעם יחסן אין פנים אַריין,
טוען דאָס אינאיינעם מיט גאָרקי'ן אַליין, שפּייען מיט אַ גיפטיגען קרים,
מיט שנאה און גאַל...

דאָך, אונז, די יונגערע, וואָס זעהען נאָך קיין סוף נישט פון
זייער דערנער=וועג, זעהט אויס די שטענדיג יונגע האַרמאָנישע גע
שטאַלט פון אַ ד״ר מאַנדעלשטאַם ווי עפּעס אַ ליעבער שענער ווידער
שפּרוך, ווי אַנ'אויסנאַהמספאַל, ווי אַנ'אַנטיק צווישען גרויע בעלי=בתי'ם
שע חפצים...

און ווען עס קומט אָן אַ רוהיגע מינוט אויף אונז, וואַרפען
מיר אַ אמת'ן ליעבעס=בליק אויף דעם מאַן מיט די גרין=בלאָהע אויגען.

מחותנים אויף לויות.

און די מחותנים זענען זיך צופאָהרען פון דער לויה אַהיים, צופאָהרען אויף אַלע פיער עקען פון דער וועלט, — ווער מיט באַהן, ווער מיט'ן שיף, די בערנער סטודענטען זענען מן הסתם געגאַנגען צו-פוס. די ברייסעלער קאָנפערענץ איז צו ענדע. מען האָט נאָך אַמאָל צום הונדערטסטען מאָל בעגראָבען דעם יודען דעם מת אונטער אַ הויפען פון פראָיעקטען און די רעפעראַטען זענען די מצבות אויף זיין בריסעלער קבר.

נישט צום ערשטען מאָל האָט מען דעם מת מקבר געוועזען. דער יוד איז נישט קיין פשוטער מת. עס זיצט אין איהם אַ דבוק. דוכט זיך, שוין! פאַרטיג! דוכט זיך, אַלץ אָבגע טאָן, רעפעראַטען געלייענט פראָיעקטען געמאַכט, פאַר דער גאַנצער וועלט בעוויזען די אחדות פון די קברנים-מחותנים, און אויך טרעהרען פערגאָסען, און... נאָר מיט איין מאָל שטעקט ווידער דער מת אַרויס דעם קאָפּ, וואַרפט אַראָב פון די ברעמען די שערבלעך-רעזאָלוציעס, און הויבט ווידער אָן צו שטאַרבען אַנ'אָבגעדעקטער, אַנ'אָפענער, נישט קיין בעשאָטענער.

אין פראַנקפורט אַם מיין, אין דער אַלטער פרייער שטאָדט פון וואַנען עס איז אַרויס דער וועלט-אַפיקורס ג ע ט ה ע און דער וועלט-מיליאָנער אַנשיל ר אָ ט ש י ל ד, האָט מען נישט לאַנג מקבר געווען דעם גרויסען מת, און, כמעט די אייגענע מחותנים זענען דערביי געוועזען און כמעט די אייגענע טרעהרען זענען פערגאָסען געוואָרען, אויך די אייגענע מצבה האָט מען געשטעלט. און דער מת... ווי נישט איהם מיינט מען דאָס, איז ער ווידער אַרויסגעקראָכען פון זיין קבר און האָט ווידער אָנגעהויבען שטאַרבען מיט אַלערליי מיני טויטען.

אונזער יודיש לעבען, וואָס איז שטענדיג פונקט פערקעהרט פונ'ם לעבען ביי אַנדערע פעלקער האָט געמוזט זיך אָבזאָגען פון דעם וואיל־טאָג צו האָבען מחותנים אויף חתונות און האָט געמוזט אויסאַרבייטען אַ נייע סאָרט מחותנים אויף לויות. אונזערע כלל'שע אַסיפות זענען הספדים, אונזערע הויכע קאָנפערענצען זענען קברים, וואו מען בעגראָבט די יודישע פראַגע. און די קברים זענען אַזוי אויבערפלעכליך געגראָבען, אַז דאָס ערשטע וואַסער'ל דעקט אָב דעם מת, אַז דאָס ערשטע ווינטעל צושיט דעם פאַפיערענעם אוהל פון אונזערע פער אָבל'טע מחותנים.

איך מאָל מיר אויס, מיט וואָס פאַר אַ פנים די מחותנים טרעפען זיך צו דער לויה. אַ בליק, אַ קוק, אַ וואָרף מיט'ן אויגעל — און מען פערשטעהט זיך שוין. מען דריקט זיך שווייגענדיג די הענד, מען שאָקעלט מעלאַנכאָליש די קעפּ, דער „ברוך דין אמת" שטעהט אָנגעשריבען אויף אַלע פנימ'ער. איטליכער טראָגט זיין הספד אין בוזים־קעשענע, און איז זיך איינער אמאָל טועה, און לייענט פאָר דעם פאַראַיאָהריגען הספד אָנשטאָט דעם היי־יאָהריגען, שאַדט אויך נישט, דער חילוק איז נישט קיין גרויסער. פאַר'ן אַוועקגעהן שענקט מען נאָך אַ לאַנגען בליק דעם טרויער־זאַל, דער קברים־שטוב און מען צופאָהרט זיך אַהיים ... און דוקא וואָס גיכער, דען מאַנכמאָל פּאַסירט, דאָס דער מת קריכט אַרויס נאָך איידער מען איז זיך צופאָהרען און נישט ווילענדיג, מוז מען זיך נעהמען צו אַ צווייטען הספד, ווי איצט, למשל, נאָך האָמעל.

מען דערצעהלט, אַז אונזערע מחותנים אויף לויות האָבען היי־יאָהר אין בריסעל שטאַרק געגענעצט. איך בין זיי נישט דן דערפאַר. אַלץ ווערט דערעסען מיט דער צייט, צי אַ חתונה, צי אַ לויה, בעזונדערס ווען עס ציהען זיך די לויות איינע נאָך דער אַנדערער, איינע נאָך דער אַנדערער, ווי געענז צו אַ בלאָטע.

אָרימע מחותנים, עס איז אַ דאָפּעלטער נעביך אויף אייך. עס איז גלאָט קיין נחת נישט צו זיין אַנ'אָפּטער מחותן, עס איז אָבער נאָך צעהן מאָל ערגער צו זיין אַנ'אָפּטער מחותן אויף אָפּטע לויות.

מאריא.

אין מאָסקווע האָט מען קאָנפיסקירט די קאַרטלעך מיט איהרע בילדער, מן הסתם וועט מען דערמיט אַליין זיך נישט באַגיין. מיט אַבלינדען בערען=כּעס וועט מען זיך מאַטערן אויסצומעקען איהר זכרון; און נישט איינער וועט נאָך דערפיהלען דעם טעם פון אינקוויזיטאָריש אויג פאַר זיין מיטגעפיהל צו דער קליינער צאַרטער מאַריא.

צו וועט דאָס אָבער העלפען? צו קען מען בכלל אויסראָטען פון דעם מענשענס פאַנטאַזיע אַבילד, וואָס האָט זיך אַיינגעגראָבען מיט אַזאַ געוואַלטיגען כּח? און צו קען מען גאָר אויסמעקען אַזאַ דערהויבען בילד, ווי דאָס פון מאַריאַ ספּירידאָנאָוואַ? — וואָס טיעפער מען קוקט זיך צו צו דער קליינער מאַריא, וואָס שטילער מען הערט זיך צו צו איטלעכען וואָרט, וואָס איז אַריבער פון איהרע ליפּען, זייט דעם זי האָט אַוועקגעוואָרפען דאָס שטראָף=געווער — אַלץ העכער און דערהויבענער ווערט פאַר אונז איהר געשטאַלט. ווילט איהר פאַרשטעהן מיט איהר אייער געפיהל צו די גרויסע קדושים פון מיטעל=אַלטער, וועלכע זיינען געגאַנגען פאַר זייער „אמת" אויף מסירת נפש מיט אַגליקליכען שמייכעל אויף די ליפּען, — קוקט זיך אַיין אויף די קליינע קוים דערוואַקסענע מאַריא. ווילט איהר פערשטעהן דעם טיעפען זין פון אַלע אַלטע לעגענדען וועגען טרייקייט, גלויבען און ליעבע — קוקט זיך אַיין

אין מאַריאַ'ס בלויע פּיילכען־אייגען. און אויב איהר צווייפעלט אַ רגע לאַנג, צו קען דער חומר, די מאַטעריע בעזיעגען דעם גייסט, דערמאָהנט זיך אָן מאַריאַ ספּירידאָנאָווא. פון איהר שיינעם קערפּער האָט מען אַשמאַטע געמאַכט.

אַ האַלב טויבע און אַ געשענדעטע מיט אָפּגעקלאַפּטע לונגען מיט צענדליגער אויטערענדע וואונדען אויפ'ן קערפּער, איז זי געלעגען אין אַ הייפעל מיסט אין אַברודיגען ווינקעל פון אַפינסטערע תּפיסה. אָבער איהר גייסט, איהר געוואַלטיגער געטליכער ווילען האָט געפלאַקערט מיט אַ וואונדערליכען כח. פון דעם הייפעל שמאַטעס האָט געקלונגען די געטליכקייט אַליין. די תּלינים האָבען צושמעטערט איהר חומר, נאָר מיט איטליכען קלאַפּ איז אַלץ פרייער און פרייער געוואָרען איהר נשמה, און לסוף איז פון מאַריאַ'ן געוואָרען הוילע רוחניות.

בלעטערט אין די אַלטע היסטאָריעס און אין יעדער עפּאָכע קומט אייך אַנטקעגען אַספּירידאַנאָווא. חוץ דעם טיפּ פון אַמאַסען־מענשען האָט דער אויבערשטער בעשאַפען יחידים, איינצעלנע עקזעמפּלאַרען פון הויכע מענשען־נאַטורען.

נאָר די יחידים טראָגען אויף זיך דעם אמת'ן „צלם אלהים", נאָר צוליעב די יחידים הויבען מיר אָן צייטענווייז צו שטאָלצירען מיט'ן נאָמען מענש.

„דער נאָמען מענש איז אַשטאָלצער יחוס־בריף" האָט אַמאָל גאָרקי געזאָגט, און כאָטש דאַמאָלסט איז נאָך קיין ספּירידאָנאָווא נישט געווען, — אָבער געמיינט האָט ער געוויס גראָד אַזוינע זעלטענע עקזעמפּלאַרען, (נישט געווען) ווי זי. ספּירידינאָווא ווירקט אויף אונזער געפיהל, ווי איטליכע ערהאַבענע נאַטור־ערשיינונגען. דער געוועהנליכער מענשליכער פערשטאַנד קען נישט בעגרייפען, ווי קען מען נאָך אַזוי פיעל געבראָכטע ליידען, נאָך אַזאַ לעבעדיגען חבוט־הקבר בלייבען גאַנץ ביי זיך, נישט פאַרלירען אַ טראָפּען פון דער הויכער מענשליכקייט, נישט ווערען משוגע, אָדער פער'סמט פון אווילדען געוואַלטיגען כעס געגען די מענשען, געגען דער וועלט, ווענינגסטענ'ס געגען די אייגענע תלינים.

הערט מען זיך אָבער צו צו מאַריאַ'ס רייד אויפ'ן סוד, קען מען זיך נישט גענוג אָבוואונדערן. רוהיג און איינפאַך מיט אַ טיעפען רחמנות צו די ליידענדע, רעדט זי וועגען איהר טוידט, נישט וואַרטענדיג אויף קיין גענאָד, נישט פאַרלאַנגענדיג פאַר זיך קיין דערלייכטערונג האָבענדיג

נאָר אין זיבען די, וועלכע ליידען און שווייגען און האָבען שוין קיין כח נישט אויסצוהאַלטען.

אָט אַזוי רעדט נאָר דער אמת אַליין, דער אַלטער גרייז־גראָהער אמת, דער נאַקעטער רייגער אמת אָהן כעס, אָהן ליידענשאַפטען, אָהן ביטערקייט.

אַ קהלת וואָלט נישט געקענט רוהיגער רעדען, ווי די קליינע מאַריאַ, אַמענש, וואָס האָט שוין אַלץ דורכגעלעבט, אַלץ געגאָסען און פאַרלאָרען דעם חשק צו אַלץ—וואָלט נישט געקענט רעדען מיט מעהר האַרציגקייט, קלוגקייט אָבגעמאָסטענקייט—ווי מאַריא. פאַר דעם, וואָס האָט אויערן צו הערן, קלינגט פון מאַריא׳ס ווערטער אַ טיעפע גוטסקייט אין איינעם מיט אַ טיעפער קלוגקייט, דאָס וואָס די דייטשען רופען אָן „די גוטע ווייזהייט״. עס קלינגט די אייביגע ריינע מענשליכקייט, וועלכע בעווייזט זיך נאָר איינמאָל אין הונדערט יאָהר און פערשווינדעט גיך ווי אַ געפאַלענער שטערן. די אייראָפּייאישע פעלקער, וועלכע האָבען ליעב אַלע גייסטליכע דמיונות צו בעקליידען מיט אַ גוף, האָבען זיך דעם „אמת״ פאָרגעשטעלט אַלס אַ הוילע נאַקעטע פיגור, וואָס לייכט מיט איהר נאַקעטקייט, ווי אַ גאַנצע זון. אויב דעם המון איז דאָס ביז היינט אויך געוועזן נישט קלאָהר, נישט פאַרשטענדליך, וועט עס איהם קלאָהר ווערען, דער נאָך ווי ער האָט דערקענט די ספּירידאָנאָווא. מען האָט זי אויף שטיקלעך צושמעטערט, מען האָט פון איהר אַלץ, אַלץ אַראָפּגעצויגען. אַנאַקעטע, אַהוילע שטייט זי פאַר אונז: און גראָד אין איר נאַקעטקייט שיינט זי נאָך טויזענד מאָהל ליכטיגער, ווי דער אמת אַליין.

צוליב פּאָליטישע סבות האָט מען אין ספּירידאָנאָוואַס. יסורים נאָר געזעהן די סאָציאַל־פּאָליטישע זייט. עס האָט אויך אַנדערש נישט געקענט זיין. דער קינפטיגער היסטאָריקער וועט אָבער אין ספּירידאָנאָווא זעהן אויך די אַנדערע זייט, די גרעסערע, די קראַפט פון מענשלעכען גייסט, דעם נצחון פון מענשלעכען גייסט אין אונז איבער דעם גראָבען חומר, דעם זיעג פון דעם גייסט איבער די מאַטעריע. קלערענדיג וועגען מאַריא׳ן פאַרגעסט מען נישט ווילענדיג איהר געבורט, איהרע יאָהרען, איהר אָפּשטאַמונג און די שפּראַך וואָס זי רעדט.

זי איז אַ חבר׳טע פון אַלע די גרויסע „הייליגע״, וועלכע האָבען רוהיג מיט אַשמייכעל אויף די ליפּען זיך געאָפּפערט פאַר זייער אמת, און געשמייכעלט האָבען זיי דערפאַר ווייל זיי האָבען געהאַט דעם כח אָנצונעהמען די יסורים באהבה.

דאָס קען אָבער נאָר דער, ביי וועמען דער גייסט קאָנצענטרירט זיך אַזוי מעכטיג, דאָס ער הערט אויף צו פיהלען די ווייטאָגען פון לייב, ביי וועמען דער רצון צום אמת איז אַזוי שטאַרק, אַז דער רצון פון לייב דערגרייכט נישט דעם מח, בלייבט אויף דער שוועל פון דער בעוואוסטזיניגקייט, און ווערט נישט אַריינגעלאָזען אין פּאַלאַץ פון די געדאַנקען.

מאַריא ספּירידאנאָווא איז פאַר אונז אַלעבעדיגער מוסר, צו וואָס פאַר אַקראַפט עס דערגרייכט אַטיעפע איבערצייגונג, אַטיעפער שטרעבען צום אמת; אַ מוסר, ווי לייכט עס איז צו פאַרטויבען די גרעסטע יסורים פון לייב, ווען אין האַרצען קלינגט די לויטערע גלאַנץ פון ריינע באַקעטען אמת.

מיר, די פראַקטישע, די לעבעדיגע, די מענשען מיט כעס, עקעל און שנאה, פערלאַנגען אַ סוד אויף די שענדער און די פיינ‏יגער פון דער קליינער שוואַכער מאַריא, און מיר זיינען גערעכט מיר מוזען דאָס פערלאַנגען. מיר קענען נישט אַנדערש.

צו קלעהרט אָבער אויך אַזוי מאַריא ספּירידאנאָוואַ? צי וואָלט זי בעסער נישט געוואָלט זעהען אַבראַמאָוו׳ן און זשדאַנאָווון צושמעטערטע פון געוויסענס-ביסע איידער אַליין געשמידטע אין קייטען; צו וואָלט זי נישט מוחל געווען זיי אַלץ, אַלץ, וואָס זיי האָבען איהר אָנגעטאָן, ווען נאָר אין זייער האַרץ וואָלט אויפגעבליהט איהר גלויבען, איהר אמת, איהרע ליעבע צו ליידענדע מענשען? צו וואָלט נישט געווען איהר גרעסטע בעפריעדיגונג, ווען די אַבראַמאָווי׳ס וואָלטען מיט בלוטיגע טרעהרען אין די אויגען צוגעפאַלען צו איהרע אייטערענדע קניען מחילה בעטען, און מיט ציטערדיגע ליפּען געקושט דעם זוים פון׳ם קלייד, וואָס זיי האָבען אַזוי אונמענשלעך בעשמוצט? מיר זיינען קליינע מאמינים, און גלויבען נישט אין נסים און בעלי-תשובות אַבראַמאָווי׳ס. ווי גוט אָבער וואָלט דאָס געווען, ווען אַזאַ איבערקעהרעניש, ווען אַזאַ נס וואָלט דאָך פּאַסירט! ווער ווייס, אפשר וואָלט די וואונדעבאַרע זעלטענע דערהויבענע מאַריא נאָך צום לעצטען מאָל פאַרן טוידט געגעבען אַ שמייכעל, ווער ווייס?

אלץ ווי געווען.

די צעהנדליגע, צעהנדליגער פּאָגראָמען האָבען ווי אַ סם המות זיך צוגאָסען אין אַלע אונזערע גליעדער, און מיר שטעהען, ווי פערצווייפעלטע פאַר נייע טויזענדער יודישע קרבנות, וועלכע האָבען אַזאַ גיכען, אַכזריות'דיגען טוידט בעקומען. קיינע שום גליקען, קיינע פרייהייטען וועלען שוין נישט אויסמעקען פון אונזער זכרון דאָס נייע אונגליק. וואָס איז אַראָבגעפאַלען ווי אַיין אייזערנער מערדערישער האַמער אויף אונזערע יודישע קעפּ. דער וועג צו דער רוסישער פרייהייט געהט איבער פרישע צאַפּעלדיגע קערפּער פון יודען, פון יודען אָהן אַ אונטערשייד פון געשלעכט און פון יאָהרען. דאָס רוסישע פאָלק, דער עוג מלך הבשן אונטער פעלקער, שפּרייזט, — און טריט פאַר טריט צעטרעט מען אונז, אונז די גרויסע מאַסען פון יודישען פאָלק. וואָס קענען שוין אונז דאָ העלפען די טרייסט־רעד פון די פּראָגרעסיווע פאַרטייען, וועלכע טענה'ן, אַז נישט דאָס רוסישע פאָלק באָדט זיך אין אונזער בלוט, נאָר די רעאַקציאָנערע פיהרער פון דער געגענרעוואָלוציאָן.. אַ קנאַפּע טרייסט פאַר די צעהנדליגער טויזענדער יודישע פאַמיליען, וועלכע מען האָט אין צוויי טעג חרוב געמאַכט, וועלכע מען האָט הויל און נאַקעט אַרויסגעיאָגט פון די לעצטע ווינקעלאַך, וואו זיי האָבען נאָך ווי עס איז דורכגעלעבט זייער אָרעם לעבען. אַ קנאַפּע טרייסט פאַר די, וואָס שטעהען וויעדער מיט דעם וואַנדערשטעקען אין האַנד און דעם אָרעמען וועגפּעקעל אויף די פּלייצעס. די רוסישע קאָנסטיטוציע וועט וויעדער אַרויסרופען אַ געוואַלטיגע יודישע עמיגראַציע; ווי אַ שוואַרצע מרה־שחורה'דיגע פאַליע, וועט זיך די יודישע עמיגראַציע צוגיסען

איבער אַלע לענדער פון ערד־קוגעל די פאָריגע עמיגראַציאָנסיאָרען 1891-2, און 1903-4 וועלען זיך ניט קענען גלייכען צו דעם יאָהר 1905-6, בעת דאָס לעבען פון יודען אין מערב רוסלאַנד האָט די ווערדע פון אַ הונד. די ערשטע טעג פון דער רוסישער קאָנסטיטוציע, בעפלעקט מיט דעם בלוט פון די יודישע מאַסען, האָבען ווידער געגעבען אויף אַ לאַנגע צייט צו פיהלען איטליכען יודען דעם טעם פון טוידטשרעק. אַ דאָפּעלטע עמיגראַציאָנס־פאַליע וועלען אַרויסרופען די בלוטיגע טעג. אַיין עמיגראַציאָנסוועלע וועט צוריק לויפען פון מערב־רוסלאַנד אין די גובערניעס מיט אַ קלענערער רוסישער בעפעלקערונג, די אַנדערע וועלע, די וועלע פון די אָרעמע מאַסען וועט זיך צוגיעסען איבער דער גאַנצער וועלט פון אַמעריקא ביז טראַנסוואַל פון קאַנאַדע ביז האָנגקאָנג, די יודישע מאַסען האָבען זיך ווידער גענומען פאַר'ן וואַנדערשטעקען און קיין שום פּראַזען, האָפנונגען און פאַנאַטישע געשרייען וועלען שוין דערצו נישט העלפען. נאָכמער, ביי איטליכען ווייטערען טריט פון דער קאָנסטיטוציע וועט די עמיגראַציאָנס וועלע זיך אַלץ ווייטער און ווייטער שטאַרקען. דער ערשטער וואַהל־קאַמפּף צווישען די פּאַרטייען אין רוסלאַנד וועט פיהרען צו נייע הריגות, און ווידער וועלען זיין די יודישע מאַסען דער שעיר־לעזאָזל. דער ערשטער שטרייט צווישען דער קאָנסטיטואַנטע און דער אויבערשטער מאַכט וועט ווייטער פערפאַרבען די רוסישע ערד מיט יודישען בלוט. און אין דעם טאָג, ווען עס וועלען אָפען אַרויסטרעטען קעגען נייעם סדר די מיליאָנען ביוראָקראַטען, וואָס פערלירען ביסלעכווייז זייער מאַכט און זייערע „ריינע" רוחים, וועלען ווייטער די יודישע מאַסען פאָכען צווישען לעבען און טויט, און די יודישע מאַסען וואָס זענען צוגלייך דאָס גאַנצע יודישע פאָלק, ווילען זיך נישט וואַרפען אויפ'ן מזבח פון רוסישער פרייהייט אַלס אַיין אידיאַלער און אייגענגוציגער קרבן. אַ פאָלק קען און וויל זיך נישט מקריב זיין. לעבען וויל דאָס פאָלק, און עס וויל נישט וויסען פון אַ אייליגען טויט פאַר פרעמדע פרייהייטען, פרעמדע פרייהייטען פערענטפערען נישט זיין אייביגע נאַציאָנאַלע פראַגע. און געטריבען פון אַ טיפען לעבענסגעפיהל, וועלען די יודישע מאַסען, נישט קוקענדיג אויף אַלערליי פאָנען, לויפען פון די ערטער, וואו מען גיסט זייער בלוט ווי וואַסער. די לעצטע בלוטיגע טעג האָבען נאָך אַמאָל בעוויזען, — אַפשר שוין צום הונדערטען מאָהל, — אַז נאָך פון צוויי הויפּט־פראַגען

בעשטייט אַונזער גאַנצעס יודישעס לעבען, איינע איז די עמיגראַציאָנס־פראַגע., די צווייטע פראַגע ווי אויפצוהערען צו זיין דער שעיר לעזאָזל, אין צייטען, ווען פרעמדע פעלקער קרעגקען דורך זייערע פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט. די פּאָגראָמען האָבען ווידער בעוויזען, אַז אַלץ, אַלץ איז געבליבען, ווי געוועזן: מיר זענען אַ פּאָלק פון אייביגע וואַנדערער, וואָס חלום׳ט פון אַ שטיקעל מקום־מנוחה אויף די פינסטערע וועגען פון זיין וואַנדערשאַפט. גליקליך זענען די, וואָס קענען זיך זאַמלען אונטער די רויטע פאָהנען און פאַרגעסען אָהן די אייביגע יודישע טראַגעדיע. די אָבער, וואָס זעהען בחוש די געוואַלדיגע עמיגראַציאָן פון צעהנדליגער טויזענדער יודען, די צרות פון הונדערטער טויזענדער יודישע וואַנדערער—קענען שוין קיין טרייסט נישט געפינען פאַר זיך. דעם $17/_{31}$ האָבען די רוסען בעקומען אַ קאָנסטיטוציע. פאַר אונז יודען בלייבט אַלץ ווי געוועזן. און דעם ווען די פּאָגראָמען פון די לעצטע טעג האָבען נישט געעפענט די אויגען, וועלען דאָס טאָהן די קומענדיגע פּאָגראָמען. הלואי זאָל איך ליגען זאָגען, ביי אונז בלייבט אַלץ ווי געוועזן.

.1905